

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SANAL CEMAATLER

İbrahim AKKAŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yaşar KAYA

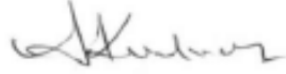
Doktora Tezi

MALATYA, 2012

ONAY

İbrahim AKKAŞ tarafından hazırlanan "Sanal Cemaatler" başlıklı bu çalışma 07.12.2012
Tarihinde savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ

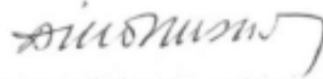
Üye: Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU

Üye: Prof. Dr. Hüsniye Canbay TATAR

Üye: Doç. Dr. Abit BULUT

Üye: Doç. Dr. Yaşar KAYA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

04/01/2013

Enstitü Müdürü

Mehmet KARAGÖZ

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- o Tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- o Tezim/raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/raporumun 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

(04/01/2013)

İbrahim AKKAŞ

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Yaşar KAYA'nın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “SANAL CEMAATLER” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İbrahim AKKAŞ

ÖNSÖZ

Bu çalışma cemaat kavramı üzerine teorik bir yaklaşım denemesidir. Böyle bir çalışma için cemaat kavramının seçilmiş olmasının özel bir nedeni vardır. Başlangıç olarak, belki de en önemlisi, içinde yaşadığımız toplumsal durumda cemaatin kazandığı önem ve gündemin başına geçerek, toplumsal-siyasal söylemin en çok tartışılan olgusu haline gelmesidir.

Her bilimsel çalışmanın ortaya çıkma sürecinde akademik açıdan olumlu ve olumsuz bir takım faktörler yer almakta ve bilimsel çalışmalarda birikim, kaynak ve danışmanlık olmak üzere üç süreç yer almaktadır. Bu çalışma benzer süreçleri geçirerek son halini almıştır. Çalışmanın konusunun belirlenmesi ve ana hareket noktasının ve planının oluşturulmasında büyük katkıları olan, bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren danışman hocam; Sayın Doç. Dr. Yaşar KAYA'ya teşekkür ederim.

Tez çalışmamda getirmiş oldukları önerileri, eleştirileri ve katkılarından dolayı İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Abdullah Korkmaz, Doç. Dr. Taner Tatar ve Prof. Dr. Hüsnüye Canbay Tatar hocalarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Cemaat yüzyıllar boyunca insanların içinde yer aldığı çok önemli bir sosyolojik olgu olmuştur. Bunun yanında günümüz teknolojik imkânları düşünüldüğünde insana dair pek çok unsur gerçek hayatın ötesinde internet ve sanal dünyada gerçekleşmektedir. Bu durum sanal cemaat kavramını kaçınılmaz hale getirmiştir. Sanal cemaat kavramını son derece detaylı incelemek gerekmektedir.

Bu düşünceden hareketle doktora çalışması sanal cemaatler üzerine yapılmıştır.

Eser iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cemaat ve sanal dünya kavramları açıklanmıştır. Daha sonra bu iki temel kavramın birleşiminin ortaya çıkardığı sanal cemaat olgusu irdelenmiştir. Sanal cemaatin etkileriyle günlük yaşamın nasıl bir parçası haline geldiği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde sosyoloji biliminin genel kabul gören inceleme metotları çerçevesinde gerçekleştirilen gözlemler doğrultusunda genel usullere uyularak oluşturulan mülakatlarla sanal cemaatlere üye insanların durumları ortaya konulmuştur. Bu bölümde sanal cemaatlere üye isimlerin çeşitli açılardan yaşama bakışları, nasıl davranışlar gösterdikleri ve bu davranışların geri planı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanal, Cemaat, İnternet, Sanal Cemaat, Sanal İlişki,

ABSTRACT

Congregation has been a very important social phenomenon that people take place in for centuries. Considering today's technological possibilities of human nature, many factors beyond the internet and real life takes place in the virtual world. This situation lets the concept of virtual congregation inevitable. The concept of virtual community is extremely necessary to examine in detail. From this point of view, doctoral study has been done on virtual communities.

This study consists of two main parts. The first section describes the concepts of community, and the virtual world. Then, the basic concept is the combination of these two cases reveals the virtual community were examined. It is emphasized that how could virtual congregation become everyday life part.

In the second part , the science of sociology, according to the observations carried out within the framework of generally accepted methods of investigation interviews created in accordance with the general procedures to members of virtual communities of people were also determined. In this section, members of virtual communities of names from various angles about life, and how the behaviors in which they plan to return to these behaviors are described.

Key Words: Virtual, Community, Internet, Virtual Community, Virtual Relation,

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN METODU VE TEKNİKLER	2
2. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM	5
3. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	7
4. VERİLERİN ANALİZİ	9
5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. İNTERNETİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ	11
1.1. İNTERNETİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	11
1.2. ENFORMASYON TOPLUMU	13
1.2.1. Enformasyon Toplununun Doğuşu.....	16
1.2.2. Bilgi ve Enformasyon Kavramları.....	18
1.2.3. Bilgi Toplumu Tanımları.....	19
1.2.4. Bilgi Toplununun Özellikleri	21
1.2.4.1. Bilgi Toplunda Ekonomik Yapı.....	22
1.2.4.2. Bilgi Toplunda Sosyal Yapı	23
1.3.KAMUSAL ALAN, SANALLIK VE İNTERNET	28
1.3.1. Fiziksel Sanal ve Kamusal Olarak Mekân.....	28
1.3.2.Sanal Gerçeklik, Sanal Mekân	32
1.3.3. Sanal Cemaatlerde Zaman ve Mekân	35
1.4. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İNTERNET TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ.....	39
1.5. İNTERNET VE CEMAATLEŞME OLGUSU	43
1.5.1. Post modern Dönemde Kimlik, Melezleşme ve Yersiz-Yurtsuzlaşma	46
1.5.2.Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü	49
2.CEMAATTEN SANAL CEMAATE GEÇİŞ SÜRECİNDE CEMAATİN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ	50
2.1. Sosyolojik Açıdan Cemaat ve Cemiyet Kavramının Tahlili	50
2.2. Sosyoloji Tarihinde Cemaatin Teorik Temelleri.....	53
2.2.1. Tarım Toplumu ve Geleneksel Cemaat	57
2.2.2. Sanayi Toplumu ve Modern Cemaatler.....	59
2.2.3. Modern Ötesi Cemaat.....	61
2.3. Sanal Cemaat Kavramı.....	67
2.3.1.Örüntülerin Sanal Dünyası	70
2.4. Sanal Cemaatlerde Kimlik.....	80

2.4.1. Sanal Topluluklarda Katılımcı Olarak Birey: Sanal Kimlik	87
2.4.2. Sanal Dünyada İletişim ve Kimlik (lenme)	88
2.5. <i>Sanal Cemaatlerde Gözetleme ve Gözetim Toplumu</i>	92
2.5.1. Gözetim Toplumu	97
2.5.2. Mahremiyet	98
2.5.3. Sanal Cemaatlerde Gözetim	104
2.6. <i>Sanal Cemaatlerin Diğer Cemaatlerden Farklı Yönleri</i>	106
2.7. <i>Sanal Cemaatlerde Zaman ve Mekân</i>	109
3. SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARI.....	115
3.1. <i>Toplumsal Paylaşım Ağlarının Tanımı ve Kapsamı</i>	118
3.2. <i>Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook</i>	120
3.2.1. Arkadaş Bulmak Amaçlı	121
3.2.2. Denetim ve Gözetim Amaçlı	122
3.2.3. Video, Resim, Fotoğraf, Müzik, Fikir Paylaşımı Amaçlı	122
3.2.4. Oyun Oynamak Amaçlı.....	122
3.2.5. Örgütlenme Amaçlı	123
3.2.6. Siyasal Amaçlı	123
3.2.7. E-ticaret Amaçlı	124
3.2.8. Cinsel Amaçlı.....	124
3.2.9. İhbar Amaçlı	124
4. SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARI VE KİMLİK.....	126

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN SANAL CEMAATLER

1. SANAL CEMAAT MENSUPLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	131
1.1. <i>Sanal Cemaatler ve Cinsiyet</i>	131
1.2. <i>Sanal Cemaatler ve Yaş</i>	132
1.3. <i>Sanal Cemaatler ve Meslek</i>	136
1.4. <i>Sanal Cemaatler ve Gelir Durumu</i>	139
1.5. <i>Sanal Cemaatler ve Eğitim</i>	141
2. AMAÇ VE SEBEPLERİNE GÖRE SANAL CEMAATLERE ÜYELİK.....	143
2.1. Sanal Cemaatlere Üyeliğin Sebepleri.....	143
2.2. Sanal Cemaatlere Üyeliğin Amaçları	146
3. SANAL CEMAAT AĞLARI VE BİREY	151
3.1. <i>Sanal Cemaatler ve Mekân: Siber Mekânlar, Zamansız ve Mekansız Aidiyetler</i>	151
3.2. <i>Sanal Cemaatler ve Değişen Sosyal İlişkiler: Bedensiz ve Mekânsız İlişkiler</i>	153
3.3. <i>Sanal Cemaatlerde Birey ve Kimlik: Dijital (Takılmış) Maskeler Ya Da Gerçek Kimlikler</i>	155
3.4. <i>Sanal Cemaatler ve Mahremiyet: Sanal Teşhircilik</i>	160
3.5. <i>Sanal Cemaatler ve Sosyalleşme: Sanal Sosyallik Ya Da Asosyallik, Sosyalliğin Farklı Şekillerde Kurgulanması</i>	168
3.6. <i>Sanal Cemaatlerde Gözetim ve Güvenlik</i>	172
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	186
EK: MÜLAKAT SORULARI	197

GRAFİKLER LİSTESİ

GRAFİK 1: KATILIMCILARIN CİNSİYET DURUMLARI.....	131
GRAFİK 2: KATILIMCILARIN YAŞ DURUMU	136
GRAFİK 3: KATILIMCILARIN MESLEK DURUMU	138
GRAFİK 4: KATILIMCILARIN GELİR DURUMU	140
GRAFİK 5: KATILIMCILARIN EĞİTİM DURUMU	142
GRAFİK 6: GÖRÜŞMECİLERİN BİLGİ MAHREMİYETİNE İLİŞKİN TUTUMLARI.....	161
GRAFİK 7: BAŞKALARININ KİŞİSEL VERİLERİNE ONLARIN İZİNİ OLMADAN BAKANLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER	166
GRAFİK 8: GÖRÜŞMECİLERİN SOSYAL OLMA DURUMLARI.....	171
GRAFİK 9: KATILIMCILARIMIZIN HANGİ ORTAMDA DAHA SOSYAL HİSSETTİKLERİNİN NEDENLERİ	172

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Akt: Aktaran

ARPA: Advanced Research Projects Agency Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi

ARPANET: (Advanced Research Projects Agency Network) ABD İleri Araştırma Projeleri Kuruluşu Ağı

BM: Birleşmiş Milletler

Çev: Çeviren

DAPRA: Amerika Birleşik Devletleri'nin Savunma İleri Düzey Araştırma Projeleri Kurumu

Der: Derleyen

IP: İnternet Protokolü

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

Ülkemiz gündeminde cemaatin gündelik politika ve medyadaki taşıdığı ağırlığın akademik çalışmalara aynı oranda yansıdığı söylenemez. Yansıdığı boyutu ise daha çok gündeme uygun olarak dini cemaatler konusunda olmaktadır. Cemaatin sosyolojik bir kavram olarak teorik çerçevesinin yeniden oluşturulmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Cemaat geç modern dönemin yeni toplumsal biçimlenişinin farklı anlamlarına bağlı olarak çok anlamlı bir boyut kazanmaktadır. Ulus cemaatin dağılma sürecinden sonra dini, etnik temelli ulus-altı oluşumlardan ulus-ötesi yeni hayali bağlılık biçimlerine kadar kavramın anlam alanı genişlemektedir. Bu yeni oluşumlara verilen isim bolluğu ve nitelendirmelerin çeşitliliği cemaat algılamasının başta Tönnies olmak üzere, klasik sosyolojide tanımının çok uzağına düştüğü görülmektedir. Klasik cemaatin insan yaşamının bütününe içine alan özelliğine karşılık, bu yeni oluşumlar, karşılıklı sınırlandırılmış, amaç veya hedef olarak birlikte paylaşılan, belirlenmiş noktalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Cemaat, modernliğin yukarıdan dayattığı ulus, halk, sınıf gibi toplumsallaşma biçimlerine alternatif toplumsallıklar olarak, etnik, dini temelde yıkıcı olabildiği gibi kamusal alanı evcilleştirmenin veya yaşanabilir hale getirmenin yeni yöntemi olabilmektedir. Bütün bu sayılan özellikler cemaatin geç modern dönemde farklı algılanış biçimlerine gönderme yapan bir dizi ayırıcı unsurları içermektedir. Bunun anlamı cemaatin yeni bir görünümü ile karşı karşıya olduğumuzdur. Bu yeni görünüm klasik cemaatle öz olarak aynı olmakla birlikte, biçim, içerik ve fonksiyon açısından farklılıklar göstermektedir.

Cemaatin toplumsal koşullarda ortaya çıkan görünümünün incelenebilmesi sürecinde, daha çok teorik cephede ortaya çıkan bu problem, cemaatle ilgili araştırmaların öncesi ve sonrasında yeni bir çerçeve boşluğu yaratmaktadır. Sözü edilen bu teorik çerçeve boşluğu, cemaatin Tönnies'in sınırlarını çizdiği Gemeinschaft tipolojisinden sonra, farklı toplumsal koşullar için kapsayıcı

olabilecek yeni teorik kurguların yeterince oluşturulmamasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızın temel problemi olarak ifade edebileceğimiz bu durum, cemaatin en çok tartışıldığı ve sosyolojinin de yeniden anahtar kavramlarından birisi haline geldiği günümüzde, cemaatle ilgili yapılan veya yapılacak olan araştırmaların önünde bir açmaz olarak durmaktadır. İçinde yaşadığımız toplumsal hayatın gündelik uğraşları arasında hepimizi somut olarak etkilediğine inandığımız cemaat olgusu, özellikle ülkemizdeki yazında, ağırlıklı olarak bir yönüyle ve kavramın üzerinde yeterince, dikkatlice durulmadan müphem bir şekilde ele alınmaktadır. Her şeyden önce cemaat olgusu, farklı bir insan etkileşimi ile biçimlenen toplumsal bir örgü olarak algılanmalıdır. Bu anlamda cemaat, tarihsel-toplumsal süreçte birçok yapısal biçimler alabilir.

İnternet teknolojisinin yaygınlaşması ve içeriğinin zenginleşmesi, gerçek hayatta yaşanan ilişkilerin sanal ortama taşınmasını ya da sanal âlemde yeni ilişkiler ağının inşasını ortaya çıkarmaktadır. Bu ilişkilerin ve ağların “sanal cemaatler” olarak adlandırılan yapılanması, gün geçtikçe toplumun daha geniş bir kısmını kapsar hale gelmektedir. Sanal âlemde inşa edilen bu cemaatler, anlaşılması gereken yeni ilişkiler ve çözülmesi gereken yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Bireylerin hayatlarının bazı boyutlarını taşıyıp yansıtmaya imkânına kavuştuğu ya da yeni dünyalar inşa ettiği bu âlem, sanal cemaatlerin ve burada ortaya çıkan ilişkilerin incelenmesini hak edecek boyuta ve kapsama ulaşmış durumdadır.

1. Araştırmanın Metodu ve Teknikler

Cemaatin günümüz toplumsal yaşamında kazandığı önem ve buna bağlı olarak son dönem literatüründe cemaate karşı gittikçe artan yoğun ilgi temel çıkış noktamız oldu. Literatürde cemaate yapılan yoğun vurgulara karşılık özellikle sanayi sonrası ve içinde yaşadığımız geç modern dönemi kapsayacak şekilde cemaatin bütünsel bir teorik kurgunun olmaması ya da bizim bu yöndeki kabulümüz çalışmanın yapısını belirledi. Sosyoloji literatürünün, kendi anlamı içinde, halen ilk ve en önemli cemaat teorisi olma özelliğini koruyan Tönnies’in *Gemeinschaft* ideal

tipinin modern ve geç modern dönem cemaatsel oluşumlarını tanımlamada yetersiz kalması ise çalışmamızın amacını ortaya çıkardı. Bu amaç doğrultusunda cemaatin tanımını yapmak yerine tarihsel süreçteki olgusal gerçekliklerle de rtsecek ideal tiplerini oluşturmak gerektiği fikri çalışmamızın yöntem ve içeriğini belirledi.

Genel olarak çalışma içerisinde araştırma amaçlarımıza ulaşabilmek için takip ettiğimiz metot, tümdengelim ve tümevarımı birlikte kullanmak suretiyle sekillenmiştir. Zira Ergun'un da (2006: 43-44) belirttiği gibi bilimsel çalışmalarda, tümevarımın gereği olarak gzlemcilikle yetinilmesi, zorunlu olarak bilimsel sonucu sağlayamaz. Yani tümevarım, işlevinden kaynaklanan bir yanlışlıktan dolayı bilimsel sonuca varamamak zorundadır. Zira tümevarım bir biriktirme ve toplamdır. Hlbuki bilim bir toplama, biriktirme veya yığma değildir. Bu bakımdan tümevarımcı metot, tümdengelimci metot için ancak somut bir dayanak ve destek oluşturur. Çünkü tümevarımcı metotlar, verileri toparlar fakat gerçeği açıklayamazlar. Tümevarımın getirdiği somut veriler ya da bilgiler, soyut kavramsal bir ereve içinde temellendirilmiş ve bu ereve içinde yeniden üretilmişlerdir. Bu ilişki gözönünde bulundurulurak tezimiz uygulamalı bir alan araştırması olarak belirlenmiştir. Öncelikle internetin sosyolojik boyutunun tahlili yapılmış, sonra cemaat ve sanal cemaat kavramları incelenmiş, buna bağlı olarak da sanal cemaatin diğer cemaatlerden farklı boyutları incelenmek suretiyle kavramsal bir ereve oluşturulmuştur. Bu noktada kitap, dergi, Internet ve gazete gibi kaynaklardan teorik anlamda yararlanılmıştır.

Araştırmamızın uygulama kısmında mülakat aracılığı ile toplanan veriler, değerlendirilmiştir. Anket çalışmalarının olumsuz yönleri dikkate alındığında; yüz yüze olunmadığı için cevaplayıcılarının davranışlarının gözlenememesi, daha kısa sürede cevap verilmesi, genellikle standart cevaplar istenmesi, derinlemesine bilgi edinme imkânının azlığı gibi unsurlardan dolayı mülakat tekniği tercih edilmiştir. Yine konumuzla ilgili olarak bu teknik, sanal cemaat yeleri üzerinde uygulanmıştır.

Tezimiz nitel bir araştırma olduğu için veri toplamada görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde veri çeşitlemesi olarak nitelendirilen, birden fazla veri toplama tekniği kullanılarak araştırmada elde edilen bulguların

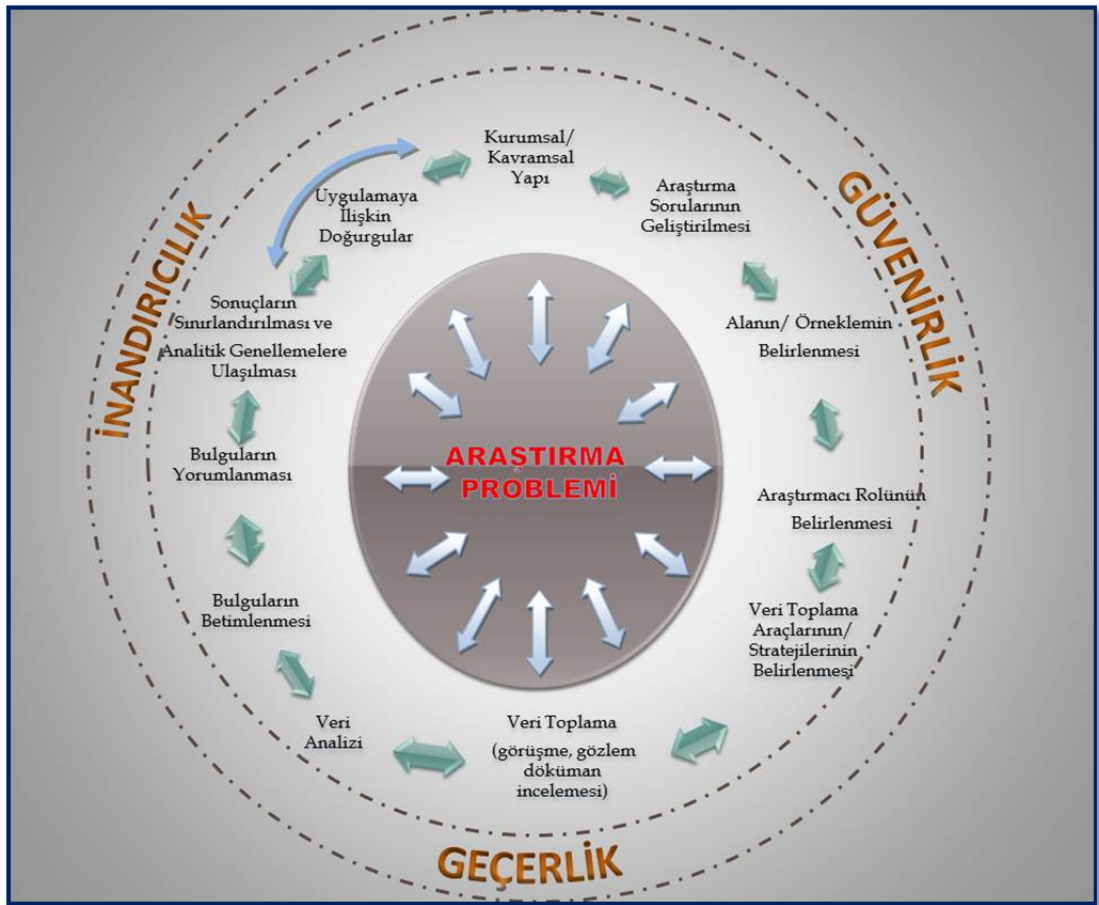
geçerlilik ve güvenilirliğini artırma yoluna gidilmiştir. Araştırma alanında katılımcılarla yapacağımız görüşmeler için, önceden bir mülakat soruları envanteri hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular bir pilot araştırmayla denenmiş ve anlaşılmayan sorular tekrar düzenlenmiştir. Hazırlanan soru envanteri mülakata katılanlara sorularak verilen cevaplar kayıt edilmiştir. Araştırma konumuzun Sanal Cemaatler olması bu hassasiyeti daha da artırmıştır. Bu sebeple katılımcılarla yüz yüze ve yalnız olarak yaptığımız görüşmeler, katılımcıların yanında konuşulanlar not edilerek ve bazen de tutulan kayıtlar katılımcılara okunarak, güven duymaları sağlanmıştır. Uyguladığımız bu yöntemle onların hem rahat olmaları sağlanmış, hem de başkalarına ulaşmamızda bizlere yardımcı olmaları temin edilmiştir. Görüşmelerde, eğitim seviyesine uygun olarak, bazı sorular daha rahat anlaşılır hale getirilmiştir.

Tez çalışmamızda elde ettiğimiz veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirme yoluna gidilmiştir. Böylece araştırma alanından elde edilen verileri daha yakından incelenme imkânı bulunmuş ve değerlendirilmiştir. Mülakatlar ve gözlemlerin neticelerini daha iyi yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Araştırmanın aşamalarının birbiriyle nasıl ilişkilendirildiğini göstermek amacıyla, varsayımlardan sonuçlara nasıl ulaşıldığı araştırmada açık bir biçimde sunulmuştur. Dolayısıyla araştırma alanından elde edilen bulgular sunulurken veya yorumlanırken, verilerden alıntılar yapılmış veya verilerin belirgin kısımlarına göndermelerde bulunulmuştur.

Araştırmada geçerlilik ve güvenilirliği artırmak için, araştırma sürecinde gerekli görüldüğü hallerde, araştırmayla ilgili yeni stratejilere başvurulmuştur. Bu çerçevede görüşmeye ilave sorular da eklenmiştir. Araştırma alanından elde ettiğimiz verileri teyit etmek amacıyla gerekli görüldüğünde farklı veri toplama yöntemleri de kullanılmıştır. Hatta araştırma alanına olan yakınlığımızdan dolayı yüz yüze görüşmeler yoluyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplanmıştır. Böylece uzun süreli bilgi toplama süreci takip edilmiş ve elde edilen bulguların teyit edilmesi için alana tekrar dönülmüştür. Araştırmanın iç geçerliliğini artırmak için araştırma bulgularıyla, verilerin elde edildiği ortam göz önünde bulundurularak, anlamlı olup olmadığına dikkat edilmiştir. Araştırmamızın dış geçerliliğini artırmak amacıyla da,

araştırmaya veri kaynağı olan bireylerin düşünceleri ve olayları tanımlamaları, açık bir biçimde verilmiştir Böylece benzer araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için, tezimizde kullanılan tanımlamalar açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bütün bu teknikler belirlenip, ona uygun adımlar atılırken aşağıda şekilde özet halinde ifade edilen nitel araştırma döngüsü takip edilmiştir.

Şekil 1: Nitel Araştırma Döngüsü Modeli

Kaynak: YILDIRIM, Ali-ŞİMŞEK, Hasan: Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, 2005, sh.84.

2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma projesi tasarlandığında, irdelemeyi planladığı bazı unsurları ve problemleri süreç içerisinde dışarıda bırakmak zorunda kaldığı gibi, araştırma esnasında karşılaştığı ve ilgilenmeyi düşündüğü bazı noktaları da ihmal etmek durumunda kalmıştır. Bu, çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Evvela araştırmanın, genel kanaatlerin tespitine yönelik değil de, yaşanan değişimin nitelik

ve boyutlarını anlamaya yönelik oluşu, araştırma yöntemi ve tekniklerini de belirlediğinden, daha dar bir alanda ve sınırlı sayıda kişiyle yetinilmesini beraberinde getirmiştir. Bu da geniş bir alana ve farklı zamanlara teşmil edilebilen genellemelere ulaşmayı amaçlamaktan ziyade, araştırmacıyı daha dar bir alanda ve farklılık arz eden durumları tespit etmeye sevk etmiştir. Başka bir ifadeyle araştırma, daha az sayıdaki bireylerin duygu, düşünce ve tutumlarının daha çok kendi ifadeleri üzerinden nitel bir araştırmaya tabi kılındığından, araştırmacının amacı “nicel araştırmacılarda olduğu gibi belirli bir evrene sağlam genellemeler yapmak değil, bir evrende olası çeşitlik, zenginlik, farklılık ve aykırılıkları çalışmalarına dâhil ederek bütüncül bir resim elde etmek” olarak belirlenmiştir. Ayrıca “nitel araştırmalarda hangi yöntem seçilirse seçilsin örneklemin büyüklüğü nicel araştırmalardaki büyüklüğe çoğu zaman ulaşmaz” (Kara, 2009: 8). Bu nedenle araştırma, teorik olarak nitel bir araştırmanın ve kullanılan derinlemesine görüşme tekniğinin içerdiği tüm avantaj ve dezavantajları da barındırmaktadır. Dolayısıyla tercih edilen araştırma yöntem ve tekniklerinin, kullanım külfet ve maliyetlerinden kaynaklanan nedenlerle, bazı problem ve unsurlar ihmal edilmiştir.

İkinci bir neden olarak bizzat araştırmacının tasarrufundan kaynaklanmaktadır. Araştırmacı, konu bütünlüğünü göz önünde bulundurarak ve farklı bağlamlarda ele alınabileceğine kanaat getirerek bazı konuları dışarıda bırakmış, bazılarını ise zamanı iktisatlı kullanmak amacıyla daha sınırlı bir çerçevede ele almıştır. Ayrıca, hem araştırma yönteminin bir gereği olarak deneklerin ifadelerine dayanması ve mülakatlarda deneğin kendi konumunu abartabileceğinden hareketle bir miktar manipülasyonun olma ihtimali ve hem de araştırmacının uzun süredir alanda bulunmasından kaynaklanan bazı kanıksama ve ihmallerin varlığı, yorumların ihtiyat çerçevesinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Aynı nedenlerle araştırma sonuçlarının, başka araştırmalarla da sınanması salık verilmektedir.

Yaygın bilim anlayışının vazgeçilmez öğelerinden birisi genellemedir. Üzerinde çalışılan bir dizi sınırlı sayıdaki değişken arasında bulunan ilişkiler belirli güvenlik aralıklarıyla değişkenlerin dâhil olduğu evrene genellenir. Bu sebeple, değişkenlerin dâhil olduğu evrenin kesin hatlarıyla belirlenmesi önemlidir. Evrenin kesin hatlarıyla belirlenmesi araştırmacının bütün sorunlarını çözmez, çünkü evren

genellikle bir araştırmacının ulaşamayacağı kadar büyüktür. Bu sebeple evreni temsil etme kabiliyetine sahip sınırlı sayıda birey üzerinden araştırma yapılır. İşte “örneklem” adı verilen bu araştırma unsurlarının isabetli seçimi önem arz eder. Burada nicel araştırma ile nitel araştırmada dikkat edilen hususlar ve uygulanan teknikler farklılık arz eder. Nitel araştırmalarda birincil amaç genelleme olmadığı için indirgemeci bir yaklaşım söz konusu olmaz. Bu sebeple nicel araştırmalarda olasılık temelli örnekleme teknikleri kullanılırken, nitel araştırmalarda amaçlı örnekleme teknikleri tercih edilir (Yıldırım-Şimşek, 2005: 101-115). Bu araştırmada da bahsedilen hassasiyetler çerçevesinde araştırmanın evreni olarak Malatya ve Internet üzerindeki değişik gruplar belirlenmiş ve “amaçlı örnekleme” teknikleri kullanılmak suretiyle örneklem tespitine girilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklemin büyüklüğü çok fazla önemli olmasa da doğrudan doğruya görüşme yaptığımız kişi sayısının mümkün olduğu kadar çok, çeşitli ve temsil kabiliyetine sahip olmasına hassasiyet gösterilmiştir. Bu çerçevede 100 kişiyle görüşülmüştür. Artık farklı yorumların ve anlayışların çıkmadığına kanaat getirilinceye kadar mülakat ve gözlemlere devam edilmiştir.

3. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Günümüzde tek kutuplu bir dünya tasarımının dışı vurumu olarak da algılanabilecek küreselleşme rüzgârlarının getirdiği sosyo-kültürel ve ekonomik değişim rüzgârlarının ülkemizi de etkisi altına aldığı bilinen bir gerçektir. Nitekim ülkemiz bugün hızlı bir sosyo-kültürel ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmekte olup bu süreç, toplum yapımızın geleneksel yapıdan modern yapıya doğru evrilmesi sonucunu doğurmaktadır. Türk toplumunun karşı karşıya bulunduğu bu değişim süreci içerisinde sanal cemaatlerin rolünü belirleyebilmek için, konunun esas itibarıyla sosyolojinin metot ve yöntemleriyle analiz edilmesi zorunluluğu vardır. (Keskin, 2004: 18).

Hızlı toplumsal değişim, modern hayata intibak edemeyen bazı toplumsal kurumları yok ederken bazılarını da sancılı bir dönüşüme tabi tutmuştur. Zaman zaman Türkiye'nin gündemini belirleyen sanal cemaatler tarihî, dinî, siyasi ve kültürel bir çok boyuta sahiptir.

İnternet'in sağladığı sanal paylaşım ortamı ile sınırlar ortadan kalkmakta ve bilginin özgürce paylaşıldığı yeni bir toplum ortaya çıkmaktadır. İnternet gündelik hayatımızı hızlı bir şekilde dönüştürmektedir. İnternetin ne gibi toplumsal sonuçlar üreteceği bugün sosyal bilimciler arasında önemli bir sorun olarak tartışılmaktadır. Sanal cemaatlerin ortaya çıkması da bu problemler arasında yer almaktadır. Kavramın muğlaklığı, kendisi hakkında tutarlı bir tanım getirmeyi ve buna bağlı olarak da sınırları belli olan ampirik çalışmalar yapmayı güçleştirmektedir.

Cemaatin sosyoloji tarihinde dönemsel olarak algılanma biçimleri, çalışmaların temelini oluşturacak katkıların tespit edilmesi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Cemaat, bütün bu literatürde sosyolojinin, toplum olarak adını koyduğu bütünlüğün içinde insan ilişkilerinin diğer ilişkilerden ayrılan özel bir biçimi olarak algılanmaktadır. Cemaat bu anlamda daha geniş toplumsal birlikteliklerin bir parçası iken ayrı bir toplumsal gruplaşma olarak görülmektedir. Klasik sosyoloji boyunca cemaat hep Tönnies'in ortaya koyduğu anlamda, geleneksel tarım toplumunun sanayi öncesi yaşam biçimini niteleyen toprak temelli, dini geleneklere bağlı, biz duygusu içeren toplumsal yaşam biçimi olarak algılandı. Modernleşmeyle birlikte bu anlamdaki cemaatten topluma geçileceği ve cemaatin yok olacağı fikri benimsendi. Oysa cemaat toplumsal yaşantının ilk ve en önemli özelliği olarak daima vardır ve çok çeşitli biçimlerde de olsa özünü koruyarak var olacaktır. Cemaatin sosyolojik tarihsel görüngülerinden birincisi sanayi öncesi geleneksel toplumun yaygın cemaat yaşamıdır. Cemaatsel yapılar benzer koşullar yaşandığı modern dünyada da yaygın olarak bulunmaktadır. Fakat eski belirleyici yaygınlığını yitirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte modern insan geleneksel cemaatinden koparak, o cemaatin yaşamasını sağlayan ortamın da değişmesiyle yeni zaman ve mekânlarda yeni toplumsal ilişkilere girmiştir. Bunların çoğu geleneksel cemaatinden taşıdığı ve onu hayata bağlayan alışkanlıkları, hatıraları, tarihi ve geleneklerini devam ettirmişlerdir. Bu süreçler ve ilişkilerle birlikte yeni cemaatsel ağlar oluşturmuşlardır.

Bunlara bağlı olarak yukarıda sıralananlar yeniden gözden geçirildiğinde, belirtilmesi gereken nokta; cemaatin yeni bir görünümüyle karşı karşıya olduğumuzdur. Bu çalışmanın temel amacı da bu görünümdeki temel, ortak ve sürekli tekrar eden olguları tespit etmektir. Bu girişim cemaatin tarihsel, toplumsal

süreçte öz olarak aynı; fakat biçim ve içerik olarak farklı görünüşleri olduğu iddiasını beraberinde taşımaktadır.

4. Verilerin Analizi

Son olarak söz konusu birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen bilginin organize edilmesi, çalışma alanı ve “aktör”lerinin betimlenmesi, bilginin sınıflandırılarak analiz edilmesi, bulguların yorumlanarak anlamlandırılması ve son aşamada raporlaştırılması da önem arz etmektedir. Bu süreçte, ayrıca “söylem çözümlemesine/analizine” de müracaat edilmiş, böylece “bireyi imgesel evreninden koparıp, simgesel düzeni benimsemeye koşullayan güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla yansımaları” (Baş ve Akturan, 2008: 31) belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçların manipülasyona tabi tutulmadan sunulması, akademik tutumun gerektirdiği bir dille anlatılması, görüşülenlerin kimlik ve değer dünyasının gizliliğine özen gösterilmesi ise ahlaki bir sorumluluk olarak araştırmacının farkında olduğu bir gerçektir.

5. Araştırmanın Hipotezleri

Temel Hipotez:

—Sanal cemaatler yeni sosyal ilişkiler ağı oluşturmaktadır” temel hipotezimizdir.

Alt Hipotezler:

—Sanal Cemaatler bireylerin hayatlarının bir kısmını ya da tamamını paylaşabildikleri mekân üstü yeni birlikteliklerdir.

—Bireyler birden fazla sanal cemaate mensup olabilirler.

—Bireyler hayatlarında en fazla boşluk hissettikleri alanlarda sanal birliktelikler oluşturmaktadır.

—Sanal cemaatler insanları gerçek hayattan ve gerçek ilişkilerden uzaklaştırmaktadır.

- Sanal cemaatlerde güven seviyesi düşüktür.
- Sanal cemaatler sahte-ikiyüzlü ilişkilerin ortamıdır.
- Sanal cemaatlerde sosyal bütünlüğün nasıl oluşacağı tartışma konusu olmaktadır.
- Sanal cemaatlerde iletişim farklı araçlarla kurulmaktadır.
- Sanal cemaatlerde fiziki iletişim yerini bilgisayar ağlarına ve sanal bireylere bırakmıştır.
- Sanal cemaatlerde mekân ve zaman kavramı içerik olarak değişmektedir.
- Sanal cemaatlerde, insanların yüzlerine takabilecekleri sayısız maskeler ve “yeni kimlikler” kullanıcılara cazip gelmektedir.
- Sanal cemaatlerde doğuştan edinilen kimlikler bir tercih sorunu haline gelmektedir.
- Sanal cemaatler insanlara yeni aidiyet alanları yaratmaktadır.
- Sanal cemaatler cinsiyet değiştirmeye olanak sağlamak ve insanlar bedenden bağımsızlaşmaktadır.
- Sanal cemaatler, normal cemaatten farklıdır. Doğal haliyle bulunan bir şey olarak kabul edilmek yerine, kurulan/inşa edilen bir olgu haline gelmektedir.
- Sanal cemaatlerde toplumsal kontrol, ahlak ve sorumluluk duygusu son derece zayıftır.
- Sanal cemaatlerde çok farklı gelir ya da eğitim düzeyine sahip kişileri sanal ortamda görmek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. İNTERNETİN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

1.1. *İnternetin Tarihsel Gelişimi*

Günümüz dünyasının vazgeçilmezi olan internetin tarihsel geçmişi uzun bir zamana değil yakın döneme işaret etmektedir. İnternet, Soğuk Savaş döneminin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve askerî amaçların hizmetinde kullanılmak üzere geliştirilmiştir. 20. yüzyılın son otuz yılında internetin ortaya çıkışı ve gelişimi, askeri strateji, bilimin büyük işbirliği, teknolojik girişimcilik ve kültür karşıtı yeniliğin benzersiz bir bileşiminin ürünüydü (Castells, 2005: 58). Virilio, modern bilimin soğuk döneminde silahlanma yarışına alet olarak tekno bilim haline geldiğinden bahseder. Modern bilimi böyle dönüştüren yaklaşımlar ise Virilio'ya göre araçsal ve sayısal yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar bir bakıma metalaşmayı da olanaklı kılmaktadır. Böyle bir ortamda kişiler de artık birer tüketicidir (Virilio, 2003: 7). “İnternet, 1960’larda, ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Kurumu’ndaki (efsanevi DARPA: Us Defence Department Advanced Research Projects Agency) teknoloji savaşlarının bir nükleer savaşta Sovyet zaferini ya da Amerikan iletişim ağlarının çökertilmesini önlemeye yönelik cüretkâr bir planıyla doğdu. Proje, bir ölçüye dek düşmanın gücüne hareket kabiliyeti ve arazinin bilgisiyle karşı koyabilmek için gerilla güçlerinin çok geniş bir araziye yayılmasını öngören Maoçu taktiklerinin elektronik bir dengesi idi. Sonuç, tam da mucitlerin istediği gibi herhangi bir merkezden kontrol edilemeyen, elektronik bariyerleri aşarak birbirleriyle sayısız biçimde bağlantı kurabilen binlerce özerk bilgisayar ağından oluşan bir ağ mimarisi oldu” (Castells, 2005: 8). Dünya çapında binlerce bilgisayar ağını birbirine bağlayan bir ağ olan İnternet, 1974’de farklı işletim sistemlerinin birbirinden veri alıp verebilmesi için, standart bir iletişim protokolü olarak TCP/IP’nin geliştirilmesi sonucunda yaygınlaşmıştır. TCP/IP’nin geliştirilmesinin ardından her yıl daha fazla bilgisayar ağına bağlanmaya başlamış ve sistem hızla büyümüştür. Bu süreç içerisinde ağ, askeri bir ağ olmaktan çıkarak, araştırmacıların ve akademisyenlerin birbiriyle hızlı ve kolay bilgi alışverişinde

bulunmalarının başlıca ortamı haline gelmiştir. 1989'da Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi'nde (CERN) World Wide Web'in geliştirilmesi, internetin gelişiminde diğer bir önemli gelişme olmuştur. Bu gelişme, bir taraftan interneti multimedia için uygun bir platforma dönüştürdü, diğer taraftan da ticarî kullanıma hazır hale getirildi. 1990'ların başında ticarî kullanıma açılan ağı, 1 yıl içerisinde 1 milyon civarında kullanıcısı oluştu. 1991'de ilk web görüntüleme yazımı olan Mosaic kullanıma girdi. Başlangıçta deneysel ve herkesin kullanımına açık olan Mosaic, 1994 yılında Netscape adıyla pazarlanmaya başlandı. Bu arada internete bağlı sunucu ve bilgisayar sayısı 3 milyona ulaştı. 1995 yılında, internetin omurgası artık birbirleri arasında bağlantılara sahip ticarî ağlardan oluşmaktaydı (Başaran, 2005: 36-37). Askerî sahada başlayıp, bilimsel ve ticarî ilişkilerin kurulmasını sağlamak amacıyla devam eden bu gelişmede, asıl önemli olan internetin teknik olarak geçirdiği evrim değil, bu hızlı değişimin toplumsal yapıların değişim ve dönüşümünde oynayabileceği rollerdir. Zira internet hayatın belirli alanlarına matuf sınırlı bir kullanımdan çıkmış, gündelik hayatın tamamına sirayet eder hale gelmiştir.

1990'ların sonunda, internetin iletişim gücü, telekomünikasyon ve bilgisayar alanındaki yeni gelişmelerle birlikte, merkezlessiz, ayrık mikro bilgisayarlar ile ana çevrelerden, çok çeşitli formatlarda ortaya çıkan birbirleriyle bağlantılı bilgi işlem aygıtları sayesinde bilgisayarlaşmanın yaygınlaşmasına doğru başka bir teknolojik değişikliğe yol açtı. Bu yeni teknolojik sistem sayesinde kullanıcılar ağı; evde, işte, alışverişte, eğlence mekânlarında, ulaşım araçlarında her yerde hazır ve nazır, hayatın tüm alanlarına yayılmış tek amaçlı, uzmanlaşmış aygıtlarla ağı bağlanabilmektedirler (Castells, 2005: 66). İnternet kullanıcıları, sadece uzakta bulunabilen insan değildir; üstelik eş zamanlı olarak çok sayıda yerde birden bulunabilen bir insandır, yani her yerde olan insandır. Bu, insanın olduğu yerden başka yerlerde de olması anlamını taşıdığı gibi, tüm başka yerlerde olan şeylerin insanın bulunduğu yerde olması anlamını da taşımaktadır.

Askeri bir ihtiyaçtan doğan İnternet teknolojisinin gelişiminde, askeri amaçların oldukça etkili olduğu görülmekle birlikte (Dede, 2004: 11), bu önemli aracı sadece Sovyet düşmanın uzay yarışı ile nükleer silahlanmada teknolojik meydan okuyuşu karşısında, askeri üstünlük sağlamanın bir yolu olarak görmek

mümkün müdür? Yoksa alternatif bir bakış açısıyla, kapitalist sistemin kendi iç çelişkilerini açmak için geliştirdiği bir yanıt olduğunu da dikkate almak gerekmez mi? Nitekim diğer medya araçlarından farklı olarak daha ileri etkileşim biçimlerine imkân veren Internet; birey kullanıcıdan büyük şirketlere, devlet kurumlarından gönüllü kuruluşlara kadar pek çokları için yeni işlevler ve farklı katılım imkânları sunmaktadır. Bu nedenle egemenlerden ayrılıkçı güçlere kadar her kesimden kullanıcının ilgi odağı haline gelmektedir. Çokuluslu şirketler için iletişim ve bilgisayar teknolojileri; bilgi depolama, aktarma, hızlı karar alma ve varlığını sürdürebilme açısından hammadde, fabrika, emek faktörü kadar hayatî bir niteliğe bürünmüştür (Kır, 2008: 65). Bu aşamadaki tartışma ve değerlendirmeler, bu erişim imkânına sahip kitleler üzerinden yapılmaktadır. İnternetin yaygınlaştırılma çabaları gerek devlet kurumları, gerek şirketler, gerekse insanlar tarafından yürütülen ortak çabaların sonucunda gerçekleşecektir.

İnternetin yayılma ve ilerlemesinin hızı dikkate alındığında, onu matbaanın icadından sonra yaşanan en büyük bilgi dönüşümü olarak görmek mümkündür. Bir teknoloji ortaya çıkar ve o teknoloji ile ilgili toplumsal uyum, hukuk ve öteki kurumlar, belli bir gecikme ile peşi sıra gelir. İnternet gibi ışık hızıyla gelişen bir teknoloji ortamı ise hukuksal ayarlamalar yapılmadan kendini kabul ettirdi. Bu nedenle İnternet dendiğinde iki kavram gündeme gelir: Demokrasi ve anarşi. İnternetin gerçek gücünü anarşist ve kaotik yapısından aldığı konusunda hemfikir olan pek çok düşünce üreticisine göre ifade özgürlüğünün sınırsızlığı ile baskıcı, egemen gücün denetlenmesinden uzak bu alan, evrimsel gelişimini sürdürmekte olduğu da dikkate alınırsa, siyasal öneme mutlaka sahip olacaktır (Kır, 2008: 67). Hemen her değişim, kurumlaşma gerçekleşinceye kadar bir nebze de olsa anarşist bir ortamda yürür. Yukarıdaki bu görüşler çok ileri düzeyde tahminler olsa da İnternet, dirençler ve kolektif oluşumlar için yeni bir katılımcılık imkânı sağlamaktadır. Bu katılım yeni bir topluma ya da yeni toplumsal yapılanmalara işaret etmektedir.

1.2. Enformasyon Toplumu

İnsanlık varoluşundan itibaren sürekli bir gelişim ve değişim yoluyla kendisini oluşturma eylemi içerisinde olmuştur. Yaptığı her yeni buluş ve yenilikle kendisini yeniden tanımlarken dünyayı da değişime zorlamıştır. Değişmek istemeyen

bir dünya karşısında buluş ve icatlar toplumları ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve sosyal yönlerden değişime zorlamıştır. Dünyada yaşanan gelişme ve hızlı değişimler sonucunda, bireysel, toplumsal, örgütsel ve ekonomik yaşamımız sürekli bir dönüşüme uğramaktadır. Özellikle enformasyon ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı teknolojik dönüşümler ve yenilikler kişilerin gündelik pratiklerini ve yaşam biçimlerini, çalışma şekillerini, şirketlerin örgütlenme yapılarını ve stratejilerini, toplumların örgütlenme biçimlerini, ülkelerin ekonomilerini ve politikalarını etkilemektedir. Bilgisayar, yazılım, donanım, telekomünikasyon, mobil telefon, medya ve Internet alanında yaşanan gelişmelerle birlikte toplumsal ve ekonomik yapıda hızlı değişimler yaşandı. Çağımızda bilişim ve iletişim teknolojileri, ekonomik, politik ve toplumsal düzlemde yaşanan ve yaşanması muhtemel değişikliklerin odağına yerleşmektedir. Teknoloji bu yönüyle insan yaşamının en aktif değişkeni haline gelmiş, hatta teknoloji toplumundan ya da dijital toplumdan bahsedilmeye başlanmıştır.

Toplumu, teknoloji ya da dijital gibi soğuk ve cansız nitelendirmeler yerine “enformasyon” gibi sıcak ve kısmen olsa da değer ifade eden bir kavramla niteleyenler de böyle bir toplumun temeline teknolojiyi yerleştirerek açıklamada bulunmaktadırlar. Nitekim Castells, enformasyon çağında kilit unsurun enformasyon teknolojileri olduğunu belirtir. Ona göre sanayi toplumunun gerisindeki kilit unsur, enerjinin dağıtımı ve denetimi olduğundan, daha önceki sanayi devrimleri için buhar makinesinden elektriğe, fosil yakıtlardan nükleer enerjiye uzanan bir yelpazede yeni enerji kaynakları ne demekse, bu devrim için de enformasyon teknolojileri o demektir. Castells, bu teknolojilerin başlangıcında iki endüstriyel devrimden bahseder: Birincisi, 18. yüzyıl sonlarında bulunan buhar makinesi, ikincisi yüz yıl kadar sonra elektriğin gelişmesiyle, içten yanmalı motor, bilim tabanlı kimyasallar, verimli iletişim teknolojilerinin başlangıcı, telgrafın yayılması ve telefonun icadı gibi gelişmeleri kapsamaktadır (Castells, 1996: 34). Hiç şüphesiz söz konusu icatlar büyük değişimler meydana getirmiştir ve bu süreç hızı artarak da devam etmektedir. Ancak birçok icadın Avrupa’ya oldukça uzaklardan (mesela Çin) ve çok geç geldiği dikkate alındığında, aynı icadın geldiği yerde Batı’daki gibi bir değişime sebep olmadığı görülecektir. O halde teknolojiye yönelik zihniyetin, onun değiştirmeye

gücünü ve kullanım amacını belirlediği düşünülebilir. Teknolojiyi araç olmaktan çıkarıp amaca dönüştüren zihniyet yapısının da dikkate alınması gerekir.

Timisi'nin de analizinin merkezinde teknoloji bulunmaktadır. Nitekim O, enformasyon toplumu kavramını “yeni iletişim teknolojileri temelinde yeni bir ekonomik sektörün oluşumuna dayalı ve bu sektör aracılığıyla var olan yeni bir üretici sınıfın biçimlendirdiği, bilginin merkezde olduğu bir toplumsal yapı” şeklinde tanımlamaktadır. Enformasyon toplumu kavramı, modern kapitalist toplumun üretim araçlarının merkezine bilgiyi koyarak temsil ederken, bir önceki dönemin içinde bulunduğu siyasi krizin çözümlenmesinde, özgür bireylerin bilgiye ulaşma kanallarını herkes için erişilebilir yapma iddiasıyla, sivil toplum kanallarını ve sınırlarını genişletiyor görülmektedir. Gerçekten de son yıllarda, bilişim ve iletişim teknolojileri, zaman, mekân ve coğrafi uzaklık faktörlerinin yarattığı sınırlılıkları ortadan kaldırmayı; ses, görüntü, hareketli görüntü ve veri biçimindeki tüm enformasyon aktarımlarını tek ve esnek bir ağ içinde bütünleştirmeyi mümkün kılacak biçimde gelişti. Bu gelişmenin bir boyutunda sayısallaşma, uydu, fiber optik kablolar gibi gelişmelerin, iletişim kapasitelerini arttırması ve maliyetleri azaltması gibi niceliksel dönüşümler, diğer bir boyutunda ise telekomünikasyon ve bilişim teknolojilerinin yaklaşması sonucunda, kitle iletişimiyle, noktadan noktaya iletişim hizmetlerinin iç içe geçmesi sonucu ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri, yani nitel değişimler vardır. Yaşanan nicel ve nitel teknolojik gelişmelerin, değişimlerin niteliklerinden birisi olduğunun kabullenilmesi gerekir. Ancak aynı şekilde teknolojik gelişmelerin tüm bu sürecin açıklanmasına kısmi bir katkısının olabileceği de kabullenilmek zorundadır (Timisi, 2003: 18). Yeni iletişim teknolojileri içerisinde toplumsal yapıyı dönüştürme noktasında en etkili olan Internet, zaman ve mekân algılarını değiştirerek uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Bu özelliğiyle Internet, tartışmaları alevlendirmekte ve yeni açılımlar yaratarak tüm çevrelerin odaklandığı en önemli alan olmaktadır.

1.2.1. Enformasyon Toplumunun Doğuşu

İnsanlık tarihinin şu ana kadar geçirdiği dönemleri Toffler üç döneme ayırmıştır. Toffler, bu dönemlerin her birini ayrı bir dalga olarak nitelendirir. Bu üç dalganın tarihsel gelişim aralığını şu şekilde özetler: “Birinci dalga olan tarım devrimi, yaklaşık M.Ö. 8000 yıllarında başlar. Bu devrimle birlikte köylerde, ekili topraklarda yeni bir yaşam biçimi oluşmuştur. 1650–1750 yıllarından itibaren ise ikinci dalga olan sanayileşme dönemi başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki on, on beş yıl içerisinde sanayileşme dalgasının ulaşabileceği en yüksek noktaya vardığı sırada, yeryüzünde değdiği her şeyi değiştiren, ama ne olduğu henüz iyice anlaşılmamış olan üçüncü dalga başlamıştır. Toffler, üçüncü dalganın belirtisi olarak, ekonominin sektörel dağılımında faal nüfusun büyük çoğunluğunun hizmet sektöründe çalışmasını göstermektedir. Bu bağlamda, ABD’de 1956 yılındaki faal nüfus içinde hizmet sektöründe, imalat sektöründen daha fazla olması temel alınarak, ABD’nin enformasyon toplumu sürecine girdiği öne sürülür. Bu noktadan hareketle Toffler, dünyada üçüncü dalga olarak nitelendirilen dönemin başlangıç yerinin ABD olduğunun da altını çizerek (Toffler, 1981: 34).

Bilgi, insanlığın var oluşundan itibaren her daim mevcut olmuştur. Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi bilginin üretime ve tekniğe uygulanması ve kamusallaşması sanayi toplumunda gerçekleşmiştir. Sanayi toplumunda işlerin mekanik ve kurallı bir şekilde yürütülmesi açısından yoğun bir bilgi ihtiyacı yaşanmış ve bilginin değeri giderek önem kazanmıştır. Gittikçe önemini arttıran bilgi, aletlere, ürünlere, süreçlere uygulanmış ve sanayileşme tam anlamıyla yaşanabilmiştir. Bilginin bu denli önem kazandığı sanayi toplumunun sonrasında ise bir sonraki toplum tipine adını veren bilgi, hiçbir dönemde bu toplumda olduğu kadar öneme sahip olmamıştır. Bilgi toplumu adını verdiğimiz bu toplum tipinde en önemli dinamik hızlı değişim olmuş, bilgi daha önceki toplumlara oranla farklı ve sınırsız bir değer kazanmıştır. Denilebilir ki bilgi toplumunu tüm önceki yapılardan farklı kılan en önemli nitelik, fiziki ve kültürel çevredeki değişim hızının daha önceki hiçbir dönemde görülmemiş ölçüde artmış (ve daha da artmakta) olmasıdır (Avcı ve diğ., 1993: 76). Bilgi toplumunda iletişim teknolojileri değişimin motor gücünü

oluşturmuş bu teknolojiler zaman ve mekânı aşarak hiçbir dönemde görülmemiş bir şekilde toplumsal yapıları etkilemiştir.

Bu değişim hayatın her alanındaki değişimdir. Bu değişime bağlı olarak bilgi hızla artmaktadır ve Drucker'e göre; "bilgi toplumunda bilgiye sahip olan herhangi biri, yaklaşık dört beş yılda bir yeni bilgiler elde etmezse eskimiş biri varsayılacaktır" (Drucker, 1993: 87).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş bilgi toplumunun da karakteristiğine uygun olarak çok hızlı gerçekleşmiştir. Bunun nedeni insanoğlunun teknolojideki büyük gelişmelere uyum hızı ve uyum esnekliğinden kaynaklanmaktadır (Erkan, 1997: 11). Görülmektedir ki ikinci dünya savaşı sonrasında yeni oluşan ve etkilerini hayatın her alanında hissettiren toplumsal aşama (bilgi toplumunun göstergeleri) birçok sosyal bilimci tarafından ortaya konulmak istenmiştir. Çünkü sanayi toplumundan farklı olarak bilgiye verilen ağırlık yaşamın tümünde bir dönüşüm yaratmıştır.

Mattelart, bu dönüşümü şöyle bir benzetme yaparak açıklar: "Endüstri öncesi toplum doğaya karşı bir oyun olmasına karşılık, endüstri toplumu üretilmiş doğaya karşı bir oyun, endüstri sonrası toplum kişiler arasında bir oyundur." Dolayısıyla Bell, bilgi toplumunun sanayi ötesi toplumunun bir ifadesi olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte Bell'e göre sanayi sonrası toplumda örgütlenme bilgi temellidir ve bilgiyi ellerinde tutanlar gücü ellerinde tuttukları gibi siyasal sistem de bu gücü ellerinde tutanların etkisinde kalacaktır. Bu endüstri sonrası toplumda sosyal hizmetler gelişmiştir. Bununla birlikte teknik ve profesyonel hizmetler de oldukça artmıştır. Bell'e göre üniversitelerde, araştırma örgütlerinde, meslek topluluklarında ve hükümette yeni bir aydın sınıfı oluşmuştur. Bu endüstri toplumunun baskın kişisi iş adamıdır ve onun birincil toplumsal alanı da şirkettir (Mattelart, 2004: 63). Bu oldukça keskin görünen ifadenin, üniversitelerin şirkete, öğrencilerin ise müşteriye dönüştüğü günümüzde pek de haksız olmadığı söylenebilir.

Enformasyon konusundaki büyük iddialar, bu yıllarda denetim ve iletişim teknolojisinde sağlanan belli bir takım devrimci gelişimlerden doğup serpildi. Enformasyonun yalnızca bir kavram olarak değil, bir ideoloji olarak doğuşu,

bilgisayarın gelişimiyle kopmaz bir biçimde bağlantılıdır. Birinci Sanayi Devrimi kas gücünü değersizleştirdi. İkincisi rutin zihinsel işi değersizleştirdi. Üçüncü sanayi devrimi insanın düşünmesini değersizleştirme sürecini doğurdu. İlk iki devrim buhar gücüne ve elektriğe dayalı enerji devrimleriyse de eğer, üçüncü devrimin bir enformasyon devrimi olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır. Böyle bir devrim yüz yıldan fazla bir süredir hazırlanmaktaydı. Daha erken tarihlerdeki dışavurumları; elektrikli telgraf, telefon, film, radyo ve televizyondur. Ama bu devrimin zirvesine damgasını vuran bilgisayar oldu. Daniel Bell, Enformasyon Toplumunun yaklaşmasına ilişkin sunduğu açıklamanın merkezine, değişimin temel simgesi ve motoru olan bilgisayarı koyar. Nasıl sanayi toplumu mal üretimine dayanan bir toplum idiyse, sanayi sonrası toplum da enformasyon toplumdur (Kumar, 2010: 19). Ancak enformasyonun hangi amaçla üretildiği ve niçin kullanıldığı dikkate alınırsa, değişimin en azından zihniyet temelinde çok da büyük olmadığı görülebilir.

1.2.2. Bilgi ve Enformasyon Kavramları

Bilgi ve enformasyon ilk bakışta benzer kavramlar gibi görünmekle birlikte tanımlandıklarında bu kavramların farklı yönleri de ortaya çıkmaktadır. Bilgi ve enformasyon ile ilgili olarak, özellikle enformasyon toplumu hakkında yaptıkları çalışmalarla bilinen Daniel Bell'in ve Manuel Castells'in görüşleri önemli bir referans kaynağıdır. Enformasyon toplumu yerine, “sanayi sonrası toplum” kavramını kullanan Daniel Bell, bilgiyi bazı sistematik formlar içinde, iletişim araçları yoluyla başkalarına aktarılan, temellendirilmiş yargılar ya da deneysel sonuçlar sunan, organize edilmiş gerçek ve düşünsel ifade bütünü olarak tanımlamıştır. Bell'e göre bilgi kolektif bir üretimdir; bir kez üretildi mi karakteristik özelliklerinden dolayı herkese aittir (Bell, 2001: 309). Bu yeni dönemi Bell'den farklı olarak “ağ toplumu” şeklinde nitelendiren Castells, bilgi tanımında Bell'in tanımına katılmaktadır. Ona göre, “bilgi; mantıklı bir yargı ya da deneysel bir sonuç sunan, başkalarına sistemli bir biçimde iletişim aracıyla aktarılan olgulara ya da düşüncelere ilişkin örgütlü ifadeler dizisidir. Enformasyon ise ona göre örgütlenmiş ve iletilen bir veridir” (Castells, 2005: 20).

Bilgi ve enformasyon kavramlarını birbirlerinden tamamen farklı görmekten öte, birbirleriyle ilişkili olarak görme yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri Headrick'e aittir. Ona göre “enformasyon ve bilgi, belirli bağlamlarda hem örtüşen hem de farklı olan kavramlardır. Bilgi, insan aklının kavradığı ve içselleştirdiği düşünce ve verilerle ilgili bir kavramdır. Bilgi için beyine gerekli miktarda enformasyon yığılması gerekir. Beyin bu tür bir enformasyonu çoğu kez bir çocuğun konuşmayı öğrenmesi, bir taksi şoförünün giderek kenti daha fazla tanınması gibi kendiliğinden, hatta bilinçaltında edinir. Bazen de bilgi edinmek, çalışmayı gerektirir ki bu yavaş ve bir süredir. Bununla birlikte insan beyninin bilgi kapasitesi gerçekten inanılmazdır; ama sınırsız değildir. Öte yandan beyine tam olarak güvenilmez de, bu nedenle enformasyona ihtiyaç vardır. Toplum giderek karmaşılaştıkça, etkileşimler hızlandıkça, enformasyona ulaşabilmek daha da önemli hale gelir. Eğitim de bir zamanlar öğrenme, yani bilgi edinimi yerine yoğunlaşırken, şimdi araştırma becerileri üzerinde durulmaktadır. Önemli olan yanıtı bilmek değil, bunu nerede arayacağını bilmektir. Yeter ki enformasyon kolayca ulaşılabilir bir yerde olsun” (Headrick, 2002: 13).

Drucker da Headrick'le aynı görüştedir. Enformasyonu, bir önemi ve amacı olan veri olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte veriyi enformasyona dönüştürmek için bilgiye ihtiyaç bulunmaktadır. Bilgi, doğası gereği uzmanlık gerektiren bir şeydir. Drucker, verdiği bu tanımla enformasyonu bilgidен türeyen bir kavram olarak ele almıştır (Drucker, 1993: 213). Bu kavramlara bağlı olarak ortaya çıkan ve yeni bir toplum tipi olarak ifade edilen “bilgi toplumu” ile ilgili açıklamalara bakmak konumuz açısından önem arz etmektedir.

1.2.3. Bilgi Toplumu Tanımları

Yeni iletişim teknolojileri, günümüz kapitalizmi ve kapitalist üretim biçiminin tarihsel özelliklerini temel alır ve bu çerçevede gelişimini sürdürmektedir. Kapitalizmin ağ yapılanması ile kazandığı yeni görünümle yani yeni enformasyon teknolojisinin etkisiyle küresel kapitalizm, gelişme ve değişme göstermiştir. Küresel üretim ve ticaretin aldığı yeni biçim ekonomik, politik ve toplumsal çevrede iletişim ağlarının rolünde değişimleri meydana getirecektir. İletişim ağları vasıtasıyla

enformasyon alışverişini yönetecek bir düzenek meydana getirilerek ve iletişim ağlarına ilişkin politikalarda rekabetçi piyasa ekonomisinin etkisinin arttığı görülmektedir. Bu etki, politikaların aktör ve kurum bazında olumlu değişiklikler sonucunda ortaya çıkacaktır. Enformasyon toplumu kavramı, toplumsal ilişkiler içinde bilginin belirleyici bir konuma ulaştığını vurgulamak açısından tarihsel bir süreci tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır. Bu tanımlama içinde enformasyon ve bilgi zaman zaman yer değiştirerek enformasyon toplumu ya da bilgi toplumu olarak eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Enformasyon ve bilgi kelimeleri çoğu zaman birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. Ancak enformasyon bilginin hammaddesini (veriler, bulgular, sinyaller vb.) oluşturmaktadır. Bilgi ise düzenlenmiş, filtreden geçmiş, damıtılmış, netleşmiş enformasyon anlamına gelmektedir (Şahin, 1991: 11).

Sanayi toplumu sonrası bilgi toplumu olarak adlandırılan dönem üzerinde sosyal bilimciler tarafından tam olarak genel-geçer bir tanımlama yapılmamıştır. Bununla birlikte belli bir tanım olmamasına rağmen ‘bilgi toplumu’ dönemin toplum tipi olarak kabul görmesi dolayısıyla üzerinde fazlaca durularak özellikleri belirtilmiştir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bilgi toplumunda hızlı bir bilgi üretimi ve bununla birlikte hızlı bilgi tüketimi söz konusudur. Bu toplumun stratejik kaynağını oluşturan bilginin, dünyadaki hacminin altı yılda bir, iki katına çıktığı iddia edilmektedir (Bozkurt, 2001: 16).

“Bu toplumda bilgi, iletişim ağları içinde taşınabilmekte, paylaşılabilmektedir. Bilgi toplumunda bilginin üretimi ön plandadır. Artık sanayi toplumunda olduğu gibi nesne üretimi yerini bilgi üretimine bırakmıştır. Dolayısıyla bu yeni yaşam tarzında ürünün kullanım bilgisi, ondan yararlanma bilgisi nesne üretimini geri planda bırakır. Birey yetenek ve yaratıcılığını tek yönlü kullanmaz. Bu nedenle bilgi toplumu, bireyler için diğer toplum tiplerinden farklı olarak sınırlılıklarını aşarak tüm aktivitelerini kullanabilecekleri bir toplumsal yapıdır” (Doğan, 1998: 308).

Bu toplum tipinde belirlenen ortak özelliklerde ekonomik alanla, bilim ve teknolojik alanlar arasında büyük bir etkileşimin artacağı ortaya konmuştur. Yine

teknik seçkinler sınıfının toplumda ön planda olacağı, bilgi sahibi olanların aynı zamanda güce sahip olacakları ve küresel düzeyde yönlendirmede bulunacakları dolayısıyla enformasyon toplumuna geçileceği öne sürülmüştür. Nitekim ABD, AB ve Japonya 1970'lerin sonlarında bu ve buna benzer özellikleri sağlayarak enformasyon (bilgi) toplumuna geçmişlerdir (Erkan, 2000: 198).

1.2.4. Bilgi Toplumunun Özellikleri

Bilgi toplumuna geçişler bu kavramın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılarak kavramın farklı yönlerinin ortaya konulmasını gerektirmiştir.

Bilgi toplumu kavramını ortaya koyan ilk düşünürlerden Japon Yoneji Masuda'ya göre bilgi toplumunun özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Bilgi toplumunun gelişme dinamiğini bilgisayar teknolojisi yönlendirir. Bilgi toplumunun simgesi bilgisayar ağları ve bu ağlarla oluşan kamusal alt yapıdır.
- Bilgi toplumunda önde gelen sektör entelektüel sektörlerdir.
- Bilgi toplumunda sosyo ekonomik sistem gönüllü bir sivil-toplumdan oluşur.
- Bilgi toplumu sanayi toplumundan farklı olarak çok merkezlidir.
- Bilgi toplumunun siyasal sistemi 'katılımcı demokrasi'dir.
- Bilgi toplumu, dayanıklı tüketim malı üretilen tüketen sanayi toplumunun aksine yüksek seviyede kitlesel bilgi üreten bir toplumdur.
- Sanayi toplumunda temel değerler maddî ihtiyaçların tatminine dayanırken bilgi toplumunda temel değerler amaçlara ulaşmanın verdiği tatmine dayanır. Öte yandan Masuda'ya göre bilgi toplumunda siyasal rejim, bilgi demokrasisidir (Dura, 1990: 45).

Bu toplumda da daha önce de bahsettiğimiz gibi sanayi toplumunda başlayan rasyonel eylemler aynı şekilde devam etmektedir. Erkan ise bu toplumun özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir. "Sanayi toplumunda insan davranışları ekonomi temele alınarak ekonomik çıkar temelli rasyonel olarak yürütülürken bu toplum tipinde

bireylerin sosyal refah düzeylerinin arttırılması amacı daha ön plandadır. Bireylerin eylemleri yine rasyonalite temellidir. Fakat bu toplumda diğer topluma oranla insana daha fazla değer verilmekte, insanın yüceltilmesi söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak bilgi toplumunda daha sonrada bahsedeceğimiz insan hakları, demokrasi gibi kavramlar ön plandadır. Bilgi toplumunda bireye öncelik tanındığı gibi ondan da aklını kullanması ve bu şekilde yeteneklerini ve yaratıcılığını sergilemesi beklenir. Bunu başarabilen bireyler iyi bir sosyal konuma (statüye) sahip olacaklardır. Çünkü bu toplumda akıl ve akla dayalı olarak bilim üretmek gereklidir. Bilim üretilirken yeni teknolojilerden faydalanılır ve aynı zamanda teknoloji de biteviye yeniden üretilir. Şüphesiz ki bilgi toplumundaki bu büyük dönüşümün temelleri bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesidir. Aynı zamanda bilgi toplumunda amaç da, bilim ve teknolojinin ilerlemesi ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Dolayısıyla bilgi toplumunun bireyi, toplum yapısının gereği olarak değişime ve yeniliğe yönelmiştir. Çünkü bilim odaklı bir dünya görüşü söz konusudur. Nasıl ki ilkel toplumda doğal çevre, tarım toplumunda kültürel ve dini motifler, sanayi toplumunda ekonomik unsurlar öncelikli ise bu toplumda da insani nitelik ve yetenek olarak bilgi ve bilgi teknolojileri etkilidir (Erkan, 2000: 61). Buradan anlaşılabacağı gibi bilgi toplumunun özellikleri ve insan tipi çok farklı özellikler göstermektedir. Bilgi toplumunu farklı kılan birçok özellik söz konusudur. Bu özellikler yaşamın her alanına nüfuz etmiş ve toplumsal yapıyı doğrudan doğruya dönüştürmüştür ve dönüştürmeye de devam etmektedir.

1.2.4.1. Bilgi Toplumunda Ekonomik Yapı

Sanayi toplumunda bilindiği gibi sanayi ve imalata dayalı bir ekonomi söz konusu idi. Ekonomide temel belirleyici ölçüt ise daha fazla üretime ve kâra sahip olmaktır. Sanayi de bilimsel bir örgütlenme içindedir. İş düzeninde yoğun bir hiyerarşi söz konusudur. İş, bilimsel örgütlenme içinde hep daha fazla üretim elde etmeye yöneliktir. Sanayideki bu hızlı üretimle işçi sınıfı denilen bir sınıf söz konusu olmuştur. Bilgi toplumunda ekonomik alanda, sanayi toplumundan oldukça farklı bir yapı görülmektedir. İş anlayışı ve iş etiği değişmiştir. Sanayi toplumuyla ortak özellik her iki toplum tipinde de iş bilimsel örgütlenmiştir. Ve her iki toplumda iş, rasyonel akla dayalı olarak ilerlemektedir. Öte yandan buna bağlı olarak bilgi

toplumunda ‘bilgi’nin merkezî bir konuma sahip olması itibariyle sanayi toplumundan farklı olarak mavi yakalılar denilen işçi kesimi yerine beyaz yakalıların sayısı yani nitelikli işgücü gereksinimi artmıştır. Sanayi toplumunda aranan uzmanlık, bilgi toplumunda da değerini korumuş hatta arttırmıştır. Artık makine insanın ikâmesini sağlayamamakta bireyin yaratıcılığına gereksinim duyulmaktadır. Bilginin yoğun olarak üretildiği bu bilgi toplumunun ekonomik sisteminde bireylerin kendilerini kanıtlama ihtiyaçları, sadece ulusal sınırlar içinde kalmayıp küresel düzeyde söz konusu olmaktadır. Bu toplum tipiyle birlikte yeni bir sınıf meydana gelmiştir. Drucker’ın deyimiyle bu sınıfı oluşturanlar ‘bilgi işçileri’ denilen kuruluşlarda çalışan görevlilerdir. Onlar bir sınıf olarak sömürülmezler. Tersine kolektif olarak emeklilik fonlarının çokluğu nedeniyle kapitalist sayılabilirler. Pek çoğu patrandur, pek çoğunun da patronu ve astları vardır. Bu bilgi işçileri orta sınıf sayılmazlar onlar tek sınıflıdırlar. Ayrıca bilgi işçileri, becerileri yaratıcılıkları ve kendine güvenleri sayesinde istedikleri gibi iş değiştirebilirler. Bilgi işçileri bildiklerini uygulamakla yetinmez, bilgiyi ortak performansa yansıyacak şekilde kullanır. Çalıştıkları yerde normları ve standartları belirleme gücüne sahiptirler. Bilgi işçileri uzun yıllar sonunda hala fiziksel ve zihinsel yönden dinçtirler. (Dura, 1990: 54).

1.2.4.2. Bilgi Toplumunda Sosyal Yapı

Bu toplum tipinde aile yapısı, sanayi toplumu aile yapısından kayda değer bir sapma göstermemiştir. Aile tipi çekirdek aile olma özelliğini korumaktadır ve sanayi toplumunda başlayan kadının iş yaşamına girmesi bu toplumda daha da artmakta özellikle kadınların eğitim seviyesi de günden güne yükselme göstermektedir. Bu toplum tipinde ayırt edici özellik diğer toplum tiplerinden farklı olarak postmodernizm denilen sürecin yaşanmasıdır. Bu kavram Batı’da ortaya konmuş ve eşzamanlı olarak çoğu düşünür tarafından reddedilmiştir. Bilindiği gibi sanayi toplumunda modernite süreci yaşanmaktaydı. Bilgi toplumunda ise modernite sonrası diyebileceğimiz rasyonel aklı temele almayan post modernist bir süreç başlamıştır. Post-modernist söylem Batı’da kitle kültürüne muhalif olmakla birlikte bilgi toplumunun ihtiyaç duyduğu sosyolojik ve psikolojik ortamı yaratmıştır. Bu söylem her alanda homojenliği reddeder. Post modernizm heterojenliği savunur, toplumun

tüm katmanlarının, tüm azınlıklarının görüşlerine yer verilmesi gerektiğini savunur. Bu nedenle bilgi toplumunun alt yapısını post modernizm oluşturur (Çelik, 2004: 159). Bu alt yapı birbirinden farklı pek çok unsuru barındırmaktadır.

Daha öncede bahsettiğimiz bilgi toplumunda farklılıklara saygı duyulması, çoğulculuğun söz konusu edilmesi post-modernizmin de yapısına denk düşer. Bu söylem rasyonelliği temel almaz, akla ve aklın ilkelerine önceliği tanımaz. “Bilgi toplumunda ulaşılmak istenen seviye sosyal refah devleti anlayışıdır. Bununla halkın refahı ve yaşam standartları yükselmekte fakat bununla birlikte kaçınılmaz olarak toplumsal yaşamda yine de her daim zıtlıklar, çelişkiler, problemler yaşanmaktadır. Bilgi toplumu akla ve aklın ilkelerine göre hareket etmeyi gerektirir. Dolayısıyla bu toplum tipinde- ki modern çağın kaçınılmazı- bireycilik artarken bu toplum tipi aynı zamanda daha hoşgörülü bir ortamda uzlaşmayı da zorunlu kılar. Çünkü çağdaş toplumda toplumsal bütünleşmeyi sağlama aracı sosyal uzlaşmadır “ (Erkan, 2000: 58).

Kutlu’ya göre; “Bilgi Toplumunda bireyler çok fazla teknolojik alete sahiptirler. Özellikle de bilgisayarlar artık gereklilik halini almıştır. Önceleri bilgisayar büyük kapsamlı ulusal güvenlik ve uzay çalışmaları için, sonraları yönetim ve verimliliğin artması amacı ile kullanılmıştır. Son dönemde ise bilgi toplumu ile bilgisayarlar bireysel ve entelektüel amaçlarla kullanılmaya başlamıştır” (Kutlu, 2000: 27). Enformasyon, hayatta kalmamızın bir gerekliliğidir. Enformasyon, kendimiz ve çevremiz arasındaki zorunlu değiş-tokuşlara izin verir. Etkin bir şekilde yaşamak, yeterli enformasyonla yaşamaktır. Nitekim iletişim ve denetim, insanın toplumdaki hayatına dair olsalar bile, insanın manevî hayatının özüne aittirler.

Bell, enformasyon toplumunu doğuranın bilgisayar ile telekomünikasyonun patlayıcı eş yönelimi olduğunu savunur. Uyduların, televizyonun, fiber optik kablunun ve bilgisayarın bileşimi, dünyayı birleşik bir bilgi ağı halinde iç içe geçirdi. Bu bileşim, enformasyon akışını çokertti. Şimdi tarihte ilk kez hakikaten küresel bir ekonomimiz var. Çünkü tarihte ilk kez yeryüzünde anında paylaşılan bilgi var. Yeni enformasyon alanı küresel bir bağlamda iş görür. Herhangi bir yere gitmeye gerek yok; enformasyon evinize ya da büronuza getirilebilir. İlk olarak herkese, her yerde,

istendiği anda açık olan, dünya çapında bir elektronik kütüphaneler, arşivler ve veri bankları şebekesi doğmaktadır.

Bell, geçmişteki toplumların öncelikle mekânla sınırlı ya da zamanla sınırlı olduklarını söyler. Geçmişteki toplumları bir arada tutan toprağa dayalı politik ve bürokratik yetkiler veya tarih ve gelenektir. Sanayicilik doğanın ritim ve temposunun yerine makinenin hızını koyarken, mekânı ulus devletle sağlama bağlamıştı. Enformasyon toplumunun simgesi olan bilgisayar milyarda bir saniyede, binlerce mikro saniyede düşünür. Bilgisayarın yeni iletişim teknolojisiyle bir araya gelmesi böylece modern topluma kökten yeni bir mekân-zaman çerçevesi sunar. Sanayi toplumunun merkezi değişkenleri olan emek ve sermayenin yerini, temel değişkenler olarak enformasyon ve bilgi alır. Şimdi, değerın kaynağı emek değil, bilgidir. (Kumar, 2010: 24)

Enformasyon toplumunda, Bell'in vurguladığı gibi teorik bilgi öne çıkmakta, üretim faktörleri açısından bilgi stratejik bir kaynak haline dönüşürken; ekonomik yapı içindeki sektörel dağılımda da, bilgiye dayalı hizmet sektörü ilk sırayı almaktadır. Yeni toplumun dinamosu, enformasyon teknolojilerinin ürünü olan “teorik bilgi”dir. Bu bilgi, yüksek teknolojiye dayalı olarak bilgi-işletim sistemleri tarafından bilimsel yöntem ve süreçlerce işlenip elde edilmesinden dolayı, bireysel nitelikteki tüm keyfiliklerden ve yargılardan uzaktır. Enformasyon toplumunda, teorik ve sistematize edilmiş bilgi ile teknolojilerin üretimi söz konusudur. Buradaki önemli noktalardan bir diğeri de, üretim faktörü olarak bilginin -diğer üretim faktörleri gibi- kullanımı sırasında tükeniyor olmamasıdır (Dolgun, 2009: 122).

Günümüz toplumu, enformasyon ile teorik bilgiyi edinme/işlemden geçirme/dağıtma konusunda ortaya koyduğu metotlarla tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır. Bu açıdan, içinde bulunulan günümüz toplumunun adlandırmasını, gelecek bir zamanda günümüzün analizini yapan tarihçilerin koymasını beklemeye gerek yoktur. Günümüz, enformasyon çağıdır. Yeni toplumsal yapı, enformasyon teknolojilerinde yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmelerin bir sonucudur. Bunlardan en önemlileri, enformasyon ile bilgiyi üretmek, iletmek ve dağıtmak yoluyla, toplumsal bir dönüşüme izin veren yüksek teknolojidir. Masuda,

enformasyon şebekeleri, veri bankaları ve enformasyon üretiminin çekirdek örgütlenmesini oluşturan hizmet sektöründeki kurumların, toplumsal simge olarak fabrikanın yerini alacağını savunmaktadır. Enformasyon toplumunun hizmet sektörü içinde yer alan bu kurumlar, altyapı görevi üstlenecekler; ekonomik yapıda yaşanan dönüşümle, enformasyon sermayesi maddî sermaye karşısında üstünlük sağlayacaktır. Bu açıdan bilgisayar ağları, sanayi toplumunun demiryolları ile otoyollarına benzetilmiş; enformasyon toplumunun altyapısını, başta Internet olmak üzere bunların oluşturacağı öngörülmüştür (Dolgun, 2009: 129).

Sanayi sonrası ve enformasyon toplumu düşünürleri tarafından kabul edilen ve bir ilerleme olarak sunulan tarım, sanayi, sanayi sonrası toplum ayrımlaştırmasını kabul etmemektedir. Enformasyon toplumu basitçe bütün diğer sektörlerin ortadan kalktığı bir hizmet toplumu olarak ele alınmamalıdır. Bilgi ve enformasyonun kullanımı önemlidir, ancak ekonominin herhangi bir sektörü için tek başına ayırt edici bir unsur değildir. Castells'in enformasyon toplumunun liberal savunucularından ayrı tutulması gereken özelliği, teknolojinin toplumsal etkisini mekaniktik bir biçimde kabul etmemesidir. Teknolojik dönüşümler kapitalizmin önceki toplumsal ilişkileri balgamında anlaşılabilir. Geçmiş ve şimdiki bütün ekonomiler teknolojinin rolü ve bilginin üretim sürecinin örgütlenmesindeki önemini kabul etmek durumundadır. Ancak Castells'in "enformasyonel gelişme tarzı" olarak adlandırdığı günümüzde, bilgi daha ileri bir ekonomik gelişme için bir kataliz işlevi görecektir olan, yeni bilgilerin oluşturulması için kullanılmaktadır. Yani hem enformasyon üretimin ham materyali üzerinde çalışan bir kaynak, hem de üretimin bir sonucu, bir tüketim metasıdır. Yeni iletişim teknolojileri ekonomide verimliliği, üretkenliği ve yayılmayı artırdığı için önemli bir kaynaktır. Yeni iletişim teknolojilerinin bir diğer boyutu ise örgütlenme süreçlerine nüfuz etmiş olmasıdır. Yeni teknolojilere dayalı enformasyonel ekonomi esnek üretim biçimini getirmekle yerel sınırlar içinde, emek-sermaye ilişkisini, toplumsal örgütlenmede sınıfa dayalı aidiyet biçimini, kamusal ve özel alan ayrımını yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri küresel bir yapılanmayı zorunlu kılmakta, merkezi olmayan âdemi merkezleri zorlamakta ancak iktidar, emek-sermaye çelişkisinden bilgi tekeline doğru kaymaktadır (Castells, 1989: 28-31).

Enformasyon toplumu tartışmalarında evrimci bir yaklaşım taşıyan Daniell Bell de, bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerin üretim alanında radikal değişimlere neden olduğunu, bunun da toplumsal ilişkileri değiştirdiğini söylemektedir. Enformasyon toplumu yerine sanayi sonrası toplum terimini kullanan Bell, liberal düşünce geleneğinin ana hatlarına sadık bir biçimde, bilginin toplumsal konumundaki değişimi, analizin eksenine koymaktadır. Ona göre; “sanayi toplumlarından sanayi sonrası toplumlara geçişi sağlayan yapısal etken bilginin niteliğindeki değişimdir. Bell, toplumu bir bütün olarak değil, birbirleriyle ilişkili üç düzeyde ayırt ettiği alanların birbiriyle içsel etkileşimi açısından değerlendirmektedir. Bu düzey de toplumsal, siyasal ve kültürel dir. Toplumsal yapı ekonomi, teknoloji ve meslek sistemi içerir. Politika iktidarın dağılımını, birey ve grupların iddia ve talepleri arasındaki arabuluculuğu içerir” (Bell, 1973: 12).

Enformasyon toplumu ya da daha genel olarak post-endüstriyel açıklamalar içinde emek gücünün ve mesleklerde meydana gelen değişimin temellerinin başında, bilgi ve enformasyonun üretim yapısının ve kalkınmanın temel kaynağı olarak görülmesi yer almaktadır. Bilgi ilerlemeci bir süreç içinde işin yapısını ve koşullarını iki biçimde etkilemektedir. Var olan iş yapısının içeriğinin daha ileri bir aşamaya ulaşması ve yeni iletişim teknoloji işçilerinin yeteneklerini arttırmasıdır. Diğeri ise ekonominin bilgiye dayalı sektörlere kayması, ekonomi içinde bilgi işçilerinin giderek artmasıdır. Enformasyon ekonomisinin merkezinin daha bilgili ve yeni yeteneklerle donanmış bilgi işçileriyle donanması her iki değişimin bir sonucu olarak görülmektedir (Kumar, 2010: 25).

Castells, yeni teknolojiye dayalı ekonomik yapılanmanın kültürel etkisinin coğrafi mekânın kullanılması ve bunun toplumsal algılanması konusundaki değişimlerle ilişkisini kurmaktadır. Yeni iletişim sistemleri ve bilgi teknolojilerine dayanan bilgi tabanlı gelişme dediği olgunun, mekânsal yerleri akışlar ve kanallara dönüştürdüğünü, üretim ve tüketim süreçlerinin belli bir yere bağlı olmaktan çıktığını belirtmektedir. Castells’e göre, “enformasyon çağında toplum birbirleriyle ilişkili noktalardan oluşan şebekedir. Bu şebeke üzerinde yer alan bütün noktalar (ekonomik, siyasal, kültürel, fiziksel) birbirine eşit mesafededir ya da mesafesizdir.

Şebekeler açık ve dinamik yapıdadır ve kapitalist ekonominin yayılma, küreselleşme ve yerinden yönetim ihtiyaçlarına yanıt verirler” (Castells, 2005: 547).

1.3.Kamusal Alan, Sanallık ve İnternet

1.3.1. Fiziksel Sanal ve Kamusal Olarak Mekân

Sanal ortamda yeni bir kamusal alanın yapılanması da gözlenmektedir. İnsanlar Facebook, Twitter gibi sosyal medya ortamlarında birbirleriyle ilişkiler kurarak, gruplar oluşturarak, hayran siteleri kurarak kamusal alanın bir başka boyutunun yapılanmasını sağlamaktadır. Günümüzde bu sanal kamusal alanlar siyasetin, toplumdaki gündem konularının tartışıldığı ortamlar haline gelmiştir.

Timisi’ye göre “yeni iletişim teknolojileri ve İnternet’in kamusal bir katılıma olanak sağlayıp sağlamadığı tartışmalı bir konudur. İnternet kamuoyunun biçimlenmesinde yalnızca haber ve bilgiyi taşıyan bir araç olarak değil, kendi içlerinde kamusal ilişkilerin gerçekleştiği bir alan oluşturmaktadır. İnternet’in bir kamusal iletişim ortamı olarak belirlenmesi, insanlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin sürdürüldüğü ortak mekânların nasıl yapılandırıldığıyla ilişkilidir. Kamusal alanın toplumsal zemini yalnızca mekânla ilişkili değildir. Kamusal alanın görünürlüğü ya da aleniyeti, ortak sorunlar üzerinde akıl yürüten kamusal topluluktan yükselen her perspektifin, kendini söylemsel düzeyde sınırlandırmadan ifade ederek, bu kamusallaşmış fikirlerin eleştirel bir kamusal topluluğun denetimine tabi kılınması olarak ele alındığında günümüz toplumlarında insanlar arasındaki iletişimi sağlamada aracı olan teknolojik mekânlarda kamusal alan tartışmasının içine dâhil edilmek durumunda kalmaktadır” (Timisi, 2003: 142).

Modernlik ile zaman ve uzamın dönüşümü arasında sıkı bir bağlantı olduğunu söyleyerek konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. “Bütün modernlik öncesi kültürler zamanı hesaplama tarzlarına sahiptirler. Örneğin takvim yazının bulunuşu gibi tarıma dayalı devletlerin ayırt edici bir özelliği idi. Fakat toplumun çoğunluğu için temelini oluşturan zaman hesabı, zamanı uzama bağlamakta ve genellikle kesinlikten uzak, değişken olmaktaydı. Kimse o günün tarihini diğer toplumsal ve bölgesel işaretlere bakmadan söyleyemezdi. Ne zaman? sorusu genelde evrensel olarak nerede? İle ilişkilendirilirdi ya da düzenli doğal

olaylarla tanımlanırdı. Zaman mekânın saatle ulaşılan ölçü birliğinin toplumsal örgütlenmede karşılığını bulmasına kadar hep uzam (ve yer) ile ilişkilendirildi. Bu değişikliğin tamamlanması modernliğin yayılmasıyla çakışarak yüzyılımıza kadar sürdü” (Giddens, 2004: 26).

Ury, zaman ve mekânın, varlık ve yokluk arasındaki etkileşime dayanan toplumsal bir inşa olduğunu, bir dizi kültürel sınır içinde anlamlı hale geldiğini söyler. McLuhan ve Meyrowitz ise, elektronik iletişim teknolojilerinin gelişiminin zaman ve mekânı ortadan kaldırdığını, mekânın anlamını kaybettiği (no sense of place) küresel bir köyde yaşadığımızı söylerler. Harvey içinde bulunduğumuz çağı zaman ve mekân sıkışması olarak tanımlar. Toplumsallığın zaman ve mekânla ilişkisi dikkate alındığında, zaman ve mekâna ilişkin vurgu aynı zamanda, kamusallığın tanımının teknolojiyi de içine alacak şekilde genişlediğini gösterir (Timisi, 2005: 89). Bu özelliğiyle İnternet, kullanıcılarına/öznelerine bulundukları yerden, evden, odadan, sokaktan, kentten, ülkeden fiziksel olarak tek adım dahi atmaları gerekmeksizin dünyanın herhangi bir yerindeki diğer birey (ler)e erişim, enteraktif bir iletişim sürecine giriş olanağı sunmaktadır.

“Modern toplumlar genellikle modern öncesi toplumlara göre ‘saat zamana’ daha çok güvenirler. Modern toplumlarda zaman toplumsal etkinlikler açısından yapılandırılmaz. Saat zamanı modern toplumların ve onların kurucu toplumsal etkinliklerinin örgütlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu tür toplumlar zamanın ve mekânın boşaltılması ve zamanın soyut bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanmasının gelişimi çerçevesinde konumlanmıştır. Modern makine uygarlığının ilk ayırt edici özelliğinin buharlı makineden ziyade saat olduğu anlatır” (Urry, 1999: 15). E.P. Thomson’ın görev yönelişinden zaman yönelişine doğru dönüşümünde endüstriyel kapitalizmin öncülük yaptığına dair tezi tartışılmaktadır. Thrift, özellikle Britanya ya da kapitalist bir zaman bilinci yaratmayı arzular. On altıncı yüzyıla kadar ki dönemde günlük yaşam, görev yönelimliydi; hafta çok önemli bir zaman birimi değildi ve mevsimlerle ilgili panayır, pazarlar ve kilise takvimi zamansal örgütlenmenin temellerini oluşturmaktaydı (Urry, 1999: 35).

Giddens’a göre ise “zamanın boşaltılması büyük ölçüde uzamın boşaltılması için bir ön koşuldur ve böylece öbürü üzerinde nedensel bir önceliği vardır. Boş uzamın gelişimi uzamın yöreden ayrıştırılması ile anlaşılabilir. Bu iki kavram arasındaki farkı vurgulamak önemlidir. Çünkü sıklıkla biri diğerinin eş anlamlısıymış gibi kullanılır. Yöre, en iyi biçimde, coğrafi olarak konumlandırılmış toplumsal eylemin fiziksel ortamına işaret eden mekân fikri ile kavramsallaştırılır. Modernlik öncesi toplumlarda ise uzam ve yöre yaygın olarak sıkışır, çünkü insanların çoğu için toplumsal yaşamın uzamsal boyutları birçok açıdan mevcudiyetle yani yerel etkinliklerle belirlenir. Modernliğin ortaya çıkışı, uzamı, herhangi bir yönüyle etkileşim durumunda konum olarak uzak, namevcut kişiler arasındaki ilişkileri geliştirerek, gitgide yöreden kopartıp atar. Modernlik koşullarında yöre artan biçimde düşselleşir. Bunun anlamı, mekânların, oldukça uzak toplumsal etkilerden adam akıllı etkilenecek biçim kazanmasıdır. Mekânı yapılandıran yalnızca gitgide olup bitenler değildir. Mekânın ‘görünür biçimi’, onun doğasını belirleyen uzaklaşmış ilişkileri örterek saklar” (Giddens, 2004: 26).

Zaman ve mekânın ayrılması Giddens’ın yerinden çıkarılma olarak isimlendirdiği, toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılması ve sonsuz uzunluktaki zaman- mekân boyunca yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Simmel ise, boş bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki mekânsal biçimlerin beş temel özelliğini çözümlemiştir. Bu özellikler:

— Bir mekânın eşsiz ya da biricik niteliği.

—Bir mekânın mekânsal olarak çerçevelenmiş parça ve etkinliklere bölünebilme biçimleri.

—Toplumsal etkileşimlerin mekân içine yerleştirilebilme düzeyi, özellikle kentteki yakınlık/uzaklık derecesi.

—Görme duyusunun rolü, konumun değişme olanağı ve özellikle yabancıların gelişinin sonuçları (Urry, 1999: 20).

Simmel mekânı, toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle giderek önemini yitiriyor olarak görme eğilimindedir. Mekânsallık Massey

tarafından kapitalist üretim sistemlerinin belirleyici ve etkin bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Bölgeninkinden ayrı olarak uzaklık, hareket, yakınlık, özgüllük, algılama, simgecilik ve anlamı da kapsayan çeşitli yönler taşınmaktadır. Mekân, sınıf, devlet, kapitalist ilişkiler, ataerkil gibi toplumsal kendiliklere ilişkin nedensel güçlerin gerçekleştirilmesi düzeyinde açık bir farklılık yaratmaktadır (Urry, 1999: 27).

Yaşadığımız kentte yürüme, karşılaşma, konuşma, tartışma, dayanışma ve eylem imkânı olan ortak mekânların, kamusal değeri olan yerler olduğunu söyler. “Tüm iletişim ve katılım değeri taşıyan, kamu yararını gözeterek kamusal hizmet veren mekânların, salt değişim değerini öne çıkaran soyut mekânlar olmaktan çıkarak, kolektif kullanım değeri ve sembolik birer değer kazanmıştır. Buralar iyi ve anlamlı bulduğumuz, bir kenti insani bir kent yapan, metalaşmaya, özel olanın tiranlığına ve bürokratik hiyerarşiye olabildiğince direnen ilişkiler içeren kamusal nitelikli mekânlardır” (Özbek, 2001: 515).

Elektronik iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal ilişkileri de içeren yeni iletişim mekânları üretilmiştir. Herhangi bir toplumsal işlem, iki ya da daha fazla bireyin zaman - mekân patikalarının sıkışmasıyla gerçekleşebilir. Bu tür bir sıkışma belirli toplumsal etkileşimlerin gerçekleştiği alanlardan oluşan bir coğrafi örüntü çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Internet bireylerin karşılaşmasına olanak sağlayan ve bu karşılaşmanın sonucunda bir toplumsallığı üreten iletişim mekânları olarak tanımlandığında, bir kamusalılık içeriği taşımaktadır.

Giddens’ı hatırlayarak tekrarlırsak, bilgisayarların toplumsal eylemi coğrafi ve fiziksel sınırlardan kopardığını, sonsuz uzunluktaki zaman-mekân boyunca yeniden yapılandırıldığını söyleyebiliriz. Jones da bilgisayar araçlı iletişimin, özünde toplumsal olarak üretilmiş bir yer olduğunu söylemektedir. Ancak Jones yerin yalnızca sosyal ilişkilere indirgenecek denli basit olmadığını söylemektedir. Zaman ve mekânın soyut tanımlamasından, zaman ve mekânın kullanılması için bir arzunun varlığına doğru kaydığımızda bu iki kavram da anlaşılır kılınacaktır. Bilgisayar araçlı iletişim, yeri, iletişim amacı kullanmak için bir araç sunmaktadır. Ancak bilgisayar araçlı iletişim yalnızca bir araç değildir. Öncelikle bir teknoloji, bir ortam ve

toplumsal ilişkilerin motorudur. Jones’a göre bilgisayar araçlı iletişim, toplumsal ilişkileri yalnızca yapılandırmaz, içinde ilişkilerin olduğu bir yer ve bireylerin bu yere girmek için kullandıkları bir araçtır. Jones, İnternet’in toplumsal olarak üretilmiş bir yer olduğunu söylemektedir (Timisi, 2003: 147-149).

1.3.2.Sanal Gerçeklik, Sanal Mekân

İnternet üzerinde oluşturulan sanal gruplar mekân algısının değişmesine yol açmıştır. Belirli zaman aralıklarında insanların bir araya gelip düşüncelerini paylaştığı, arkadaşlık kurduğu ya da oyun oynadığı gibi birçok müşterek konuda bir araya gelmesi sanal gerçeklik ya da sanal mekân kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Timisi, Sanal Mekân’ı şöyle tarif etmektedir: “İnternet üzerinde oluşan mekân, alan olarak tanımlanır. Bilgisayar araçlı iletişimin yaygınlık kazanmasıyla yeni bir gerçeklik düzeyinden söz etmekteyiz. Bugüne kadar mevcut tanımıyla kabul edilen gerçeğe alternatif olarak sunulan bu düzey ‘sanal’ ön ekiyle birleşerek yaratılmış, yapay ve benzeşim alanı olarak mevcut toplumsal pratiklerin ötesinde ya da üzerinde bir gerçekliği tanımlamaktadır. Bu her iki alanın birbirine değmeyen paralel dünyalar olduğu varsayılmaktadır. Sanal gerçekliği tasarlanan deneyimler alanı olarak kabul ettiğimizde gerçekte olan iç içeliği de açık hale gelir. İnternet sayesinde artık, durum ve davranışlar fiziksel mekânla belirlenmemektedir. Fiziksel olarak yalnız olmak, sosyal olarak yalnız olmakla eş anlamlı değildir. Elektronik kamusal mekânların bir kamusalılığı içermesi kullanıcıların aynı zaman dilimi içinde aynı elektronik ortamda olmalarını gerektirmektedir. İletişim bu mekânlarda bir diğeriyle kurulduğu andan itibaren başlar, sanal mekân bir kamusal alan olduğu kadar bir özel alandır. Elektronik posta ya da chat aracılığıyla iki kullanıcının tartıştığı ya da en mahrem ilişkilerini paylaştığı, ya da pek çok kullanıcının bir araya geldiği alandır” (Timisi, 2005: 89). Bu mekânlarda insanlar, bedenlerini geride bırakarak, mekânları aşarak yeni bir iletişim şeklinde bulunmaktadırlar. Gerçek hayatta yalnız olan bir kişinin sanal cemaatlerde milyonlarca hayranı ya da yüzlerce arkadaşı olabilir. Birey gerçek arkadaşlıklarını sanal mekâna taşıyabildiği gibi, yüz yüze ilişkide bulunmaksızın yeni arkadaşlıklar ve ilişkiler de kurabilir. İlki ulaşım kolaylığının, ikincisi ise iletişim ortamı oluşturma bir sonucudur.

Sanal gerçeklik; “beş duyu organı bilgisayara, kask, üç boyutlu gözlük veya beş parmaklı elektronik eldiven vb. araçlarla bağlı olan kişinin, gerçekte var olmayan bir hayali mekânda, bir objenin yaşanılan bir ortamdaki kadar gerekli bir kopyasını görmesini ve hissetmesini sağlayan anlatım teknolojisidir. Sanal gerçeklik, temelde insanlara kendilerini aslında bulunmadıkları bir ortamda oldukları hissini vermeyi sağlamaya yönelik bir teknolojidir. Örneğin bir hava alanı inşaatı başlamadan, tüm mimari bilgiler yüksek hızla bilgisayarlara girilmekte ve alan önce bilgisayar içinde inşa edilmektedir. Sanal gerçeklik aparatları bağlandıktan sonra bir kontrol ekibi bilgisayar içindeki havaalanına ışınlanır. Bilet gişelerinden tuvaletlerin yerlerine dek, mimari kullanışlılığı sınar. Uçaklar inip kalkmaya başlayabilir. Yapay depremler yaratılarak direnç hesapları yapılır” (Uluç, 2003: 20).

Artık, sanal gerçekliği yaşamak için mutlaka kask ve aparatlarla ihtiyaç duyulmamaktadır, sadece İnternet’e bağlı olarak da sanal bir gerçekliğe girilebilir. Reid’e göre sanal gerçeklik bir teknolojik kurgu değil, kültürel bir kurgudur. Bu kültürel kurgu içinde deneyim, teknolojinin olanakları sayesinde fiziksel bir deneyimi aşarak simgesel bir deneyim halini almıştır. Gerçek bir fiziksel yakınlığın olmadığı ilişki biçimlerinde, geleneksel, uzlaşımsal, toplumsal ve kültürel kodların yerini dolduracak ve o ilişki biçiminin yürütülmesinde yardımcı olacak yeni toplumsal ve kültürel kodlar üretilecektir. (Timisi, 2003: 152). Yeni ilişki biçimlerine giren insanlar, burada kendilerine ait kurallarını bu sanal gruplar içerisindeki davranış şekillerini belirleyerek alternatif bir sanal kültür oluştururlar. Bu kültürün sınırlarını ya da içeriğini de sanal cemaat üyeleri belirlemektedir. Belirlenen kültürel unsurlar internetin kendine özgü dili aracılığıyla sanal cemaat üyelerine aktarılmaktadır.

Sanal gerçekliğin artık kendine özgü bir dili vardır. Mesela, sanal bir dünyada bir başkasıyla konuşurken, merhaba yerine ‘mrb’, selam yerine ‘slm’ denilmektedir. Karşımızdakinin yaşını, cinsiyetini ve nereli olduğunu öğrenmek ise ‘asl?’ (a: age, s: sex, l: location) yazmak yeterli olmaktadır. Sanal falcılar İnternet üzerinden fallara bakmaktadır. (www.müneccim.com, www.yorumcu.com, www.astroloji.org) Sanal psikologlar yardım isteyenlere sanal terapiler uygulamakta, tıbbi sitelerle kullanıcılar hastalıklarını teşhis edip üzerinde çalışmaktadırlar.(<http://www.ato.org.tr/rehber/> adresinden tıpla ilgili sitelerin bir listesine ulaşılabilir.) Cinsellik sanal olarak

yaşanabilir, Internet üzerinden cinsel fanteziler gerçekleştirilebilir. Internet üzerinden sanal olarak cinsel deneyimler yaşamak, yüz gösterilmeden tanıdığımız ya da tanımadığımız birisine vücudumuzun herhangi bir yerini göstermek, ya da karşımızdakini görebilmek mümkündür. Ya da sanal intihar siteleri üzerinden kamera açılarak intihar edilebilir ve o anda sitede bulunanlar da bu intihara tanık olabilir. Veya intihar etmek isteyen bir sanal arkadaş motive edilebilir ve o gerçek dünyada yaşarken, diğer kişi sanal yaşamına devam edebilir (Ersanel, 2005: 183). Sanal cemaatler, birçok amaca hizmet etmektedir. Ya da farklı sebeplerden dolayı insanlar bu cemaatlere üye olmaktadır. Bu cemaatler bir taraftan bireyleri teşvik ve tahrik etmekte, diğer taraftan da bireyler kendi aradıklarını orada bulabilmektedirler. Zira sanal âlemde herkese bir yer vardır.

Modern hayal gücünün ihtiyacını karşılamak için, gerçek alanlar tükendiği zaman yeni yerler ve yeni sınırlar bulmak gerekir demektir. Şimdi yeni sınır siber uzaya, sanal yaşam alanına açılmaktadır. Robins, sanal kültürün, gerçek dünyanın (bir sonraki sınırın bu tarafında mutlaka bulunması gereken dünyanın) sınırlarına karşı modernitenin kavgasını sunduğunu söyler. Sanal kültür, farklı ve daha iyi bir dünya için, olanaklar ve aşkınlık alanı düşüncesini besleyip sürdürmek için verilen bir kavga ise, tekno kültürün beklenmedik, sürpriz bir durum olmadığını söyleyebiliriz (Robins, 1999: 38). Buradan hareketle, insanlar gerçek hayatta karşılayamadıkları arzu ve hayallerini yeni alanlarda karşılama yoluna gitmektedirler. Sanal alan çok geniş bir yelpazeye sahip olması açısından insanlar istedikleri her şeye buradan ulaşabilmekte ve gerçek hayatta yapamadığı birçok şeyi burada yaparak kendilerini rahatlatmaktadırlar.

Kiersta Fricke' e göre, gerçek dünyanın tam bir antitezi olan sanal gerçeklikte her şey mümkündür. Fricke, sanal gerçeklik teknolojisinin bizi zaman ve mekân kısıtlamalarından kurtarma potansiyelinin, durumunu aşmaya hasret insanlığa seslendiğini söylemektedir. Herhangi bir gerçek tehdit olmadan içinde bulunduğumuz durumun dışına çıkıp farklı koşulları denemek istiyoruz. Tanrılar gibi olmak, kendi irademizle biçimleri, kalıpları değiştirebilmek istiyoruz. Sanal gerçeklikle bunları yapmamız mümkündür (Robins, 1999: 39). Yaptıklarımızın gerçeklikle bağlantısı zayıf ya da hiç yoksa da sanarak yaşamının da bir nevi tercih

olduğunu da dikkate almak gerekmektedir. Sanki varmış gibi başlayan sanal ilişki ve bağların gerçekliğe dönüşebilme potansiyeli taşıdığı da dikkate alınmalıdır. Zira sanal âlemde deneme imkânına sahip olan birey, buradaki tutum, davranış ve ilişkilerini gerçek dünyaya da taşıyabilme cesaretini duyabilmekte ve yollarını keşfedebilmektedir.

1.3.3. Sanal Cemaatlerde Zaman ve Mekân

Zaman, “şeyler”in birbirini izlediği sıradır. Öyle ki şeyler olmazsa zaman da olmaz. Ancak zamanın bizatihi kendisi de bir “şey”dir. Bir “şey” olarak zaman olmasaydı, o takdirde şeyler sıralanması mümkün olmayacaktı. Esasında sıralamanın bizatihi kendisi şeylere ilave olarak bir şeydir. Zaman şeylerden herhangi bir şeyin sebebi değildir. Fakat bir şey, zamanın sürekliliği ile birlikte var olduğu ya da yok olduğunda ve onun açık sebebini göremediğimizde, insanlar bunu zamana nispet ederler. Çünkü ortada zamandan başka birlikte olan bir sebep bulamazlar ya da onun bilincine varamazlar. Eğer gerçekleşen durum övülen bir şey ise, zamanı överler; eğer yerilen bir şey ise zamanı yererler (Kaya-Tatar, 2006: 53).

Zaman kavramının farklı anlamlara işaret etmesine karşın, pek çok sosyolojik tanım, zamanın bir anlamda toplumsal olduğunu varsaymaktadır. Zaman, toplum içinde üretilmiş olan ve bu nedenle toplumlar arasında değişiklik gösteren, nesnel olarak verili bir toplumsal düşünce kategorisidir. Sorokin ve Merton’a göre zaman, geçip giden, harcanabilen, tasarruf edilebilen bir şey olarak ele alınmaz. Zamana dair ifadeler olduğunda, bunlar, döngüsel çevreyle ilgili değişimlere dayalı toplumsal etkinliklere gönderme yapılarak gerçekleşir. Modern toplumların genellikle, modern öncesi toplumlara göre saat zamanına daha çok güvendikleri gözlenir. Modern zamanlarda zaman çoğunlukla toplumsal etkinlikler açısından yapılandırılmaz. Bu tür toplumlar, zamanın boşaltılması ve zamanın soyut, bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanmasının gelişimi çerçevesinde konumlanmışlardır. Modern toplumlardaki çeşitli süreçler insanları, hem zamana doğru bir yönelim gösteren hem de zaman tarafından disipline edilen zamansal öznelere dönüştürür. Bu rasyonel çözümlemenin yanı sıra, zamana ilişkin, daha görüngüsel yönelimli bir

toplumsal kuram geliştirdi. Heidegger, insan var oluşunun indirgenemez ölçüde zamansal niteliğini göstermeye yöneldi (Urry, 1999: 16).

Küreselleşmeyle birlikte zaman ve mekânın toplumsal etkinliklerden ayrılması, boş bir zaman boyutunun gelişimi, mekânın yerden ayrılması, toplumsal ilişkileri yerel bağlarından çekip çıkaran simgesel gösterge ve uzman sistemlerinin ayırıcı mekanizmasının ortaya çıkışı söz konusudur. Lefebvre, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekân üretimiyle ilgilenmektedir. Zaman içinde farklı mekân biçimleri birbirini izler. Doğal mekândan, mutlak ve soyut mekâna doğru ardışıklık vardır. Soyut mekân, yaratılmış mekânlardır. Mekânsal ile ilişkili olarak sosyoloji, toplumsal pratiklerin mekânsal olarak örüntülendiği ve bu örüntülerin önemli ölçüde bu toplumsal pratikleri etkilediği olgusuna yetersiz ilgi göstermiştir. Toplumsal bilimlerdeki kuramların hepsinin değilse bile çoğunun, zaman-mekân içindeki insan etkinliği örüntüsüne ilişkin konuları kapsamalıdır. Çünkü bu etkinlik mutlaka zaman ve mekân içinden geçişi kapsamaktadır. Toplumsal etkileşimlerin zamansal düzenindeki değişimler, genellikle mekânsal alandaki değişimleri gerektirir (Urry, 1999: 94). Her şeyden önce mekân, içine yerleşen maddî nesnelerden bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir. Fakat mekân sadece bu tür nesnelere de indirgenemez.

Hannah Arendt, moderniteyle birlikte çöküşe girdiğini düşündüğü kamusal alanın ideal bir tasvirini yapmaya çalışmıştır. İş ve emeği özel alanda, yani hane alanında gerçekleştiren bireyler, kamusal alanda tartışmak, siyaset yapmak için bulunmaktadırlar. Kamusal alandaki bu eşitler arasındaki tartışma ortamına getirilen ilk ve doğal eleştiri, kadınları, köleleri kapsayan çok geniş bir insan grubunun dışlandığı bu alanda ancak gündelik hayat uğraşlarının başkaları tarafından yapılması sayesinde tartışmak ve politika yapmak için zaman bulan özgür erkeklerin söz konusu olmasıydı. Arendt'in bu kamusal alan özel alan ayrımı, internet kaynaklı iletişimin en gözde ürünü olan sanal cemaatlerin kavramsallaştırılmasında, açıklanmasında ve kimi zaman da meşrulaştırılmasında, doğrudan bir etki olmasa da dolaylı yoldan bir etki yapmaktadır. (Kılıçbay, 2005: 26) Bununla bağlantılı olarak Michael Hauben, tarafından “netizen” terimi icat edilmiştir. Net'in gelişmesi için çabalayan, neredeyse hayatlarını bunun için adanmış bilinçli ve sorumlu net

yurttaşlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Net yurttaşı şu şekilde tanımlanmaktadır: 21. yüzyıla hoş geldin. Net'in mümkün kıldığı global bağlar sayesinde bu dünyanın bir yurttaşısın. Herkesi hemşerin olarak kabul ediyorsun ancak dünya çapında bilgisayar ağları sayesinde dünyanın büyük bir kısmıyla temas halindesin. Coğrafi ayrılıkların ortadan kalktığı sanal bir dünyada yaşayan insandır.

Rheingold ise, kendisinin de üyesi olduğu ve yıllar süren bir birliktelikten kaynaklanan sıkı ilişkilerin ve neredeyse artık gündelik hayatta yitirildiğine inanılan yardımlaşma erdeminin yeniden canlandığı İnternetteki tartışma gruplarının nasıl yeni bir toplum modeli oluşturduğunu tartışmıştır. Bu toplumsallığı cemaat olarak adlandırmakta olan bir terim önermiş, hem de İnternet ortamında bir araya gelen ve tartışan bireylerin oluşturduğu grupları tanımlamak için kullandığı bu terimin, eleştirel bir çıkış noktası bırakmayacak derecede, interneti hangi amaçla kullandığının önemli olmaksızın bireylerin içine hapsedildiği bir blok haline gelmesine sebep olmuştur. Sanal cemaat, İnternet ortamında oynanan çok katılımcılı benzetim oyunlarından, her türlü tartışma gruplarına, sohbet odalarından siyasi örgütlemelere değin her türlü geçici ya da daimi bir arada olduğu tanımlar hale gelmiş durumdadır (Kılıçbay, 2005: 28).

Siber-uzay kavramı ilk kez, insan-makine ilişkiselliğinde ortaya çıkan dönüşümü ifade etmek için, William Gibson'un 1984 yılında yayınlanan *Neuromancer* adlı romanında kullanılmıştır. Söz konusu eserde, internete giren roman kahramanı, elektronik ağ içinde kaybolarak, veri akışının bir parçası haline dönüşmektedir. Böylece, İnternet kullanıcılarının görece şekilde 'bedensizleşmesi' imgelemi altında enformasyon çağında 'kimlik alam' olarak bedeninin kaybına yönelik endişeler dile getirilmiştir. Birlikte hissedilen halüsinasyon benzeri bir akışkanlık içinde, zihnin eridiği kurgusal bir mekan ya da bireyler ile onların zihinsel ürünleri arasındaki etkileşim şebekesinin oluşturduğu kavramsal bir dünya olarak siber-uzay, "zaman ve mekânla bölünmüş, ancak fiziksel giriş araçlarının oluşturduğu şebeke ile birbirine bağlanan ve dilin sayısal temsillerini ve duyuşal deneyimlerini kullanarak paylaşılan bir zihin durumu" olarak tanımlanabilir. Coğrafi alanın sömürgeleştirilip, kapitalist mübadele sistemi içinde bir üretim ve tüketim bölgesine dönüştürüldüğü yerde siber-uzay, kapitalizm bağlamında geliştirilmiş enformasyon teknolojilerinin

bir ürün olarak kendini ortaya koyar. Siber-uzay içinde zamanın ve mekânın kişilere bağlı olarak görece şekilde ortadan kalkmasıyla, doğal çevrelerinden koparak 'bedensiz enformasyona' dönüşen bireyler, panoptik karakteristikler taşıyan 'kapalı' ve 'gözetime tâbi' bir sanal dünya içinde etkileşime girerler. Bireylerin tercihleri, düşünceleri ve eylemleri -kısacası onlara ait her tür bilgi- gittikçe şeffaflaşırken; egemen güçlerin varlıkları da, bu teknolojiler sonrasında alabildiğine gizli kalmaktadır. Bu anlamda internetin, söz konusu teknolojilerin gösterdiği gelişmeler sonrasında, aşağıda belirtilen alanlarda eşi görülmedik şekilde güçlendirilmiş panoptik bir aygıtı dönüştüğünü söylemek mümkündür.

İnternette ağa girenler de, benzer şekilde, öncelikle enformasyonun/ bilginin nesnesi haline dönüşürler. Günümüzde, teknolojik altyapı imkânları doğrultusunda evrensel bir denetim mekanizması haline dönüşen Internet, kapatmış olduğu sanal ortamda gündelik yaşamla ilişkilerini kesmek yoluyla bireyleri gerçek dünyadan soyutlayarak bir anlamda yalnızlaştırırken, istediği anda bireyler hakkında her tür bilgi ve kişilik profillerine ulaşabilme imkânı sayesinde de güvenli gözültüne almış olur. Ayrıca, sanal ortamda sunduğu (!) bilgi ve/ya enformasyon sayesinde istediği gibi yönlendirme imkânına da sahip olduğundan, kişileri bir eğitimin nesneleri haline getirir. Bireyleri olmadıkları ve/ya olmayı hiç düşünmedikleri bir şeye dönüştürmektir. Aynı şekilde Internet de, içindeki neredeyse sınırsız seçme imkânları ve alternatifler doğrultusunda, kişileri kendi iradeleri ile iradesizleştirerek; titiz bir şekilde oluşturduğu enformasyonu -ve dezenformasyonu- ya da popüler kültür içinde kutsayarak ikonalaştırdığı imajları, herhangi bir zorlama olmaksızın bireyler bizzat kendileri isteyecekleri şekilde sunarak, bir süre sonra onları daha önce düşünmedikleri veya olmayı amaçlamadıkları kişiliklere/tüketicilere dönüştürme gücünü taşımaktadır (Dolgun, 2009: 195).

Elektronik ağdaki özel yaşam ile etkinlikler, savunmasızca ve tüm çıplaklığıyla denetimcilerin gözleri önüne serilmektedir. Bu bağlamda siber-uzay, bir iletişim ağı olmaktan öte, arz ettiği özellikler ve işlevlerinden dolayı toplumsal bir yapı olarak kendini ortaya koyarken iletişim ağları da, post-modern bir kültürü ifade etmektedir. İnternet ise, elektronik cemaatlerin oluşturduğu sanal dünyada, 'panoptik bir alan'

olarak, toplumsal denetim ile gözetimin en güçlü mekanizması şeklinde insanlığın karşısına dikilir (Dolgun, 2009: 197).

Bütün bunlar değerlendirildiğinde çıkarılabilecek sonuç, içlerinde İnternetin de bulunduğu yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin ya insanlığı demokratikleştirecek, eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve herkes tarafından paylaşılan küresel bir kültür yaratacak özgürleştirici araçlar olarak, ya da kapitalizmin ulaştığı son noktayı temsil eden yeni sömürü ve hegemonya aygıtları olarak görülmüş olmalarıdır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerine tek boyutlu, genelleştirici bir bakışla yaklaşmanın güçlüğü neredeyse imkânsızlığı göz önüne alındığında, bu teknolojiler iyidir ya da bu teknolojiler kötüdür gibi birbiriyle karşıt, son derece basitleştirilmiş iki kamptan birini tercih etmek son derece basit olacaktır. Bunların yerine iletişim teknolojilerini kendi yaşamımızla anlamlandırmak daha yararlı bir yol olacaktır.

1.4. Küreselleşme Sürecinde İnternet Teknolojilerinin Rolü

Küreselleşme kavramı, hem gündelik hayatta, hem de politik, ekonomik ve diğer sosyal bilim alanlarında son yılların en çok kullanılan kavramlarından birisidir. Küreselleşmenin niteliği, nedenleri ve sonuçlarının yanı sıra, küreselleşmenin çeşitli sosyal olgular üzerindeki etkileri de uzun yıllardır tartışılan konular arasında yer almaktadır. Küreselleşme, kimilerine göre toplumsal dönüşümlerin olumlu olmasına neden olurken, kimilerine göre de tam tersi sonuçlar ortaya koymaktadır. İletişim tarihinde İnternet dışındaki hiçbir araç, ortaya çıkışından sonra birkaç yıl gibi çok kısa bir sürede gelişip dünya genelinde yaygınlaşmamıştır. İnternetin bu denli gelişip yaygınlaşmasının temel nedenleri arasında, günümüz insanının enformasyona eskisinden daha fazla ihtiyaç duyması, bununla birlikte iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin insanları daha fazla etkilemesi sayılabilir. Bu özelliği ile İnternet, küreselleşmenin en önemli aracı konumundadır.

Küreselleşme teriminin bilimsel literatürdeki kullanımı oldukça yenidir. 1960’larda Mc Luhan, iletişim alanındaki gelişmeleri değerlendirirken “dünyanın elektronik küresel bir köy”e dönüştüğünü söylediğinde, gördüğü ilgi iletişim çalışmalarıyla sınırlı kaldı. 1980’li yılların ikinci yarısında küreselleşme terimine ilgi

arttı. McLuhan’a göre “bilgisayarlaştırılmış yüksek hızlı veri yayını süreçlerini ister anlasınlar ister anlamasınlar bütün insanlar, eski özel kimliklerini kaybedeceklerdir. Ortadaki bütün bilgiler, herkesin kullanımına açık olacaktır. Böylece bu anlamda herkes hiç kimse olacaktır. Büyük ölçekli veri şablonlarını yorumlayan ya da yöneten ve böylelikle ışık hızı toplumunun işlevlerini denetleyen birkaç elitist de dâhil olmak üzere herkes, bu robotsu sahne oyununa dâhil olacaktır. Enformasyon alışverişinin oranı hızlandıkça, eski özel kimliklerinin kalite damgası olmuş olan gerçek uzmanlaşmışlıktan yoksun kalarak hepimiz, yeni robotsu anonim şirket mevcudiyetinin içine daha çok karışıp kaybolacağız. Kişi ne kadar çok enformasyon değerlendirirse, o kadar daha az bilir hale gelecektir. Uzmanlık, ışık hızında var olamaz” (Mc Luhan, 2001: 209) .

Küreselleşme; “uzak yerleşimleri birbirine yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması yüksek modernlikle gelen zaman-mekân ayrışmasının genişlemesinin bir sonucudur. Böylelikle insanlık tarihinde ilk defa insanların ve toplumların küresel ölçekte ilişkileri gerçeklik kazanmış olur. Küreselleşmeyi özellikle Batı dışı toplumlar açısından “rahatsız edici derecede Batılılaştırma” veya global düzende ABD’nin tek hakim güç olduğu göz önüne alındığında Amerikanlaştırma’yı da söylemek mümkündür” (Giddens, 1996: 62). Hakikaten de küreselleşmeyle birlikte dünyanın süper gücü konumunda gösterilen Amerikan hayat tarzı, değerleri ve Batı düşünce tarzı toplumlara empoze edilmeye çalışılmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte dünyanın herhangi bir ülkesinde meydana gelen olaylardan diğer ülkeler etkilenmekte ve toplumlar birbirine daha çok bağımlı hale gelmektedirler. Küreselleşme, dünya ölçeğindeki karşılıklı toplumsal bağımlılıkları ve mübadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir. Bu süreçler aynı zamanda, insanların yerel olanla uzakta olan arasında mevcut bağlantılardaki güçlenmeyi giderek kolaylaştırmaktadır (Steger, 2006: 31).

İnsanların hareketlerinin, ürün ve hizmetlerin dolaşımının hızla arttığı bir süreç olan küreselleşme, yeni güç ve iktidar ilişkileri de üretmektedir. Bu süreç içinde teknoloji, temel belirleyici unsur olarak önceki dönemlerden farklı biçimde öne çıkmaktadır. Enformasyon ya da bilginin karar alma süreçlerinde etkin konuma gelmesi ve üretimde yoğun teknoloji kullanımına bağımlılık, enformasyon teknolojilerini hızla tartışmaların içine çekmektedir. Bu araçların etkisini ve etkinliklerini arttırmaları kültür-kapitalizm tartışmalarının da ana teması olmasına neden olmaktadır. Diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak ilk uluslararası kitle iletişim aracı olması özelliğiyle ve karşılıklı etkileşim imkânıyla Internet teknolojisi tartışmalarını alevlendiren ve yeni açılımlar yaratan özelliğiyle tüm çevrelerin ilgisinin odaklandığı en önemli alan olmaktadır. Internet, diğer kitle iletişim araçlarının tek yönlü iletişimini köklü bir değişime uğratan, etkileşimi öne çıkaran, karşılıklı etkileşim kolaylığı sağlamasının yanı sıra bilgi akışının kullanıcı taleplerine göre işlediği, tüm iletişim araçlarının özelliklerini kendi bünyesinde toplamış, yatırım ve teşviki açısından siyasî sistemin de prensipte desteklediği bir üst araçtır. İnternetin önemi diğer araçlardan ayrıcalıklı olması itibariyle de her geçen gün artmaktadır. Zira eğitim kurumlarında kullanımının teşviki ve yaygınlaştırılması “prestijli bir proje” olarak yürütülmektedir. İnternetin görece sansürsüz ve her kullanıcıyı eşit statüde kılan yapısı, merkezle çevre arasında “yoksulluk” ve “yoksunluk” hiyerarşisi içinde internetin elit bir iletişim aracı olarak işlemesine neden olmaktadır. İnternetin kullanımı ve yaygınlaşmasında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlikler ile aynı toplumun farklı kesimlerinin ağa erişimindeki eşitsizlikler bu teknolojinin “eşitlik” yaklaşımı içinde en önemli sorunsal olarak gözükmektedir. Teknolojik altyapı açısından Hawkins küresel düzeyde ülkeleri üç grupta ele almaktadır. Birinci grup ülkeler, telekomünikasyon alanında ileri teknolojinin bütününe sahip ve küresel piyasayı elinde bulunduran ABD, Avrupa Birliği ve Japonya’dır. İkinci grup ülkelerse, belli oranda teknolojiye sahip olmakla birlikte, özellikle yakın bölgelerinde belli bir etkinliğe sahip olan ülkelerdir. Üçüncü grup ülkeler de “satın alıcı” olarak sınıflandırılan, dünyanın diğer ülkeleridir. Teknolojiye ulaşma ve kullanmadaki bu eşitsiz yapı dijital uçurum olarak adlandırılmakta ve internet sınır tanımayan yaygınlaşma çabaları nedeniyle bölgesel işbirliklerine, büyük anlaşmalara ve uluslararası şirketlere ihtiyaç duymaktadır. Bölgesel işbirlikleri

daha eşitlikçi yeni politikaları zorunlu kılmaktadır. Ancak ekonomi perspektifli gerçekleşen yeni açılımlar büyük şirketlere daha fazla işlerlik kazandırmaktadır (Kır, 2008: 60).

Küreselleşmenin iki temel kaynağından olan birincisi, “Sovyetler Birliği’nin dağılması ise de ikincisi teknoloji alanındaki gelişmelerdir. İnsanlar arası ilişkileri etkileyen teknolojik gelişmeler eskiden beri olmakla birlikte, özellikle bilgisayarın keşfi ve gündelik hayatımıza girmeye başlaması ve ardından internetin iletişimde önemli bir araç halini almasının tarihi pek eski değildir. 1960’lardan itibaren gelişmeye başlayan, bilişim ve iletişim teknolojileri, 1980’lerden sonra bilgisayarın küçülmesi ve ucuzlamasının ardından internetin de yaygınlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bütün bu araçlardan yararlanan insanların değişik kültürlerden etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır” (Durgut, 2004: 89-90). Aslında toplumsal süreçleri sadece teknolojiye indirgemek aşırı basitleştirme olur. Ancak teknolojik determinizme yönelik eleştirileri saklı tutarak, küreselleşme üzerinde teknolojinin etkisini inkâr etmek de mümkün değildir.

Küreselleşme sürecine özgün uluslararası ilk kitle iletişim aracı olmasıyla İnternet, toplumsal değişim süreciyle birlikte yeni toplumsal ilişki türleri de yaratmaktadır. Sanal cemaat olgusu bu oluşumlardan biridir. İnternetin 1990’ların ikinci yarısından sonra baş döndürücü bir hızla gelişmesi ve yayılması, çoğu zaman bu teknolojiyi onu en iyi “anlayan” kesimlerle birlikte değerlendirmeyi getirmiştir. Yeni değerlerin benimsenmesinde toplumda öncü kesim olan gençler, bu teknolojiyi en kolay kullanan ve güler yüzle karşılayan kesim olmaktadır. Teknoloji çağıının çocukları olarak doğan bugünün gençleri, iş dünyası ve bu alanda iş yapan kesimlerin dışında bu teknolojiyi en fazla kullanan kesim olmaktadır. Bu konuda verilere dökülmüş bir ölçüm sistemine sahip olmasak da, internetin kullanım biçimlerini en kolay kavrayan, onunla vakit geçiren, eğlenen, sohbet eden, site oluşturan, onunla sosyalleşen ve zamanını en fazla harcayan kesim olarak bir ön kabul gerektirmektedir. Gençler teknoloji tüketiciliğinde üreticilerin en önemli hedef kitlesi olmayı sürdürmektedir. İnternetin her kesim için yeni açılımlar sunması bu alanın cazibesini arttırmaktadır. İnternetin anonim ortamının sağladığı kendini ifade etme olanağındaki sınırsızlık, bilginin dönüşümüne, dolayısıyla herkesin bu sürece katkıda

bulunabileceği zemini yaratmaktadır. İnternet metne dayalı bir kanal olmasına rağmen (matbaa ve okuma ilgisi dönem gibi) bugün insanlar kendilerini sanal cemaatlere, söyleşi forumlarına benzer coşkuyla bırakmaktadır. Bugün Ağ'ı medyadan ayıran özellik, her konuda “kendi duyarlılığını dile getirme” olanağıdır. Herkesin her konuda kendini dile getirme olanağı interneti; farklılıkların çarpıştığı, kesiştiği, bulunduğu, tartışıldığı karmaşık, kaotik bir ortam haline getirmektedir. Pek çok yaklaşıma göre bu interneti diğer kitlesel araçlardan farklı ve özel kılan, karmaşanın ve denetimsizliğin özgürlük getiren yanıdır (Kır, 2008: 102). İnternetin bilinçaltımızı, toplumsal yaşamın iş, aile, çevre ve benzeri bütün baskılarından dolayı derinlere gömdüğümüz kimliklerimizi yaşayabilmek, kimi zaman da dışa vurabilmek, benzerlerimizi bularak genel baskıların bize yapıştırdığı yaftalardan arınıp normalleşmek adına benzersiz fırsat sağladığı görülmektedir. Ayrıca insandaki macera veya heyecan duygusuna hitap ederek farklı imkânlar sunabilmektedir.

1.5. İnternet ve Cemaatleşme Olgusu

Her toplumsal dönüşüm sürecinde üretim biçimlerinde köklü değişimler yaşanmakta ve bu süreçlerin yeni egemen ideolojileri ile yaşam tarzları da değişmektedir. İnsanlık tarihinin ilk dönüşüm aşaması olarak bilinen tarım devrimiyle üretim kitlesel özelliklere bürünmeye başlamış, dinsel ideolojiler günlük yaşamın ve yaşam tarzlarının belirleyicisi olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte ise yaşam, kent, üretim biçimi tümüyle değişmiş, ulus devlet projeleri kimlik inşasının en önemli belirleyicisi olmuştur. Sanayi sonrası toplumda ise teknoloji merkezli üretim, hareketlilik ve bağlantılılık merkezî yapının terk edilmesiyle sonuçlanmış, merkezîyetçilikten kurtuluşun etkisi en çok toplumsal yaşamda ve birey kimliğinde etkili olmuştur.

Appadurai'nin küreselleşmenin yaşandığı alan sınıflandırmasında imajların, sembollerin ve bilgilerin televizyon, radyo, gazete, dergi ve film yoluyla hareketini sağlayan mediascape ve devlet yanlısı ya da devlet karşıtı ideolojilerle ilgisi olan özgürlük, refah ve hak gibi söylemlerin yayıldığı ideoscapei kapsayan yapısıyla İnternet teknolojisi ekonomik işlevinin yanı sıra yeni toplumsallık, kamu, yeni kamusal alan, gündelik yaşam, kültürel ve siyasal hareketlilik gibi pek çok alana yayılan etki ve sunduğu yeni imkânlarla toplumsal boyutta gelişen tartışmaların

odağına yerleşmektedir (Kır, 2008: 63-64). İnternetin yaygınlaşması ve kullanım alanını, her geçen gün genişletmesine paralel olarak günlük yaşama yeni kavramlar, yeni tartışma ve söylem biçimleri, yeni davranış ve en önemlisi gerçeklik üzerine yeni algılama, anlamlandırma ve görme biçimleri de katmaktadır.

“Her yerde yayılmakta olan yeni gösterim ve imaj teknolojileri sistemi, şimdi ancak dünyadan (varsayılan tehdit ve tehlikelerden) yapısal ve genelleştirilmiş bir kopma durumu olarak kabul edilebilecek bir şekilde kurumsallaşmaktadır. Bütün toplumlarda insanlar simgesel bir çevre içinde var olur ve bu çevre aracılığıyla hareket ederler. Gerçeklik ile simgesel tutum birbirinden ayrı tutulamaz. Yeni iletişim teknolojisinin özgül yönü sanal gerçekliği kurgulamasıdır. İnternet yeni bir toplumsal mekân, sanal gerçeklik olarak mekân ve zamanın anlamını da köklü bir değişime uğratar. Bu değişim başlangıç ve son arasındaki ardışıklığın yitirilmesine neden olurken kendi zamansallığını yaratır. Yerler kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlarından soyutlanmakta, işlevsel ağlar ya da görüntü kolâjları halinde yeniden bütünleştirilmekte, yerlere özgü uzamın yerine geçen akışkan uzamı devreye sokmaktadır. Geçmiş, şimdi ve geleceğin aynı iletide birbiriyle etkileşim içinde olacak şekilde programlanabildiği yeni iletişim sisteminde zaman silinmektedir. Akışlar uzamı ve zamansız zaman, tarihsel olarak aktarılan sunum dizgelerinin çeşitliliğini aşan ve içeren yeni bir kültürün -hayali kurgunun kurguya inanç hale geldiği gerçek sanallık kültürünün- maddi temellerini oluşturur. İnternet, herhangi bir verili zamanda bir arada olmayan, bir arada olması mümkün dahi olmayan karşılaşmaların alanıdır. İnternetin tekil zaman noktaları “an” a tekabül etmez. Zaman akışı insanların yaşam öyküleriyle eşit değildir artık. Zamanın çizgisel anlamı ortadan kalkmıştır” (Kır, 2008: 73). Sanal ortamda yeni bir kamusal alanın yapılanması da gözlenmektedir. İnsanlar facebook, twitter gibi sosyal medya ortamlarında birbirleriyle ilişkiler kurarak, gruplar oluşturarak, hayran siteleri kurarak kamusal alanın bir başka boyutunun yapılanmasını sağlamaktadır. Zaman ve mekân kavramının sınırlarının silikleşmesi kendini en çok İnternet ortamında göstermektedir. Yani teknolojik gelişmeler ile birlikte zaman ve mekân kavramları da değişime uğramış yeni bir gerçeklik elde ederek insanların toplumsallığını farklı bir boyutta etkiler duruma gelmiştir.

“Görme sınırlarının giderek genişlemesi, görünmez olanın görünür kılınmasını sağlayan siber alanda iletişim anonimdir ve anonim sınırları genişler. Anonimlik özel olanın içerisinde olmakla birlikte, birey, grup, topluluk, kurumlara ait belirli özelliklerin bilinmemesi, gizli kılınması, kamusallaşmaması anlamına gelir. Kitle iletişim koşulunda anonimlik taraflardan birinin doğrudan bilinmemesi ancak az çok kestirilmesi anlamında kullanılır. Yani kaynak ve alıcının mevcut olduğu teknoloji kaynaklı iletişim süreci kaynağı belirgin kılarken, alıcıyı anonim kılar. Çok sayıda birbirinden farklı heterojen bir topluluk yani kitleler alıcıdır. Bu anlamda kitle anonimdir. İnternette kaynak ve alıcı kavramlarının yerini kullanıcı yani katılımcı alır. Kaynak ve alıcı arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Kullanıcı mesajın hem yaratıcısı hem de alıcısı konumundadır. Kendini belirgin kılma olanağına sahip olduğu kadar gizleme olanağına da sahiptir” (Timisi, 2003: 96). Bu katılımcı olgusu farklı yönleri de beraberinde getirir.

Siber alanın anonim ortamı bireylere kimliklerini yeniden kurgulayabilecekleri, hayal edilene ya da var olan gerçekliğin uyarlanabileceği yeni kimlikler yaratabilme olanakları sunar. Yüz-yüze iletişimde var olanın tersine sanal ortamda iletişim kimliklere tüm dışsal baskılardan kurtulma imkânı vermektedir. Sanal gerçeklik deneyiminde iletişim makinelerle etkileşim içinde olmak değil, makineleri aracı olarak kullanan insanlarla etkileşim içinde olmaktır. Bu etkileşim içinde kimlikler parçalanmıştır. Özne dilin sınırları içinde tezahür eder. Dilin sabitlemediği özne gerçek değildir ya da yoktur. Beden artık görünenin temsili değildir. Beden dilin kurduğu bedendir. Cinsiyet, ırk, renk dilin sınırları içinde inşa edilir. Bir elektronik gezgin olarak, bir hayalet kozmonot olarak, ekranın öteki yüzünde parçalarına ayrılan ve ışık noktaları olarak yeniden bir araya getirilen bizler, arzusun hafızası ve bilginin erotizmi amansızca birleştikçe kendi kendimizi yeniden hatırlamaya (bir araya getirmeye) çalışırız. Teknolojiyle kendini yapan, yeniden ve yeniden üreten özneler haline geliriz. İnternet, kimlik ayrımı yapmadan ya da kimliği belli olmadan anonim bir ortamda fikirlerin yayılmasına ve karşılıklı alışverişine imkân sağlamakta, tüm kullanıcılar eşit statülere sahip olmakta ve katılımı herkese eşit hale getirmektedir. Bu yapıyla kitle iletişim araçlarını kültür taşıyıcısı konumuna dönüştürmektedir.

Geleneksel iletişim araçlarından farklı olarak sahip olduğu karşılıklı etkileşim olanağı, herkesin iletişim sürecinde hem alıcı hem de yayıcı olabilmesi, gazeteden televizyona, radyodan mektup ve telefon haberleşmesine kadar neredeyse var olan tüm iletişim araçları yerine ikame edilebilir olma özelliği, öte yandan görünür bir sansür ve kontrol mekanizmasının olmayışı internete kültürel alanda devrimci bir araç olma dinamiği sunmaktadır (Kır, 2008: 66). Ancak ne var ki, bu ortamda oluşturulan kimlikler, gerçekten tamamen bağımsız olmasalar da, insanların arzu ettikleri kimlik ve statüye sahip olma arzusu açısından kurgusal bir şekilde oluşturulmaktadır. Yani gerçek ile sanal kimliklerin arasındaki keskin sınırlar geçirgen bir hal almıştır. İşte tam da bu yüzden sanal iletişim, gerçek iletişimin yerine geçen bir unsur olarak değil de, gerçeğin farklı bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla bu alanda bireylerin değerleri, görünüşleri, statüleri, yerleşim alanları ile ölçülenmemektedir. Bireyler arasında yeni bir ilişki biçimi, yeni tarz ve düzeyler kurulabilmektedir. İnternette ırk, dil, din, renk gibi özellikler önemini yitirmekte, insanların birbirleri arasındaki ilişki, daha az önyargıyla oluşmaya başlamaktadır. Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri mekân ve zaman kavramını dönüşüme uğratmış, yerellik, kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlardan sıyrılarak zaman ve mekân sınırlarını özgürleştirmiştir. Akışkan mekânlar ve zamansız zaman bu yeni kültürün maddi kökenleridir. Gerçek sanallık kültürü, yapma sürecindeki bir inançtır (Özdemir, 2006: 59–60).

Sanal toplum için fiziki mekân yoktur, mekânın yerini siber uzay denilen dünyanın her tarafını kaplayan dijital mekân almıştır ve sanal toplumlarda haberleşme ve bilgi alışverişi son derece hızlı ve kayıpsızdır (Boz, 2000: 28). Sanal alanda varlık, beden ve mekândan arınmış yalnızca kelimelere dönüşmüş bir biçimde vücut bulmaktadır. İnternet, içinde katılım, deneyim ve konuşmaların yer aldığı kendi zamanını oluşturan bir anlatıdır.

1.5.1. Post modern Dönemde Kimlik, Melezleşme ve Yersiz-Yurtsuzlaşma

Kimliği cinsiyet, aile, sınıf, din, ulus, devlet gibi somut kategorilerle sabit, durağan bir yapıya indirgeyen modernizm, bunu sanayileşme, Batılılaşma gibi bir

ilerleme amacına yönelmek için kullanmış ve kolektif biçimde oluşturmuştur. Kolektif biçimde oluşturulan ve objektif verilere indirgenmiş kimlik ve buna bağlı ideolojiler sistemin kendini yeniden üretebilmesinin aracı olmuşlardır. Bu durum modernleşme tarihinin sömürgeci tarihle yakın ilişkisiyle açıklanabilir. Post modern dönemde büyük anlatıların reddi ve nihai amaçların imkânsızlığının kabulü, kimliği daha akışkan bir hale getirmektedir. Post modern kültürde toplumsal kimlik kitlesel olarak dolaylanan imgeler aracılığıyla biçimlenir. Bu kültürel formasyonda imgeler toplumsal kimliklerin benzetimleri olarak türetilmektedir. Kimlik oluşumundaki değişim, içinde bulunduğumuz süreçte, devlet kavramının yeni rolü ile de yakından ilişkilidir. Uluslararası güçlerle ulus içi oluşumlar arasında denge işlevi düzeyine indirgenmiş devlet kurumu ve bu kurumun toplumu şekillendirme iddiasının zayıflaması egemen devlet iktidarından yoksun kimliklerin daha deneysel hale gelmesine neden olmaktadır. Bu duruma yeni medya araçları da katkılar sunmaktadır.

Kimlikte, tüketim kalıplarıyla birlikte yaşam tarzı ve bireysellik vurgusu artmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte kimliği en çok etkileyen unsurlar, yaşam koşullarının değişmesiyle oluşan “yeni anlam inşası” içinde aranmalıdır. “Yeni zamanlar, yaşam koşullarımızı değiştirdiğinden dolayı ‘dışarıda’, üzerimizdeki etkisinden dolayı da ‘içerde’dir. Hall’ın “içerde” dediği durum küreselleşmenin, kültürel boyutta en etkili olduğu anlam inşası ve kimlik üzerindeki dönüştürücü etkisidir. Sürecin insanların kimlik anlayışlarını, mekân ve mekânla ilişki içinde olan benlik deneyimlerini nasıl etkilediği, yerel yaşam etrafında gelişen ortak anlayışlar, değerler, arzular, mitler, umutlar ve korkular üzerindeki etkilerini nasıl değişime uğrattığıdır. Tomlinson’a göre “küreselleşmenin tek tipleştirme etkisi mevcuttur ancak asıl önemli etkisi küresel insan durumunu yaratmasıdır. Bu süreç insanların farklı yaşam düzeylerinin birbiriyle konuşur hale geldiği karmaşık bir toplumsal ve fenomenolojik durumdur. Hem “küresel” hem de “yerel” olarak işleyen yeni zamanlar, bağlantılılığın yerelliklere ilerlemesiyle insanlığın kaderinin küresel düzeyde algılanması, ilişkilendirilmesi ve yerel deneyimlerin dönüştürülmesidir. Kültürel küreselleşmenin anahtarı da yerelliklerin kendi içindeki dönüşümünde aranmalıdır. Ona göre küreselleşmenin etkisi en çok, hareket halinde olmaktan

ziyade bu imkânlardan yoksun ya da uzak yaşamlarda, yerelin günlük deneyiminde gerçekleşmektedir. Bu durum yaşanan mekânların yerellik deneyiminden uzaklaşarak belirsizlik içermesi durumudur. İletişim teknolojileri bu belirsizliğe neden olan uzaklaşmış ilişkileri yaratan en önemli araçlardır” (Thomlinson, 2004: 24). Bu süreçte kimliğin özünde merkezsizleşmenin ve parçalanmışlığın olduğu kabul edilir. Kimlik, adeta sahnede oyun oynama işlevi görmektedir. Sağlam bir zeminin bulunmadığı post modern toplumda, kimliklerin de kararlı duruşlarından söz etmek mümkün görünmemektedir. Kimliklerin bu noktaya gelmesinde, post modern söylemin uygulama aracı olan popüler kültür ürünlerinin etkisi son derece önemlidir.

Kültürel küreselleşmenin anahtarı da yerelliklerin kendi içindeki dönüşümünde aranmalıdır. Ona göre küreselleşmenin etkisi en çok, hareket halinde olmaktan ziyade bu imkânlardan yoksun ya da uzak yaşamlarda, yerelin günlük deneyiminde gerçekleşmektedir. Bu durum yaşanan mekânların yerellik deneyiminden uzaklaşarak belirsizlik içermesi durumudur. İletişim teknolojileri bu belirsizliğe neden olan uzaklaşmış ilişkileri yaratan en önemli araçlardır. Bunun yanında uzmanlıklar ve günlük yaşamda sürekli ilişki halinde bulunduğumuz hizmet biçimleri de, yazara göre yerel deneyimlerin yerinden sökülmesini sağlayan küresel sisteme bağlanma biçimidir. İletişim teknolojileri ve hizmet biçimlerinin yarattığı uzaklaşmış ilişkiler kimliği en çok etkileyen anlam akışını yaratmaktadır. Kitle iletişim araçları bireyin görüngüsel dünyasının genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Bu araçların yarattığı doğrudan deneyim biçimleri bireylerin günlük yaşamlarına, kişisel deneyimlerine dâhil edilirler. Bu deneyimler kişinin kendisini yerel/ulusal/küresel biçimde konumlandırmasına katkıda bulunmaktadır ve bu teknolojilerin sağladığı seçme şansı yersiz-yurtsuzlaşmaya neden olmaktadır. Küresel kültürde kimlik “yersiz-yurtsuzlaşma” ve “melezleşme” kavramlarıyla ele alınmakta ve sürekli inşa halinde bir süreç olarak değerlendirilmektedir” (Thomlinson, 2004: 176).

Zaman ve uzam sabit ve dışı kapalı birer yapı değildir artık. “Melezlik ise kültürler arası artan trafiğin sonucunda dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin birbirine karışması ve kimliklere eklenmesidir. Melezlik, çoğalmakta olan bu “karmaşıklık, biraz ondan biraz bundan” çeşitliliği üzerinden kültürel fenomenler

aracılığıyla düşünmenin ve betimlemenin bir yoludur. Melezleşme, dünyanın bir bütün olarak sıkışması, yerelliklerin birbirine bağlanması ve yerelliğin keşfini içermektedir. Bu anlamda melezleşme glocalizasyonla (küreselleşme), başat küreselleşmenin karşısında oldukça heterojen bir dirençler mekanizmasını da içinde barındırmaktadır” (Chambers, 2005: 14).

1.5.2. Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü

Küreselleşme sermayenin, fikirlerin, kültürlerin ve değer sistemlerinin dünya ölçeğinde akışını ifade etmektedir. Bir süreç olma özelliğini koruyan küreselleşmenin yaşandığı alanlardan sadece birine tekabül eden medya ve teknolojileri aracılığıyla da fikirlerin, kültürlerin ve değerlerin yayılması hızlanmaktadır. Bu araçlarla süreç içinde yaşam biçimleri, ürünler ve kimlikler satışa sunulmaktadır. Küreselleşme süreci sadece ekonomik ve siyasi bir olgu olmayıp bunun dışında toplumların kültürleri ve yaşayışları üzerinde de etkili olan bir süreçtir. Özellikle hızlı tüketim, alış veriş çılgınlığı, marka tutkunluğu gibi faktörlerle belirli ve tek tip bir yaşam tarzı insanlığa sunularak değerlerin içi boşaltılmaktadır.

“Tüketim olgusuyla birlikte post modern düşünme ve eylem biçimleri içinde en çok gözlemlenen sonuç uçarılık ve gelip geçicilik duygusudur. Kitle piyasalarında modanın seferber olması, tüketim temposunu sadece giyimde, süslenme ya da dekorasyonda değil, aynı zamanda hayat tarzlarını ve dinlenme faaliyetlerini de kapsayan geniş bir alanda hızlandırmanın aracı haline getirmektedir. Moda ve uçarılık, devir sürelerinin hızlandırılmasının aracı haline gelmekte, kitle iletişim araçları da bunun temel taşıyıcısı olmaktadır. Uçarılık sorununun gündelik yaşama yansıma biçimi olarak bireyler üzerinde atılabilir değerler üretilmekte, istikrarlı ilişkiler tehdit edilmekte, güvensizlik ve parçalanmışlık beslenmektedir” (Kır, 2008: 33). Bu süreçte değerler ve kimlikler tıpkı bir elbise gibi kolayca çıkarılıp atılmakta, bunun yerine arzu edilen bir değer ya da kimlik ikame edilmektedir. Bunun sonucunda farklı değer ve kimliğe bürünen kişi, hangi kimliğe ait olduğu konusunda bir kargaşa yaşayacak ve kendini ifade etme konusunda parçalı kimlikler kullanacaktır.

“Gerek sanayi sonrası dönüşümler, gerekse küreselleşme sürecinde birey öne çıkartılarak insanın kendini, ilgisini, düşüncesini ifade etmesini olanaklı kılacak güç, imkân ve vasıtalar ortaya çıkarılmıştır. Özellikle televizyon, Internet ve cep telefonları bireyselleşmeyi arttırıcı vasıtalarlardır. Bahsedilenler iletişimi arttırıcı unsurlardır, ancak bireysel tercihler belirleyici olduğu için, toplumun geri kalanlarından bir uzaklaşma, kopma söz konusu olmaktadır” (Şentürk, 2005: 140). Bu da pek çok kültür aşınmasının ve krizinin tabanı konumundadır.

“Her türlü kontrol, kısıtlama ve sınıra karşı duyarsız iletişim araçlarıyla erişim imkânı olan herkesin istediği anda sanal âleme dâhil olması bu kültürel krizi derinleştirmektedir. Küreselleşmeyi mümkün kılan, bilgi toplumunu biçimlendiren teknolojik ve bilimsel ilerleme, toplumlar arasında yoğun iletişim ve etkileşim meydana getirmektedir. İletişim teknolojisinin her an artan gücü, birbirine benzer yaşam örüntüleri oluşturmaktadır. Böylece birbirine çok benzeyen “kitle toplumu”, “kitle kültürü” olguları söz konusu olmaktadır. Kitle kültürü, hiçbir sınır tanımadan özel alana girmekte ve büyük bir bölümünü ele geçirmektedir. Dolayısıyla kültürel bir kimliği savunmaya yönelik siyasal ve toplumsal istenci güçlendirmektedir. Bu da yeniden bir topluluklaşmaya yol açmaktadır. Toplumsal kargaşa ve yalnızlığı kaldıramayan insan, bu sorunlarını giderme yoluna yönelmektedir. Bunu mümkün kılacak imkân ve araçları elde ettiği ilk fırsatta yeni arkadaşlık, dayanışma sistemleri, psikolojik danışmanlık hizmetlerinden oluşan yeni cemaat şekillerini geliştirmektedir” (Şentürk, 2005: 142). Gerçek hayatta isteklerini, ihtiyaçlarını karşılamayan insanlar içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için sanal cemaatlere girmekte ve burada kendisini rahatlatma yoluna gitmektedirler. Burada rahatlayan kişiler, bu cemaatlere daha yoğun katılmakta, bunun sonucu olarak kişiler farkında olarak ya da olmayarak gerçek ilişkilerden uzaklaşmaktadırlar.

2.CEMAATTEN SANAL CEMAATE GEÇİŞ SÜRECİNDE CEMAATİN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ

2.1. Sosyolojik Açıdan Cemaat ve Cemiyet Kavramının Tahlili

Bell ve Newby ‘cemaat’ kavramının çok farklı anlamı üzerinde dururlar. Birincisi, kavramın, belirli bir yerleşimin sınırlarını işaret etmek gibi basit bir

topografik anlamı vardır. İkincisi yerel insanlar ile kurumların toplumsal bağlantı derecesini belirten bir yerel toplumsal sistem olarak anlamlandırılmaktadır. Üçüncüsü kişisel bağları, ait olma ve sıcaklık duygusunu belirten özel bir tür insan birliği anlamına gelmektedir. Bell ve Newby sonuncunun, herhangi bir özel yerleşim tipi tarafından zorunlu olarak üretilmediğine ve aslında tam bir rutin yakınlık yokluğundan da kaynaklanabildiğine işaret etmektedirler. Ayrıca dördüncü bir anlamda cemaatin ideoloji olarak anlaşılabilirliğini belirtmektedir (Urry, 1999: 23).

F. Tönnies, 20. yüzyılın sonlarına kadar topluluk, toplum kavramlarının ne olduğu üzerine çalışmıştır. Tönnies, Toplum haline nasıl gelindi? Toplamların özellikleri nelerdir? Gibi sorulara cevap aramıştır. Cemaat ve cemiyet kavramları Tönnies'in ortaya attığı kavramlardır. Cemaat tarihsel olarak cemiyetten önce gelir. Cemaat yapılanmalarında duygusal bir katılım söz konusudur. Tönnies, aile, kırsal köy, kasaba topluluklarının cemaat şeklinde yapılandıklarını söylemektedir. Bu örgütlenmelerde, kan bağı, aynı yere bağlılık söz konusudur. Cemiyet için ise en küçük örnek kent yaşamıdır. Cemiyet yapılanmalarında duygusal katılımdan üstte, ussal katılım ve çıkar temeline dayalı toplumsal bağlar söz konusudur. Topluluk 14.yüz yıldan beri İngiliz dilinde bulunan bir sözcüktür. Sözcük eski Fransızca yakın kök communete, Latince communitatem - duygu ya da ilişkilerin ortaklığı- Latince kök sözcük communis'ten (common, ortak) gelirken İngilizceye bir dizi anlam yerleştirmiştir:

1. Soylulara karşıt olarak halk (14- 17. yüzyıl),
2. Devlet ya da örgütlü toplum,
3. Bir bölgenin halkı (18. yüzyıldan itibaren),
4. Ortak bir şeye sahip bulunma durumu (ilgi topluluğu (community of interests), değerler topluluğu (community of goods)) (16. yüzyıldan itibaren),
5. Ortak kimlik ve nitelikler duygusu (16. yüzyıldan itibaren).

Topluluk, normalde birlikte yaşama deneyleri için seçilen bir sözcüktür. Hala bu anlamda kullanılır ve daha sınırlı bir anlamda commune (Fransızca commune- en

küçük idari birim, Almanca Gemeinde, sivil ve kiliseye ait bölüm) sözcüğü de ona katılmıştır. Anderson, ulus’hayal edilmiş bir topluluk olarak tanımlar. “Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, diğer üyeler hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder” (Anderson, 2004: 20). Anderson, yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışında bütün cemaatlerin ve hatta belki onların hayal edilmiş olduğunu söyler. Cemaatler birbirlerinden hakikilik, sahtelik boyutu üzerinden değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırılmalıdır (Anderson, 2004: 21).

Topluluk, bir coğrafi ya da ideolojik sınır içinde tanımlanırken, kimlik nitelik, ortak bir çıkar duygusunu da içerir. Terim hem sembolik hem de maddi çıkarımlara sahiptir. Mesela Avrupa topluluğu, Avrupa sınırları içindeki ulusların ekonomik çıkarları temelinde bir topluluğa işaret etmektedir. Gay toplulukları, çevreci topluluklar ise bir amaç, çıkar ve ilgi bulunduğunu tanımlamaktadırlar. Bu ortak bir mekânın (fiziksel - yerel) ve ortak bir amacın (simgesel) yarattığı topluluk ikiliği İnternet topluluk tartışmalarının da merkezidir (Timisi, 2003: 157).

Anderson, topluluk duygusunu besleyen kaynakların kapitalizmin başlangıç ve gelişim süreciyle yakından ilişkili olduğunu söylemektedir. Üretim araçlarındaki değişimin toplumsal ilişkilere yansımaları olarak nitelenebilecek olan bu yorumlama tarzı, bugün kapitalizmin yeni bir yapılanma içine girdiği küreselleşme dönemi için de geçerli olarak düşünülebilir. Kapitalist üretimin başlangıcından günümüze kadar var olan üretim biçiminin yarattığı toplumsal ilişkiler, fiziksel mekânda sınırları siyasal olarak tanımlanmış toplulukları ortaya çıkarmıştır. Enformasyon ekonomisinin örgütlenme biçimi ise, enformasyon teknolojileri çerçevesinde gelişen bir esnek üretim biçimidir. Bu anlamda yeni toplumsal oluşumun yeni birliktelikler yaratacağı da kabul edilmelidir (Timisi, 2003: 159).

“Cemaat, kendisini oluşturan unsurları, cemaat olarak yürürlükten kaldırırken kendini de ortadan kaldıracak yüksek bir birliğin içinde eritmek zorunda değildir. Bununla birlikte cemaat, birden fazla olma istencini paylaşanların, cemaatin çizdiği sınırlar içerisinde hiçbir şey yapmamak için bile olsa basitçe bir araya gelmeleri

değildir. Geleneksel cemaat ile seçime bağlı cemaat arasındaki temel fark; geleneksel cemaat özgür kararımız olmadan bize dayatılır. Bu cemaat, olgusal toplumsallıktır veya dahası toprağın, kanın, hatta ırkın yüceltilmesidir. Seçime bağlı cemaat ise, tercih etrafında birleştiren bir kararla var olabileceğinden ve bu tercih olmazsa cemaat de olmayacağından seçime bağlı olarak adlandırılır” (Blanchot, 1997: 17).

2.2. Sosyoloji Tarihinde Cemaatin Teorik Temelleri

Sosyolojinin tanımladığı kavramlar her zaman toplumsal yaşamda saf olarak bulunmazlar. Fakat sosyoloji her zaman toplumsal yaşamı çözümleyebilmek için bu kavramlara ihtiyaç duyar ve sürekli kavramsallaştırma yoluna gider.

“Cemaat kavramının toplumsal yaşamın en temel biçimini ifade eden bir kavram olarak tipleştirilmesi kuşkusuz modern sosyolojiyle birlikte gerçekleşen bir durumdur. Bu kavram da Tönnies’ e aittir. Sosyolojik anlamda cemaat kavramının geçmişinin yeni olmasına karşılık cemaat tipi yaşam biçimini betimlemenin izlerini tarihte bulabiliriz. Bunun izlerini Aristoteles de bulabiliriz. Aristo, insanın yaşayabilmesi için kurulan birlikteliklerden bahseder. Bunların ilki ailedir. Daha sonraki aşama ise köydür. Köyü günlük gereksinimlerin ötesinde bir amacın karşılanması için birçok eylemin birleşmesi olarak tanımlar. Aristoteles’e göre son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir” (Yelken, 1999: 25).

Tönnies ise, Aristoteles’in tanımlarına uygun olarak kendi kendisine yeterli bir ev idaresinin şehirde de devam eden kolektif yaşamla birlikte bir organizma olduğunu belirtir. Ortaçağlara gelindiğinde ise karşımıza İbni Haldun çıkmaktadır. İbni Haldun’u konumuz açısından önemli kılan yanı, insanı ve toplumsal yaşamı nitelendirmek üzere kullandığı asabiye kavramıdır. Bu kavram Tönnies’in doğal irade kavramıyla çok yakın ilişki içindedir. Bazıları onu “grup duygusu” bazıları “toplumsal dayanışma duygusu” olarak çevirmişlerdir. Haldun’ un asabiye kavramına bağlı olarak Tönnies’in cemaat ve toplum kavramlarına benzer iki kavramı daha vardır. Bunlar köysel ve kır yaşamı ifade eden bedevi ve kentsel yaşamı ifade eden hazari kavramlarıdır. Ona göre “kırsal yaşam ve göçebelik, aralarında yakınlık bağı (asabiye) olan kabilelere özgü yaşamdır. Devleti kuran ve yaşatan güç bu asabiye bağıdır. Asabiye her şeyden önce bir grubun üyelerini bir

arada tutan, birbirlerine yaklaştıran biz bilinci veren bir unsurdur” (Haldun, 1977: 294).

Kısacası bu kavram Tönnies’in “doğal irade” kavramına, “bedevilik” kavramı ise kırkı temsil eden “cemaat” kavramına, “hazarilik” kavramı ise kenti temsil eden toplum kavramına çok benzemektedir. Tönnies’in cemaatin temeline koyduğu ve cemaati oluşturan doğal irade cemaat ruhu oluşturmaktadır. İnsanlar bir araya geldiklerinde birer fert olarak bulundukları durumdan daha farklı bir yaşam sürdürmektedirler (Yelken, 1999: 30). Tönnies üzerinde etkili olan ve cemaat kavramsallaştırmasını doğuran bir diğerk yazar Sir Henry Summer Maine’dir. En önemli kavramları “statü ve sözleşme” dir. Ona göre toplumsal ilerlemeler statüye dayalı ilişkilerden, sözleşmeye dayalı ilişkilere doğru olmuştur. Statünün başladığı kaynak ise ailedir. Tönnies’in etkilendiği bir diğerk sosyolog da Le Play’dır. Ona göre toplumsal olgunun yani cemaatin en önemli parçası ailedir. Tönnies, beşeri davranışın ve bundan yola çıkarak beşeri ilişkilerin temeline irade kavramını koymaktadır. Her türlü samimi, mahrem, bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşam cemaat hayatı olarak adlandırılır. Toplum ise, dışımızda olan kamusal yaşamdır. Cemaat, gerçerk ve organik bir hayatın gereksinimlerini karşılayan bir aile gibidir. Toplum ise, birbirinden kopuk bağımsız bireylerin oluşturduğu yapay, kurgusal, mekanik bir tasarımıdır. Bir topluma girilebilir ancak kimse diğerkine cemaat hayatı temin edemez. Çıkar, seyahat, bilim gibi belirlenen amaçları gerçerkleştirmek için oluşturulan yapılara cemaat denmez. Cemaat eski, toplum ise yenidir (Yelken, 1999: 41).

“Tönnies, insan iradesini birbirine zıt iki kavramla tipleştirmekte bu iki iradenin iki ayrı yaşam biçimi oluşturduğunu öne sürmektedir. Bunlar cemaati oluşturan irade olarak “doğal irade” toplumu oluşturan irade olarak “akılcı iradedir.” Toplumda insanlar cemaatte olduğu gibi, yan yana yaşamakta, oturmakta, fakat birbirine bağlı olmayan bir toplaniş olarak bulunmaktadırlar. Toplumda ilişkiler karşılıklı çıkar, rekabet ve alış verişe dayanmaktadır. Toplumda mübadele esası değil mal ve eşyaların piyasa değerlerinin tespit ve takdiri söz konusudur. Cemaatteki ortaklaşa yaşam dağılmış, yerini iş bölümü almıştır. Cemaatteki uzlaşma yerini sözleşmeye bırakmıştır” (Yelken, 1999: 50).

Weber ise toplumsal oluşumları, insan eylemleri ve ilişkilerine bağlı olarak açıklamıştır. Weber'e göre insanlar arasındaki her türlü ilişki toplumsal nitelik taşımaz. İki bisikletçinin çarpışması toplumsal ilişki değil, çarpışma sonrası yapılan tartışma, uyarı ve ilişkiler toplumsal eylemdir. Duygusal eylemler, cemaat oluşumuna yol açarken, amaç bakımından ussal ve değer bakımından ussal eylemler toplum oluşumuna yol açar. Rasyonel temeller üzerinde kurulan bir askeri birlik, dersane veya fabrika içindeki işçiler bir araya gelerek cemaat oluşturabilirler. Bundan sonraki kısımda cemaat artık klasiklerin tersine modern kentin bir olgusu olarak ele alınacaktır.

Cemaat tanımlamalarındaki ortak noktalar şunlardır:

- 1- Toprağa Atıf: Bu bir arazi parçası, köy, kasaba, şehir ya da kentlerde bir mahalle, bölge, metropol ve bir ülkenin toprağı anlamında vatana kadar genişletilebilecek bir alanı kapsar.
- 2- Cemaat Duygusuna Atıf: “Biz” bilinci, ötekilerden ayırt edici özellikte bir mensubiyet duygusu, kolektif bir cemaat bilinci.
- 3- Özel Bir İlişki Biçimine Atıf: Yüz yüze dolaysız ilişki, birincil ilişki, samimi, içten, resmi olmayan, senli benli ilişki.
- 4- Kan Bağına Atıf: Aileden başlayıp sülale, soy, sop, akrabalık, etnik kökene kadar uzanan bağlar.
- 5- Özel Duygusal Davranış Biçimlerine Atıf: Dostluk, dayanışma, fedakârlık, iş birliği, yardımlaşma, sevgi bağları.
- 6- Paylaşılan Değerlere Atıf: Aynı dine, aynı Tanrıya, aynı mezhep, aynı örf, adet, inanç, töre, aynı amacı gerçekleştirmede ortak hareket etme.
- 7- Biçimsel Bir Gruba Atıf: Aile, klan, kabile, köy, çeşitli yerel gönüllü kuruluşlar (Yelken, 1999: 102).

“Bilim tarihinde sosyoloji, toplu halde yaşayan insan topluluğunun, tarih sahnesine ilk çıkışından bu yana nasıl, ne şekilde yaşadığını, nasıl bir değişim ve dönüşümler geçirdiğini belirlemek düşüncesinden hareket eder. Bu bağlamda en ilkel toplum aşamasından sanayi sonrası dönüşümlerin yoğun yaşandığı günümüzde şekli, içeriği ve kapsamı değişen cemaat, insanların toplu halde yaşama türleri içerisinde değerlendirilen temel bir kavram ve olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zor

tanımlanmasıyla birlikte kavram, tanımlayanın işgal ettiği sosyal duruşuna göre farklı anlam ve değer yüklenerek değerlendirilmektedir. Yapılan farklı tanımlamalar birbirini çürütmekten çok, birbirini tamamlar niteliktedir. Bu da sosyal bilimlerdeki diğer kavramlar gibi cemaat kavramının da çok boyutluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak cemaat kavramının tanımlanmasındaki özel bir güçlük, kavramın en küçük bir mahalle ve komşuluk ilişkisinden ulus/millet düşüncesine kadar çok geniş bir anlam dizisine karşılık gelmesinden kaynaklanmaktadır” (Şentürk, 2005: 132).

Cemaat bir yerden çok bir tecrübedir. Cemaat, cemaatin olduğu yerdir. Kısaca Bender’e göre cemaat, “karşılık ve duygusal bağlarla temelli toplumsal ilişkiler şebekesidir. Bütün bu süreçlere geriye dönüşlü olarak, yalın bir tarihsel bakış açısıyla baktığımızda cemaatin topraktan bir kopma süreci içinde olduğu gözlemlenebilir. Sanayi öncesinin toprağa bağımlı cemaat yaşama biçimi modernleşmeyle birlikte çözüldü ve dağıldı. Bu süreç modernleşmenin yoğun olarak yaşandığı sanayileşmiş Batı ülkeleri için çok hızlı ve oldukça gözlenebilir bir durumdur. Milyonlarca insan eski cemaatinden koparak halen süren göç dalgaları içinde kentlere yığıldı ve binlerce yıldır yaşadığı yere ait olan mekân duygusunu yitirdi. Modernleşmeyle birlikte somut mekân duygusu yerini soyut mekân algılamalarına bırakmıştır. Cemaat, artık topraktan kopmuştur ve kendisine giderek özel alan-kamusal alan gibi soyut mekânlar inşa etmiştir (Yelken, 1999: 103). Sonuç olarak tarihsel değişim sürecini de göz önüne alarak, cemaatin bu süreç içinde ortaya çıkan özgül görünümünü tespit ederek, cemaatin olgusal gerçeklerle örtüşebilecek ideal tiplerini inceleyeceğiz.

Kuşkusuz artık cemaatin klasik gelenekte kazandığı anlamın yetersizliği ve yeni anlam arayışları söz konusu olacaktır. Cemaat denilen yaşama ve ilişki biçiminin modernleşmeyle birlikte yok olacağı, batacağı, birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin alacağı hep bir ön kabul olarak beklenildi. “Modern olanın cisimleştiği yer olarak da büyük sanayi kentleri kabul edildi. Gerçekten de sanayileşme dalgası eski kasabaların, köylerin insanlarını toprağından, köyünden, kasabasından, dini gruplarından kopartarak fabrikaların etrafında kurulan büyük sanayi kentlerinin ortasına yığıldı. Bu durum beraberinde, mekân değişikliğinin yanında, toplumsal ilişkilerin de köklü değişimini getirdi. Eski toprağa bağlı yaşam

biçimi ve ilişkilerin ifadesi olan cemaatsel bağlar, bu modern kentlerde derin değişimlere uğradı. Fakat burada ihmal edilen, insanın toplumsal bir varlık olarak cemaat içinde doğduğu ve yaşamı boyunca da her nerede olursa olsun, biricik var oluş temeli olan cemaatsel ilişkilerden şu veya bu biçimde kopamayacağı ve çeşitli biçimlerle de olsa cemaatsel ağlar öreceğidir. Sanayi sonrası dönemi ifade eden sanayi toplumunda modern insanın ördüğü en önemli cemaat örgüsü kuşkusuz “ulus duygusu” ya da “aidiyet” tir. Siyasal ekonomik, toplumsal, kültürel gibi birçok süreçlerle ifade edilen bu dönemin en büyük özelliği kentleşme olgusudur. İşte bu yeni formların sosyoloji literatüründe algılanma ve adlandırılması büyük problemler oluşturdu. Sosyoloji literatürü, kentteki bu çeşitli yapılanma biçimlerini cemaat olarak nitelendirmek konusunda çekimser davrandı. Çünkü ağırlıklı olarak cemaat kırla özdeşleştirilmişti. Sanayileşme ve hızlı kentleşme sonucu, çok farklı kökenlere ve kültürel temellere sahip milyonlarca insanın büyük metropollere yığılması, etnik ve dini temelli gruplaşmalara ilginin yoğunlaşmasına neden oldu” (Yelken, 1999: 87). Cemaat tipleştirmelerinde önemli teorik katkılar sağlayacak açıklamalar önemli bir birikimi temsil etmekle birlikte asıl üzerinde duracağımız mekân bağımlı olmayan cemaatleri tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü insan yerleşiminin tipleri üzerine kurulan bu çalışmalar, yeni soyut alanlara hiç vurgu yapmamaktadırlar. Cemaat oluşumunu temel olarak ortak bir yerleşim ya da duygudaşlık, gereksinimlerin karşılanması ortaklığı ve dayanışma üzerine kurmaktadır. Cemaatin diğer bir oluşturucu süreci ya da aracı olan “iletişim” biçimine hiç değinilmemektedir.

2.2.1. Tarım Toplumu ve Geleneksel Cemaat

İnsanlık tarihini çeşitli dönemlere ayırarak incelemek, düşünsel bir eğilim ve metodolojik bir zorunluluk olarak kendini göstermektedir. Bu ayrımın temelinde sosyolojik, ekonomik ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Buradaki amacımız, “tarım toplumu” kavramını kullanırken, yaşamın genel olarak toprağa bağlı ve toprak etrafındaki örgütlenme biçimine vurgu yapmaktır.

“Tarım dünyası sadece ziraata dayalı tekil bir süreç değil, en ilkel topluluklardan, tarım ve sanayi ürünlerini pazarlayan ticari ağlara kadar kendi içinde bir yapıdır.

Modern öncesi topluma Tönnies Gemeinschaft adını vermektedir. Gemeinschaft, geleneksel toplumun çeşitli biçimlerdeki yaygın cemaatsel yapılarının ve yaşam biçiminin genel adıdır. Toplumun her katmanında ve mekânsal yerleşimin çeşitli biçimlerinde Gemeinschaft'ın farklı oluşum şekilleri kendini göstermekte ve yaşam mutlaka cemaatsel bir ilişki etrafında devrini sürdürmektedir. Aile temel birimdir ve cemaatin en ilk formudur “(Gellner, 1992: 33).

“Gemeinshaft, modern öncesi toplumsal aşamadaki yapısal özellikler ve ilişkiler sistemine karşılık gelir. Burada ortak geçmiş yaşam deneyimlerine sahip insanlar, bir cemaat duygusunu yaşarlar. İlişkiler samimiyet özelliği taşır. Dayanışma duygusu ve ortak iradenin varlığı söz konusudur. Buna karşın Gesellshaft ilişki tipinde, ilişkiler, hukuk, para ekonomisi ve rasyonellik öne geçer. Mekâna bağımlılık azalır. Kişisel çıkar öncelik kazanırken özel yaşam değerli hale gelir. Kent bunun en tipik örneğidir “(Bozkurt, 1999: 66).

“Cemaat içersinde değerlendirilmesi gereken grup, üyeleri arasında bir etkileşim olduğu sürece var olabilecek toplumsal bir varlıktır. Ancak bu, aralarında etkileşim bulunan bütün bireylerin grup oluşturdukları anlamına gelmez. Bir grubun varlığından söz edebilmek için bu etkileşim çerçevesinde bazı değer ve normların, geniş anlamda özgül bir duygusal ortamın ve birleştirici manevi unsurların var olması zorunludur” (Şentürk, 2005: 134).

Grup bu normlara uyan, ideolojiyi taşıyan, gruba özgü duygusal ortamı yaşayan, ortak değer ve çıkarlar ölçüsünde birleşen bireylerin toplamından başka bir şey değildir. Dolayısıyla cemaat veya grupta, parçaların basit toplamından ziyade, parçaların birbirini güçlendirip etkinleştirdiği bir durumun varlığı söz konusudur. Cemaat düşüncesi, kişilerin kendilerini ötekilere açığa vurdukları zaman, onları birbirine bağlayan bir dokunun oluşacağı inancından kaynaklanır. Hangi türden olursa olsun bir cemaat, bir dizi töre, davranış, tutum ve diğer insanlara karşı takınılan tavırla sınırlandırılmaz. Cemaat aynı zamanda, “kolektif kimliktir” . Dolayısıyla bize, kim olduğumuzu hatırlatır. Fakat sorun bu noktada bırakılırsa, mahalleden ulusa kadar belli bir grup içindeki insanlar kendilerini bir bütün olarak gördüğü sürece, her toplumsal gruplaşmanın cemaat olarak görülmesi gerekir. Sorun,

bu kolektif kimlik türlerinin nasıl oluştuğu ve “biz kimiz” sorusuna verdikleri cevaplarda kullandığı araçlardadır (Şentürk, 2005: 137).

Sennett’in tiyatroya benzettiği eski toplumun kamusal alanı, insanların karşılıklı benliklerini sergilediği bir alandır. Cemaat ise, bu karşılıklı benlik sergileme ediminin ortamı olmaktadır. Modern toplum kamusal alanı terk ederek mahrem bir toplum olmuş, insani ilişkilerini özel alana sıkıştırmıştır. Cemaat, başkalarıyla dolaysız ve açık duygusal ilişkilerin yaşandığı yerdir (Sennett, 1996: 16). Modern öncesi toplumu nasıl ele alırsak alalım ne kadar çok farklı yönlerini vurgularsak vurgulayalım, sosyolojik açıdan tek gerçek ortaya çıkacaktır. Bütün kültürel farklılıklara rağmen geleneksel toplum toprağa bağımlı, tarıma dayalı bir toplumdur. Cemaat de onun yaşama biçimidir.

2.2.2. Sanayi Toplumu ve Modern Cemaatler

Modernlik terimi, modern dünyayı doğuran değişimlerin hepsini düşünsel, toplumsal ve politik değişimleri kapsamlı bir şekilde tarif etmek için kullanılmaktadır. Modernizm, 19. yüzyılın sonunda batıda ortaya çıkan bir kültürel harekettir. Modernlik, Hristiyan Ortaçağının bir icadıdır. Bu durumun ilke olarak, eski dünyayla güçlü bir karşıtlığı tesis etmiş olması gerektiğini tahayyül etmek mümkündür. Eski dünya pagandı, modern dünya ise Hristiyan. Yani, eski dünya karanlığın örtüsü altında kalmış ama modern dünya, Tanrı’nın oğlu İsa Mesih biçiminde insanlar arasında ortaya çıkmasıyla dönüşmüştür. Hristiyanlık zaman ve tarih nosyonlarının içlerini yeniden doldurdu. Zamanın, mevsimlerin döngüsel değişiminin ya da gece ve gündüzün sürekli birbirinin yerine geçmesinin ya da doğum, ölüm ve yeni bir doğumla oluşan kuşaklararası döngünün aynasında görüldüğü eski dünyanın doğalcı anlayışını yıktı. Modernlik, bugüne ve yakın zamanlara ait, hali hazır çağ ya da dönemden kaynaklanan anlamına gelmektedir (Kumar, 2010: 89).

Modern olmak artık düne ait olmayan bir dünyada yaşamak demektir. Nasıl tarım dünyası avcı toplayıcı dünyadan ayrıldıysa modernizm de, yerleşik çiftçilerin dünyasından bir kopuştur. Modernizme geçişi belirleyen dört devrim vardır: Bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir. Her toplumun hatta her

topluluğun kendi içinde, şartlara bağlı olarak geçirdiği özgün karmaşık süreçler vardır. Fakat insanlığın geçirdiği bazı genel dönemler vardır ki, sınırlı bir bölgede başlamış olmasına karşılık dünyanın bütün toplumlarını farklı şekillerde de olsa etkilemektedir. Sanayileşme olgusu önce İngiltere’de başlamış sonra Amerika’ya geçerek şiddetli toplumsal değişiklere yol açmıştır. Sanayi olgusunu bütün dünyayı etkileyecek şekilde önemli kılan faktörler; makine ve piyasadır. Makine, kol gücüne dayalı insan enerjisinin mekanik enerjiye dönüşümünü, bununla birlikte seri imalatı ve kitle tüketimini temsi etmektedir. Piyasa ise sanayinin Ortaçağlarda başlayan Ticaret Kapitalizmi ile kesiştiği noktanın adıdır (Yelken, 1999: 123). Konumuzun bu kısmındaki başlıkta sanayiye vurgu yapmamız, değişimin bütünselliği içindeki süreçleri göz ardı ederek tek boyuta indirgemek anlamını taşımamaktadır. Aksine değişimin evrenselleşmesinde, sanayi olgusunun temel hareket ettirici olarak, diğer süreçleri vazgeçilmez bir boyut şeklinde etrafında toplanması noktasına dikkat çekmektir.

“Sanayi Devrimi kol gücüne dayalı tarımsal dünyanın toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapısını kökten sarsmıştır. Kitle halinde üretim ve tüketim mantığına dayanan sanayinin, dünyanın geniş alanına yayılmış tarımsal dünyanın insanlarını büyük göç dalgaları halinde sanayi kentlerine yığması büyük bir toplumsal hareketliliklerdir. Sanayi öncesinin tarımsal dünyasında dağınık bir halde yaşayan insanlar için bu hareketli dönüşümün ifade ettiği anlam kitle toplumunun oluşumu demektir. Sanayi toplumu her alanda büyümenin yaşandığı, doğasından gelen sürekli büyüme ile beslenen ve buna dayanan tek toplumdur. Büyümenin anlamı ise sürekli gelişmedir. İlerleme ve sürekli gelişme idealini yaratan tek toplum sanayi toplumdur” (Giddens, 1994: 16).

Sanayileşme ve beraberindeki süreçler insanın zaman ve mekân algısını kökünden değiştirdi. Modernleşme olgusu, tarımsal yapıya bağlı cemaatsel yapıyı kökünden değiştirmiştir. İnsanı sistematik aygıtın yani devletin yönetimi altında bir kitle haline getirdi. İşte modern toplumun bu kitlesinin adı ulustur. Ulus, cemaatsel bir varlık olan insanın modern sanayi toplumundaki bireye dayalı yapısının bunalımlı geçiş döneminde “biz” duygusunu ifade ettiği yeni soyut cemaatin adıdır. Ulus, modern insanın büyüyen evreninde hayalinde kurduğu yeni cemaatinin adı oldu ve

kendisini onunla anlamlandırarak, yeni bir kimliğe kavuştu (Yelken, 1999: 132). Ulus, modernleşmeyle birlikte cemaatinden kopan kitlelerin yeni aidiyet duygusu olarak toplumları ayakta tutan bir çimento görevini üstlenmiştir. Ulus bir kavram olarak hangi kökene dayanırsa dayansın, hangi şekli alırsa alsın bir toplumsallaşma biçimi olarak tarihsel bir cemaat görüngüsü olarak ifade edilebilir. Bu ifadeyi engelleyen en önemli nota, cemaat algılamasının tek biçimli olmasıdır.

18. yüzyılın ekonomik, sosyal ve siyasal dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sanayileşme, toplumsal yaşamda büyük ve derin değişim ve dönüşümü yaratmıştır. Sanayileşme kırsal alandan kent merkezine kitlesel göçü insanlara zorlayarak, mekân değişikliği yanında ekonomik, sosyal ve kültürel farklılaşmanın yolunu açmıştır. Bu bağlamda insanlar arasındaki ilişkilere, yaşam biçimlerinin kapsam ve içeriğini belirleyen gelenek, görenek, din, ahlak yanında cemaate özgü dayanışma, eski anlam ve önemini yitirmiştir. Ancak daha önceden belirtildiği gibi, cemaat toplumsal açıdan birçok hayati derecede önemli işlevler yerine getirmektedir. Sanayileşme ve modernleşmeyle, ortadan kaldırılan veya dağıtılanların yerine ikame edileceklerin oluşturulmaması bir boşluk yaratmaktadır. Eşyanın/doğanın varlık şartıyla boşluk yeni cemaatleşmeyle giderilmeye çalışılmaktadır. Adı ister post modernleşme, kabileleşme veya ister sanal cemaatleşme olsun, yaşadığımız süreç, cemaatleşmeyi ortadan kaldıracak oluşumlarla birlikte yeni cemaatleri inşa edecek yapılanmalara imkân tanıyacak paradokslarla işlemektedir. Ancak sürecin olası kıldığı cemaatleşmeyle klasik cemaat arasında nitel olmasa da nicel bir takım farklılıklar gözlenmektedir (Şentürk, 2005: 138). Her şeyden önce sanayileşmenin en önemli toplumsal sorunu, yüz yüze birincil ilişkileri bozup derinliği azaltması, ikincil ilişkileri arttırırken mekânsal aidiyetlerin önemini yitirmesidir. Aidiyet duygusunun ortadan kalkması, bireye bir güvensizlik ve boşluk hissi vermektedir.

2.2.3. Modern Ötesi Cemaat

Kimilerine göre; Baudrillard'ın toplumsalın sonunu ilan ettiği zamanlar, ilginç bir şekilde adı konulmamış bir cemaat vurgusunun da öne çıktığı zamanlardır. Modernliğin getirdiği olgular olarak, toplum, ulus, sınıf gibi toplumsallıkların sonunun geldiği savunulmaktadır. Her ne kadar ulus devletin örgütlü yapısı halen

dimdik ayakta olsa da, meşruiyet temeli olan ulus-cemaat çözülmüştür. Yani yeni toplumsal oluşumlarla yeni cemaat çağrıları birlikte yürümektedir. Geç modern dönemin tipik özelliği olarak yeni bağlılık biçimleri küreselleşme sürecine koşut bir şekilde daha çok yerel düzeyde yürümektedir. Bu yerellik sabit bir mekân (toprak) vurgusundan çok, soyut bir mekâna gönderme yapmaktadır. Yine de bu oluşum karşılıklı ve duygusal bağlarla temelli toplumsal ilişkiler ağıdır şeklinde ifade edilen cemaat nitelemelerini bünyesinde taşımaktadır (Bauman, 1998: 173). Yeni toplumsal bağlanış ve gruplanma biçimlerindeki değişimlere odaklanarak, buralarda ortaya çıkan cemaatle ilgili süreçleri tespit etmeye çalışacağız.

Cemaat ve ittifak biçimleri getiren şebekelere katılmayı sevk eden bir güce vurgu yapmaktadır. Bu güç ona göre; “yeni uluslar aşırı medya sistemlerinin bağlayıcı gücüdür. Uluslar aşırı iletişim ağlarının kurduğu dönüşmüş bir kamusal alan içinde, yeni ittifak ve çatışma biçimleri oluşmaktadır. Bu çoğu zaman gözden kaçırılan yeni uluslar arası medya sisteminin gücünün eseridir. Bu güç, insanları yalnızca kendi kültür sanayilerinin ürettiği ürünleri satın almaya teşvik etmekle kalmayıp sınıf, ırk, cinsiyet, bölge ve ulusal kültür sınırlarını aşabilen cemaat ve ittifak biçimleri getiren şebekelere katılmayı da sevk etmektedir. Hebdige, bunlara duygu cemaati adını vermektedir. Bunlar çıkar cemaatlerinin tersine, bazıları çoğu zaman ütopyacıdır. Artık kitleler çözülmektedir ve yerini sürekli değişebilen farklı boyutlardaki bağlılık biçimleri almaktadır. Bunlardan birisi de iletişim sistemlerinin oluşturduğu kabul edilen “duygu cemaatleridir” . Bireyin hayatını bütünüyle kaplayan toprağa, kana, dile, dine, etnik ve kültürel yapıya bağlı klasik cemaatlerin tersine bazen sayılanlardan birer parça olarak, bazen müziğin veya başka bir şeyin ritminde toplanarak, iletişim ortamının enlem ve boylamlarında oluşan ve koordinatları sürekli değişen yeni bir cemaat türü söz konusudur. Bu oluşumun başlangıç noktası, modern toplumun değişimidir” (Hebdige, 1995: 91). Kaldı ki, internet ve başka iletişim ağları üzerinde oluşan “sanal cemaat” lerden söz edildiğine şaşırılmamak gerekir. Bunlar çok özel ve tartışmalı konular olmakla birlikte, içinde yaşadığımız zamanların ve gelecekte insan zihnini zorlayan farklı ilişki biçimleri hakkında bize yeni düşünceler sunması açısından önemlidir.

Küreselleşen dünyada yeni aidiyet biçimleri etrafında oluşan kimlik politikaları toplumsal gruplaşmaların da temelini oluşturmaktadır. Erik Erikson kimliği; insanın olmak istediği şey ile dünyanın olmasına izin verdiği şeyin buluşma noktası olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda kimliği kişinin istekleri ile koşullar belirlemektedir. Git gide küresel unsurların hâkimiyeti altına giren dünyada sürekli olarak yeni topluluklar ve kimlikler oluşturulmaktadır. Bunlar çoğu durumda, yapmacık, sahte bir topluluk duygusudur (Sennet, 1996: 141).

Postmodernlik; post modern kuram, çağdaş toplumdaki indirgenemez çoğulculuk ve çeşitliliği yadsımaz. Çağdaş toplumu gelenekselin karşıtı olarak modern kılan da bu çoğulculuk ve çeşitliliktir. Post modernistler tanımlama yapmaya isteksizdirler. Bunun nedeni, post moderne ilişkin modern bir tanım yapmanın zor olmasıdır. Aslında post modernizme ilişkin herhangi bir tanım ister istemez modernist olacaktır (Kumar, 2010: 129).

Toplum kuramında “post” ön ekinin daima muğlâk bir konumu oldu. Sanayi sonrası terimi bunun iyi bir örneğidir. Bazı yazarlara, bilhassa ekonomi tarihçilerine göre bu terim, 18. yüzyılın sonunda cereyan eden Sanayi Devriminden sonra yaratılmış toplum anlamına gelir. “Sanayi sonrası toplum açıkça sanayi toplumundan doğar. Sanayi toplumunun damgasını taşır. Post modernizm ve post modernlik terimleri, dönem ve yeni başlangıçlar sorununu daha keskin bir biçimde doğurur. Post modernizm, geç ya da çok uluslu kapitalizme karşılık gelir. Böylece geç kapitalizm yeni enformasyon ve iletişim teknolojisinin ekonomik alt yapıda başat bir konuma geçtiği, imalat teknolojisini tabi konuma havale ettiği bir çağı başlatır. Post modernliğin “post” u yeni bir dönemden ya da modernlikten sonra gelen bir toplumdan ziyade modernliğin tamamlanmasından -ya da hiç değilse kendi terimleri içerisinde tamamlanabildiği kadarından- sonra olanaklılık kazanabilmiş modernlik görüşüne gönderme yapar. Post modernlik, modernliğin şimdi artık “dikiz aynasından” incelenebilmesi anlamına gelir” (Kumar, 2010: 167).

“Post modern çağ, ardı arkası kesilmeyen tercihler yapma zamanıdır. Bu, tüm geleneklerin belli bir geçerliliğe sahip görünmelerinden ötürü öz bilinç ve ironinin bulaşmadığı hiçbir Ortodoksinin benimsenemediği bir çağdır. Bu durum kısmen,

enformasyon patlaması denen örgütlü bilgi, dünya çapında iletişim ve sibernetiğin ilerleme kaydetmesinin bir doğurgusudur (Kumar, 2010: 130). Post modern çağ, kabaca Rönesans'tan 19. yüzyılın sonlarına dek sürmüş olan klasik Modern Çağ'dan bir kopuşu işaret eder. Modern Çağ'ın ilerlemeye ve akla inanmasına karşılık post modern çağ irrasyonellik, belirsizlik ve anarşi inançları ve duygularıyla bağlantılıdır. Bunlar dönemimizde, “kitle toplumu” ve “kitle kültürü” nün doğuşuyla kendini göstermektedir” (Kumar, 2010: 132). Büyük ölçüde kültürel alandan kaynaklanıp gelişen post modernizm, gittikçe yaygınlaşıp toplumun daha birçok alanını kapsar hale geldi. Bu durum, sanayi toplumlarının yeni bir ad bulunmasını hak edecek kadar temel ve kapsamlı bir dönüşümden geçtiklerini ima etmektedir. Böylece, yalnızca post modern bir kültürde değil, gitgide post modern olan bir toplumda yaşamakta olup olmadığımız sorusunu ortaya çıkarmaktadır.

Post modern kültür yeni bir toplum biçimiyle, genelde sanayi sonrası kavramıyla adlandırmanın tercih edildiği sanayi sonrası toplum biçimiyle bağlantılı oluyor. Bu durumda toplum açısından kültür hangi konumdaysa, post modernin konumu sanayi sonrası açısından o konumdur. Post modernizm sanayi sonrası toplumun kültürüdür. Nitekim Lyotard' a göre post modern durum, sonuçta bir sanayi sonrası toplumun ortaya çıkışıyla ilişkilendirilen kültürün bugünkü post modern durumu bağlamında bilginin durumuna gönderme yapar. Toplamlar sanayi sonrası denen çağa ve kültürler de post modern denen çağa girdikçe bilginin statüsü değişir (Kumar, 2010: 138). Jameson post modernizmi kapitalizmin belli bir aşamasının, geç kapitalizmin kültürü olarak görür. Jameson, yeni sistemin sanayi sonrası toplum kuramında olduğu gibi bir kırılma, bir kopuş ve dönüşüm oluşturmaktan ziyade kendinden önce gelen sistem ile arasındaki temel sürekliliği göstermek istediği için sanayi sonrasından değil, geç kapitalizmden söz etmektedir. Post modernizm de ulus devletin tipik kurumları ve uygulamaları zayıflar. Yerini kitlesel politik partiler toplumsal cinsiyet, ırk, yerellik ve cinselliğe dayalı yeni toplumsal hareketlere bırakırlar. Sınıf aidiyetine ve paylaşılan çalışma deneyimlerine dayalı kolektif kimlikler çözülerek, daha çoğulculuşmuş ve özelleşmiş kimlikler oluşur. Post modernizm, çok kültürlü ve çok ırklı toplumların oluşturulmasından yana çıkar. Farklılık politikasını destekler. Buna göre, kimlik üniter ya da özel

olmayıp akışkan ve değişme halindedir, çok katlı kaynaklar tarafından beslenir. Post modernistlere göre, bugün medya, bir şeyleri iletmekten ziyade inşa etmektedir. Medya, sırf ölçeği ve her yerde hazır ve nazır oluşu sayesinde, bizim için, yeni bir toplumsal epistemolojiyi ve yeni bir tepki biçimini gerektiren yeni bir ortam kurmaktadır. Medya, simgelerin berisinde duran bir nesnel gerçeklik duygusunu tümüyle silmiş olan, görüntülerin ve simgelerin her tarafı kapladığı yeni bir elektronik gerçeklik yaratmıştır (Kumar, 2010: 148-150). Post modern kentte bir araya gelmenin önemli bir yüzünü kimlik boyutu ve yaşam politikaları bağlamında dinsel özgürlük talepleri oluşturmaktadır. Bu anlamda modern dünyanın hareketli ortamında ülkeler arasındaki sürekli göç insanları modern şehirlerde çok kültürlü bir ortamda bir arada yaşamaya zorlamaktadır. Bu durumda ulus-devletlerin homojen bir kültür üzerine kurulmuş, belirli, sabit noktalar üzerinde duran yapıları bu çok kültürlülüğün taleplerini karşılama noktasında zora düşmektedir (Yelken, 1999: 208). Post modernizmin bu karmaşası cemaat algısına ve cemaatlerin içeriğine de yansımıştır.

“Cemaatçi kimliğin önemli bir özelliği, kendisine ait içine kapalı bir getto oluşturmaya karşılık süreç içerisinde “kamusal alan” da kendisini ifade etmeye başlamasıdır. Başörtüsü takarak okula gitmek, okulda kendi inanç ve kültürüne uygun bir eğitim talebi gibi örnekler, içine kapalı cemaatçilik konumundan cemaat kimliğinin kamusal alanda sürmesi isteğine geçişin can alıcı örnekleridir. Cemaat doğal haliyle bulunan bir şey olarak kabul edilmek yerine, kurulan/inşa edilen bir olgudur. Bu anlamda cemaati yaşam içinde katıldığı ve olduğu gibi kabul etmeyi reddeden ve onu yeniden tanımlayarak/kurarak, inşa edilen bir olgu olarak algılayan her görüş, içsel olarak cemaati modernizm içine dâhil etme kaygısı taşımaktadır” (Yelken, 1999: 215).

Geç modern dönem, cemaat algılamasının ayırt edici özelliği, bireyi doğuştan itibaren içine alan cemaat yerine, bireyin tercih ettiği ve belli amaçlarla sorumluluk noktasında sınırlılığı olan cemaat fikrinin oluşmuş olmasıdır. Bunlara bağlı olarak yukarıda sıralananlar yeniden gözden geçirildiğinde, belirtilmesi gereken birinci nokta; cemaatin yeni bir görünümüyle karşı karşıya olduğumuzdur. Bu çalışmanın temel amacı da bu görünümlerdeki temel, ortak ve sürekli tekrar eden

olguları tespit ederek bir tipoloji oluşturmaktır. Bu girişim içsel olarak, cemaatin tarihsel, toplumsal süreçte öz olarak aynı fakat biçim ve içerik olarak farklı görünümüne olduğu iddiasını beraberinde taşımaktadır. Bu anlamda her dönemde ayrı bir renge ayrı renge bulanık toplumsal bir olgu olarak cemaatin ideal tipi geç modern dönemde farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

O halde geç modern dönemde cemaatin yeni görünümündeki öne çıkan, ayırt edici değişimleri Yelken, şu şekilde özetlemektedir:

1- Cemaat post modern dönemde topraktan kesin bir kopuş dönemi yaşamaktadır. Bu toprağa bağlı cemaatin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bu bağlamda cemaat, artık soyut mekânlar üzerinde biçimlenen bir olgu durumundadır.

2- Cemaat insana hayatın tümünü sunan ve bütün yaşamını içinde geçireceği, toplumsal rollerin hepsi üzerinde kurulan fakat yine de bütünlük duygusu sunan bir olgu haline gelmiştir. Yani insan cemaatinin dışında büyük bir yaşam alanı vardır.

3- Cemaat artık küresel ve yerel ölçekte makro ve mikro dağılımları içermektedir.

4- Cemaat artık aile, klan, köy gibi içine doğulan, yani hazır bulunan bir olgu olarak değil kurulan bir yapı olarak etkileşim ve eylemlilik süreci içinde oluşmakta, sürece bağlı olarak yaşadığında sürecin kesintiye uğramasıyla dağılacaktır.

5- Bu anlamda cemaat, amaç, hedef ve duygusal isteğe bağlı olarak girilen, bir eylemlilik sistemi olmaktadır.

6- Yeni cemaatler genellikle modernitenin özel alana sıkıştırdığı yoğunlaşmış duygu birikimlerinin dışı vurumu olarak da kendini hissettirmektedir. Sevgi, dayanışma, dostluk ilişkileri cemaat içinde yaşanarak ötekine açılmanın süreçlerinde kamusal alana doğru açılmaktadır.

7- Yeni cemaatlerin en büyük özelliklerinden biri de kimlik arayışının öne çıkmış olmasıdır. Etnik, dini ve kültürel bağlılıklar, kimlik politikası olarak görünür olmanın yolları haline gelmektedir.

8- Geleneksel cemaatin yüz yüze sözlü kültüre dayalı iletişimi hayali ulus-cemaatin tek boyutlu kitle iletişimine dayalı iletişim ve etkileşim süreçlerine karşılık, yeni cemaatler yerel ve küresel medyanın gerilimli iletişim ortamlarında kendine etki alanı yaratmaktadır (Yelken, 1999: 228-230).

Cemaatin günümüz toplumsal yaşamında kazandığı önem ve buna bağlı olarak son dönem literatüründe cemaate karşı gittikçe artan yoğun ilgi temel çıkış noktamız oldu. Literatürde cemaate yapılan yoğun vurgulara karşılık özellikle sanayi sonrası ve içinde yaşadığımız geç modern dönemi kapsayacak şekilde cemaatin bütünsel bir teorik kurgunun olmaması ya da bizim bu yöndeki kabulümüz çalışmanın yapısını belirledi. Sosyoloji literatürünün, kendi anlamı içinde, halen ilk ve en önemli cemaat teorisi olma özelliğini koruyan Tönnies'in Gemeinschaft ideal tipinin modern ve geç modern dönem cemaatsel oluşumlarını tanımlamada yetersiz kalması ise çalışmamızın amacını ortaya çıkardı. Bu amaç doğrultusunda cemaatin tanımını yapmak yerine tarihsel süreçteki olgusal gerçekliklerle de örtüşecek ideal tiplerini oluşturmak gerektiği fikri çalışmamızın yöntem ve içeriğini belirledi.

Modernleşmeyle birlikte bu anlamdaki cemaatten topluma geçileceği ve cemaatin yok olacağı fikri benimsendi. Oysa cemaat toplumsal yaşantının ilk ve en önemli özelliği olarak daima vardır ve çok çeşitli biçimlerde de olsa özünü koruyarak var olacaktır.

2.3. Sanal Cemaat Kavramı

Tönnies'in meşhur teorisi, cemaatten cemiyete dönüşümün sorunlarını tartışmaktaydı. Bugün iletişim devriminin simgesi haline gelen internetin, ürettiği yeni toplumsal yapıları geleneksel olandan devşirdiği kavramlarla karşılama durumunda kalması gerçekten şaşırtıcıdır. Bilindiği gibi cemaat terimi, cemaatin üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye, genellikle de ortak bir kimlik duygusuna dayanan özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü için kullanılmaktadır. Cemaat, hayatla ve çıkarlarla ilgili olan ve pek belirlenmemiş bir alandaki kapsamlı dayanışma ilişkilerini anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Cemaat üzerine tartışmalar aslında sosyoloji disiplininin temelini oluşturan fikirler arasında yer almakta hatta bu fikirlerin en temel olanı ve kapsamlısı olarak görülmektedir. Bunun

belki de asıl nedeni cemaatin yok olmasından duyulan kaygıların on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin temel ilgi alanlarından birisi olmasıydı. Cemaat duygusunun kaybedilmesi cemaat teorisinin kurucusu sayılan Tönnies'in çalışmalarının da merkezinde bulunuyordu. O, Gemeinschaft und Gesellschaft adlı eserinde, cemaatte toplumsal ilişkilerin dayanışmacı bir nitelik taşımasıyla, sanayileşmekte olan toplumların geniş ölçekli ve gayri şahsi ilişkilerle ayırt edilmesini karşı karşıya getirerek, toplumsal birliğin geleneksel ve modern biçimlerine ilişkin ideal-tipik resimler çizmiştir (Marchall, 1999: 90; Yelken, 1999: 87). Bu değer yüklü, ama kesin olmayan koşullar cemaatlerin deneysel olarak saptanmasını açıklamada önemli bir güçlük yaratmaktadırlar. Yine de cemaat kavramının sosyolojik içeriği sonu gelmez tartışmalara sürekli olarak konu olmuştur.

Tönnies'in Gemeinschaft ve Gesellschaft (cemaatten cemiyete geçiş) teorisiyle başlayan ve iletişim teknolojisinin yeni yapılanma biçimiyle tekrar tartışmaların odağı olan cemaat kavramı, küreselleşme sürecine paralel olarak coğrafi ve dilsel sınırları aşan, elektronik ortamda gerçekleşen tekno-ilişki biçimindedir. Elektronik ortamdaki bu etkileşim sosyal bir anlam içerir ve sonuçları da sosyal bir olgu haline gelir. Robins'e göre elektronik sanal cemaatler hayatta kalmak için geliştirilen karmaşık ve becerikli stratejilerdir ve bütüncül dünya kültürü ile etkileşim içindedir. Bu durum bir farkındalık göstergesidir ve sonuçları itibariyle sosyal bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır (Robins, 1999: 162).

Rheingold cemaatçi çevrimiçi alanları yalnızca topluluk değil, ruhsal bir cemaat öngörmektedir. Çıkar ortaklığı, "ortak bilinç" ve "grup düşüncesi deneyimi, elektronik cemaatin özellikleri olarak gösterilmektedir. Sanal cemaatlerde, eski dayanışma ve cemaat biçimlerinin benzetim yoluyla korunması söz konusudur. Bir cemaat, insanları birleştiren unsurların, onları bölen unsurlardan daha güçlü ve daha önemli olduğu bir gruptur; üyeler arasındaki farklılıklar asli - genelde söylendiği gibi ağır basan – benzerliklerle kıyaslandığında önemsiz ya da talidir. Cemaat doğal bir birlik olarak düşünülür. İnternetin küresel açılımı nedeniyle oluşan sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkânı kazanmışsa da her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur "(Rheingold, 1994: 110).

“Sanal cemaat, Internet teknolojisinin ürettiği bir evrendir. Sanal kavramı daha çok bilgi-işlem alanında kullanılmaktadır ve gerçekte olmayıp zihinde tasarlanan, mefhum, farazi, tahmini gibi “şey” leri hatırlatmaktadır. Sanallığın içerdiği “gerçek ötesi” lik metafizik bir olgu değildir. Aksine o, aslında son derece matematik bir tanımlanmışlık içinde oluşturulan bir benzeşim ortamıdır. Ancak ürettiği imgeler onu, çoğu zaman bir üst söylem konumuna yerleştirmektedir. Bu konum kuşkusuz farklı bir sözleşme stratejisidir. Artık bilgisayar yardımıyla sanal gerçeklik teknolojilerinin ilerlemesiyle birlikte insanın algılama mekanizmalarında gerçeğe en yakın benzetişim ortamını kurmak mümkündür. Ne var ki bu durumda “sanal gerçeklik”, diğer teknoloji kullanım alanlarından farklı olarak, bilişsel süreçlere bir müdahale işlevini ister istemez kazanmakta; hatta kurulu malumat ve bir strateji haline dönüşmektedir” (Ergur, 1998: 138–139).

Sanal gerçeklik teknolojileriyle başlangıçta uzaktaki ve tehlikeli bölgelerdeki operasyonların kontrol edilmesi amaçlanmıştır. Böylece araçlar uzak bölgelerde varlık yanılsaması yaratmak için kullanılmakta ve bu durumda da asıl amaç gerçek durumları yönlendirmek veya dönüştürmekle sınırlı olmaktadır. Oysa artık sanal ortam, sibernetik geri-besleme (feedback) ve kontrol sistemlerinin, gerçek nesnelerle etkileşimi taklit ettiği, kendisi gerçekmiş gibi görünen ve gerçekmiş gibi de kullanılan bir ortamdır (Robins, 1999: 84).

“Sanal gerçekliği, fiziksel ve toplumsal bağlantılardan yabancılaşmanın post modern durumuna verilen mükemmelleştirilmiş bir teknolojik tepki olarak görmek mümkündür. Aslında bu durum gerçek dünyaya bir tepki, bir karşıtlık olarak da düşünülebilir. Çünkü o, yenilikçi toplum ve toplumsallık biçimleri hakkında oluşturulan düşüncelerle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bir anlamda sanallık gerçeği zenginleştiriyor, çeşitlendiriyor” (İnam, 1999: 21). Robins’in de vurguladığı gibi, içinde yaşadığımız dünyanın kaçınılmaz politik ve kültürel olgularından biri olarak sanal gerçeklik, artık önemli değildir. Önemli olan medya teorisyenlerinin de katkılarıyla kurumsallaşan bu yenedünyanın, alternatif bir söylem geliştirmek yerine, dijital imaj teknolojilerinin geliştirilmesine harcanan milyonlarca doların ardındaki asıl politik kaygı ve amaçları gözlerden gizlemeye yaramasıdır (Robins, 1999: 64).

“Sanal toplum, sanal gerçeklik dünyasında üretilmektedir. Bazen ütopyacı bir proje olarak da sunulan sanal toplum kavramı çoğunlukla da günümüz toplumsal

gerçekliğinin zor ve tehlikeli şartlarına alternatif bir “hiçbir yer-herhangi bir yer” olarak düşünülmektedir. Böylelikle kendimizi teknolojik hayal dünyasına gömdüğümüz sürece bu dünyada hakkımız olduğu halde yoksun bırakıldığımız bütün ödüllere sahip çıkabiliriz; (çocuksu) sihirli yaratıcı güç yanılsamasını yola getirebiliriz. Nihayet yeni bir fantazy ve tahayyül dünyasına katıldığımız takdirde artık kendimizi nasıl istiyorsak o şekilde sunmayı başarmak elimizdedir” (Robins, 1999: 148, 159). Sanal cemaatlerde, kendimizi istediğimiz şekilde sunmak ve istediğimiz kişiliğe bürünmek mümkündür.

Bu özellikleriyle sanal âlem çekiciliğini artırmakta ve kendisini topluma alternatif bir alan olarak göstermektedir. Çünkü onda cisimleşmiş varlık ve karşılaşmalar yoktur. Burası sanki “öteki” lerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkân veren yeni bir sosyal hareket alanıdır. Bu ortam, modern dönemin alternatif bir toplum yerine topluma alternatif bir ortam kurma arzusunun ürünüdür. Sanal alanın uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olması onu bütün ilgilerin odağına yerleştirmektedir. O, arzu ve düşlerimizin içinde daha rahat gezinip sörf yapabileceği farklı bir dünya olarak görülmektedir. Sınırlılıkları ve kusurlarıyla şu anda ve burada olan gerçekliğin yerini alabilme potansiyelinden söz edilebilmektedir (Robins, 1999: 63, 37).

Sanal dünya gerçek değildir, ama gerçek dünyanın ne olduğunun sorgulanmasına yardım edecek güvenilir bağlamları bize kazandırabilir. Arada bir yerde olduğundan dolayı gerçeklik üzerine geliştirilebilecek düşünsel oyunlar için de uygun bir zemin olabilir (Derman, 1998: 143).

Sanal cemaatler, farklı bir dünyada var olmadığına ve sürekli yinelenen yapılar ürettiğine göre, yeni kültürel ve siyasal coğrafyalar bağlamında onlar da yerlerini almak zorundadırlar. Bu nedenle de sosyologun temel problemi, belki de sosyal davranışın her zaman aynı kalan tekrarlanışında yoğunlaşmak suretiyle, sürekli tekrarlanan bir düzendeki olagelen sosyal ilişkilere daha çok dikkat çekilmesidir ki bu bağlamda sanal cemaatler de önemli bir ilgi alanı yaratmaktadır.

2.3.1.Örüntülerin Sanal Dünyası

İnternet gündelik hayatımızı hızlı bir şekilde dönüştürmektedir. İnternetin ne gibi toplumsal sonuçlar üreteceği bugün sosyal bilimciler arasında önemli bir sorun

olarak tartışılmaktadır. Nitekim bu süreç içinde ortaya çıkan ve İnternet dünyasının çarpıcı etkilerini içinde barındıran bir dizi problemin sosyal bilimlerin gündemine daha şimdiden girmeyi başardığı görülmektedir. “Sanal cemaatler” in ortaya çıkması da bu problemler arasında yer almaktadır. Kavramın muğlâklığı, kendisi hakkında tutarlı bir tanım getirmeyi ve buna bağlı olarak da sınırları belli olan bilimsel çalışmalar yapmayı güçleştirmektedir. Post modern özne anlayışının İnternete yaklaşımı kimliklere ilişkin bir seçme alanı olmasıdır. Anonimliğin yarattığı özgürleşme, bedenin coğrafi sınırlarından kurtulması anlamını taşır. Bunun kadar önemli ikinci alan ise ait olunacak grup, toplulukların seçilmesidir.

Örüntüler rol, kurum ve kültürlerin temel ve indirgenemez birimi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim örüntüler yardımıyla, herhangi bir toplumda neyin kabul edilebilir neyin de kabul edilemez olduğu hususunda bir model ya da rehber olarak hizmet veren, genelleşmiş, standardize edilmiş ve düzenlenmiş davranışlara ulaşılmaktadır. “Sanal cemaat örüntüleri de internet aracılığıyla yeni elektronik ortamlar yaratan bilgisayar teknolojilerinin bir aynası olarak gündeme gelmektedirler. Bilgisayarların büyük bir teknolojik yenilik talebi içinde, bütün dünya ölçeğinde yaygınlaşan internet ağlarıyla yarattıkları terminallerin, sosyal hayatta etkilerinin olmaması düşünülemez. Zaten elektronik bir coğrafya olarak internet de yapıların değil, ilişkilerin açıklayıcı olduğu sosyal bir mekân olup, maddi değildir” (Uğur, Bilici, 1998: 495). İnternet bu özelliğiyle sosyal hayattaki ilişki tarzlarını yeni mekânlara taşımaktadır. Burada ortak duygu, düşünce ve inançlar etrafında buluşan insanlar bir kolektif yapı oluşturmaktadırlar.

Burada sanal cemaat örüntüleri kolektif yapıların birebir tekrarlanan görüntüleriyle somutlaşmaktadır. Doğal bir birlik olarak düşünülen cemaat, insanları birleştiren unsurların onları bölen unsurlardan daha güçlü ve daha önemli olduğu bir gruptur. Öte yandan üyeler arasındaki farklılıklar da, benzerliklerle kıyaslandığında önemsiz ya da talidirler. Cemaat fikrini savunan organlar ne kadar heybetli olurlarsa olsunlar, ne kadar sıkı çalışırlarsa çalışsınlar, gerçeklikle ilişkileri kaçınılmaz olarak kırılğan ve zayıftır. Yüz yüze ilişkilerdeki gibi sıkı bir ağla örülmemiş olduğundan, büyük ölçekli bir cemaatin birliği ancak inançlara ve duygulara yapılan sürekli çağrılarla ayakta tutulmaktadır. Sanal cemaatlerde bir araya gelenler, birbirleri arasındaki ortaklıkları ve simetriyi öne çıkararak farklılaşmayı sürekli olarak

reddeden bir buluşma noktasına sahiptirler. Çünkü herkesin paydalarını paylaştığı bir birliktelik sanal cemaati oluşturmaktadır (Aksoy, 1996: 166).

Aslında buradaki örüntüler toplamı dikkatle incelendiğinde internetin kişiler arasındaki uyum, uzlaşma ve karşılıklı anlayış arayışını ifade eden cemaat idealinin, şeffaf toplum beklentisinin elektronik bir hayalinden başkası olmadığı anlaşılabacaktır. Yine de açıklık ve bütünlük temeline dayanan bir toplumsal vizyon olarak sanal cemaat örüntüleri birlik, bütünlük ve karşılıklılık özelliklerini taşımaktadır (Robins, 1999: 162–163).

Burada grup aklından söz edilebilmekte ama toplumsal karşılaşmadan söz edilememektedir. Hat bağlantısıyla bir topluluk var ama hiper alanın yerleşik sakinleri yoktur. Bu sentetik bir dünya tasarımıdır ve burada tarih artık dondurulmuş olarak vardır. Eski dayanışma ve cemaat biçimlerinin benzetim yoluyla korunması söz konusudur. Bu da alternatif bir toplum tasarısı olmaktan çok topluma alternatif olma yolunda bir çaba olarak ortaya çıkmaktadır (Robins, 1999: 164–165).

İnternetin küresel açılımı nedeniyle oluşan sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkânı kazanmışsa da her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur. Nitekim İnternet insanını mutlu kılan en önemli faktörlerden biri de katılımcıların, kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkânını elde etmeleridir. Sanal cemaatler, sosyal gerçekliğin çarpıcı ve bazen tehlikeli koşullarına alternatif yeni sosyalleşme alanları yaratmaktadırlar. İnternet konferans gruplarında bir araya gelenler, tesadüflerin ya da zorunlu karşılaşmaların sonucu olarak değil fakat ilgi ortaklıkları nedeniyle ve seçim yaparak sosyalleşmeyi gerçekleştirmektedirler. Ancak burada üyelerin dünyası küçülme ve içe dönme tehlikesi ile de karşı karşıyadır. Çünkü internette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası “diğer” ine karşı gösterilen tahammülsüzlüktür (Aksoy, 1996: 166). Küresel koşullarda bireyin yakınlık kavramı da farklılaşmıştır. Telefonla konuşulan kişi odadakilerden, internette sohbet edilen kişi aynı evin içinde bulunan bir kişiden daha yakın gelebilir. İnternetle birlikte oluşan sanal mekânda artık, burası orası, iç dış, yakın uzak gibi ayrımların pek bir anlamı kalmamıştır.

Siber uzayın üyeleri de ortaklık düzeyinde aynı özelliklere sahiptirler ve birbirlerinden bağımsız gibi görünmelerine rağmen aslında aynileşerek buluşan bir

hayali cemaattirler. Zihinsel ve duygusal olarak kendilerini öteki üyelerinin çoğuyla hiçbir zaman yüz yüze karşılaşmayacakları kolektif bir bünye ile özdeşleştirdikleri müddetçe, bir varlık olarak mevcudiyetlerini bu şekilde sürdürmeleri mümkündür. Tüketim ideolojisine geçişe paralel olarak, aşırı bürokratikleştirilmiş ve aşırı rasyonelleşmiş çağdaş sanayi toplumlarında insanlar, doğallığı, özgünlüğü ve yeniliği kalmamış bir hayatta toplumsal sistemin uygun gördüğü toplumsal rollerini icrada gönülsüz davranmakta ve değiştiremedikleri reel toplumu “terk etmek” umuduyla kendi alt kültür adacıklarına çekilmeye çalışmaktadırlar (Oskay, 1993: 410). Sanal cemaatler işte bu büyük toplumsal canlanma ve yenilenme taleplerinin odaklandığı toplumsallık dürtüsüne karşılık gelen yenilikçi çözümler yelpazesinin birer parçasıdır. Gerçek dünyada yitirilen değerlerin ve ideallerin sanal gerçeklik konumunda yeniden elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu yeni araçlarla birbirlerine bölgesel tesadüflerle değil, ilgi ve yakınlık ortaklığıyla bağlı yeni cemaat biçimlerinin oluşturulabileceği ileri sürülmektedir.

“Sanal sözcüğü, daha çok dijital ortam için kullanılan bir kavram olup genel olarak, katılımcıların bedenlen değil de sadece iletileri aracılığı ile birlikte oldukları, ilişkilerin yüz yüze değil sadece ses, görüntü ve yazışmalarla gerçekleştirildiği bir dünya anlamında kullanılmaktadır. Bedensiz toplulukların oluşturulduğu bu mekânsız uzay, aslında gerçek dünyanın sahip olduğu vasıflara uzak olmakla birlikte bambaşka bir dünya ile karşı karşıya bulunduğumuz algısına yol açtığından, “sanal” olarak ifade edilmektedir. İnternet, insanların sanal ortamda bir araya geldiği, yeni grup ve topluluklar oluşturduğu sanal bir ortamdır. Sanal sözcüğü, etki olarak var olan fakat gerçekte var olmayan olay veya olguları tanımlamaktadır” (Oral, 2005: 92). Bu sözcükle birlikte kullanıldığında aslında sanal cemaat kavramı hakkında da bir takım ipuçları elde edebiliriz.

Sanal cemaat kavramı ilk kez Amerikalı gazeteci Howard Rheingold tarafından ortaya atılmıştır. Sanal cemaat kavramı, Tönnies ve Weber’in 19. yüzyılda bireylerin mesafelerle birbirinden uzaklaştığı toplum ile üyelerin aynı mekânı paylaştıkları cemaat ayrımına gönderme yapmaktadır. İnternet’in mekânsal olarak bölünmüş bireyleri bir araya getirerek yeni cemaat yapıları oluşturduğu ileri sürmüştür. Sanal cemaat kavramı, İnternet üzerinde belirli ilgi alanları ve amaçlar

için örgütlenen tüm haberleşme, tartışma gruplarını tanımlamak için kullanılmaktadır (Şener, 2006: 88).

“Rheingold, sanal gerçekliği kamusal alanın canlanmasına yardımcı olacak bir araç olarak öne sürmektedir. Komşuluk ilişkilerini ya da kasaba kamusal alanını yeniden kurabilir, her vatandaşın bir diğer vatandaşa elektronik ağlarla bağlandığı bir dünyada bu ideali küresel köy ölçeğine kadar genişletebiliriz. Rheingold, sanal cemaatleri, yeterli sayıda insanın, insani duygularla, siber alanda kişilerarası ilişkiler kurmak üzere kamusal tartışmalara yeterince uzun bir süre (elektronik ortamda) katılmasıyla Ağ’da oluşan toplumsal kümelenmeler olarak tanımlamaktadır” (Robins, 1999: 143).

Hegel ve Armstrong ise sanal cemaatleri İnternet’te ticaret yapmanın aracı olarak görmektedir. Hegel ve Armstrong, sanal cemaatlerin şirketler için avantajlarını; müşteriye ulaşma maliyetlerinin azalması, tüketicinin daha az risk alması, hedef kitlenin özelliklerinin daha doğru ve kesinlik içinde saptanması, daha dar coğrafi alanlara erişim olarak sıralamaktadırlar. Sanal cemaatlerin ekonomisini İnternet sitelerine ödenen üyelik ücreti, kullanım ücreti, kayıt ücreti, reklâm ve değiş tokuştan alınan komisyonlar oluşturmaktadır. Sanal cemaat yaratmanın bir yolu da reklâm pastasından pay almaktır. Sanal bir cemaat herhangi bir konu etrafında toplanabilir. Sanal cemaat ne kadar çok üye toplarsa o kadar çok reklam ve sponsor almakta ve reklamcılar böylece daha kesin hedef kitlelere erişme imkanı bulabilmektedir (Şener, 2006: 89).

“Sanal cemaatler tek no-cemaattir. Yeni toplumsallık dürtüsüne karşılık gelen yeni oluşumlardır ve cemaatlerin temel malzemesi teknoloji ve dildir. Küreselleşme sürecine cemaatler de ulusal sınırları aşan nitelikler sunmaktadır. Bu ulus aşırı nitelik egemenin dilinin yeni niteliğiyle de uyumludur. Küresel kitle kültürü İngilizceyi uluslararası bir dil olarak konuşmaktadır ki, bu da oldukça farklıdır. İngilizcenin devşirilmiş çeşitli biçimlerini konuşur. Batı merkezli ancak eskisi gibi bir merkeziliği içermez. İnternetin küresel açılımı nedeniyle oluşan sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkânı kazanmışsa da her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur. İnternet insanını mutlu

kılan en önemli faktörlerden biri de katılımcıların kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkânını elde etmeleridir. Sanal cemaatler, sosyal gerçekliğin çarpıcı ve bazen tehlikeli koşullarına alternatif yeni sosyalleşme alanları yaratmaktadırlar” (Subaşı, 2005: 115). Bu sosyalleşme yine farklı amaç ve ilgilere bağlı olarak belirli mekânlarda gerçekleşmektedir.

Sanal cemaatlerde geleneksel cemaatlerde olduğu gibi, coğrafi/fiziki bir mekândan bahsetmek mümkündür. Rheingold'un da belirttiği şekilde sanal cemaatlerde insanlar, espri, bilimsel tartışma, ticaret ve planlar yaparlar... Duygusal ilişkileri paylaşırlar... Beyin fırtınası, dedikodu ve düşmanlık yaparlar... Âşık olur, arkadaş bulur ve onları kaybederler... Oyun oynar, flört ederler... Sanatla uğraşırlar veya amaçsız dolaşırlar. Sanal cemaatlerde insanlar vücutlarını geride bırakarak, gerçek hayatta ne yapıyorlarsa onu yaparlar. Çünkü sanal dünyada kimse öpülemez ya da kimse bir başkasının burnuna yumruk indiremez, fakat bu sınırlar içinde çok şeyi mümkündür. Birçok insan için, sanal dünyanın çeşitliliği ve kültürel zenginliği büyük bir çekiciliğe sahiptir (Bozkurt, 2003: 3).

Doğal bir birlik olan düşünülen cemaatte, insanları birleştiren unsurların güçlü olmasından dolayı farklılıklar önemsizdir. Yüz yüze ilişki olmadığından dolayı cemaatin birliği inançlara ve duygulara yapılan çağrılarla ayakta tutulmaktadır. Rheingold, bu yüzden bu ilişkileri çıkar ortaklığı, ortak bilinç ve grup düşüncesi olarak açıklamaktadır. Burada toplumsal karşılaşma yoktur. Siber uzayın üyeleri aynileşerek buluşan birer hayali cemaattir. İnsanlar kendi seçtikleri ve istedikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkânı bulurlar. Sanal cemaatte diğer cemaatlerden farklı olarak fiziki bir vücut gerektiren var olma ve kimlik olmadan da kişiler var olmaktadır. Bu dünyada kimlikler değişken ve belirsizdir. Sanal cemaatler taraftarları sık sık insanların sanal ortamda, gerçek dünyada yapabilecekleri her şeyi yapmalarının mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan Internet kullanımına baktığımızda, insanların çok büyük bir bölümünün onu chat (sohbet) yani toplumsal ilişki için kullandıklarına tanık oluyoruz. Bir diğer ifade ile insanlar siber uzayda enformasyondan ziyade toplumsal ilişki aramaktalar. Ancak fiziki dünyada insanların kimlikleri ve yerleri bilinmektedir; onlar sabittir ve görseldir. Oysa siber uzayda, herkes karanlıktadır. Dolayısıyla bu cemaatlerin üyelerinin bağlılıkları gerçek de

olabilir, sahte de olabilir. Sanal toplumlarda internetin sağladığı olanaklarla bir araya gelen iletişim grupları, grup üyelerinin ortak bir hobinin paylaşılmasına ve geliştirilmesine felsefi bir kavramın tartışılarak yeni fikirlerin oluşmasından bir okulun eski mezunlarının buluşmasına kadar çok geniş bir yelpazede sosyal ilişkilerin kurulmasına olanak hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra sanal ortamda yaşanan dostlukların bireyleri giderek sosyal, fiziksel ve psikolojik ilişkilerden uzaklaştırdığı gözlenmektedir (Dedeoğlu, 2006: 21).

“Sanal toplulukları en çekici kılan unsurlardan birisi, uygarlıkla beraber gelen tüm maskeleri, bir tarafa bırakmayı kolaylaştırmasıdır. Sanal cemaatler anonim bir karaktere sahiptir. Orada insanlar bir nickname (takma ad) arkasına saklanabilirler. Sosyal kontrolün olmadığı bir ortamda “üst ben” den gelen toplumsal baskıları atarak, olabildiğince “ben”lerini özgür bırakmanın keyfini çıkartabilirler. Nitekim fiziki dünyada çekingen olanların, sanal cemaatler içinde son derece atak hale geldikleri sıkça dile getirilmektedir. Yine sanal ortamda yaratılan kişilik etrafında, insanlar birer fantezi olarak içlerinde yaşattıkları birçok özlemi ifade edebildikleri için de bir tür rahatlamayı yaşamaktadır. Sanal dünyada paylaşılan zihni modeller ve normlar henüz doğmamıştır. Mevcut haliyle Web tam bir özgürlükler ortamıdır. Dolayısıyla bugün Web'de her tür sanal cemaatin oluşturulması mümkündür. Bunlardan bazıları din temelli, bazıları da “hacker” ler örneğinde olduğu gibi illegal nitelikli olabilirler. Halen Web üzerinde merkezi bir otoriteden bahsetmek mümkün değil. Yasal /yasal olmayan her türlü unsuru sanal ortamda bulmak mümkündür. Şu ana kadar çocuk pornografisi dışında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Mevcut haliyle siber uzay tam bir özgürlükler ortamıdır. Buna karşılık belli bir şifre ile girilen sanal cemaatlerin kısmi bir iç kontrolünden bahsedilebilir. Çünkü bir sanal cemaatin kurallarına uygun davranmayan ve bu gerekçe ile üyeliği iptal edilen kişi, başka bir kimlikle, yeniden o cemaate üye olabilir. Bunun denetlenmesi de en azından bugünkü koşullarda mümkün görünmemektedir. Sanal cemaatler kısmen insanların günlük yaşamdaki etkinliklerinden uzaklaştırsa bile, tümüyle fiziki yaşamdaki ilişkilerine bir alternatif oluşturmamaktadır. Hatta birçok kişi için sanal ortam, fiziki dünyada bir araya gelmek istedikleri insanlarla tanışma mekânıdır” (Bozkurt, 2003: 7).

“Öte yandan sanal cemaatler, alacakaranlıkta sürdürülen ilişkiler sayesinde, insanlara, uygarlığın getirdiği toplumsal baskılardan uzaklaşma imkânı vermekte ve onları rahatlatmaktadır. Sanal cemaatlere girmek kadar, ayrılmak da kolaydır. Yüz yüze etkileşimin getirdiği duygular bu cemaatler için bir eksikliktir. Samimiyet konusunda ciddi kuşkular vardır. Toplumsal kontrol ve sorumluluk duygusu son derece zayıftır. Ayrıca geleneksel cemaatlerdeki hiyerarşi, büyük ölçüde sanal cemaatlerde düzleşmektedir. Çok farklı gelir ya da eğitim düzeyine sahip kişileri sanal ortamda görmek mümkündür” (Bozkurt, 1999: 8).

Sanal cemaatler, daha şimdiden gerçek toplumsallıkların örgütlenişini belirleyebilecek bir duruma gelmişlerdir. Bu deneyimleri paylaşan bireyler sanal cemaatleri, gerçek dünyadaki toplumsal örgütlenmelerden farksız olarak algılayabilmektedirler. Bu yolla oluşan üst üste gelişlerle beraber, sanal ve gerçeğin iç içe geçirilip eleştirel düşünceye karşı bir filtre fonksiyonu görmeye başlaması gündeme gelmiştir (Ergur, 1998: 156).

“Sanal cemaat örüntülerinin yayılma, çoğalma ve içselleştirilme sürecine laflamayla yapılan diyaloglar (chat) aracılık etmektedir. Laflama ortamları fikirlerin çarpıştığı, deneyimlerin paylaşıldığı, önerilerin değiş-tokuş edildiği bir agora niteliğindedir ve bu özellikleriyle de aslında başlı başına bir evren oluşmaktadır. Bu ortam sanal cemaatlerin, siber uzayın ve siber kültürün dolaşım alanıdır. Fiziki bir vücut gerektiren var olma ve onun ifadesi olan kimlik artık kendisi olmadan da var olabilmektedir. Ne var ki, kimliğin sahibi açısından yaptıklarından dolayı sorumlu olma nedenlerini bir anlamda ortadan kaldıran bu durum, o kimliğe ait eylemlerin muhatabı olanlar açısından da “güven” tesisine engel oluşturmaktadır “ (Uğur, Bilici, 1998: 491).

“Chat dünyasında kimlikler kaygan ve değişkendir. Ancak akışkan ve devingen bir kişilik arayışı sonunda bu kimliklerin yeni bir kalıp kişiliğe dönüşmesi, hiç de imkânsız değildir. Hatta bugünün Internet kişiliklerinin ileride karşımıza birer norm olarak çıkmaları da olasıdır” (Derman, 1998: 1430).

Siber uzay bağlantılarının etten kemikten insanlarla olan bağlantıların yerine geçmesi tartışılmaktadır. Burada asıl önemli olan, bastırılmış ve tekbenci arzulara cevap veriyormuş gibi görünen yeni teknolojilerin, gerçek dünyadaki ahlaki-siyasal

yaşamda nasıl yankılar uyandırdığı, nelere yol açtığıdır. Çünkü öteki sanal takma adlarla ve birimlerle etkileşime geçmekte olan zevklerin, yitirilen ruhsal ve ahlaki yaşantıdaki bir şeylere tekabül etmemeleri mümkün değildir. Ahlaki yaptırımların ve bağlantıların, yerleşik kimliğin sürekliliği içinde korunması söz konusuysa, Internet dünyasında haz talepleri bu çerçeveyi çok hızlı bir şekilde kırmakta ve çok sıradan bir tartışma adabı içinde konuyu sanallaştırmaktadır. Nihayetinde doğrudan karşılaşmayışların ahlaki anlayışlarda yarattığı gevşeklikler, toplumsal yapıyı da altüst etmeye yetmektedir (Robins, 1999: 156; Griffiths, 1999: 46-52). Sanal cemaatlere katılanlar, toplumda ifade etmeye çekindikleri özelliklerini ifade edebilme, istemedikleri özelliklerini saklayabilme şansına sahiptirler. İnsanların farklı şekillerde kendilerini isimlendirme şansları vardır. Bu ortam kimliklerin seçilip, oynandığını, katılımcıların kendilerini ancak dil aracılığıyla ifade ettiği bir ortamdır. Çok yönlü olarak kullanılan bu kimliklerin gerçek olup olmadığı konusunda kesin ve doğru bir bilgiye sahip olmak çok zordur ya da imkânsızdır. Bu yönüyle sanal cemaatler hayali cemaatler olarak da ifade edilebilir.

Aslında yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışındaki bütün cemaatler hayal edilmiştir. Cemaatler birbirinden hakikilik/sahtelik boyutu üzerinde değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırılmalıdır. Köyde yaşayan insanlar, hayatta hiç görmedikleri insanlarla kendileri arasında bağlar bulunduğunu hep biliyorlardı, ama bu bağlar eskiden, sınırsızca uzatılabilecek tikel akrabalık ve himaye ağları olarak hayal ediyordu. Ulus sınırlı olarak hayal edilir, çünkü belki de bir milyar insanı kapsayan en büyüğünün bile ötesinde başka uluslara mensup insanların yaşadığı, esnek de olsa sonlu sınırları vardır. Hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez. En Mesihçi milliyetçiler bile, söz gelimi bazı çağlarda Hristiyanların baştan aşağı Hristiyan bir gezegen düşleyebildikleri gibi, insan ırkının bütün üyelerinin kendi uluslarına katılacağı bir günün rüyasını görmezler. Ulus, bir topluluk, cemaat olarak hayal edilir, çünkü her ulusta fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, ulus daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır (Anderson, 2004: 20).

Sanal gerçeklik “bir fiziksel obje ya da yerleşimden ziyade bir bilgisayar sisteminde yer alan veriler aracılığı ile kullanıcıya görsel, işitsel ve dokunma

duygusu; gerçek bir fiziksel uzamdakine benzer bir hareket yetisi ve manipüle etme gücü veren deneyimler ortamıdır” . İnternet kullanıcıları siber-toplum mensubudurlar ve siber-uzayda yaşamaktadırlar. Siber toplum, İnternet kullanıcılarından oluşan dünya çapındaki ağı yarattığı, elektroniğe dayalı iletişimler ağıdır. Sanal gerçeklik; yeni iletişim sistemi, çeşitliliği, çok tarzlılığı ve verimliliği sayesinde, bütün anlatım biçimlerini bunun yanı sıra toplumsal çatışmanın dile getirilmesi de dâhil olmak üzere çıkar, değer ve imgelem farklılıklarını kucaklayıp bütünleştirebilmektedir. Ama sisteme dâhil edilebilme karşılığında ödenmesi gereken bedel, onun mantığına, diline, katılım koşullarına, kodlama ve kod çözümüne uymaktır. Tıpkı çevrenin merkezde kendini ifade edebilmesinin yolunun merkezin dolaşımından geçmekle mümkün olduğu gibi, cemaatleşme olgusu da bugün elektronik iletişimin dolaşımından geçerek dönüşmektedir. Cemaat olgusu İnternet vasıtasıyla kamusallığın yeniden yaratılabileceği bir alan olarak görülür (Anderson, 2004: 21).

Sanal gerçeklik, zevk ve arzuların dayatmalarına göre tasarlanıp düzenlenmektedir. Bu gerçeklikle ilişkiye geçmek, gerçek ve fiziksel benliğin askıya alınmasına; cisimsiz, sanal vekili veya kopyası tarafından ikame edilmesine neden olmaktadır. Sanal gerçeklikle birlikte insanın bilgisayarla direk temasa geçmesi ve bu ortamın somut bir parçası olma çabası söz konusudur. Artık insanın İnternet yardımıyla sanal gerçeklik evrenine taşınması, bu yolla kendi fantezilerini rahatlıkla gerçekleştirme olanağı bulabileceği tahayyül edilmektedir. Çünkü bu var oluş koşullarında, adeta her şey sınırsızca hayal edilebilir ve dışa vurulabilir gibi görünmektedir. Hayal edilen veya yapılan şeyler üzerine kısıtlama ve sınırlamalar koyacak öteki bedenler de bulunmamaktadır. Bundan dolayı sanal gerçeklik idealinin, alternatif ve ideal bir öteki dünyanın teknolojik olarak vaat edilmesi şeklinde anlaşılması mümkündür. Ötekilerin asıl varlığı da, içsel fantazyaların yansıtılmasıyla yaratılan nesnelerden ayırt edilemez bir duruma gelmiştir. Artık cinsellik bile sanal gerçeklik aracılığıyla yaşanmakta, siber alanın sözde sağlıklı ortamında dokunmadan flört edilmektedir. Evden çıkmadan sanal bir cemaat yoluyla toplumsallaşarak alışveriş yapılabilmekte, evlenilebilmekte, hatta otomobil bile kullanılabilmektedir (Robins, 1999: 156). Sanal cemaatler tam da bir özgürlük

ortamıdır. Denetim ve kontrol imkânının zayıf olduğu bu alanda insanlar çok rahat bir şekilde istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Sanal gerçekliğin, içinde yaşadığımız dünyaya alternatif bir dünya oluşturabileceği fikri kimilerince kabul görmektedir. Tekno-toplumsallık yeni cemaat biçimlerinin gelişmesi için bir zemin olarak görülmektedir. “Sanal cemaatler, cemaat arayan insanların karşılaştıkları gerçek koşullara yapılan esnek canlı ve pratik uyarlamaları temsil eder. Sanal cemaatler, toplumsallık dürtüsüne, kentlerin coğrafi ve kültürel gerçeklikleri nedeniyle sık sık kesintiye uğrayan bu dürtüye, karşılık gelen yenilikçi çözümler yelpazesinin bir parçasıdır. Bu bağlamda elektronik sanal cemaatler hayatta kalmak için geliştirilen karmaşık ve becerikli stratejilerdir” (Robins, 1999: 160).

Sanal gerçeklikle, gerçek dünyada yitirilen değerlerin ve ideallerin yeniden elde edilebileceği düşünülmektedir. Sanal gerçeklikte oluşan cemaatler, sadece bölgesel tesadüflere göre değil, ilgi, yakınlık, paylaşım ortaklığına göre de oluşacaktır. Bugün dünyanın en çok kullanılan sanal cemaat sitelerinden biri Yahoo’nun sitesidir (www.yahoo.com). Site kullanıcıların ilgi alanlarına göre grup aramasını, gruplara göre olmasını, grup kurmasını ve yönetmesini, anketler yapmasını, sohbet etmesini (chat), fotoğraf, dosya, video, mp3 vb. paylaşımını mümkün kılmaktadır (Şener, 2006: 89).

2.4. Sanal Cemaatlerde Kimlik

Ülkeler arasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik kutuplaşmanın çözülmesi, kültürlerin birbirleriyle daha bağlantılı hale gelmesi, kitle iletişim araçlarının hızla gelişmesi ve etkinlik alanını arttırması anlamında küreselleşme; internetin ortaya çıkmasıyla yeni bir boyuta taşınmaktadır.

“Kimlik oluşturma sürecinde gençler bu araçlar vasıtasıyla yayılan mitlerden etkilenerek, bu değerleri kimliğin bir parçası olarak da konumlandırmaktadır. Bu araçların popülerleştirdiği değer ve tüketim biçimlerini gençler, statü kazanma, statü arama yöntemi olarak kullanmaktadır. Etkileşime dayalı özelliği ve anonim ortamıyla Internet ve sanal gerçeklik günlük yaşamın bir parçası haline gelmekte, bu alan en fazla gençler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Gençler sosyalleşme,

eğlence, kendilerine yeni alanlar yaratma amaçlı olarak bu aracı en yoğun kullanan toplumsal kesim olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte sanal âlem kimlik oluşumunun bir parçası haline gelmektedir. İnternet ve sanal gerçeklik gençliğin kimlik oluşturma sürecinde yeni bir sorunsal olarak tartışmalara neden olmaktadır. Özgürleşme ve bağlılık dereceleri içinde kimlik bu süreçte yeniden inşa edilmektedir. Ayrıca anonim ortam özgürleşmeye katkı sağlarken aynı zamanda kimliğin deneysel hale gelmesine, tutarsız bir kimlik örgüsüne de neden olmaktadır. Gençler İnternet ortamında bireysel kullanım biçimlerinin yanında sanal cemaatlere katılarak, gruplar oluşturarak sosyalleşme ve yeni toplumsal formasyonlar oluşturma yoluna gitmektedir. Sanal âlem gençlerin yeni kimlik mekânı olarak biçimlendirici bir özellik de sunmaktadır” (Kır, 2008: 17). Bu yeni kimlik alanı eskisine oranla daha hızlı fakat bir o kadar da güvenilirlik sorunu taşıyan bir alandır. Aynı zamanda bu yeni alan genişliği manasında da düşündürücüdür.

İnternette toplumsal iletişimi tanımlayan bir diğer özellik, anonimliğinin sınırlarını genişletmesidir. İnsan var oluşunun ve günlük deneyimlerinin bir parçası olan anonim olma halinin mahrem, gizli, özel ve kişisel olanla sıklıkla karıştırılan bir kavramdır. Özel olma, gizlilik, özerklik, dokunulmazlık ve ihlal edilmemiş bireysellik anlamında insanlığın korumak durumunda olduğu bir değeri tarif eder. “Özel olan; birey grup, topluluk ve kurumların kendileri hakkında dolaşıma girecek olan enformasyonun derecesini kendilerinin belirlemesidir. Anonimlik ise, özel olanın içerisinde olmakla birlikte birey, grup, topluluk, kurumlara ait belirli özelliklerin bilinmemesi, gizli kılınması, kamusallaşmaması anlamına gelir. Anonim ve gizli olma iletişimsel etkinliğin niteliğine göre değişebilir. Doğrudan, aracısız ya da yüz yüze iletişim, tarafların görünürlükleri koşuluna dayanır. Bu görünürlülük sınırları içerisinde özel, mahrem ve kişisel olan gizlenebilir. Kitle iletişim konusunda anonimlik taraflardan birinin doğrudan bilinmemesi ancak az çok kestirilmesi anlamında kullanılır. Yani kaynak ve alıcının mevcut olduğu teknolojiye dayalı iletişim süreci kaynağı belirgin kılarken, alıcıyı anonim kılar” (Timisi, 2005: 95). Bu çift yönlü gizlilik çelişkisi sanal cemaat için de yer alan bireylerin davranışlarına da yansımaktadır.

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi mahremiyetin sınırlarının ihmal edilmesini kolaylaştırırken, özel olanın korunması açısından da uygun olanaklar yaratmıştır. Teknolojinin çifte doğası hem gizleme hem de açığa çıkarma biçiminde tezahür etmektedir. Bu anlamda İnternet yüz yüze ve kitle iletişimde var olan tanımların dışında kendisini konumlamaktadır. Kaynak ve alıcı kavramlarının yerini kullanıcı yani katılımcı alır. Kaynak ve alıcı arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Kullanıcı mesajın hem yaratıcısı hem de alıcısı konumundadır. Bireylere güvenli bir mekân sağlayan anonimlik, İnternet üzerinde mesaj kaynağının kendisini gizli kılma eğilimindedir. İnternet kullanıcısı gerçek yaşamdaki kimliğinin herhangi bir niteliğine referans vermeyen bir kod üzerinden internet topluluğuna ulaşabileceği gibi takma bir isim “mahlas” alabilir. Kendine ilişkin enformasyon miktarının ve niteliğinin kontrol edilebildiği anonimlik halinde bireyler kendilerini ifade anlamında bir risk alırlar. Seçilmiş kimlikler aracılığı ile İnternet ortamında yüz yüze iletişimde var olanın tersine özel, mahrem, gizli ve kişisel olan yine bilinmeyen, anonim ötekilere açık kılınır (Timisi, 2005: 96). Bu özelliği açısından bakıldığında sanal cemaate katılanlar, bir taraftan özel ya da mahrem alanını gizleme şansına sahip olurken diğer taraftan da bilinmesini istediği konuları ya da bilgileri paylaşabilmektedirler. Burada seçilen çok farklı kimlikler sayesinde sanal cemaat üyeleri kendilerini konumlandırmaktadırlar. Çift yönlü gizlilik çelişkisi sanal cemaat içinde yer alan bireylerin davranışlarına da yansımaktadır.

“Gerçek dünyada bireyin gündelik yaşamda yapamadıkları, ifade edemedikleri, açığa vurmaktan çekindikleri her türlü durum, tutum ve fikir bilgisayar klavyesinin olanakları içerisinde ifade edilir. Dünya bir bilgisayar ekranına dönüştüğünde özel ve kamusal arasında bir ayırmadan söz etmek olanaksızlaşır. Her şey görülebilir ya da hiçbir şey görünemezdir. İcat edilmiş, ifade edilmiş kimlikler kesinlikle izoledir, hareketsizdir, yalnızdır. Beden artık görünenin temsili değildir. Beden, dilin kurduğu bedendir. Cinsiyet, ırk, renk, dilin sınırları içinde inşa edilir. Yeni slogan “kendini yarat ve kendini üret” tir. İnternetin sanal dünyası içinde varlık, beden ve mekândan arınmış ve yalnızca kelimelere dönüşmüş bir biçimde vücut bulmaktadır. Bu anlamda İnternet hayal edilmiş ve hayali bir mekân olarak

tanımlanabilir ancak aynı zamanda söylemsel etkileşimlerden oluşan ve hayal gücümüzü yapılandıran mekândır. İnternet içinde kimlikler, sabit ve değişmez olmaktan çıkmış, akışkan metinler içinde kurulmaya başlamıştır. İnternet kimlikleri, tamamıyla durağanın ötesinde kinetik bir boyut taşır. Bu yönüyle de bu kimliğin tarifi an ve an değişiklik göstermektedir. Sanal ya da anonim kimliklerin siber-uzamda bireyler ve kolektif kimlikler için açtığı olanaklar bir tür modern toplumsal yaşamın sınırlarının aşılması ile eş değerdir. Kimi internet yorumcularına göre bedenın gizlenmişliğı, beden aracılığıyla kurulan özne tasavvurunun ortadan kalkması, bedene yüklenen bütün anlam ve bağlantıların bir anda yok olması ve âdeta saf bir öznenin ortaya çıkması anlamına gelmektedir” (Timisi, 2005: 98). Bedenlerin ortadan kalkmasıyla sadece dil ya da kullanılan semboller yoluyla yeni bir beden algısı ya da tanımlaması ortaya çıkmaktadır. İnternet kimlikleri, tamamıyla durağanın ötesinde kinetik bir boyut taşır. Bu yönüyle de bu kimliğin tarifi an ve an değişiklik göstermektedir. Fakat bu kimliklerin gerçeklik algısının düşük olduğu ifade edilebilir. Başka bir cepheden de kişi kimliğinin değiştirilebilir olarak gördüğü kısımlarında esnek davranabilmektedir. Kimliğinin sabit kısımları, kendisini kendisi olmaktan çıkaracak bölümlerini koruma altına alıp, önemsiz gördüğü hususlarda değişiklikler yapabilmektedir. Bir anlamda sanal ortam, âdeta deneme alanı işlevi görmektedir. Ya da tıpkı bazı oyunlarda var olan karakter yaratma serbestliğini kendi üzerinden oynama faaliyeti de görülebilmektedir.

Turkle’a göre “sanal kimliklere bürünenler ekranda yarattıkları kişiliklerinin farkındadırlar. Kişiliklerinin farklı yönlerini sergilemekte ve bunlar arasında rahatça gidip gelmektedirler. Yaşadıkları bu deneyimler onları, bireysel ve birimsel açıdan sağlıklı benlikler hakkında geleneksel şekilde düşünmekten farklı şekilde düşünmeye sevk ediyor. İnternet söz konusu çeşitliliği daha da arttırmaktadır. Mark Poster da, İnternetin post modern kimlik tartışmaları için önemli bir alan olduğunu belirtir. Poster, İnternetin modernizmin kavramlarıyla tanımlanamayacak bir alan olduğunu ve yeni tanımlama biçimlerine ihtiyaç duyduğunu söyler. Poster, post modern koşulun öznenin parçalanmış ve çözülmüş yanını ortaya çıkardığını iddia eder. Birey kendisini doğrudan bir karşı cins olarak tanımlama şansına sahiptir” (Timisi, 2005: 99). Sanal kimlikler yoluyla yaratılan farklı kişilikler sanal cemaate katılanlar

üzerinde parçalı kimliklerin yaşanmasına da yol açmaktadır. Bu sanal kimlikler arasında gidip gelen kişiler, gerçek hayatta da bir kimlik bocalaması yaşayabilmektedirler.

Siber-alanı post modern zamanların ütopyacı vizyonu olarak görebiliriz. Ütopya hiçbir yerdir (outopia) ama aynı zamanda iyi bir yerdir (eutopia). Siber alan da aynı şekilde “hiçbir yer-bir yer” olarak yaşantılaşmaktadır. Siber alanın anonim ortamı bir cazibe merkezi olmaktadır. Anonim olarak seyirci risk almaz. Estetik tabakadaki kişi tüm olasılıklara açıktır; hayal kırıklığı, aşağılanma ya da zarara maruz kalacak sabit bir kimliği yoktur. İcat edilmiş, ifade edilmiş kimlikler kesinlikle izoledir (ve aynı zamanda kesinlikle diğerleriyle bağlantılıdır), hareketsizdir (ve aynı zamanda bilgisayar ortamında istediği yere ulaşabilme noktasında hareketlidir), yalnızdır (ve aynı zamanda aynı anda milyonlarca kişi ile birlikte). İnternette kendimizin akıcı, gelişmekte olan, merkeziyetçilikten uzak, çok çeşitli, esnek ve sürekli oluşum halinde olduğunu düşünmeye teşvik ediliyoruz. İnternet, post modern yaşamı tanımlayan benliğin, yapılanma ve yeniden yapılanma deneylerinin yapıldığı önemli bir sosyal laboratuvar halini almıştır. Turkle’a göre sanal gerçeklik post modern bilme ve görme biçimimizi sağlayan deneysel bir kimlik alanıdır. Video oyunlarında “oyun aynı anda hem birinci şahıs olarak (gerçek dünyada tuşlara basan kişi) hem de üçüncü şahıs (kurgusal dünyada sizi temsil eden, ekrandaki karakter) olarak oynandığı için” oyuncu “ikiz veya parçalanmış özne” halindedir. İkame gerçeklikte benlik; akıcı ve çok biçimli bir varlık olarak yapılanmaktadır. Tıpkı oyunlarda ve kurgusal hikâyelerde olduğu gibi kimlikler istenildiği gibi seçilir veya çıkartılır (Kır, 2008: 76). Post modern toplumda, tutarlı bir kimlik üretilmemesine uygun bir ortam bulunmaktadır.

“Tek kutuplu dünyada büyük ideolojilerin çözülmesi ve her türlü riskin günlük yaşama nüfuz etmesi, bireyi post modernizmin parçalı dünyasında yeni arayışlara yöneltmektedir. Çağdaş bir mit olarak bilgisayar, düzenin gizli kodlarına ulaşma kabiliyetiyle, geç modernizmin çözülmesinin rahatlatıcı göndermelerini sunmaktadır. Bütün bunlar bizi mevcut toplumsal örgütlenmenin çok ötesine ve hakikat arzusunun o eski manevi ekonomisinin derinliklerine götürmektedir. Bu da yeni teknolojiyle kurulan cemaat olgusudur. Yeni iletişim sistemi, çeşitliliği, çok

tarzlılığı ve verimliliği sayesinde, bütün anlatım biçimlerini -bunun yanı sıra toplumsal çatışmanın dile getirilmesi de dâhil olmak üzere çıkar, değer ve imgelem farklılıklarını- kucaklayıp bütünleştirebilmektedir. Ama sisteme dâhil edilebilme karşılığında ödenmesi gereken bedel, onun mantığına, diline, katılım koşullarına, kodlama ve kod çözümüne uymaktadır. Tıpkı çevrenin merkezde kendini ifade edebilmesinin yolunun merkezin kontrolünden geçmekle mümkün olduğu gibi, cemaatleşme olgusu da bugün elektronik iletişimin kontrolünden geçerek dönüşmektedir. Cemaat olgusu Internet vasıtasıyla kamusallığın yeniden yaratılabileceği bir alan olarak görülür” (Kır, 2008: 77).

Internet, herhangi bir verili zamanda bir arada olmayan, bir arada olması mümkün dahi olmayan karşılaşmaların alanıdır. İnternetin tekil zaman noktaları “an”a tekabül etmez. Zaman akışı insanların yaşam öyküleriyle eşit değildir artık. Zamanın çizgisel anlamı ortadan kalkmıştır (Kır, 2008: 73).

Santana, İnternet’in; sınırların, engellerin, bayrakların ve ülkelerin bulunmadığı ve kalbinizin taşıdığınız tek pasaport olduğu bir dünyaya giden yol olduğunu söyler. Bilişim toplumunda, insanlarda zihin karmaşası ve yolunu kaybetmişlik duygusu giderek güçlenmekte ve ‘nereye gidildiği’ konusunda tedirginlikler yaşanmaktadır. İnsanlar gittikçe hızlanan gelişmeler karşısında kimliğini, kültürünü kaybederek, bilinmeyen farklı bir kültür ve kimlik boyutuna sürüklenmekte ve bu nedenle de huzursuzluk hissetmektedirler. İnternet’te herhangi bir kimlik seçerek ve bu kimliği istenildiği gibi değiştirmek çok kolaydır. Bu durum İnternet’te dolaşan bir reklâm sloganında “Nette hiç kimse bir köpek olduğunuzun farkına varmaz” şeklinde çarpıcı bir anlatımla dile getirilmektedir. Yılmaz, modern dünyada insanların kimliklerinden ve benliklerinden öylesine soyutlandıklarını, neredeyse birtakım kayıt defterlerindeki sayılardan ibaret hale geldiklerini söylemektedir. Günlük hayatında parçalanmış kimlikleri arasında ne kadar istese de gerçek anlamda kendisini yaşayamayan bireyin arkasına saklandığı ekranın başına geçtiğinde bir başka kimliğe bürünmesinde yadırganacak bir şey olmadığını belirtir. İnsanların gerçek adlarını gizleyip kimi zaman kendi kişiliklerine uygun, kimi zaman da o anda olmak istedikleri insanın özelliklerini yansıtan nicknameler (takma ad) almaları meseleyi daha da karışık hale getirmektedir (Yılmaz, 2005: 124). Kimlik

böylelikle, kişinin kendi kullanımında dahi farklılıklara yol açmaktadır. Bu farklılıklar, buradaki kimliklere algıyı da farklı hale getirmektedir. Bu kimlikleri anlayabilmenin yolu ise sadece o anki yazılanlardır. Sanal âlemde kimliklerdeki sahteliği kişilerin en azından kendi deneyiminden anlamaları, muhatapların çok da birbirlerini kimlik ekseninde dikkate almadıkları sonucunu çıkarabilir. Anlık kimlik, tıpkı eski çağların tiyatrolarında yüze takılan maskeler gibi kabul edilmekte, adeta maske, kelimelerin yüzüne takılarak diğer kelimelerin huzuruna çıkmakta ve maskeli bir iletişim gerçekleşmektedir.

Binark, takma ad alma işleminde üç temel ilkeye dikkat edildiğini vurgular:

—Seçilen adın ilgi çekici olması yani ortamdaki diğer katılımcıların kendisini tıklamasını sağlayacak nitelikte olmasıdır.

—Seçilen takma ad kullanıcı hakkında bazı ipuçları içermektedir.

— Katılımcı kendisi istemedikçe gerçek kimliğini gizleme istemine uygun bir şekilde takma ad ile gerçek kimliğini iyice gizlemektedir (Binark, 2005: 124).

Chat odalarında seçilen takma adlara bakıldığında takma adın ilgi çekici bulunması için genelde popüler kültürden örneklerin veya yabancı dilden sözcüklerin seçildiği görülmektedir. Bunun dışında seçilen takma adlara ve genel olarak kullanılan dilsel pratiklere bakıldığında bunların bilgisayar dolayımı ile iletişim üzerine gerçekleştirilen benzeri araştırmaların da ortaya koyduğu üzere cinsiyetçi önyargıları ve cinsiyetçi kalıpları pekiştirdiği görülmektedir (Binark, 2005: 125). Bu ortamda kullanılan takma isimler, kişilerin özlem duyduğu, hayran olduğu, sevdiği ya da nefret ettiği kişiler ya da nesnelerle yakından ilişkilidir.

Dolayısıyla bu alanda bireylerin değerleri görünüşleri, statüleri, yerleşim alanları ile ölçülenmemektedir. Bireyler arasında yeni bir ilişki biçimi, yeni tarz ve düzeyler kurabilmektedirler. İnternette ırk, dil, din, renk gibi özellikler önemini yitirmekte, insanların birbirleri arasındaki ilişki, daha az önyargıyla oluşmaya başlamaktadır (Özdemir, 2006: 59-60). İnternette sadece kişiler kullandıkları isimler ya da farklı kimlikler ölçüsünde tanınabilir. Böyle olunca, farklı milletlerden cinsiyetlerden, farklı gelir gruplarından milyonlarca kişi aynı sanal cemaate üye

olabilir. Burada önemli olan ortak duygu, düşüncelerin paylaşılması ya da aynı amaçlar etrafında buluşulmasıdır. Bu buluşma ortamında zaman ve mekân önemini yitirmektedir.

Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri mekân ve zaman kavramını dönüşüme uğratmış, yerellik, kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlardan sıyrılarak zaman ve mekân sınırlarını özgürleştirmiştir. Akışkan mekânlar ve zamansız zaman bu yeni kültürün maddi kökenleridir. Sanal toplum için fiziki mekân yoktur, mekanın yerini siber uzay denilen dünyanın her tarafını kaplayan dijital mekan almıştır ve sanal toplumlarda haberleşme ve bilgi alışverişi son derece hızlı ve kayıpsızdır (Boz, 2000: 28). Sanal alanda varlık, beden ve mekândan arınmış yalnızca kelimelere dönüşmüş bir biçimde vücut bulmaktadır. Bu oluşturulan ortam sadece bir siyasal buluşma, karşılaşma olmayıp aynı zamanda kimlikler için zamanı düzenleyen bir ortamdır.

2.4.1. Sanal Topluluklarda Katılımcı Olarak Birey: Sanal Kimlik

Fizikselliğin olmadığı sanal alanlarda da birey başka kimlikler üzerinden kendisini daha iyi tanımaya çalışır ve diğer bireylere ilişkin kendi davranışlarını yönetir. Kendi düş kırıklıklarını, endişe, arzularını sergileyecek bir alan olarak sanal alanı kullanır. Dolayısıyla bir izlenim yaratma aracı olarak sanal alanlar da günümüzde kullanılmaya başlanmış ve bu alanlar üzerinde sanal kimlik adı ile yeni bir kavram oluşmuştur.

“İnternet üzerinde sanal topluluklarda isim, cinsiyet, toplumsal rol ve statü gizlenerek iletişimde bulunmak mümkündür. Kurgulanmış kimlikler aracılığı ile yapılan iletişimde anonimlik bütünüyle geçerlidir. Yüz yüze iletişimden oldukça farklı olan bu yeni iletişim biçiminde bireyler arasında yoğun bir diyalog kurulurken kimliklerin görülemezliği yaratılmaktadır. Yüz yüze iletişim ortamında görünürlük kimliklerin deşifresinde belirgin olarak yer tutar. İnternet aracılığıyla yeni ilişki kurma mekânları içinde kimliklerin özgürlük ve seçme kavramları içinde tanımlandığı dikkat çekmektedir” (Timisi, 1999: 144). Sanal cemaatlerdeki özgürlük, bu cemaatlere katılımın başlıca nedenlerinden biridir. Ayrıca bu özgürlüğün gerçekten kendisini ifade etmek için mi, yoksa bir oyun ve eğlence amaçlı mı kullanıldığı da düşünülmelidir. Yine buradaki ilişkilerin özgürlük kavramıyla mı yoksa serbestlik ya da

başıboşluk kavramıyla mı ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağı da zihinleri kurcalamaktadır.

Sadece yukarıda belirtildiği gibi fiziksel görünümle değil, bireylerin yansıttıkları kimlik özellikleri ile de oynanabilmektedir. Bireyler dilerlerse karşılarındaki diğer bireylere kendilerini güler yüzlü –ki bu sanal ortamlarda iletişimde belli sembollerle yapılabilmektedir- başarılı, zengin, asi, dalgacı, esprili vs. gösterebilmektedirler. Sanal ortamlarda da birey belli kimlik özelliklerini ön plana çıkarırken diğer özelliklerini gizleyebilir. Sanal ortamların yapısı gereği bu gizleme yüz yüze iletişimde olduğundan daha kolaydır. Bireyleri ele verecek bazı ipuçlarının (ses, mimik, beden dili vs.) sanal ortamlarda görülememesinden dolayı bu gizleme süreci daha kolay ve rahat yapılabilmektedir. Bu gizlemenin temel amacı toplumsal olarak arzulanan kimliklere sahip olma isteğidir (Turkle, 1995: 7). Bu farklı isim ve kimliklerle üyelikler, insanın doğasında var olan gizli kalma duygusunun da sanal cemaatlerdeki yansımasıdır.

2.4.2. Sanal Dünyada İletişim ve Kimlik (lenme)

Bilgi çağına geçiş ile yeni bir uygarlık ortaya çıkmıştır. Bu durum yeni aile tarzlarını, değişik eğitim, çalışma, sevmeye ve yaşama biçimlerini, simge ve sembollerin hüküm sürdüğü yeni bir ekonomiyi ve yeni politik anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiş insanların, toplumların bilinçlerinde bir değişiklik yaratmıştır. Bu değişiklikler internetin yaygınlaşmasıyla birlikte daha da somut hale gelmiştir ve insanların hayatlarını değişik şekillerde etkilemiştir.

Bugün İnternet bilgilendirme, pazarlama veya satış yapılacak bir yer olmanın ötesinde, suçluları, yasaları, görgü kuralları gibi zaman zaman birbiriyle rekabet eden ve çelişen değerleriyle içinde insanların karşılaştığı, konuştuğu, dövüştüğü, seviştiği ve oynadığı gerçek bir dünya ve tabii toplumbilimciler için de yeni bir saha oluşturmuştur (Yılmaz, 2005: 119).

İnternet ortamında ICQ, MSN, MIRCH gibi herhangi bir laflama odasında birbirini tanımayan bireyler arasında genel konularda ya da özel ilgi alanlarında duygu, düşünce ve fikirlerin paylaşılması amacıyla bir iletişim kurulmaktadır. Bilgisayarla gerçekleşen iletişim ortamı için, farklı bireylerin buluşmalarına olanak

sağlayan bir uzam, adresi belli bir buluşma yeri denilebilir. Bilgisayar araçlı iletişim ortamlarında gerçekleşen iletişim biçiminin özellikleri şöyle sıralanabilir:

— Bilgisayar araçlı iletişim ortamının varoluş nedeni, içeriği ister ciddi isterse hafif olsun, katılımcıların en basit anlamı ile sohbet etme ve enformasyon paylaşımı istemine dayanır.

— Ortamda katılımcıların istemi gerçekleştirilmesi düz çizgisel değildir, tersine katılımcılar arasında çok boyutlu ve çok yönlü bağlanmalar meydana gelir.

— Bilgisayar araçlı iletişim ortamlarında genel olarak doğrudan ve eşzamanlı ileti değiş tokuşu gerçekleşir.

—Bu ortamda katılımcıların fiziksel görünüşleri özellikle görsel malzeme iletilmediği sürece belli değildir.

— Fiziksel belirsizlik durumu, katılımcıların cinsiyetlerinin sadece dilsel pratikler üzerinden temsil edilmesine olanak verir.

— Katılımcının dağarcığı katılımcının cinsiyetine ilişkin çeşitli ipuçları sunar.

—Katılımcı kendisini ancak dil ile ifade edebilir, beden dili yerine bu ortamda bazı bilgisayar simgelerinin kullanılmasına başvurulur. Katılımcı bu simgeler aracılığıyla duygusal tepkilerini ifade eder.

—Bilgisayar araçlı iletişim ortamında katılımcıların bir anlamda bedenlerini ve bedenlerine yazılmış toplumsal kültürel ve ekonomik kodları geride bırakmalarından ötürü yeni kimlikler kurmaları sürekli olarak mümkündür.

— Katılımcılar bilgisayar araçlı iletişim ortamına, beraberlerinde toplumsal ve kültürel kimliklerini de taşırlar. Bu kimlikler, katılımcının toplumsal cinsiyetinden, yaşından, dinsel inancından, toplumsal statülerden ve yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, dünyayı ve yaşamı siyasal olarak anlamlandırma biçimleriyle doludur (Binark, 2005: 123).

Bailey, online (çevirimiçi) dünyada kimliklerin seçilip oynandığını, değiştirildiğini veya verili olarak ele alındığını ifade eder. Birey karakteri hakkında, seçici bir kurgu yapabilir ya da yalan söyleyebilir. Bailey’e göre bedene ‘sanal bir deri’ giydirilebilir. Kimi zaman online ve offline (çevirim dışı) kimlikler birbirinden farklılaşmayabilirler. Bilgisayar araçlı iletişim ortamı melez bir iletişim biçimidir, katılımcılar kimlik kurgular, sürekli bir rol oynama veya diğer bir deyişle performans üzerine temellenmiştir. Katılımcıların kimlikleri etkileşim içinde ve devingendir. Bilgisayar araçlı iletişim ortamının bu sayılan özellikleri, ortamın kullanıcılarına sanal temsilleri üzerinden/aracılığıyla kendilerine uygun bir ‘kimlik biçme’ ya da ‘biçilmiş kimlikleri’ egzersiz etme olanağı verir. Yeni tekno gerçeklikte kimliğin özgürlük ve tercih meselesi olacağı öne sürülmektedir. Sanal gerçekliğin sonunda fiziksel görünüm tamamen düzenlenebilecektir. İstenildiği zaman uzun ve güzel olmak, istenildiği zaman da kısa ve tıknaz olmak seçilebilir. Değişen fiziksel özelliklerin diğer insanlarla ilişkilerde neleri değiştirdiğini görmek yararlı olabilir. Kimlikler ancak gerçek dünyadaki ve gerçek dünya bedenindeki kısıtlamaların yapay ortamda aşılmasıyla düzenlenebilir. Siber alanda öznellik siberetik süreç içine yayılmıştır. Bu gerçeklikte benlik akıcı ve çok biçimli bir varlık olarak yapılanmaktadır. Tıpkı oyunlarda veya kurgusal hikâyelerde olduğu gibi kimlikler istenildiği gibi seçilir veya çıkartılır (Robins, 1999: 145).

Robins, yeni kimliklerin, hareketli kimliklerin, keşfedilen kimliklerin hepsinin de sanal kimlikler olduğunu, yeni olan tek şeyin teknoloji olduğunu söyler. Rheingold sanal kimlik oyunlarının kökenlerinin hikâye anlatmaktan ve hadi mış gibi yapalım oynamaktan hoşlanan insan tabiatına dayandığına inanmaktadır (Robins, 1999: 147). Kimlik, insanın kendi varlığıyla ve ona ne olduğuyla ilgili algılarını içeren kapsamlı, aynı zamanda tartışmalı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kapsamlıdır çünkü seçme şansına dahi olunamayan doğumla birlikte kazanılmış değerlerle birlikte tüm yaşamı boyunca girdiği ve gireceği eğitim, meslek, topluluk veya grup etkileşimlerini kapsayan bütün bir toplumsallaşma sürecini içermektedir.

“İçinde bulunduğumuz süreçte artan toplumsal hareketlilik ve anlamlandırma sistemleri kimlikleri çok yönlü olarak etkilemekte ve kimliğin kültürel konumu daha da karmaşık hale gelmektedir. Kimlik oluşumunda dilin merkezi önemi yadsınamaz

bir gerçekliktir. Dil aslında bir iletişim aracı değildir. Her şeyden önce, bizzat kendiliklerimizin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracıdır. Bu sisteme yeni anlamlandırma biçimleri ve farklı kültürel temasların eklenmesi kimlik oluşumunu ve bu inşa sürecini daha hareketli ve akışkan kılmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçları ve televizyon sayesinde farklı hayat biçimleri hakkında giderek daha fazla bilgi akışına maruz kaldığımızdan, her şey çağdaş benliklerin biçimlenmesinde karşılaştırmalı referans gruplarının artan rolü bunda etkili olmaktadır” (Chambers, 2005: 37).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayi sonrası toplumda, çok hızlı gelişmeler yaşanmakta; bu süreçte postmodernizm, bireyselleşme ve cemaatleşme, tüketim toplumu, yaşam tarzları, çoklu medya ortamları gibi pek çok olgu gündeme gelirken tüm bunlar kimlik kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Post modern kültürde toplumsal kimlik kitlesel olarak sunulan imgeler aracılığıyla biçimlenir. Bu kültürel formasyonda, imgeler toplumsal kimliklerin benzetimleri (simulation) olarak tüketilmektedir. Bu süreçte tüketim bir anlamlandırma sistemi haline gelmektedir ve bireysellik, tüketim faaliyeti, tercihler, beğeniler aracılığıyla yaratılmaktadır. Tüketim süreci bir anlam oluşturma girişimi ise, kim olduğumuz bu girişim süreci içinde ve girişimin kendisi ile birlikte dönüşümlü olarak oluşmaktadır. Sınıfsal yapının değişmesi ve kolektif kimliklerin güç kaybetmesiyle tüketim; aidiyet, duyarlılık, statü ve beğenilerin, yaşam biçimlerinin teşhir edildiği alan haline gelmiştir. Referans gruplarının artması ve kültürel temas, bireysellik vurgularının sürekli değişmesine ve kimlik dillerinin tanımlarının akışkan hale gelmesine neden olmaktadır. Kimlik ve farklılık vurgusu beden biçimlerine kadar işlemektedir. Beden araçsallaşmakta, bir kültürel ifade malzemesi olarak kimlikleşmektedir. Modanın kitleselleşmesi ve gelip geçicilik benlik oluşumunun bir parçası haline gelmektedir. Sosyal kimlik ve yaşam tarzı sürekli olarak birbiriyle etkileşim halinde, tüketim tercihleriyle biçimlenen bir hal almaktadır. Yaşam tarzı bir ayırt edicilik olarak kimliklere işlemektedir. Tüketim tercihleri yaşam tarzına göre yapılmakta, nesnelerin kullanım değeri ve biçimi yaşam tarzının ifadesi haline gelen kimlikler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Kır, 2008: 93).

2.5. Sanal Cemaatlerde Gözetleme ve Gözetim Toplumu

Tarih boyunca tüm toplumlarda gözetim, toplumsal denetim mekanizmalarından biri olarak işlev görmüştür. Toplamlar yeni ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerle dönüşüm geçirdikçe gözetim de bu yeni durumlara uygun şekilde uyarlanmıştır. Gözetim olgusu, insanoğlunun var oluşuyla soluk bulmuş ve günümüze kadar farklı dönüşümlere uğrayıp farklı dinamiklerden etkilenererek varlığını daima sürdürmüştür. Toplumsal yaşayışın geçirdiği evrelerle gözetimin uygulandığı alanlar farklılaşırken, teknolojik gelişmelerle ise tahakküm şekilleri çeşitlenmiş ve gözetim toplumsal yapı içerisinde yayılmaya başlamıştır. Bilişim teknolojilerinin toplumsal düzen içerisinde yer almasıyla toplumsal yapıda filizlenen dönüşümler, gözetimi de kapsamış, bir takım teknolojiler gözetime yönelik de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece gözetim artık yalnızca şüpheliler olmaksızın herkesi içine alan ve gündelik hayatın her aşamasına sızan bir yönde genişlemiştir.

Günümüz toplumunda teknoloji alanında ortaya çıkan yenilikler genelde olumlu bir değişimi ifade etmekle birlikte, toplumsal alanda bazı radikal dönüşümlere de yol açmakta; enformasyon toplumu gibi kavramlar, iktidarların ve egemen kesimlerin toplum üzerindeki denetimi ele geçirme amaçlı uygulamalarıyla birlikte gözetim toplumunun habercileri haline gelebilmektedir. Orwell ve Foucault gibi düşünürlerin gözetim üzerine kurulu disipliner toplumları, enformasyon çağının teknolojik olanaklarıyla daha da belirginleşmekte ve netlik kazanmaktadır. Bugün enformasyon teknolojilerini üretme gücüne sahip gelişmiş ülkeler, bir yandan bu teknolojileri ithal ederek ekonomilerinde büyük atılımlar gerçekleştirirken, diğer yandan da bunlara dayalı gözetim sistemleri aracılığıyla küresel liderliğe oynamaktadırlar. Bunlara ek olarak, İnternet aracılığıyla sanal âlemde tüm dünyayı dolaşabilme ve dünya üzerindeki çeşitli mağazalardan alışveriş etme, sanal topluluklar içinde sayısız grupla iletişime geçme ve sosyalleşme gibi başka imkânları da bulmaktadır. Gündelik ve zorunlu gereksinimleri birkaç tuşa basarak İnternet üzerinden karşılayabilme imkânı, ev merkezli bir dünyanın kapılarını da aralamaktadır. İnsanları -panoptik bir işleyiş doğrultusunda- kapalı ve belli bir mekân içine kendi rızalarıyla hapsederek rahatça gözetim altında tutma hedefi, iktidarların tüm zamanlardaki başlıca hayallerinden biri olmuştur. Bu anlamda enformasyon

teknolojileri, basit bir kavramsallaştırmayı ifade etmekten öte, söz konusu gelişmeler doğrultusunda bir 'ideoloji' haline de dönüşmektedirler (Dolgun, 2009: 135).

Tüm toplumsallıkların içine taşındığı alternatif bir kamu ortamına dönüşmekte olan internetin toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik temelde iki yaklaşım söz konusudur: Birincisi, ilerlemeci görüş ışığında enformasyon teknolojilerinin özgürleştirici etkilerini ön plana çıkararak, enformasyon toplumunun çok daha demokratik bir yapı sergileyeceğini internetin anarşist karakteristiği ile sansür imkânlarının zorluğu ve zaman-mekândan bağımsızlığı gibi özellikleri sayesinde otoriter yönetimlerin sınırlanacağını belirtmektedir. Teknolojik determinizme karşıt tavır içinde, teknolojinin de toplumsal olarak inşa edildiği yönündedir. Bu görüşün savunucuları, İnternet gibi enformasyon teknolojilerinin tek başlarına bir değişim aracı olamayacağını bunun tam aksine, kurulu düzenleri pekiştirici bir etki ortaya çıkartacaklarını ileri sürmektedir. İnternetin, anarşist bakir nitelikte bir özgürlükler ülkesi ve alternatif bir " kamusal alan" olduğu yönündeki görüşler geçerliliklerini hızla yitirirken; internetin, kendisine yüklenen dünyayı yansıttığı ve bu teknolojiye egemen olanların amaçlarına hizmet edeceği yolundaki görüşler de giderek artan şekilde kabul görmeye başlamaktadır" (Dolgun, 2009: 202). Böylece İnternet kullanıcılarını her zaman her yerde istedikleri bilgiye ve kişiye ulaşılma imkânı tanırken bir yandan da elektronik gözetimin etkisini genişleten bir araç olma tehdidini de beraberinde getirmektedir.

"Bilgisayarlaşma, özellikle 'komünikasyon ve enformasyon teknolojileri, belge ve finansal, medikal ve diğer hassas bilgilerin ani transferini olası hale getirmesiyle, başka konuları da gündeme getirmiştir. Bunların üçüncü birtakım kişilerle kesişmesindeki kolaylık, Amerika Kamu Hakları Araştırma Grubu'nun 'kimlik hırsızlığı' olarak adlandırdığı ve ulusta en hızlı büyüyen suç olduğu söylenen kavramı ortaya çıkarmıştır. Bu, otomatik banka makineleri, başkalarının adreslerini kullananların e-postaları yoluyla, internette yanlış mesajlar göndermek veya kişisel verilere ulaşmak için bilgisayar sistemlerini kırarak girmek gibi pek çok değişik yolla gerçekleşmektedir. Dijital ya da sahte imzalar sağlayan değişik şifre kırma teknikleri bu tip kimlik hırsızlığını hızlandırmanın yollarındandır. Daha önce de belirttiğim

gibi, bunlar genel olarak mahremiyet geliştirme teknolojileri olarak adlandırılırlar” (Lyon, 2009: 144).

“Gözetim olgusu, hem amaçları ve işlevselliği bakımından hem de kuramsal açıdan, toplumsal denetim ve iktidar/egemenlik ilişkileriyle birlikte ele alınmak zorundadır. Bununla bağlantılı şekilde, toplumsal denetimin başlıca araçlarından biri olarak gözetimin tarihi, neredeyse insanlık tarihi kadar eski temellere dayanırken; gözetim toplumu, modernizm, kapitalizm/sanayi devrimi ve özellikle de enformasyon teknolojileriyle ilişkileri bağlamında, yeni kabul edilebilecek bir kavramlaştırma olarak kendini sunar. Toplumsal denetime yönelik uygulamalar bağlamında gözetim, modernizm öncesi dönemlerde kabilelerin, imparatorlukların, monarşilerin ve dinlerin başlıca egemenlik mekanizması olarak işlev görmüştür” (Dolgun, 2009: 21).

Sosyal bilimlerdeki kuramlarda gözetim olgusu, her ne kadar modernizm paralelinde ulus-devlet ve çağcıl örgütlerle ilişkilendirilse de; ilk çağlardan bu yana gerek dinlerin gerekse kabile yapıları ile geleneksel devletlerin, toplumsal denetim amaçlı olarak gözetime başvurdukları bilinmektedir. Bu açıdan gözetim, toplumun kendisi ile bağlantılı olarak, insanlık tarihi kadar eski temellere dayanmaktadır.

Gözetimin bu kadar eski bir geçmişi olmasına rağmen, çıkış noktası olarak ısrarla ulus-devlet ve sanayi-toplumunun-temel alınmasının nedenleri açısından bir tespit yapılacak olursa, bunun başlıca iki etkene dayandırıldığı görülecektir. Bunun dışında kalan diğer tüm öğretiler, ya göz önüne alınmamış ya da yanlış sayılmışlardır. Diğer bir neden de, konuyla ilgili kuramlarda sadece teknolojik araçların ön plana çıkarılması ve bu araçların etkileri üzerine sapanıp kalınmasıdır. Bu durum, sorunun özünün ve tarihî boyutunun göz ardı edilerek, gözetimin sanki yeni bir olguymuş gibi aksettirilmesine neden olmaktadır. Böylece, tarihsel süreç içinde toplumsal örgütlenmelerin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla ortaya çıkan gözetime yönelik uygulamalar görmezden gelinerek, gözetim sadece son dönemdeki biçimselliği ve sonuçları açısından temellendirilir (Dolgun, 2009: 38).

Modernizm, diğer unsurların yanı sıra gözetlemenin büyümesi ile nitelendirilmiştir. Ancak veri toplama yöntemleri bilgisayarların gelmesiyle beraber

çok sarsıcı bir biçimde değişmiştir ve başka pek çoklarının bu sürece dâhil olmasına izin vermiştir. Günümüzde; gözetleme yayılmış, merkezsizleştirilmiş, düzensizleştirilmiş ve her şehrin düzenlenmesinin bir parçası olmuştur (Lyon, 2009: 112). Gözetleme konusu içinde Internet teknolojisi çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Internet gözetim teknolojilerinin yapısını değiştirmekle kalmamış etki alanı sürekli olarak genişlemiştir. Bu bağlamda gözetleme; hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla tanımlanmış ya da tanımlanmamış herhangi bir kişisel veri toplanması ve işlenmesidir. Günümüzde en önemli gözetleme aracı, toplanan verinin saklanması, eşlenmesi, geri getirilmesi, işlenmesi, pazarlanması ve dolaştırılmasına olanak yaratan bilgisayarlardır. Veriler, sırf numaraların ve isimlerin ötesinde DNA kodları veya fotoğraf görüntülerine uzansa da, gözetlemenin gerçekleşmesini sağlayan teknolojiler bilgisayar gücü içerir. İletişim ve bilgi teknolojilerini gözetlemenin merkezine koyan şey bilgisayar uygulama alanları ve teknik açıdan muazzam büyümedir. Gözetlemenin iki yüzü, örneğin günlük e-posta karşılaşmalarında görülebilir. Çok şeyi mümkün kılan ve yeni özgürlüklere bir araç olarak sunulan bir şeyin, başka bir bakış açısıyla daha az çekici olan bir tarafını da görebiliriz. Bir araç olarak e-posta, eşzamanlı olarak mesafe ve zaman engellerinin üstesinden gelen esnek bir iletişim biçimine olanak tanır. Kanada'dan neredeyse anında Japonya veya Singapur'daki meslektaşlarıma ulaşabilirim. Benim yazdıklarımı, bulundukları zaman dilimi benim bulunduğum zaman diliminden farklı olsa da, gün başlarken okuyabilirler. Ama aynı araç kâğıt mektuplara nazaran mesajlarımın ele geçirilmesini çok daha kolay kılıyor (Lyon, 2009: 15).

Gözetleme, artık günlük hayatımızın o kadar içsel bir parçası haline gelmiştir ki, bazen onun ne olduğunu tam olarak tanımlamak ve bir jenerasyondan az bir zamanda ne kadar değiştiğini açıklamak zor olmaktadır. Havaalanlarında, gözümüzü kırpmadan tarayıcıların okuması için pasaportlarımızı veririz. Büyük bulvarlardaki banka makinelerini kişisel kimlik bilgileri taşıyan plastik kartlarla besleriz. Bir cihaz satın aldığımızda garanti belgelerini doldururuz. Online değişimlerde anahtar gizli verileri gireriz. Şehir içinde ya da otoyolda geçiş parası algılayıcılarının içinden geçerek araba kullanırız. Cep telefonu konuşmaları yaparız ya da ofislere ve laboratuarlara girmek için bar kodlanmış anahtarlar kullanırız (Lyon, 2009: 286).

Sosyal bilimler açısından en genel biçimi ile 'sistemik izleme şeklinde tanımlanabilecek olan gözetim, kişi ya da grupların iletişim ve/ya eylemlerinin sistemik olarak izlenmesini ifade eder. Kuramcıların çoğuna göre, otoritenin kurulmasını sağlayan dokümanların saklanması, devletin gücünü destekleyici bir araç olarak gözetim etkinliklerinin temelidir. Bu bağlamda gözetim, içinde temel olarak iki şeyi barındırır: Devletin, kendisine tâbi nüfusun davranışlarını denetlemekle ilişkili bilginin düzenlenmesini ve bu davranışların doğrudan denetlenmesini sağlamaktadır (Dolgun, 2009: 25).

“Gözetim kavramı iki farklı anlamda ele alınabilir. Birinci anlamıyla gözetim, hakkında toplandığı bireylerin davranışlarını yönetmek üzere kullanılabilen şifrelenmiş bilgi birikimini ifade ederken; ikinci anlamıyla, bazı bireylerin davranışlarının, bunlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içerir. Bunlardan ilkinin depolayarak gözetim, ikincisini ise izleyerek gözetim şeklinde isimlendirmek mümkündür” (Giddens, 2008: 24).

Gözetim kavramı insanlık tarihi kadar eski bir olgudur ve pek tabii ki tarihin çok eski zamanlarından itibaren çeşitli uygulamaları görülmektedir. Ancak, gözetim olgusuna ilk dikkat çeken isimlerden birisi Karl Marx olmuştur. Marx, gözetimi emek ve sermaye arasındaki mücadele unsuru olarak tanımlamaktadır. Çünkü giderek özgürleşen işçiden düşük ücret karşılığında yüksek verim almak isteyen kapitalist sistemin işverenleri gözetimi esas almışlardır (Bozkurt, 2006: 100).

“Bugün, gözetleme, sadece kişisel alana saldırmanın ve bireylerin mahremiyetini bozmanın değil, toplulukları sınıflandırma ve ayırmanın bir yoludur. Bazı kesin durumlarda, elbette ki, teknik sistem hiçbir zaman, yerel yüz yüze ilişkinin öneminin yerini dolduramaz ve bu, kapalı devre ya da uzaktan kumanda ile hisseden araçlar yerine öncelikli olmalıdır. ‘Diğer’ine önem vermenin insanlığın öncelikli talebi olduğunu söylemek, insanların içsel olarak sosyal oldukları savından gelmektedir. Bunu gözetleme durumuna uygulamak, ilk olarak yabancıya bir yer vermek ve hoş geldin demeye çalışmaktır. Geçerli olan eğilim, minimum kriterde uygun olmayanı dışarıda bırakmak, bu tip bir yaklaşıma sert bir zıtlık oluşturmaktadır. Fakat daha ucuzdur” (Lyon, 2009: 310).

Buraya kadar ele alınan hususlardan da anlaşılacağı gibi, enformasyon teknolojileri bir yandan kullanıcılarının erişim ve iletişim güçlerini artırırken, diğer yandan da merkezî otoriteler yani egemen güçlerin iktidarları açısından yeni ve çok güçlü gözetim imkânları sunmaktadır. Bunların sonucunda, gerek bilgisayarlar gerekse diğer enformasyon teknolojileri, özgül problemlerin üstesinden gelmeye; daha da önemlisi, gerektiğinde yeni toplumsal yapının dinamiğini oluşturan enformasyonu ya da insanı/ toplumu yönlendirmeye başlamıştır.

2.5.1. Gözetim Toplumu

Gözetim konusu günümüz toplumlarında anahtar konumdadır. Çünkü post modernizm, küreselleşme veya enformasyon toplumu gibi kavramlar günümüzün temel toplumsal değişimlerine ışık tutmak için ortaya konurken, gözetim toplum kavramı, bu değişimlerden kaynaklanan ve onlara etki eden önemli toplumsal süreçlere işaret etmektedir. Gözetim toplumun ortaya çıkışının izleri, modernizmin koordine ve kontrol etme isteğine kadar sürdürülebilir. Gözetim toplumunun yayılması, daha önceki tekniklerin yeni yöntemlerle genişletilmesi ve geliştirilmesine dayanır. Bunun da kimi durumlarda yeni sonuçları olur.

Gözetim pratiklerinin gündelik yaşamda egemenlik kurmaları ve gözetim toplumunun hükümranlılığını ilan etmeye başlamasındaki başlıca etkenler, iktidarlar ile enformasyon teknolojileri arasındaki ortaklık ve bu teknolojilerde görülen inanılmaz gelişmeler olmuştur. Sanayi toplumunda dinamo görevini buharlı makinelerin üstlenmiş olmasındaki gibi enformasyon toplumunda da bu görevi, mikro-teknolojilere dayalı olarak telekomünikasyon, bilgisayar ve uydu sistemleri yüklenmiştir. Bu sayede, gözetim pratikleri tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar sistematik ve etkin bir hale gelmiştir. Enformasyon teknolojileri yoluyla gerçekleştirilen gözetim pratikleri, iki farklı aşama içinde incelenebilir. Enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve sosyo-ekonomik yapıdaki dönüşümlerle zirve noktasına ulaşan gözetim pratikleri günümüzde tümüyle kurumsallaşarak toplumu her yönden çember içine almış, bireyleri yaşamın her anında ve gerçekleştirdikleri tüm etkinliklerde merkezî bir gözetimin merceği altına yerleştirmiştir (Dolgun, 2009: 274).

“Gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisi ile bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı bir alandır. Bir başka ifadeyle, bir veya daha çok kişinin iletişim ve eylemlerinin, herhangi bir denetim engeline takılmadan, sistematik olarak izlenmeye alındığı toplumlar gözetim toplumu olarak ifade edilmektedir” (Bozkurt, 2006: 104).

“Gözetim toplumları, gözetlemenin sadece kurumsal ilişkilerin özelliği olmak için kesildiği yerlerde var olur ve nüfuslar arasında rutin ve genelleşmiş bir hal alır. Modernizmin kaybolan bedenleri, iletişim ve enformasyon teknolojilerinin oluşmasıyla daha da hızlı yok olurlar ve bu, hızla yok olan insanların görünürlüğüne devam ettirebilmek için iki kat daha fazla çaba gerektirir. İletişim altyapıları kuruldukça, yeni gözetleme yapılanmalarına izin verir. Bu sadece, zaten var olan sistemleri geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda bunların yeni modellere değişmesine de yol açar. Fakat bu modeller rastgele değildir. Bunlar, bir yandan bilgisayarlaşma düşüncesinden önce var olan gözetleme sistemleri düşüncesiyle ilişkiliyken, bir yandan da karmaşık deregülasyon ve risk durumlarıyla ilgilidir” (Lyon, 2009: 76).

Gözetim toplumunu enformasyon teknolojileri ile ilişkilendirerek bu alandaki en güncel eserlerden birine imza atan Lyon, bireylerin artık 'vatandaş' olarak değil 'kodlanmış numara ve harf dizileri olarak' tanımlanmaya başladığı vurgusundan hareketle; gözetim toplumunu, kişisel yaşama ait her tür ayrıntının sürekli olarak büyük şirketler ile devlet dairelerine ait bilgisayarın veri tabanları içinde toplanması/saklanması/çağrılması ve işlenmesi olarak tanımlar (Dolgun, 2009: 28).

2.5.2. Mahremiyet

Bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileri ve ortaya çıkan etik sorunlar üzerinde yapılan araştırmalar ve çalışmalara baktığımızda; bir dizi sorun içerisinde daha fazla ağırlık verilen, diğerlerine göre biraz daha fazla öne çıkan, üzerinde daha çok yazılan, toplantılarda daha fazla gündeme getirilen sorunun kişisel haklar, özel yaşam ve mahremiyete ilişkin olduğunu görmekteyiz. Son yıllarda özellikle enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte, bireyin mahremiyetine dönük endişelerin arttığı görülmektedir. Bu endişeler devletlerin,

bireylerin ve kurumların teknolojik ve sosyolojik gelişmelerle birlikte artan oranda özel hayata müdahale etme arzularının çatışmasına dayanmaktadır. Bu güçlü teknolojilerle birlikte mahremiyet sorunun doğası da değişmiştir. Aslında mahremiyet sorununun temeli, mahremiyetin eskiden ve hala bağlı olduğu değerlerle ilgilidir. Bu sorunsalın temeli, kamusal ve özel alan arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Gözetleme konusu içinde Internet teknolojisi çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Internet gözetim teknolojilerinin yapısını değiştirmekle kalmamış etki alanını da arttırmıştır.

Tüm toplumsallıkların içine taşındığı alternatif bir kamu ortamına dönüşmekte olan internetin toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik temelde iki yaklaşım söz konusudur: Birincisi, 'ilerlemeci' görüş ışığında enformasyon teknolojilerinin özgürleştirici etkilerini ön plana çıkararak, enformasyon toplumunun çok daha demokratik bir yapı sergileyeceğini internetin anarşist karakteristiği ile sansür imkânlarının zorluğu ve zaman-mekândan bağımsızlığı gibi özellikleri sayesinde, otoriter yönetimlerin sınırlanacağını belirtmektedir. Teknolojik determinizme karşıt tavır içinde, teknolojinin de toplumsal olarak inşa edildiği yönündedir. Bu görüşün savunucuları, Internet gibi enformasyon teknolojilerinin tek başlarına bir değişim aracı olamayacağını bunun tam aksine, kurulu düzenleri pekiştirici bir etki ortaya çıkartacaklarını ileri sürmektedir. İnternetin, anarşist bakir nitelikte bir özgürlükler ülkesi ve alternatif bir " kamusal alan" olduğu yönündeki görüşler geçerliliklerini hızla yitirirken; internetin, kendisine yüklenen dünyayı yansıttığı ve bu teknolojiye egemen olanların amaçlarına hizmet edeceği yolundaki görüşler de giderek artan şekilde kabul görmeye başlamaktadır (Dolgun, 2009: 202). Böylece Internet kullanıcılarını her zaman her yerde istedikleri bilgiye ve kişiye ulaşılma imkânı tanırken bir yandan da elektronik gözetimin etkisini genişleten bir araç olma tehdidini de beraberinde getirmektedir.

Castells'e göre gerçekten de yeni küresel şehrin kendisi bir yer olduğu kadar bir süreç halini de almaktadır. İnsanlar halen mekânlarda yaşasalar da işlev ve gücün organize edildiği yerler akışların alanıdır (Lyon, 2009: 113). "Modernitenin doğuşundan itibaren, beden, gözetlemenin yeni alanı olarak önem kazandı. Bedenler, yeni oluşan ulus devlet içinde sosyalleştirilmek için, sınıflandırma yoluyla mantıksal

olarak düzenlenebiliyorlardı. Bedenler, hayvani ve mantık dışı olarak değerlendirildiklerinden, dolayısıyla, anlamlandırılmaya ve yeni amaçlar için disipline edilmeye ihtiyaç duydukları düşünülüyordur”. Bilgisayarlaşma, özellikle 'komünikasyon ve enformasyon teknolojileri, belge ve finansal, medikal ve diğer hassas bilgilerin ani transferini olası hale getirmesiyle, başka konuları da gündeme getirmiştir. Bunların üçüncü birtakım kişilerle kesişmesindeki kolaylık, Amerika Kamu Hakları Araştırma Grubu'nun 'kimlik hırsızlığı' olarak adlandırdığı ve ulusta en hızlı büyüyen suç olduğu söylenen kavramı ortaya çıkarmıştır. Bu, otomatik banka makineleri, başkalarının adreslerini kullananların e-postaları yoluyla, internette yanlış mesajlar göndermek veya kişisel verilere ulaşmak için bilgisayar sistemlerini kırarak girmek gibi pek çok değişik yolla gerçekleşmektedir. Dijital ya da sahte imzalar sağlayan değişik şifre kırma teknikleri bu tip kimlik hırsızlığını hızlandırmanın yollarındandır (Lyon, 2009: 143-144).

Bu sorunsal alan kişisel verilerin bireylerin kendi rızasıyla toplanıp toplanmadığından, bu verilerin doğruluğuna; kişilerin haberleşmesinin ya da Internet üzerindeki dolaşımının izlenmesinden, doğrudan kameralarla gözetlenmesine kadar çok geniş bir yelpazeyi içermektedir. İlk solukta belirtmekte yarar var: Mahremiyet, tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi oldukça güç bir kavramdır. Sözlüklerde, iki noktanın ardı sıra gizli olma durumu, gizlilik geliyor olsa dahi, bu gizlilik halinin her koşulda ve herkese göre tek bir biçimde şekillendiğini, sınırlarının belli olduğunu söylemek olası değildir (Binark, 2009: 139).

“Kamusal olmayan olarak da okunabilecek olan mahremiyetin sınırlarını tarihsel olarak belirleyen genellikle mimaridir. Bu noktada, ev içi vurgusu önemli durmaktadır. Temelde barınak işlevi gören, bireye dışarıdan, örneğin; soğuktan, yağmurdan, rüzgârdan, güneşten korunabileceği “kapalı” bir alan sunan ev, yanı sıra, mimari yapısı gereği sunduğu bu “kapalılık” olanağını gözetimden sakınma noktasına taşır. Bu durum, bireyin kamusal alanda sakındığı eylemleri, burada yapabilmesini beraberinde getirir. Birey güven duyar, rahatlar, özgürleşir. Bireyin çekincelerinin yanı sıra, dini, gelenekleri vb. temel alan yazılı, yazılı olmayan kurallar ortak yaşam alanlarında nelerin yapılabileceğini nelerin yapılmamasını belirlemiş, ahlaklaştırmış, eylem ve durumlarda da kamusal ve özel alan ayrımı yaratmıştır. Bu

kurallar, sözgelimi sokakta çıplak gezmeyi, cinsel ilişkiye girmeyi yasaklarken, bireye bunlar için özel alan göstermiş, mimari yapıyı buradan doğru kurmuştur” (Binark, 2009: 141). Mahremiyetin sınırı ve yoğunluğu da yalnız bireyden bireye değişkenlik göstermekle kalmayıp, bireylerin içinde bulundukları durumlara, zamanlara, ruh hallerine, mevcut kişilik yapılarına ve algılayış biçimlerine, dahası, kültürel yapılara göre farklılaşmaktadır.

Yine de, birçok ülkede mahremiyet ihlallerine yönelik caydırıcı ve koruyucu nitelikte önlemler sunan yasalar hazırlanmasına karşın, bunların gerçek bir çözümü içermediği, yaşanan gelişmeler sonrasında açık olarak görülmüştür. Bireyler hakkında toplanan enformasyonun sınırlandırılmasını öngören bu yasalar, ya terör ve benzeri olaylar nedeniyle günümüzde işlerliklerini kaybetmişlerdir ya da daha çok devletin topladığı veriler üzerine odaklanılması sonucunda, kapitalist sistemin dönüşümü ile bireyler hakkındaki enformasyonu rekabet ve pazar koşulları açısından bir silah olarak gören büyük şirketlerin topladığı veriler denetim dışı kalmıştır (Dolgun, 2009: 208).

Mahremiyet olgusuna bir insanın, birey olarak kabul edildiği, yani neredeyse insanlığın yaradılışına kadar eskilere gitmenin mümkün olduğu zamanlardan dahi rastlanması mümkündür. Fakat modern toplumlarla birlikte, bu kavram daha fazla önem kazanmıştır (Yüksel, 2003: 20). Çünkü bugün özel yaşam olarak adlandırılan alanın sınırları oldukça daralmıştır. Dolayısıyla, mahremiyetin ne olduğu, neleri kapsadığı büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, temel insan haklarından olan özel yaşam hakkını, bir başka deyişle kamusal alan ve özel alan tartışmasını da ele almak gerekmektedir. Çünkü bireylerin yaşamlarını idame ettirdikleri bir toplumsal yaşamın varlığı söz konusudur ve toplumsal yaşamın kamusal ve özel olmak üzere iki farklı yanı vardır. Biraz daha açmak gerekirse; bir bireyin günlük aktiviteleri kamusal alanla devletin, özel alanla ev ve mahrem yaşamın kastedildiği bir alanda hayat bulmaktadır (Aksu, 1997: 86).

“Kavramsal olarak mahrem kelimesi samimi, içli dışlı, herkes tarafından bilinmemesi gereken, söylenmeyen, gizli şey anlamına gelmektedir” (Göle, 2001: 128). Bunun yanında, mahremiyet ise; “bireylerin, devletin ve diğer kişilerin

müdahalesinden uzak hareket edebileceği, yaşamsal faaliyetlerini sürdürebileceği bir alanın ve kişilik haklarına bağlı olan tüm unsurların bütüne verilen isim” olarak açıklanmıştır (Becenı ve Uçkan, 2002: 11). Ancak mahremiyete ilişkin değer yargıları, içinde bulunulan toplumun tutum ve davranışlarına, kültürel özelliklerine, sosyal statülere göre değişiklik gösterebilmektedir.

Şu halde, günümüz anlamıyla mahremiyeti, ilişkili bulunduğu gözetim ve gözetleme ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Türetildiği sözcük itibarıyla neye karşılık geldiğini açıkça ifade eden gözetim düşüncesinin temelinde, haberdar olmak, bilmek kaygısını barındıran görmek arzusu yatmaktadır. Birey hakkında sahip olunan bilgi, yine bu durum, konu ya da birey üzerinde söz hakkını da ardı sıra getirir. Dolayısıyla, gözetimin, hangi koşullarda ve amaçlar için olursa olsun, mahremiyetin ihlali olduğu öne sürülebilir. Bu ihlal, hiyerarşik yapıyı, gözetleyenin gözetlenen üzerindeki tahakkümünü de beraberinde getirir (Binark, 2009: 143).

Günümüz dünyasında iktidar çok daha görünmez patikalara sahiptir. Mimari yapının yerini elektronik mimari almıştır. Hemen her köşe başına konulan kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, ilerisi, uzaya fırlatılan uydular aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaktadır. Birkaç yıl öncesinde piyasaya sürülen Googleearth programı ile evinde, oturduğu yerde tüm dünya gözetleme olanağına erişebilen “sıradan” bireyler için iktidarın ne denli kapsamlı sistemlere sahip olduğunu düşünmek ürkütücüdür. Bugün teknolojinin ulaştığı bu korkunç nokta ile bireyin gözetlenmekten korunma olanağı yoktur. Cep telefonu, bilgisayar gibi görece daha yeni ve pahalı ürüne sahip olmayan, dahası evinden dışarı adım atmayan bireyler dahi bu enternasyonal gözetim ağına yakalanmışlardır. Günümüzün gözetimi, sadece devlet tarafından değil, ayrıca büyük şirketler tarafından da ve sadece ulus devletler içinde değil, insanlarca yaratılmış sınırları aşan ağlar içinde gerçekleşmektedir. Örneğin, her türde alışverişte kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, hem bireyleri paraları yokken dahi tüketime sevk etmeyi başarmakta hem de yapılan alışverişlerin dökümünün kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. Söz konusu kayıtların tüketici ile şirketler, kurumlar (kredi kartı örneğinden bankaların tüketici ile şirketler, kurumlar (kredi kartı örneğinde bankalar) arasında kalan bir

bilgi olduğunu ve devlet tarafından gerekli görülmedikçe paylaşılmayacağını garanti eden “gizlilik anlaşmaları” ile tüketicilere sözüm ona güven verilmekte, böylelikle sisteme eklenmeleri, bilgilerinin kayıt altına alınmaları meşrulaştırılmaktadır. Bu noktada gizliliğin nasıl mala dönüşüp, pazarda meta değeri oluşturduğuna değinmek gerekir (Binark, 2009: 148). Öte yandan, hızla yaygınlaşan Internet kullanımıyla birlikte, toplumsal paylaşım ağlarına doluşan/akın eden bireyler, bu ortamlarda gözetleniyor olduklarını bilmekte, ne var ki bunu yoğunlukla bir sorun olarak görmemektedirler. Gözetim çok farklı şekillerde yapılmaktadır.

“Günümüzde bilişim ve enformasyon teknolojilerinin en büyük “nimetleri” olan cep telefonları, İnternet (MSN gibi kimi programlar aracılığıyla sağlanan görüntülü görüşme, anlık ileti olanakları vb.) bu denetlemeyi oldukça kolay ve hızlı kılmaktadır. Gözetim tarafından inşa edilen bu güvensizliğe duyulan güven duygusu teknoloji ile uç noktasına varmıştır. Görünürlüklerini, erişilebilirliklerini artıran teknolojik araçlara büyük bir istek ve arzu ile yönelen, her an, her yerde görünür olmak kaygısı taşıyan bireylerin toplamı anlamında bir teşhir toplumundan söz etmek artık hiç de abartı sayılmamaktadır. Barın bir köşesinde, sessizce bir içkinin zevkini çıkarmaya çalışırken aniden, etrafı umarsızca inceleyen bir kamerayı fark edersiniz ve birinin -ya da bir şeyin- sizi izlediğini anlarsınız. Bu kamera sizi neden izliyor? Acaba siz toplumun düzeni için bir tehdit mi oluşturuyorsunuz? Bir başka durumda, bir yere yetişmek için acele ediyorsunuz ve değişen trafik ışıklarına bakarken kırmızı ışık yanmadan yetişeceğinizi düşünerek yanlışlıkla ışık yandıktan sonra geçiyorsunuz. Birkaç gün sonra, size kırmızı ışık kuralına uymadığınızı belirten bir e-posta geliyor. Bu tip olaylar, gittikçe artan bir sıklıkla oluyor ve biz bunların olmasına kesin gözüyle bakmaya başlıyoruz. Her gün hayatımız izlenmeye, kontrol edilmeye ve soruşturulmaya maruz kalıyor. Belli bir amaca hizmet eden bir izleme, etiketleme, dinleme, seyretme, kaydetme ya da kimlik belirleme aracına yakalanmadan, güvenli bir ortam ya da yapacak bir uğraş bulmak giderek güçleşiyor. Yönetilme ve kontrol işlevleri için, iletişim ve bilgilendirme teknolojilerine bağımlı olan bütün toplumlar, gözetlenen toplumlardır” (Lyon, 2009: 12).

Sonuç olarak, özel yaşam, yalnız bırakılma hakkı ve kişisel bilgilerin kimlerle paylaşılıp kimlerle paylaşılmayacağı gibi tercihlerin belirlediği mahremiyetler alanı ile onu korumaya yönelik yasal sınırlamalar, yaşam tarzları ile toplumsal yapıyı dönüştüren enformasyon teknolojileri çerçevesinde giderek işlevsizleşmeye ve ortadan kalkmaya başlamıştır. Teknolojik alanda her geçen gün katlanarak çoğalan gelişmeler, bireyleri giderek daralan bir çemberin içine hapsederken; insanların gündelik yaşamdaki tüm etkinlikleri elektronik ortamda sürekli izlenmeye ve kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Yerküreyi dört bir yandan çevreleyen uydu ve bilgisayar ağları da son sürat gelmekte olan gözetim toplumunun alt yapısını hazırlayarak temellerini atmıştır. Küreselleşme durumlarında, gözetleme, uzaktan gittikçe çok daha fazla şeyin yapılabileceği şekilde genişlemiştir. Bu, küreselleşmenin aslında bir uzaktan kumanda sunmasıdır.

2.5.3. Sanal Cemaatlerde Gözetim

Ortaçağa ilişkin metafizik kesinlikleri yitirerek derin bir 'belirsizlik' içine düşen ve modernite içinde 'hiper-bireysellik' ve 'yalnızlaşma' gibi tehditlerle karşı karşıya kalan günümüz insanı benzer ortak yaşam tarzlarından haberdar oldukları sanal dünyada vücutlarını geride bırakıp bedensizleşerek, bu tehditlere karşı birbirlerine sıkıca sarılır ve kolektif bir iletişimsel eylem dünyası oluştururlar. Sanal cemaatler içinde bireyler, bir enformasyondan arayışından ziyade, “ötekinin yok edildiği” bir toplumsal ilişkiler arayışı içindedirler. Ancak “Öteki”ne karşı tahammülsüzlük üzerine temellenen ve her üyesinin aynı payda içinde bulunduğu sanal cemaatler, aralarındaki ortak noktalar yoluyla simetriyi öne çıkararak 'farklılıkları' ısrarla reddederlerken, küçülme ve içe dönme tehlikesiyle de karşı karşıya kalırlar. Sanal cemaatlerde, -muhafazakâr/Marksist/Anarşist/vb. gibi-farklı düşüncelere sahip olanların sadece kendileri gibi düşünenlerle bir araya gelmeleri, “grup kutuplaşması” adı verilen olguya yol açmaktadır. İnternette giderek yaygınlaşan bu eğilim, hem sistem açısından gözetimi bir zorunluluğa dönüştürmekte hem de demokrasi ortamını tehdit etmektedir. Sanal cemaatler, sosyo-ekonomik ve siyasi konularda kamusal alan oluşturmak yerine, giderek çok daha farklı bir kimliğe bürünmüşlerdir. Gözetim etkinliklerini zorunlu kılan etken de, sanal cemaatlerin politik bir kimlik kazanmalarından öte radikal dini gruplardan cinsel fetişistlere,

bomba yapımına ait teknikleri öğretenlerden çocuk pornosu meraklılarına, Usame Bin Ladin destekçilerinden Hitler taraftarlarına, Richard Bach hayranlarından Michael Jackson fanatiklerine, Harley Davidson fan kulüplerinden nükleer santral karşıtlarına kadar çok geniş bir yelpazede yer alan her kesimden kişinin ağ üzerinde rahatça bir araya gelebilmesi olmuştur (Dolgun 2009: 174).

Doğal olarak, bu kadar farklı ilgi merkezlerinin ve birbirine tamamen karşıt grupların özgürce iletişimde bulunduğu ve/ya örgütlü eylemler için gerekli her potansiyeli barındırdığı bir ortamda, gözetim de kendini otomatik olarak getirecektir. Bu arada içe dönme ve küçülme tehlikesi, sadece sanal cemaatlerle de sınırlı kalmamaktadır. İnternet ortamında bireylerin büyük bir kısmı, kendilerine iletilecek enformasyonu ve görüşleri, kendi bakış açıları ve tercihleri doğrultusunda kısıtlamak suretiyle, 'kişiselleştirme' sürecine girmektedirler. Örneğin, isteyenler Sonicnet.com adlı sitenin sunduğu 'Me Music' hizmeti ile kendi müzik evrenlerini oluşturmakta; Zatso.net adlı sitede, ne tür haberlerin -spor, siyaset, ekonomi, Irak Savaşı, vb, - ilgilerini çektiğini siteye belirtmek suretiyle, neyin haber olduğuna kendileri karar vermekte ve tercihlerine göre kişisel haber bültenlerini oluşturmakta; kişinin önceden bildirmiş olduğu ve/ya en sevdiği programları her yayınlandığında otomatik olarak kaydeden ve zevkleri doğrultusunda kendisine başka programlar da öneren TiVo adlı sitede, TV programları üzerinde bireysel bir denetim sağlamaktadırlar. Böylece internet, bireylerin iletişim evrenlerini tercihlerine göre rahatça uyarlayabildiği ve bu surette gerçek bir bireyselleşmenin yaşandığı bir dünya haline gelmektedir. Sanal cemaatlerin bir diğer kesişim noktası olan “öteki” ne karşı tahammülsüzlük faktörü de, İnternet ile demokrasiyi aynı potada bir araya getirip bütünleştirmek bir yana, tamamen karşıt kavramlara dönüştürmektedir. Demokrasi kültürünün temel unsurlarından biri de, öteki ile karşı karşıya gelme, düşünsel çatışmalar içine girme ve sonra da bir anlaşma zemini oluşturma çabalarıdır. Ancak sanal cemaatlerde, öteki ile birlikte olma, ötekinin varlığına katlanma veya ortak bir payda bulmak için çabalama gibi durumlar söz konusu değildir. Buradaki cemaatler, bireysel planda özgürce yapılan ve ötekini keyfi olarak dışlayan seçimler üzerine kurulmuştur. Bu bakış açısı içinde, farklı ve karşıt kimlikler ile kültürlerin varlığına dayalı olarak, ortak bir yaşam çabası ve karşılıklı tolerans zemini üzerinde yükselmesi gereken

demokrasinin; ötekinin tahayyülden bile silindiği sanal dünyada nasıl boy atacağı ve gelişeceği yönündeki husus, acilen cevaplanması gereken bir soru olarak gündeme gelmektedir. Demokratik sistemlerin bir ayağını 'bireysel özgürlükler' ile 'katılım' diğer ayağını da 'çoğulculuk' oluşturur (Dolgun 2009: 176).

2.6. Sanal Cemaatlerin Diğer Cemaatlerden Farklı Yönleri

İçinde yaşadığımız çağda, bir taraftan “parçalanmışlık”, “hiper–bireysellik” ve artan “yalnızlaşma” yaşanırken, diğer taraftan da “post modern kabileleşme” olarak adlandırılan bir tür cemaatleşmeye yönelik ilginin artışına tanık olunmaktadır. Post endüstriyel çağın teknolojik altyapısını oluşturan “enformasyon iletişim teknolojileri” (ve özellikle de bunların içerisinde Internet/web), daha önce tarihte hiç tanık olunmamış tarzda, “yeni tür ilişkileri” ve “sanal cemaatleri” gündeme getirdi. Amerikan çevrimiçi ya da WELL örneklerinde görüldüğü gibi, bu cemaatlerin üyeleri, daha şimdiden milyonlarla ifade edilmeye başlanmıştır. Aslında “modern insan”a ilişkin en büyük vurgu, onun tek başına oluşudur. Jung'un deyimiyle, bu özellik onu, daha bilinçliliğe doğru atmış olduğu adımda, kitle insanı ile mistik katılımdan ve ortak bilinç dışına dalma tehlikesinden uzaklaştırır. Modern insan, “sorgu” ve “şüphe” altındadır; Ortaçağ insanının metafizik kesinliklerinin hepsini bitirmiştir ve derin bir “belirsizlik” içerisinde, öldürücü bir şokun acısını çekmektedir. Peter Le Burger'a göre, modern dünyada ana özellik teknolojik üretim haline gelmiştir. Modernleşme ile bağlantılı her şeyin, temel sebebi, teknoloji tarafından dünyanın dönüştürülmesidir. Artık hiçbir şey güvende değildir ve hiçbir şey kutsal değildir. Bilimde, teknolojiye ve ekonomideki gelişmeler, geleneksel bakış açısını aşındırmıştır. Teknolojinin getirdiği yüksek hayat standardı, cemaatlerin çözülmesine ve yeni tür bireyciliğin yükselmesine yol açmıştır. (Bozkurt, 2003: 1).

Sanal cemaatlerin günümüzde taraftarları olduğu kadar muhalifleri de vardır. Muhaliflere göre sanal cemaatler, “sahte cemaatlerdir”; samimiyetten uzaktır. Sanal cemaat kavramına daha eleştirel yaklaşan bu gruba göre, bu tarz ilişkilerin yaygınlaşması, insanların gerçek yaşamdaki ilişkilerini başka istikametlere yönlendirir. Dolayısıyla gerçek yaşamdaki ilişkileri yoksullaştırır. Sanal cemaatler, insanların son derece değerli olan zamanını, ailelerinden ve dış etkinliklerinden

çalmaktadır. Yine muhaliflere göre, bu cemaatlerde “güvenilirlik” son derece azdır ve sanal topluluklar yabancılaşmayı artırabilir. Yüz yüze ilişkinin olmadığı siber uzayda insanlar, birbirlerine karşı gerçek taahhütlere sahip değildirler. Ayrıca bazı firmalar, çevrimiçi iletişimin, kurum içerisindeki toplumsal ilişkileri zayıflatacağı gerekçesiyle, firma içerisinde e-mail kullanımını dahi sınırlamak yoluna gitmektedirler. Ancak birçoklarına göre bu kaygılar temelsizdir. Örneğin yapılan bazı çalışmalara göre, Internet kullanımı, insanların fiziki dünyadaki ilişkilerinden ziyade TV'den zaman çalmaktadır. Samimiyetten uzaklık konusunda ise, sıkça vurgulanan, gerçek dünyada olmayan samimiyetin, sanal dünyada da tesis edilemeyeceği şeklindedir (Bozkurt, 2003: 4).

Öte yandan sanal ortamda tanışan insanlar, fiziki dünyada da bir araya gelerek ilişkilerini sürdürebilirler. Nitekim bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, konuya ilişkin görüşmeler yaptığımız, çok sayıda farklı ülkeden Internet kullanıcısı, sanal ilişkileri, fiziki dünyada bir araya gelmek istedikleri insanlarla bir tanışma yeri olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Bazıları da bu ilişkileri geçmişteki mektup arkadaşlığı şeklinde değerlendirmişlerdir. Yine örneğin Bursa'da Internet'te tanışan gençlerin, futbol maçı yapmak için fiziki dünyada bir araya gelmesi, sanal ilişkilerin, bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Yani birçok insan için siber uzaydaki ilişkiler, fiziki dünyadaki ilişkilere bir alternatif olmaktan ziyade, fiziki mekânda bir arada olmak istediği insanlarla tanışma yeri, bir tür agora olarak görülmektedir. Ancak siber uzaydaki cemaatleşmeye yönelik ilişkileri, Tönnies'in pre endüstriyel toplumlara, “gemeinshaft” kavramı şeklinde de düşünmemek gerekir. Aralarında aidiyet duygusu bağlamında bir benzerlik olsa bile, birinci büyük ölçüde cemaat dışından gelen tehdit karşısında, zorunlulukların yarattığı (ötekine karşı) bir ittifak olmasına karşılık, ikincisi, daha ziyade, ötekisiz bir şekilde, ilgi alanlarına göre bir araya gelmedir. (Bozkurt, 2003: 6).

Sanal cemaatlerin oluşmasında Web teknolojisi şüphesiz son derece belirleyicidir; ancak bu ilişkiyi teknolojik determinist mantık içerisinde tek yönlü düşünmemek gerekir. Nihayetinde mevcut teknolojilerin nasıl kullanılacağını da “insan ihtiyaçları” belirleyecektir. Sanal cemaatleri oluşturan alt-kültürler içinde monolitik bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. O daha ziyade alt kültürlerin bir

ekosistemi olarak değerlendirilmektedir. Sanal kültürler temelde heterojen kültürlerdir; son derece gayri ciddi taraflarının yanında, oldukça düzeyli bilimsel tartışmalara da tanık olmak mümkündür. Siber uzay “hiyerarşi” nin düzleştiği bir alandır. Daniel Bell ile sıradan bir öğrencinin yazılarını yan yana görebilirsiniz. Sanal cemaatler konusunda çalışma yapan bir öğrenci rahatlıkla çalışmalarını Howard Rhiengold ile tartışabilir; ya da onun oluşturduğu sanal cemaate üye olabilir. Geleneksel cemaatler, ortak inanç ve güven üzerine kurulur; kilise, cami, sinagog vb. işgal edilen bir bölge vardır. Oysa sanal cemaatlerde mekan bir metafor olur. Weber tarihsel materyalizmin temel varsayımına katılmaksızın ekonomi ile cemaat arasındaki ilişkiye işaret ederek, ekonomik olarak belirlenmeyen cemaatlerin çok nadir olduğunu belirtir. Bu durum kısmen sanal cemaatler için de söz konusudur. Sanal cemaatlerin üyeleri sembolik unsurlar yanında, ekonomik ilişkilerle de birbirine bağlanırlar.

Aslında siber uzayda halen oluşum sürecinde bulunan sanal cemaatler ile postmodernizm arasında bir uyumdan bahsetmek mümkündür Sennet'in bahsettiği “yıkıcı gemenshaft”ın gerilemesine, buna karşılık “ötekisiz” cemaatleşmelerin yükselişine tanık olmaktadır. Bu Baudrillard'ın “Ötekinin yok edildiği çağ” tezi ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Kurationsızlığın ve hiper bireyselleşmenin doruk noktasına ulaştığı bu çağda, sanal cemaatler insanlara (şimdilik zayıf da olsa) yeni aidiyet alanları yaratmaktadır. Geleneksel cemaatlerden büyük ölçüde farklı olan sanal cemaatler içinde insanlar, yalnızlıklarını paylaşacakları, içlerini dökebilecekleri, ya da işleri ile ilgili sorunun çözülmesi konusunda yardım alabilecekleri yeni dostlar bulmaktadırlar. Günümüzde Aydınlanmacı geleneğin “ilerleme” anlayışına dayanan birçok yazar, Internet gibi enformasyon ve iletişim teknolojilerinin; daha katılımcı demokratik bir toplum yaratacağını iddia etmektedirler. Bunlara göre yeni teknolojiler, yönetilenlere, yöneticilere daha kolay izleme imkânı vermektedir; bu sayede kararlara katılım daha da kolaylaşmaktadır.

Yine aynı yaklaşımın bir sonucu olarak, yok edilen öteki ile birlikte, artık ayrımcılığın ortadan kalkacağı, kültürel farklılıklara toleransın daha çok artacağı, ulus devletlerin yerini uluslar üstü yapılara bırakacağı ve dolayısıyla küresel çatışmaların hafifleyeceği şeklindeki örtülü veya açık iddialarda bulunmak için

henüz vakit erkendir. Bu yönde eğilim olmakla birlikte, hala dünyada hâkim olan yapılar modernite ile gelen kurumlardır. Ayrıca sanal dünya yepyeni ilişki biçimlerini beraberinde getirmiş olsa bile, sanal cemaatler içinde insanlar hala eski alışkanlıklarına göre davranıyorlar. Örneğin fiziki dünyada yaşadığımız birçok etnik düşmanlığın günümüzde, siber uzaya da taşındığına tanık olmaktadır. (Bozkurt, 2003: 7).

Sanal cemaatler, bir başka açıdan, zamandan ve mekândan bağımsız farklı insanları yakınlaştırdığı, daha katılımcı demokratik bir dünyanın biçimlenmesine katkıda bulunduğu kadar, yeni “dijital tiranların” doğuşuna da yol açabilir.

2.7. Sanal Cemaatlerde Zaman ve Mekân

Yeni iletişim teknolojileri hızlı erişim, saklama kapasitesi ve kullanıcıya sunduğu yeni hizmet alanlarıyla geleneksel iletişim araçlarından önemli ölçüde ayrılır. Bireylere tüm bu imkânları sunan söz konusu iletişim teknolojileri, bir yandan küresel çapta bir iletişimi mümkün kılarken, aynı anda büyük bir kullanıcı grubu içinde özel iletişim kanallarının kurulmasına da olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede, yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal iletişimin zamansal ve mekânsal boyutu üzerindeki etkisini iyi düşünmek gerektiği açıklık kazanır. İnsanlık tarihinin uzun bir bölümünde çoğu toplumsal etkileşim biçimi yüz yüze gelişmiştir. Bireyler esas olarak ortaklaşa paylaştıkları fiziksel bir mekânda bir araya gelerek sözlü ifade biçimleriyle etkileşimde bulunmaktadırlar. Günümüzde bireyler hala belirli mekânlarda yaşasalar da, teknolojik gelişmelere bağlı olarak mekânların anlamı ve dinamiği değişerek gelişmiştir.

Zaman kavramının farklı anlamlara işaret etmesine karşın, pek çok sosyolojik tanım, zamanın bir anlamda toplumsal olduğunu varsaymaktadır. Zaman, toplum içinde üretilmiş olan ve bu nedenle toplumlar arasında değişiklik gösteren, nesnel olarak verili bir toplumsal düşünce kategorisidir. Sorokin ve Merton’a göre zaman, geçip giden, harcanabilen, tasarruf edilebilen bir şey olarak ele alınmaz. Zamana dair ifadeler olduğunda, bunlar, döngüsel çevreyle ilgili değişimlere dayalı toplumsal etkinliklere gönderme yapılarak gerçekleşir. Modern toplumların genellikle, modern öncesi toplumlara göre saat zamanına daha çok güvendikleri gözlenir. Modern

zamanlarda zaman çoğunlukla toplumsal etkinlikler açısından yapılandırılmaz. Bu tür toplumlar, zamanın boşaltılması ve zamanın soyut, bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanmasının gelişimi çerçevesinde konumlanmışlardır. Modern toplumlardaki çeşitli süreçler insanları, hem zamana doğru bir yönelim gösteren hem de zaman tarafından disipline edilen zamansal öznelerle dönüştürür. Bu rasyonel çözümlemenin yanı sıra, zamana ilişkin, daha görüngüsel yönelimli bir toplumsal kuram geliştirdi (Urry, 1999: 16).

Geleneksel toplumlarda, coğrafi olarak konumlandırılmış ve toplumsal eylemin fiziksel ortamının tanımladığı “mekân” fikri ile kavramsallaştırılan “yer”, belirlenmiş sınırlar içindeki toplumsal ilişkilerin ifadeleri üzerinden okunmaktadır. “Yer”le olan temas toplumsal ilişkiler bazındadır. Yerel çevre iç içe geçmiş toplumsal ilişki kümeleri alanıdır. Bu durum tarafından modern öncesi toplumlardaki “yer” ve “mekân” çakışması olarak tanımlanmaktadır: “Modern-öncesi toplumlardaki zaman organizasyonu da içselleştirilmiş gelenekler bağlamında yapılmaktadır. Zaman, güneşin doğuş ve batışı gibi doğal olaylarla tasvir edilmektedir. Toplumsal yaşamın düzenli pratiklerinin yarattığı rutin, geleneğin temelini oluşturmakta, günlük yaşam gelenekle uygunluk içinde sürmekte ve zaman, geleneksel pratiklerin yeniden hayata geçirildiği bir unsur olmaktadır. (Giddens, 1998: 26).

Dolayısıyla, bu toplumlar mekanik saatin icadıyla edinilen soyut zaman kavramından yoksundurlar. Bu nedenle de alışlagelen kapitalist üretim tarzından çok farklılaşan bir dizi özelliği ortaya koymaktadırlar. Zamanın ve mekânın gündelik hayattaki deneyimi, toplumsal yeniden üretimin maddi pratiği tarafından yapılandırılır. Coğrafi ve tarihsel bakımdan farklılaşan bu pratikler, toplumsal zamanın ve mekânın kuruluşunun da farklılaşmasına neden olmaktadır (Harvey, 1997: 34).

Salt süre olarak, yaşantının maddiliğinden koparılmış olan zaman, -şeylerin gerçek durumlarıyla karşıtlık içinde- gerçek, ‘nesnel’ zaman olarak algılanır; çünkü para gibi zaman da evrensel ve kamusal olarak ifade edilir (Giddens, 2000: 141).

Kapitalizm, alanını genişlettikçe –küreselleşmeye doğru- kurduğu sistemi yönlendirebilmek için farklılıkları yok etme yoluna gider; tek tipleşme ve müdahale kolaylığı. Böylece, Kapitalizm kendi mekân ve zaman anlayışını her coğrafyada tekrarlar, o coğrafyayı kendi istekleri doğrultusunda, soyut bir mekân ve zaman anlayışı çerçevesinde yeniden kurar. Bireyin kendisinin ve yaşam çevresindeki her şeyin tek tipleştirilmesi, hayatını mekanik bir düzeneğe dönüştürmektedir. Bir yere ait olma duygusu yok edilmiş, herkes ve her şey yer değiştirebilir olmuştur. Elektronik bilgi, iletişim ve ulaşım ağları toplumsal süreç içinde daha merkezi hale geldikçe, “gerçeklik” de yerini “hiper-gerçeklik” e bırakmakta yani, “yer” in insan değerleriyle kuşatılma ve bunun mekân olarak yorumlanma olasılığı uçup gitmektedir (Robins, 1996: 35).

Küreselleşme, yerkürenin doğal boyutlarını parçalamakla yetinmemekte, toprağa bağlı olan eski bölgelerin, eski ülkelerin ve eski ulusların yerel zamanlarının kurduğu uzun vadeli zaman dilimlerinin önemini de ortadan kaldırmaktadır. Geçmiş, şimdi, gelecek seklindeki eskiye ait üçlü süre sınıflandırmasının yerine bugün tele varoluşun anındalığı geçmektedir (Virilio, 2003: 45). Böylece artık ortaya çıkarılan şey mekân değil yenedünya zamanıdır.

Küreselleşmeyle birlikte zaman ve mekânın toplumsal etkinliklerden ayrılması, boş bir zaman boyutunun gelişimi, mekânın yerden ayrılması, toplumsal ilişkileri yerel bağlarından çekip çıkaran simgesel gösterge ve uzman sistemlerinin ayırıcı mekanizmasının ortaya çıkışı söz konusudur (Urry, 1999: 31). Lefebvre, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekân üretimiyle ilgilenmektedir. Zaman içinde farklı mekân biçimleri birbirini izler. Doğal mekândan, mutlak ve soyut mekâna doğru ardışıklık vardır. Soyut mekân, yaratılmış mekânlardır. Mekânsal ile ilişkili olarak sosyoloji, toplumsal pratiklerin mekânsal olarak örüntülendiği ve bu örüntülerin önemli ölçüde bu toplumsal pratikleri etkilediği olgusuna yetersiz ilgi göstermiştir. Toplumsal bilimlerdeki kuramların hepsinin değilse bile çoğunun, zaman-mekân içindeki insan etkinliği örüntüsüne ilişkin konuları kapsamalıdır. Çünkü bu etkinlik mutlaka zaman ve mekân içinden geçişi kapsamaktadır. Toplumsal etkileşimlerin zamansal düzenindeki değişimler, genellikle mekânsal alandaki değişimleri gerektirir (Urry, 1999: 94). Her şeyden önce mekân, içine

yerleşen maddi nesnelerden bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemelidir. Fakat mekân sadece bu tür nesnelere de indirgenemez.

Modernizm öncesinde zaman kavrayışı büyük ölçüde doğal olaylara ve yere ait geleneklere göre belirlenmektedir. “Ne zaman” sorusunun yanıtı, beraberinde “nerede” sorusuna bağlanmaktadır. Bu nedenle geleneksel toplumlarda mekân ve yer birbirleriyle özdeşleşmektedir (Giddens, 1998: 32). Çünkü mekânın kavranmasında belirleyici rol, yerel etmenlerdir; her mekân, iç dinamikleri tarafından belirlenmektedir.

Hannah Arendt, moderniteyle birlikte çöküşe girdiğini düşündüğü kamusal alanın ideal bir tasvirini yapmaya çalışmıştır. İş ve emeği özel alanda, yani hane alanında gerçekleştiren bireyler, kamusal alanda tartışmak, siyaset yapmak için bulunmaktadırlar. Kamusal alandaki bu eşitler arasındaki tartışma ortamına getirilen ilk ve doğal eleştiri, kadınları, köleleri kapsayan çok geniş bir insan grubunun dışlandığı bu alanda ancak gündelik hayat uğraşlarının başkaları tarafından yapılması sayesinde tartışmak ve politika yapmak için zaman bulan özgür erkeklerin söz konusu olmasıydı. Arendt’in bu kamusal alan özel alan ayrımı, internet kaynaklı iletişimin en gözde ürünü olan sanal cemaatlerin kavramsallaştırılmasında, açıklanmasında ve kimi zaman da meşrulaştırılmasında, doğrudan bir etki olmasa da dolaylı yoldan bir etki yapmaktadır. (Kılıçbay, 2005: 26) Bununla bağlantılı olarak Michael Hauben, tarafından netizen terimi icat edilmiştir. Net’in gelişmesi için çabalayan, neredeyse hayatlarını bunun için adanmış bilinçli ve sorumlu net yurttaşlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Net yurttaşı şu şekilde tanımlanmaktadır: 21. yüzyıla hoş geldin. Net’in mümkün kıldığı global bağlar sayesinde bu dünyanın bir yurttaşısın. Herkesi hemşerin olarak kabul ediyorsun ancak dünya çapında bilgisayar ağları sayesinde dünyanın büyük bir kısmıyla temas halindesin. Coğrafi ayrılıkların ortadan kalktığı sanal bir dünyada yaşayan insandır.

Rheingold ise, kendisinin de üyesi olduğu ve yıllar süren bir birliktelikten kaynaklanan sıkı ilişkilerin ve neredeyse artık gündelik hayatta yitirildiğine inanılan yardımlaşma erdeminin yeniden canlandığı İnternetteki tartışma gruplarının nasıl yeni bir toplum modeli oluşturduğunu tartışmıştır. Bu toplumsallığı cemaat olarak

adlandırmakta olan bir terim önermiş, hem de İnternet ortamında bir araya gelen ve tartışan bireylerin oluşturduğu grupları tanımlamak için kullandığı bu terimin, eleştirel bir çıkış noktası bırakmayacak derecede, interneti hangi amaçla kullandığının önemli olmaksızın bireylerin içine hapsedildiği bir blok haline gelmesine sebep olmuştur. Sanal cemaat, İnternet ortamında oynanan çok katılımcılı simülasyon oyunlarından, her türlü tartışma gruplarına, sohbet odalarından siyasi örgütlemelere değin her türlü geçici ya da daimi bir arada olduğu tanımlar hale gelmiş durumdadır (Kılıçbay, 2005: 28).

Siber-uzay kavramı ilk kez, insan-makine ilişkiselliğinde ortaya çıkan dönüşümü ifade etmek için, William Gibson'un 1984 yılında yayınlanan *Neuromancer* adlı romanında kullanılmıştır. Söz konusu eserde, internete giren roman kahramanı, elektronik ağ içinde kaybolarak, veri akışının bir parçası haline dönüşmektedir. Böylece, internet kullanıcılarının görece şekilde 'bedensizleşmesi' imgelemi altında enformasyon çağında 'kimlik alam' olarak bedenin kaybına yönelik endişeler dile getirilmiştir. Birlikte hissedilen halüsinasyon benzeri bir akışkanlık içinde, zihnin eridiği kurgusal bir mekan ya da bireyler ile onların zihinsel ürünleri arasındaki etkileşim şebekesinin oluşturduğu kavramsal bir dünya olarak siber-uzay, “zaman ve mekânla bölünmüş, ancak fiziksel giriş araçlarının oluşturduğu şebeke ile birbirine bağlanan ve dilin sayısal temsillerini ve duyuşal deneyimlerini kullanarak paylaşılan bir zihin durumu” olarak tanımlanabilir. Coğrafi alanın sömürgeleştirilip, kapitalist mübadele sistemi içinde bir üretim ve tüketim bölgesine dönüştürüldüğü yerde siber-uzay, kapitalizm bağlamında geliştirilmiş enformasyon teknolojilerinin bir ürünü olarak kendini ortaya koyar (Dolgun, 2009: 193).

İnternet kullanıcıları, “siber uzayda” yaşamaktadırlar. Siber uzay, interneti oluşturan küresel bilgisayar ağının biçimlendirdiği etkileşim uzayı anlamına gelmektedir. Siber uzayda, büyük ölçüde Baudrillard'ın deyişiyle, bizler artık “halk” değil, ancak birbirimizin ekranlarındaki iletiriz. Kullanıcıların kendilerini tanımladığı e-posta dışında, İnternet üzerindeki hiç kimse ötekinin gerçekte kim olduğunu, onların kadın mı yoksa erkek mi olduklarını, hatta bu dünyada olup olmadıklarını bile bilmemektedir. İnternet hakkında, bir bilgisayarın önünde oturan

bir köpeği gösteren ünlü bir karikatür vardır. Karikatürün yazısı şöyledir: “İnternetin iyi tarafı, hiç kimsenin sizin köpek olduğunuzu bilmemesidir” (Giddens, 2000: 420).

Siber-uzay içinde zamanın ve mekânın kişilere bağlı olarak görece şekilde ortadan kalkmasıyla, doğal çevrelerinden koparak 'bedensiz enformasyona' dönüşen bireyler, panoptik karakteristikler taşıyan 'kapalı' ve 'gözetime tâbi' bir sanal dünya içinde etkileşime girerler. Bireylerin tercihleri, düşünceleri ve eylemleri -kısacası onlara ait her tür bilgi- gittikçe şeffaflaşırken; egemen güçlerin varlıkları da, bu teknolojiler sonrasında alabildiğine gizli kalmaktadır. Bu anlamda internetin, söz konusu teknolojilerin gösterdiği gelişmeler sonrasında, aşağıda belirtilen alanlarda eşî görülmedik şekilde güçlendirilmiş panoptik bir aygıta dönüştüğünü söylemek mümkündür (Dolgun, 2009: 194).

Özellikle internetin gelişimiyle birlikte toplumsal etkileşim fiziksel mekândan ayrılması daha da belirginlik kazanmıştır. İnternetin gelişimiyle birlikte aracısız bir şekilde uzak mesafelerdeki bireylerle ve kaynaklarla etkileşime girebilme imkânı bireylerin geçmiş ve mekân kavramını değişime zorladığı söylenebilir. Şüphesiz toplumsal yaşamda ve iletişimde sözlü geleneklerin ve bedensel performansın önemi ve yeri devam etmektedir, ancak teknolojik gelişmelerle birlikte internette gelişen iletişim biçimleri, var olan iletişim biçimlerine alternatif oluşturacak ölçüde yeniden biçimlenmektedir. Artık günümüzde kişisel deneyim alanımızın temelini oluşturan dünyayı ve dünya içindeki yerimizi algılama biçimimiz giderek bu dolayımlanmış sembolik biçimlerle şekillenmektedir. İletişim teknolojileri o kadar ilerlemiştir ki dünyanın uzak bölgelerindeki kişilerle deneyimlerimiz için artık fiziksel olarak orada bulunma zorunluluğumuz ortadan kalkmıştır (Thompson, 2008: 60).

İnternette ağı girenler de, benzer şekilde, öncelikle enformasyonun/ bilginin nesnesi haline dönüşürler. Günümüzde, teknolojik altyapı imkânları doğrultusunda evrensel bir denetim mekanizması haline dönüşen İnternet, kapatmış olduğu sanal ortamda gündelik yaşamla ilişkilerini kesmek yoluyla bireyleri gerçek dünyadan soyutlayarak bir anlamda yalnızlaştırırken, istediği anda bireyler hakkında her tür bilgi ve kişilik profillerine ulaşabilme imkânı sayesinde de güvenli gözültına almış olur. Ayrıca, sanal ortamda sunduğu (!) bilgi ve/ya enformasyon sayesinde istediği

gibi yönlendirme imkânına da sahip olduğundan, kişileri bir eğitimin nesneleri haline getirir. Bireyleri olmadıkları ve/ya olmayı hiç düşünmedikleri bir şeye dönüştürmektir. Aynı şekilde Internet de, içindeki neredeyse sınırsız seçme imkânları ve alternatifler doğrultusunda, kişileri kendi iradeleri ile iradesizleştirerek; titiz bir şekilde oluşturduğu enformasyonu -ve dezenformasyonu- ya da popüler kültür içinde kutsayarak ikonalaştırdığı imajları, herhangi bir zorlama olmaksızın bireyler bizzat kendileri isteyecekleri şekilde sunarak, bir süre sonra onları daha önce düşünmedikleri veya olmayı amaçlamadıkları kişiliklere/tüketicilere dönüştürme gücünü taşımaktadır.

Elektronik ağdaki özel yaşam ile etkinlikler, savunmasızca ve tüm çıplaklığıyla denetimcilerin gözleri önüne serilmektedir. Bu bağlamda siber-uzay, bir iletişim ağı olmaktan öte, arz ettiği özellikler ve işlevlerinden dolayı toplumsal bir yapı olarak kendini ortaya koyarken iletişim ağları da, post-modern bir kültürü ifade etmektedir. Internet ise, elektronik cemaatlerin oluşturduğu sanal dünyada, 'panoptik bir alan' olarak, toplumsal denetim ile gözetimin en güçlü mekanizması şeklinde insanlığın karşısına dikilir (Dolgun, 2009: 195-197).

Bütün bunlar değerlendirildiğinde çıkarılabilecek sonuç, içlerinde İnternetin de bulunduğu yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin ya insanlığı demokratikleştirecek, eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve herkes tarafından paylaşılan global bir kültür yaratacak özgürleştirici araçlar olarak, ya da kapitalizmin ulaştığı son noktayı temsil eden yeni sömürü ve hegemonya aygıtları olarak görülmüş olmalarıdır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerine tek boyutlu, genelleştirici bir bakışla yaklaşmanın güçlüğü neredeyse imkânsızlığı göz önüne alındığında, bu teknolojiler iyidir ya da bu teknolojiler kötüdür gibi birbiriyle karşıt, son derece basitleştirilmiş iki kamptan birini tercih etmek son derece basit olacaktır. Bunların yerine iletişim teknolojilerini kendi yaşamımızla anlamlandırmak daha yararlı bir yol olacaktır.

3. Sosyal Paylaşım Ağları

Bilgisayar ortamlı iletişim içinde sosyal paylaşım ağlarının başlangıcı olarak tanımlayabileceğimiz sanal toplulukların oluşumu 1990'ların sonunda olmuştur.

Wellman ve çalışma arkadaşları bilgisayarlı iletişimde sosyal ağların bireyleri birbirine bağlama ve coğrafi olarak birbirlerine uzak olan birey ve organizasyonları paylaşılan ilgiler çerçevesinde yakınlaştırma sürecini devam ettirdiği görüşündedirler. Sanal topluluklar belli kuralları ve dinamikleriyle fiziksel dünyadan farklı topluluklardır. Sanal topluluklar, fiziksel toplulukların iletişim biçimlerini izlemezler. Çoğu zayıf bağlara dayanan, son derece çeşitlenmiş ve uzmanlaşmış ve destek üretebilen kişisel sosyal ağlardır (Durmuş, Kılıç, Ulusu, Yurtkoru, 2010: 20).

“Bu ağlar düşük maliyetle uzaklıkları aşarlar, kitle iletişiminin yayılmasını sağlarlar. Sanal paylaşım siteleri; ortak ilgileri, amaçları ve hedefleri olan coğrafi ya da kurumsal sınırların dışında kişisel ve profesyonel ilişkiler geliştirmeyi sağlayan web tabanlı gruplardır” (Castells, 2003: 21). Sosyal paylaşım ağlarının küresel olarak artması ve milyonlarca kullanıcının bu ağlara üye olması, sanal toplulukların organize hale geldiğinin bir göstergesidir.

“Sosyal ağ kavramı 1954 de Barnes tarafından ilk kez tanımlanmıştır. Sosyal ağ, bireyler arasındaki rastlantısal tanışmalardan ailevi bağlara kadar uzanan ilişkilerin haritasıdır. İletişim bilimi açısından incelendiğinde sosyal ağ kavramı, Mc Luhan ve Innis’in öncülüğünü yaptığı teknolojik belirleyicilik yaklaşımı ile açıklanabilir. 19.yüzyılda yeni iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber iletişim teknolojilerinin belirleyiciliği görüşü ön plana çıkmıştır. Mc Luhan her kültür çağında bilginin kaydedilip aktarıldığı iletişim aracının ya da ortamın o kültürün karakterinin belirlenmesinde kesin rol oynamaktadır. Ona göre insanlar, iletişim araçlarının niteliklerine göre bazı duyularına diğerlerinden daha fazla ağırlık vermektedirler. Bu anlamda İnternet, insan duyularının çoğunu kullanabilmesi anlamında “küresel köy” ifadesinin günümüzde geldiği son nokta olarak yorumlanabilir” (Durmuş, Kılıç, Ulusu, Yurtkoru, 2010: 17).

“İnternet ve bilişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte elektronik posta, video konferans, elektronik haber gibi iletişimi kolaylaştıran bilgisayar uygulamaları aracılığıyla, alıcı ve verici arasındaki bilgi akışının veya değişiminin gerçekleştiği bilgisayar ortamı iletişim, insanların oluşturmuş oldukları sanal toplulukların

gelişmiş şeklidir. Günümüzde farklı yerlerde bulunan bilgisayarları birbirine bağlayan bilgisayar ağları, aynı zamanda dünya üzerindeki çevrim içi olan insanları da birbirlerine bağlayarak sosyal ağları oluşturmaktadır “(Timisi, 2003: 19).

Toplumsal paylaşım ağlarının son birkaç yıl içinde hızla yayılması ve kullanıcılar tarafından benimsenmesi beraberinde daha yaygın ve daha yoğun bir bilgisayar kullanımına yol açmıştır. Bilgisayar kullanıcıları zamanlarının çoğunu internet ortamında, özellikle de toplumsal paylaşım ağlarında geçirmektedir. Bugün toplumsal paylaşım ağları arkadaş bulma ya da mevcut arkadaşlıkları sürdürmenin ötesinde gündelik yaşamın rutin / akışı içerisinde bir alışkanlık ve yaşam biçimi haline gelmiştir. Toplumsal paylaşım ağlarında oluşturulan profiller, paylaşılan videolar, yapılan yorumlar, kurulan ilişkilerin boyutu, yakın zamanlarda ana akım geleneksel medyada gerçek yaşamın sanal uzama tümüyle taşınacağı endişesini doğurmakta, bu bağlamda toplumsal paylaşım ağlarında süre giden iletişim biçimleri gündeme getirilmektedir. İlk toplumsal paylaşım ağları 1990’lı yılların sonlarında oluşturulmaya başlanmıştır. Tanınan ilk toplumsal paylaşım ağı, 1997 yılında kurulan SixDegrees’dır. Milyonlarca kullanıcıya ulaşmakta başarılı olan site, aynı başarıyı ilgiyi sürdürmek konusunda gerçekleştiremeyerek, 2000 yılında verdiği hizmeti sonra erdirmiştir. İkinci dalga 2001 yılında kurulan Ryz.com ile başlamıştır. RYZE.com, iş dünyasındaki profesyonellerin özellikle de yeni girişimcilerin iletişim kurmasını sağlamak üzere tasarlanmış ücretsiz bir toplumsal paylaşım ağı olarak kurulmuştur. Nitekim 2002 yılında kurulan Friendster, Ryse.com’un sadece iş dünyasına dönük olmasından dolayı tamamlayıcısı nitelikte daha geniş sosyal kesime hitap edecek şekilde tasarlanmıştır. 2003 yılından sonra oluşturulan/tasarımlanan toplumsal paylaşım ağlarından en dikkat çekici olanları Facebook ve MySpace olmuştur. Genç kullanıcılar tarafından ilgili ile takip edilen My Space, özellikle favori müzik gruplarıyla iletişime geçmek isteyenlerin adresi olmuştur. 2004 yılına gelindiğinden ise Facebook olgusu ortaya çıkmıştır. Başlangıçta sadece Harvard Üniversitesi’nin e-posta adresine sahip olan kullanıcılarla sınırlı olan Facebook ortamı, zamanla birçok üniversite ağında desteklenmeye başlamıştır. 2005 yılında, lise öğrencilerini de ağına katan Facebook sonrasında herkesin kullanıma açılmıştır (Binark 2009: 27).

3.1.Toplumsal Paylaşım Ağlarının Tanımı ve Kapsamı

İnsanlık bugün, teknolojinin gelişimiyle birlikte giderek bir ağ toplumunda yaşamaktadır. Böyle bir ağ toplumunun oluşumunda yeni iletişim teknolojilerinin de katkısı bulunmaktadır. İnsanlığın bu sanal ortamda yeni iletişim çabalarını görmekteyiz. Bu çabaların önemli ürünlerinden birisi de sosyal iletişim ağlardır. Yeni iletişim teknolojilerinde hızlı gelişmeler sonucunda yaşanan bireylerin sosyal ağ sitelerine olan ilgisi giderek artmıştır. Günümüzde sosyal ağ siteleri arkadaş bulma, mevcut arkadaşlıkları sürdürme, yeni ilişki biçimleri geliştirme gibi olanaklarla gündelik hayatımızda bir alışkanlık olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Sosyal paylaşım ağlarının son birkaç yıl içinde hızla yayılması ve kullanıcılar tarafından benimsenmesi, beraberinde daha yaygın ve daha yoğun bir bilgisayar kullanımına yol açmıştır. Bugün batılı ülkelerde neredeyse her evde bir bilgisayar ve internet erişimi mevcuttur. Bilgisayar kullanıcıları zamanlarının çoğunu İnternet ortamında, özelliklede sosyal paylaşım ağlarında geçirmektedirler. İnsanların sosyal paylaşım ağlarında gittikçe daha fazla zaman geçirmesi yeni ve daha gelişkin paylaşım ağlarının oluşmasını da teşvik ederek, dünya genelinde ağ örüntüsünün/örüntülerinin hızla gelişmesinde etkili olmuştur.

“Toplumsal paylaşım ağları, dar anlamıyla dünya genelindeki bilgisayar ağlarını ve kurumsal bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan elektronik iletişim ağı olarak tanımlanan internetin gelişmesiyle, bireyleri farklı bireylerle sanal uzamda buluşturan web tabanlı hizmetlerdir. Geniş anlamda ise, bireylerin sınırları belli olan bir sistem içerisinde açık veya yarı açık görüntü oluşturmalarına izin veren farklı kişilerle bağlantı paylaşımında bulunan kişilerin listesini, bu kişilerin bağlantılı olduğu diğer kişilerin listesini gösteren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Bu siteler, kullanıcılar için farklı kullanıcılara karşı kendini temsil etme yolu olan ve kullanıcının hemen hemen bütün kişilik özelliklerini yansıtan (görüntü esas alan) sitelerdir. Toplumsal paylaşım ağlarının çoğunda kullanıcılar yeni insanlarla karşılaşma ve iletişime geçme amacının ötesinde mevcut arkadaşları veya tanıdıkları ile de iletişim sürdürme amacını gütmektedirler” (Binark 2009: 28).

“Sosyal ağlar, bireylerin internet üzerindeki toplum yaşamı içinde kendilerini tanımlayarak, insanların yarattığı sanal ortamda, aynı kültürel seviyedeki anlaşabilecekleri diğer insanlarla internet üzerinden çeşitli yöntemlerle iletişime geçme ve sosyal iletişim kurmaya yarayan yapılardır. Bu yapılar, kullanıcıların, çevrimiçi sosyal topluluklar içerisinde birbirleriyle iletişim kurmalarını, ortak ilgi alanlarına veya ortak özelliklere sahip diğer kullanıcılara ulaşarak onlarla iletişim kurabilmeyi sağlamakta, aynı zamanda da kullanıcıların fotoğraflarını, dosyalarını, kişisel çalışmalarını ve bilgilerini internette yayınlamasına ve hatta çevrimiçi organizasyonlar düzenlemesine de yardımcı olmaktadır” (Deperlioğlu ve Köse, 2010: 25).

Goffman ise, insanların bulundukları ortama yeni bir kimsenin katılmasıyla o kimse hakkında bilgi edinmeye ya da hâlihazırda sahip oldukları bilgileri kullanma çabası içerisinde girdiklerini söyler. Kişilerin başka kişilerin yaşamında en çok merak ettiği konuşulanların başında kişinin genel iktisadi durumu ve toplumsal konumu, toplumsal ilişkileri kendini nasıl gördüğü ve çevresine takındığı tavır, gibi konular gelmektedir. Yani toplumsal paylaşım ağları bireyin oluşturduğu profil ile kişinin ününü ve statüsünü artırma aracı olduğu gibi, bu ağların diğerlerinin bağlantılarını gözlemleyebilme ve birbirlerine mesaj bırakabilme özellikleri ile de ilişkilerinin durumunu da gösteren bir araçtır. Diğer taraftan toplumsal paylaşım ağları kullanıcılara gerçek yaşamda olmak istedikleri ancak olamadıkları konumlarını tesis edebilme olanağını da sağlamaktadır. Yani kullanıcılar toplumsal paylaşım ağlarında sanal bir yaşam kurabilmektedirler. Bu kapsamda kullanıcıların toplumsal paylaşım ağlarında yer alan görüntü özelliklerinin çoğu, istedikleri ama ulaşamadıkları yaşam biçimlerini karakterize edebilir. O kişi ile arkadaşlık kurmak isteyen kimseler, bu durumda kişinin gerçeği yansıtmayan özellikleri doğrultusunda ilişkiye geçerler ve kendilerinden izledikleri karakterin sahip olduğu özelliklere gerçekten de sahip olduğuna, kurulan ilişkinin yol açacağı ya da ima edilen sonuçlara gerçekten yol açacağına ve genelde her şeyin, görüldüğü gibi olduğuna inanmaları istenir (Binark, 2009: 23). Hemen tüm toplumsal paylaşım ağlarında karşılaşılan temel karakteristik özelliklerin bu yönde olduğu söylenebilir.

“Toplumsal paylaşım ağıları, ara yüzleri, kullanım özellikleri ve kullanıcı grupları açısından da farklılıklar göstermektedirler. Bazı toplumsal paylaşım ağıları kullanıcılar için farklı özellikler sunmazken, bazıları da fotoğraf, video paylaşımı, bloglama, anında mesaj gönderme gibi özellikleri ile kullanıcılar açısından daha cazip hale getirilmektedir. Diğer taraftan, toplumsal paylaşım ağıları etnik kimlik, dil, cinsiyet, siyaset gibi bazı özel gruplar etrafında tasarlanmıştır. Mesela LinkedIn meslek yönelimli bir toplumsal paylaşım ağıdır. LinkedIn kullanıcıları, kendi iş alanlarına ilişkin ağlarla siteye bağlanmakta, bildikleri ve güvendikleri kişilerin iletişim detaylarını ellerinde bulundurarak ticari veya bilgi amaçlı iletişim içinde bulunmaktadır. Facebook'un özelliği ise, sitenin tüm kullanıcılara açık olması ve aynı zamanda sitede çeşitli özel grupların oluşturulabilmesidir” (Binark 2009: 33). Yukarıda aktarılan araştırma, toplumsal paylaşım ağlarının dünyaya yayıldığını imlemekle birlikte, bu ağların popüler olduğu bölgeler arasında farklılık olduğunu da göstermektedir.

İletişim araçları, enformasyon teknolojileri ve internet erişiminde kullanılan çeşitli bilgisayarlar insanların gündelik yaşamında daha etkin bir araç haline gelmiştir. İnternet erişimi ile her türlü enformasyona ulaşma, gündelik yaşamda bankacılık, sağlık, eğitim gibi hizmetlerden kolayca yararlanma, farklı kimliklerle toplumsal iletişimde bulunma gibi olanaklar gelişmiştir.

3.2. Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook

Facebook; insanları arkadaşlarına, çalışan, eğitim gören ve yaşadıkları ortamda yer alan diğerlerine bağlayan sosyal bir araçtır. İnsanlar, Facebook'u kullanarak arkadaşlarına iletişim sağlayabilir, sınırsız miktarda fotoğraf yükleyebilir, link ve videoları paylaşabilir ve tanıştıkları insanlar hakkında daha fazla bilgi alabilirler.

“Facebook, hem kullanıcı sayısının fazla olması hem de kullanımının tüm dünyaya yayılması bakımından diğer toplumsal paylaşım ağlarına kıyasla daha fazla gündemde yer almaktadır. Bugün Facebook'un tüm dünyada 200 milyondan fazla aktif kullanıcısı vardır. Kullanıcıların yarısından fazlası üniversite dışındadır. Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg, Andrew McCollum ve Eduardo

Saver'ın da yardımıyla 2004 yılında “The Facebook”u kurmuştur. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra Harvard öğrencilerinin yarısından fazlası Facebook'a üye olmuştur. Facebook kullanıcıları fotoğraf, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ilgi alanları gibi kişisel özelliklerin yer aldığı profiller oluşturabilmekte, özel ve herkese açık mesajlar göndererek farklı arkadaşlık gruplarına katılabilmektedirler. Genellikle toplumsal paylaşım ağlarının özelliklerinin karşılaştırılmasında sıkça Facebook ve MySpace arasındaki ilişkiye başvurulmaktadır. Bu iki site arasındaki en önemli fark, kullanıcılar için sundukları uygulamaların özelleştirilebilme düzeyleridir” (Toprak vd., 2009: 37). Burada belirtilmesi gereken husus, facebook'u diğer toplumsal paylaşım ağlarından ayıran en belirgin özelliğin uygulama alanını sürekli genişletmesi ve geliştirmesidir. Facebook, kuruluşundan bu yana kullanıcıların ihtiyaçlarını enformasyon teknolojilerini ve yeni medya dolayimli iletişim pratiklerini yakından takip ederek karşılamaya çalışmıştır.

“Facebook'u diğer toplumsal paylaşım ağlarından ayıran dikkat çekici bir durum ise, Facebook kullanımının tüm dünyaya yayılmış olmasıdır. Diğer toplumsal paylaşım ağlarının yaygınlığı daha çok yerel düzeyde kalmıştır. Facebook ise, küresel ağ içinde hem tecimsel değerini katlayarak yaygınlaşmış hem de yerel birtakım uygulamalarla, bu küresel ağ'a yerel örüntüleri ve dinamikleri eklemiştir” (Binark, 2009: 41).

Kullanıcılar, Facebook'ta birçok nedenden dolayı erişim gerçekleştirmektedir; gözetleme; fikir, fotoğraf, video, müzik paylaşımı; oyun oynama, alışveriş, etkinlik düzenleme vs, gibi pek çok neden İnternet kullanıcılarını Facebook'a çekmektedir.

3.2.1. Arkadaş Bulmak Amaçlı

Kullanıcılar, yaygın olarak gerçek yaşamda ilişki halinde oldukları kişilerle sanal uzamda iletişime geçme yolu olarak Facebook'u kullanmaktadırlar. Kullanıcılar, fotoğraf ve kimlik bilgileri aracılığıyla bugün ya da geçmişte bir şekilde ilişki halinde oldukları diğer kullanıcılara ulaşabilmekte, sanal ortamda buluşma yeri olarak Facebook'u tercih etmektedirler. Böylece Facebook aracılığıyla yaşamları içerisinde okul, mahalle, akrabalık vb. paylaşımlarından ötürü geçmişte bir arada oldukları; ancak uzun zaman gerçek yaşamda fiziksel olarak iletişim halinde ol-

madıkları kişilerden Facebook aracılığıyla, haberdar olabilmektedirler. Onlarla “arkadaşlık daveti” ile iletişime geçerek sanal uzamda kendilerine toplumsallaşma alanı yaratmaktadırlar.

3.2.2. Denetim ve Gözetim Amaçlı

Facebook kullanıcıları, diğer kullanıcıların sayfalarını ziyaret ederek, izin verdikleri ölçüde bilgi, fotoğraf ve paylaşımlarına erişebilmektedirler. Ad-soyad üzerinden arama yapıldığında da aranılan kişinin Facebook'ta hesabı varsa yine aynı şekilde kişisel bilgilere kolaylıkla erişim sağlanmaktadır. Bu ulaşılabilirlik aslında tüm kullanıcıları aynı zamanda gözetlenebilir yapmaktadır.

3.2.3 Video, Resim, Fotoğraf, Müzik, Fikir Paylaşımı Amaçlı

Üyeler Facebook'ta yer alan kişisel sayfaları üzerinden beğenilerini, ideolojilerini ve zevklerini yansıtan görsel - işitsel materyalleri diğer kullanıcılarla paylaşmaktadırlar. Kişisel hesaplarda yer alan bu paylaşımlar, diğer kullanıcılar açısından kişinin kimliği hakkında bir tür veri özelliği taşımaktadır.

3.2.4. Oyun Oynamak Amaçlı

Kullanıcılar Facebook üzerinden çeşitli oyunlar oynayabilmekte, bu oyunları arkadaşlarıyla paylaşabilmektedirler. Facebook'un en popüler uygulamalarından biri video, resim, fotoğraf, müzik ve fikir paylaşımıdır. Kullanıcılar bu uygulamalarla sayfalarına sınırsız sayıda video, resim ve müzik yükleyebilmekte ve bunları istedikleri kişilerle paylaşabilmektedirler. Facebook'un dünya çapındaki popülerliğini ve kullanıcı sayısındaki devasılığı fark eden oyun firmaları bu sosyal platformu aynı zamanda bir oyun platformuna dönüştürmek için Facebookla anlaşma yapmışlar ve oluşturdukları 1000den fazla oyunla Facebookta adeta bir oyun bahçesi kurmuşlardır. Birçok türde üretilen oyunlar kullanıcılar arasında bir salgın hızıyla yayılmış buda beraberinde diğer oyunların piyasaya sürülmesine zemin hazırlamıştır.

Facebookun en popüler oyunlarından olan Zynga Poker ve FarmVille gibi oyunların yaratıcısı olan Zynga firması piyasa değerini çok kısa bir sürede 4 milyon dolara çıkarmıştır. Kullanıcılar bu çok geniş oyun yelpazesi içinden istediği oyunları ücretsiz oynayabilmekte ve arkadaşlarını da bu oyunlara davet edebilmektedirler.

Facebook’da en fazla karşılaşılan durumlardan biri de arkadaşların birbirine oyun isteği göndermesidir. Bu durum zaman zaman kullanıcılar arasında şikâyet konusu olmaktadır.

3.2.5.Örgütlenme Amaçlı

Facebook kullanıcıları genellikle gerçek yaşamda karşılığı olan herhangi bir durum karşısında hızla tepki verme eğilimine sahiptirler. Bu durum, kitleleri ilgilendiren siyasal, ekonomik bir olay olabileceği gibi, çok daha küçük grupları ilgilendiren ya da daha az bilinir olaylar da olabilmektedir. Özellikle geleneksel medyada gündeme getirilen herhangi bir olay kısa zaman sonra Facebook'ta kendine yer bulabilmektedir. Genel olarak, üyeler kendileri gibi düşünen diğer üyelerle bir arada olma davranışı sergilemektedir. Grubun adı çoğu zaman ortak bir fikri, ideolojiyi yansıtır niteliktedir. Facebook ortamında oluşturulan bu gruplar zaman zaman çeşitli konularda kampanyalar düzenlemekte ya da çevrim dışı yürütülen bir kampanya için ayrı grup sayfası oluşturmaktadırlar. Üyeler kampanyaya destek vermeleri için davet edilmekte, grubun duvarında kampanyayla ilgili bilgi ve gelişmeler sıklıkla güncellenmektedir. Grupların Facebook ortamında yürüttükleri sanal örgütlenme pratiklerinin zaman zaman gerçek yaşama geçirme girişimlerinin de olduğu gözlenmiştir. Bu kampanyalar yardım, imza, gerçek yaşamda düzenlenecek bir etkinlik ya da eğlence amaçlı olarak sıralanabilir. Bunlardan Türkiye’de çevrim dışı yaşamda en fazla yankı getireni “Münevver Karabulut Cinayeti” ile ilgili olanlardır (Binark, 2009: 45-47).

3.2.6. Siyasal Amaçlı

Facebook ortamında siyasi nitelikli yasal ya da yasadışı birçok gruba rastlamak mümkündür. Bu farklı grupların Facebook'ta yer alma nedenleri de yine farklılık arz etmektedir. Siyasal partiler ve adaylar, seçim dönemlerinde Facebook'u siyasal reklam, amacıyla kullanmaktadır. Bu, kişi ya da grup adına hesap açma yoluyla olduğu kadar, site üzerinden reklâm verilerek de yapılabilmektedir. Seçmenler Facebook ortamında parti ve adayların takip edebildikleri gibi, açılan hesapların duvarlarına görüşlerini, tepki ve eleştirilerini yazarak geri bildirim sağlayabilmektedirler (Binark, 2009: 48). Facebook'un siyasal iletişim aracı olarak

kullanılması, sadece partiler tarafından da gerçekleştirilmemektedir, birtakım radikal siyasi gruplar da Facebook ortamında ideolojik söylemlerini dolaşıma sokmakta ve kullanıcılarla söylemlerini ve etkinliklerini paylaşmaktadırlar. Facebook ortamında kitlelerce tercih edilme ya da doğrulanma kaygısı gütmeyen, çoğu kez, salt kendilerini ifade etme ve ortak ya da benzer düşüncede oldukları kişilerle buluşabilecekleri sanal bir platform yaratma gayretine giriştikleri görülmektedir.

3.2.7. E-ticaret Amaçlı

Üye sayısının çokluğu ve üyelerin temel kişisel bilgilerine kolay erişilebilir olması ticari alanda Facebook'u adeta cazibe merkezi haline getirmektedir. Facebook; ticari olarak, herhangi bir ürünü ideal tüketici kitlesi için görünür kılar. Burada yararlanılacak en önemli araç ise reklamlardır (Binark, 2009: 49). İdeal tüketici kitlesine ulaşma yöntemi de coğrafi bölgelere, ülkelere, cinsiyete, ilişki durumlarına, ilgilerine, mesleğe, eğitim durumuna, siyasi parti aidiyetine göre değişmektedir. Tüm bunlar Facebook reklamlarının avantajıdır. Çünkü ürün, ideal tüketici kitlesinin gözüne sokulmaktadır (Binark, 2009: 50).

3.2.8. Cinsel Amaçlı

Facebook kullanım amaçlarından bir diğeri de cinsel amaç oluşturmaktadır. Facebook'ta açılan kimi hesaplarda zaman zaman bazı kullanıcıların cinsel içerikli öğeleri ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu tür hesaplarda kullanıcılar iletişim adreslerini de vererek diğer üyeleri kendileriyle iletişime geçmeye davet etmektedir. Facebook ortamında pornografinin bir başka gerçekleşme biçimi de, kullanıcıların oluşturdukları sahte kimlikler üzerinden başka kullanıcıları aldatmaları durumudur. Öyle ki kimi zaman bazı ünlü şahıslar üzerinden de sahte kimlikler oluşturulmaktadır.

3.2.9.İhbar Amaçlı

Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından zorunlu askerlik hizmetini yapmamış kişilere celp göndermek için kullanılmaktadır. Dahası, Emniyet Genel Müdürlüğü de kayıp suçlu kişilerin bulunması için Facebook ortamını kullanmaktadır (Binark, 2009: 54).

Facebook ortamı gözlemlenirken, dikkat edilmesi gereken husus, metin olarak bu uzamın sürekli değişmesi durumudur. Kullanıcılar, ortamdaki profil fotoğraflarını değiştirebilmekte, yeni görseller yükleyebilmekte, bazı uygulamaları paylaşabilmektedir. Bundan dolayı, Facebook ortamı bir metin gibi okunur ve/veya gözlemlenirken, dinamik ve hiper metinsellik özelliği olan bir yapının incelendiğinin altını çizmek gerekir. İnternet ile ilgili çalışmaların en belirgin özelliğinin, araştırmacının anekdot niteliği taşıyan kanıtlar ile çalışmak zorunda kalması olduğunu belirtir. Bu, sanal uzamın yarattığı post modern bir olgudur ve sanal uzamda ağlar akışkan (değişken); üyelikler, hiçbir coğrafi sınır olmaksızın hareketlidir ve yeniden kurulabilir. Bundan ötürü, araştırmacının metin olarak sanal uzamı çözümleme çerçevesini oluşturabilmesinde bir zorluk söz konusudur. “Zamansız zaman, mekânın akışkanlığı içinde zamanın çerçevelenmesidir”. Tekil zaman noktaları 'an'a tekabül etmez. Zamanın akışı insanların yaşam öyküleriyle eşit değildir. Zamanın çizgisel ayrımı ortadan kalkmıştır. Ekran aynı anda sizi pek çok bağlam içine yerleştirebilmektedir (Binark, 2009: 96). Facebook ortamındaki özel bir üyelik gerektirmeyen, herkese açık hesaplar sokakta yürürken veya gezerken görülen/bakılan vitrinler gibi kamusal kabul edilebilir ve herkese açık bu vitrinler üzerin (d)e gözlem yapılabilir. Ancak, üyelik gerektiren hesaplar, özel izinle girilen mekânlar gibidir. Sokakta gezmekten farklı bir tutum gerektirir (Binark, 2009: 97).

Günümüzde toplumsal paylaşım ağları gündelik yaşam rutininin bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere, kullanımın birçok farklı nedeni ve biçimi vardır. Toplumsal paylaşım ağı kullananlar, yazılımın temin ettiği ortamda, boş zamanlarını çeşitli şekillerde geçirmekte, eski ve/veya yeni arkadaşları ile iletişime geçmekte, gerçek yaşamdaki belli kimliklerini, kimlik kurucu öğelerden bazılarını seçerek bazılarını dışlayarak benzer ya da farklı bir kimlik inşa etmekte, böylece sanal uzamda kimlik performansı gerçekleştirmektedir. İnternet kullanımı, özellikle de toplumsal paylaşım ağlarından Facebook Türkiye’deki kullanıcılar arasında oldukça yaygın olarak kullanılan bir yazılımdır. Facebook’un Türkiye’deki kullanıcılar arasında bu kadar gözde olmasının nedenleri arasında, Türkiye’den ünlü kişilerin bu toplumsal paylaşım ağında hesap açmaları, eski okul arkadaşlarını

bulmak amacıyla bireylerin etiketlenmiş fotoğraf albümlerinin yüklenmesidir. Ayrıca Türkiye’deki kullanıcılara özgü bir takım özel uygulamalarının geliştirilmesi, gündemdeki olaylarla ilişkili olumlu veya olumsuz görüş bildiren grupların kurulması ve görsel - işitsel malzeme paylaşımı sayılabilir. Toplumsal paylaşım ağları kullanımında kanımızca ilginç olan husus, bireyin zaten gündelik yaşamında kurduğu habitus'unu bu ortama da nakletmesi, çevrim dışı yüz yüze ilişkilerini çevrim içinde de devam ettirmesi, pekiştirmesidir. Sanıldığının aksine, bireyler bildik toplumsal sermayelerini sanal uzamda sürdürmektedir. Yeni kişilerle tanışmak gibi bir “risk”, iletişim ediminin amacı ile doğrudan ilişkiliyse alınmaktadır. Kamusal alan artık özel olanı da içermiştir. İkili ilişkiler, kaygılar, korkular, sevinçler, acılar, hayal kırıklıkları ve umutlar...

4. Sosyal Paylaşım Ağları ve Kimlik

Kimlik hem birey hem de toplumla alakalı olarak şekillenir. Bireyin doğumu ile başlayan süreçte kimlik, özgün tecrübelerle dinamik bir oluşum arzeder. Süreklilik içerisinde değişimle kimlik belirginleşirken, diğer insanlara hem ihtiyaç duyulur hem de zorunlu ilişki ve etkileşim kurulur. Toplumun içinde olmakla birey toplumsal bir inşaya tabi olurken, “kendisi” olarak da özgün bir yapılanma içerisinde olur. Kimlik, aynılık ve mücadele olmak üzere iki kutupludur. Algılama, birliktelik ve karşıtlık ilişkisinde devam eder (Tatar, 2008: 203).

Kendimize ilişkin bilgimiz, karakterimiz ve gizilgüçlerimiz ile ilgili görüşümüz, büyük ölçüde, geçmişte yaptıklarımıza bakış biçimimizce belirlenir. Bu bakımdan kişisel kimlikle zihnin geçmişe yönelik çeşitli tutumları arasında önemli bir bağlantı vardır. Öyle ki, pişmanlık ya da suçluluk duygusunun en uygun içeriğini, geçmişte yapılan ya da yapılması gerekirken yapılmayan eylemler oluşturur. Bu tür olayların hatıralarıyla kişiler, geçmişlerinin tarihine ve kendi kimliklerinin gerçeklerine özel bir giriş biçimine sahip olurlar; bu öylesine özel bir giriş türüdür ki, ilkece, öteki kişilerin ve şeylerin tarihlerine ve kimliklerine sahip olmalarını önler. Bu durum toplumsal çerçevede ele alındığında görülmektedir ki, toplumun geçmişi, onu diğerlerinden ayırt eden bir kimlik ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan kültürel kimlik toplumun geçmişi ile kurmuş olduğu bir bağıdır (Kaya, Tatar, 2008: 191).

Sosyal paylaşım ağları bir anlamda hafızanın canlanması işlevi görerek geçmişle bağın kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Ağda atılan düğümler geçmişten bugüne doğru gelebilmektedir. Diğer taraftan bireyler kendi hafızalarını diğer üyelerle paylaşarak müşterek bir hafızanın oluşmasını sağlayabilmekte ya da anı yaşamının verdiği etkiyle hafıza kaybı da oluşabilmektedir.

Kimlik(lenme), sürekli olarak kurma/inşa etme sürecidir. Sadece geleceği değil, geçmişe ait göndermeleri olan bir “olma” halidir. Çeşitli popüler kültür anlatılarında dolaşıma sokulan ve böylelikle yeniden inşa edilen ve arzu ile kavranan geçmiş, kimliğin şimdisi/bu anı ve geleceği için ortak bir belleğinin kurulmasına yardımcı olur. Kişiler, diğer kişilerle karşılaştıkları her alanda kimlik üretim sürecine girerler. Yüz yüze etkileşime girdikleri durumlarda, kişilik özelliklerinin yanı sıra fiziksel özellikleri, beğeni ve zevkleri de bu üretim sürecinde devreye girer. Bedensel iletişimin olduğu durumlarda, gözle görülen bu gibi etkenleri olduğundan farklı göstermek zaten imkânsızdır. Çevrimiçi dünyada ise iletişim, bedensiz bir şekilde gerçekleşir. Öte yandan bu bedensiz çevrimiçi karşılaşmalar, insanların arzulanmayan fiziksel özelliklerini gizlemelerine olanak verirken, anonimlik de kişilerin kendilerine bir biyografi yaşam öyküsü- ve kişiliklerini yeniden yaratmalarına izin verir. Diğer bir deyişle, bedensiz ve anonim çevrimiçi ara yüzey, yeni kimlikler üretme yoluyla insanların kendilerini yeniden oluşturmalarını mümkün kılar. Çevrimiçi dünyanın sunduğu anonim olabilme durumu, “gizli kişiliklerin” ve alışılmış kimliklerin dışındaki kimliklerin de ifade edilebilmesini kolaylaştırır (Binark, 2009: 104).

Şüphesiz, İnternet tümünden anonim olabilmeyi sağlayan bir mecra değildir. “Akrabalar, komşular, arkadaşlar ve diğer tanıdıklarla da İnternet üzerinden iletişim kurulur. Zhao vd.'ne göre bu tür çevrim dışı temelli çevrimiçi ilişkiler demir atılmış ilişkilerdir. Gerçek ad, adres bilgisi veya kurumsal bağlantılar gibi kişiyi tanımlayan bilgilerin bilindiği ve kamusalallaştığı çevrimiçi ortamlarda, kişiler arası ilişkiler de tamamıyla demir atılmış bir hal alır. Bu nedenle demir atılmış ilişkiler anonim olmaktan uzaktır. Demir atılmış çevrimiçi ilişkiler, çevrimiçi dünyada birbirlerini tanıyan ancak çevrimdışı dünyada tanıyan ve/veya tanımayan kişiler arasındaki ilişkiyi ifade eder. Bireyler anonim ortamlarda istedikleri gibi kimlik üretimine

girebilirlerken, anonim olmayan ortamlarda bu özgürlük son derece sınırlıdır. Her ne kadar kimlik üretimi çevrimiçi veya çevrim dışı, bedensel (yüz yüze) veya bedensel olmayan her ortamda gerçekleşse de, kişilerin tam olarak tanımlanabildikleri ortamlarda var olan toplumsal normlara uygunluk çok daha yüksektir. Diğer bir deyişle, kişiler tanımlanabildikleri ortamlarda kimlik üretimlerini gerçekleştirirken, toplumsal normları dikkate alırlar ve buna uygun kimlikler üretmeyi tercih ederler. Anonim olmayan çevrim dışı dünyada, var olan toplumsal normlara göre çarpık, farklı olan cezalandırılır veya alay konusu olur. Bu nedenle kişilerin günlük yaşamda kullandıkları “maskeler” onların “gerçek” veya bilinen kimliklerini oluşturur ve kişinin “doğru” kimliği çoğunlukla bastırılarak gizli tutulur” (Goffman, 2009: 15).

Anonimliğin mümkün olduğu çevrimiçi dünyada, baskı altında tutulan “doğru kimlikler” rahatlıkla ortaya çıkabilmektedir. Anonim olmayan çevrimiçi dünyada ise bir diğer kimlik türü ortaya çıkar ki bu tür, “umut edilen, mümkün kimlik” tir. Bu kimlik üretiminde, kişiler arzuladıkları ancak yüz yüze ilişkilerde çeşitli nedenlerle gerçekleştiremedikleri öğeleri gerçekleştirme/performe edebilme imkânı bulurlar. İnternet'teki anonim ortamlara en iyi örnekler çok kullanıcıli çevrimiçi oyunları ve sohbet odalarıdır. Bu mecralarda kişiler var olan kimliklerini farklı kimlik tasarımları altında rahatlıkla sergileyebilmekte, hatta bir tür oyun oynar gibi değişik kimlikleri de deneyebilmektedir (Goffman, 2009: 28).

Örneğin, İnternet'teki çöpçatan sitelerine kimlik üretimi bakımından ele alacak olursak, buralarda katılımcıların var olma pratiklerinde performansın önemi ortaya çıkar. Bu sitelerin özelliği, kullanıcılarının anonim olmasını sağlarken, oyun siteleri veya sohbet odalarının aksine, görünüş, cinsiyet, yaş, yer ve meslek gibi bazı kişisel bilgilerin diğer kullanıcılara aktarılması amacını taşımaktadır. Bu kişisel bilgiler, Goffman'ın deyişiyle kişisel vitrinin öğeleridir: “Kişisel vitrinin parçaları arasında şunları sayabiliriz: Cinsiyet, yaş ve ırksal özellikler; boy ve görünüş; duruş şekli; konuşma kalıpları; yüz ifadeleri; vücut ifadeleri vb. Sözüün özü, bu siteler, kullanıcılarla ilgili pek çok bilgiyi diğer kullanıcılara aktarmakta, ancak yine de kullanıcılarının anonim kalmasına izin vermektedir. Çevrim dışı dünyayla ilgili tanıştırma ve buluşturma amacı güden bu siteler için söz konusu durum olağandır. Araştırmaların sonuçları göstermiştir ki, İnternet'teki çöpçatan sitelerinde üretilen

kimlikler, bu sitelerin kullanıcılarının “gerçeği birazcık çarpıtması” bakımından yüz yüze iletişimde üretilenden farklıdır. Toplumsal paylaşım ağları da kullanıcılara anonim olabilme imkânı veren İnternet uygulamalarındandır (Tütüncü, 2007: 285).

Genel olarak toplumsal paylaşım ağları, kullanıcılarının kendilerini ifade edebilmeleri, diğer bir deyişle kimliklerini diledikleri gibi üretebilmeleri için çeşitli olanaklar sunar. Bu olanakların başında, tıpkı çöpçatan sitelerinde olduğu gibi yazılı olarak verilen bilgiler yer alır. Kuşkusuz bu bilgiler fiziksel özellikler ve konum bilgileriyle sınırlı değildir. Kullanıcılar ilgi alanlarını, hobilerini, sevdikleri veya sevmedikleri şeyleri, doğum günü, iş ve iletişim bilgileri gibi kişisel bilgilerin yanı sıra yazılı olarak belirtebilmektedir. Birey, kimliğini arzu ettiği şekilde konumlandırabilmek, “biz” kavrayışı/hayali birliği içerisinde yer alabilmek için kimliğinin üretim sürecinde giyinme tarzından dil kullanım biçimlerine, boş zaman etkinliklerinden popüler müzik tüketimine ve medya kullanma örüntülerine değin farklı materyal ve kültürel öğeleri bir araya getiren çeşitli seçişlere başvurur. Bireyin sahip olduğu kültürel, simgesel ve ekonomik sermayesinden beslenen beğeniler ve bu beğenilerin gerçekleştirilme biçimleri, diğer bir deyişle yaşam biçimleri aidiyet tasarımının kurulmasında rol oynar. Çevrimiçi uzamdan toplumsal paylaşım ağlarında da benzer şekilde paylaşılan ürünler ve bunların içerikleriyle kimlik üretimi gerçekleştirilmiş olur. Facebook'un diğer toplumsal paylaşım ağlarından temel bir farkı vardır: anonim olmama, diğer bir deyişle “bilinirlik”. Facebook, diğer toplumsal paylaşım ağlarının aksine kullanıcılarından herhangi bir rumuz/takma isim yerine gerçek isimlerini kullanmalarını istemekte ve hatta bunu siteyi kullanmanın şartlarından saymaktadır. Diğer toplumsal paylaşım ağlarında, kullanıcının kim olduğu yalnızca kullanıcının istemesi halinde diğer kullanıcılara bu bilgiyi vermesi ile öğrenilebilir. Fakat Facebook'ta ise kişi adı, soyadı ve hatta tercihen bir fotoğraf ile var olmaktadır. Özetlemek gerekirse diğer toplumsal paylaşım ağlarında sınırlı düzeyde bir anonim olabilme halinden söz edilebilse de özellikle kişiler gerçek adlarıyla yer aldığından, Facebook için bu durumdan söz edilemez. Söz konusu kimlik inşası anlamında Facebook, kullanıcılarına çok geniş bir yelpazeden çok çeşitli imkânlar sunmaktadır. Profil fotoğrafından, paylaşıma açılan fotoğraf albümlerine, kişisel bilgilere, yapılan paylaşımlara değin çok çeşitli alanlar ile

kullanıcılar kimliklerini Facebook'ta yansıtmakta ya da oluşturmaktadırlar. Facebook'un anonim olmayan bir ortam sunması, kişilerin oluşturdukları kimliklere de yansımaktadır. Kullanıcılar Facebook'ta çoğunlukla doğru kimlikleri yerine gerçek kimliklerinin biraz daha değişmiş bir biçimi olarak “umut edilen kimlikler” üretirler (Binark, 2009: 109).

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK AÇIDAN SANAL CEMAATLER

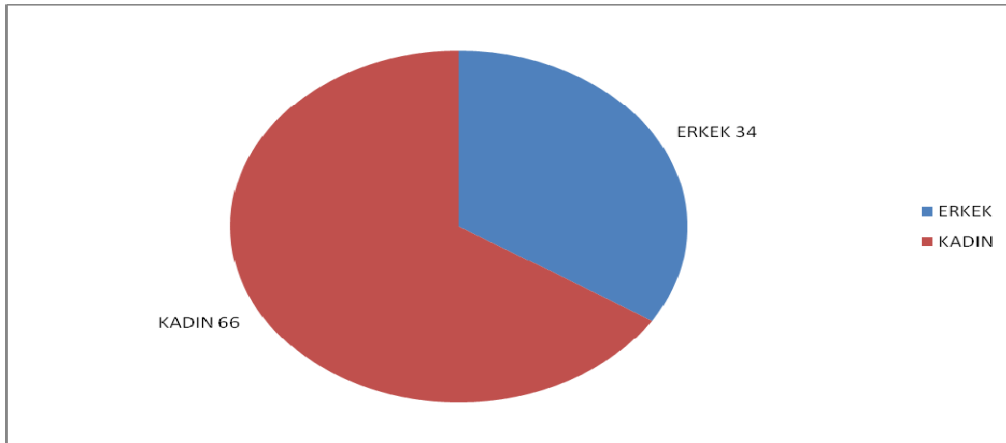
1. SANAL CEMAAT MENSUPLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1.Sanal Cemaatler ve Cinsiyet

Belirlenen örnek sanal cemaatlerde cinsiyet dağılımı şu şekildedir. 500 milyon insanın üye olduğu facebook'ta %49.9 kadın %50.1'nin ise erkek olduğu görülmektedir. Twitter'da ise kullanıcıların dağılımı %47 Kadın %53 erkek şeklindedir. Türkiye'de milyona yakın kullanıcısı bulunan türkforum adlı internet sitesinde ise %67 erkek üyeler yer alırken %33 kadın üyeler vardır. Yine incelenen türk area adlı bir sanal cemaatte bu kez içeriğin erkeklere yönelik olması nedeniyle üyelerin %99'u erkek kullanıcılarıdır (Binark, 2009: 160).

Hayatın her alanında olduğu gibi, teknoloji kullanımında da kadının ve erkeğin konumu büyük bir önem arz eder. Bilindiği gibi, herhangi bir toplumdaki modern teknolojinin kullanım oranı ve tarzı o toplumun kültürü hakkında çok önemli ipuçları verebilmektedir. Katılımcıların cinsiyet durumları Grafik 1'de görüldüğü gibidir. Sanal cemaatlere ilişkin yaptığımız örneklem sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir. Buna göre katılımcıların %66'sı kadın, % 34'ü erkektir.

Grafik 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumları

Sanal cemaatlerdeki kadın kullanıcılarla görüşüldüğünde, farklı sonuçlara ulaşılmaktadır. Kadınların sayıca çok olmasında erkeklere göre sosyal katılım olanaklarının daha az olmasının büyük etkisi vardır. Katılımcılardan 28 yaşındaki Nermin Ç. Sanal cemaatlere katılımıyla ilgili şunları söylemektedir: “Eşim zaman zaman çeşitli sosyal paylaşım sitelerine giriyordu. Bir süre sonra ben de onun gibi bu sitelere girmeye başladım. Zaman içinde komşu ziyaretleri, beş çayları ve günlerin yerine internette vakit geçirdiğimi fark ettim. İnternette konuştuğum diğer kadın arkadaşlarımdan da buna benzer şeyler duydum.” (Kadın, 28 yaş, Ev Hanımı)

Sanal cemaatlere yoğun olarak katıldığını belirten Nur Banu, bir reklam ajansında müdür olarak çalışmaktadır. Nur Banu, sanal alemde işi gereği sürekli yeni çıkan reklamları takip etmekte, bunlarla ilgili yorum ve değerlendirmeler yapmakta, kendi projelerini de paylaşmaktadır. İş gereği sürekli sanal dünyada bulunan Nur Banu, artık işi dışında da yoğun olarak sanal dünyada yer almaya başlamıştır. (Kadın, 32 yaş, Memur)

Bir başka görüşmecimiz Elif Ç.’de sanal cemaat üyesidir. “İnternet üzerinden alış veriş yapmak için “marcamarca.com” , “limango.com” gibi sitelere üyeyim. Bu sitelerin yaklaşık iki milyona yakın üyesi var. Yeni çıkan ürünler hakkında bilgi sahibi olmak, kampanyaya giren ürünleri daha ucuza alabilmek için bu sanal cemaatler oluşturulmuştur. (Kadın, Öğrenci, 24 yaş)

Araştırmamızda erkelerin iş durumları, çalışma ortamları ve saatleri gibi sebeplerden dolayı sanal cemaatlere kadınlara oranla daha az katıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir kurumda çalışan M.K. nöbet saatlerinin fazla olmasından ve iş yoğunluğunda dolayı sanal cemaatlere sadece izin günlerinde katılabilmektedir. “facebook üzerindeki “yunuslarız biz” adlı gruba üyeyim. Grup içersinde mesleğimle ilgili haberleri takip ediyorum.”(Erkek, Polis, 36 yaş)

1.2. Sanal Cemaatler ve Yaş

İnternetin 1990'ların ikinci yarısından sonra baş döndürücü bir hızla gelişmesi ve yayılması, çoğu zaman bu teknolojiyi onu en iyi anlayan kesimlerle birlikte değerlendirmeyi getirmiştir. Yeni değerlerin benimsenmesinde toplumda öncü kesim

gençler, bu teknolojiyi en kolay kullanan ve güler yüzle karşılayan kesim olmaktadır. Teknoloji çağının çocukları olarak doğan bugünün gençleri, iş dünyası ve bu alanda iş yapan kesimlerin dışında bu teknolojiyi en fazla kullanan kesim olmaktadır. İnternetin kullanım biçimlerini en kolay kavrayan, onunla vakit geçiren, eğlenen, sohbet eden, site oluşturan, onunla sosyalleşen ve zamanını en fazla harcayan kesim gençlerdir.(Kır, 2008: 102).

100 görüşmeci içerisinde sadece bir kişi net olarak bu teknolojileri hayatından çıkarabileceğini ifade etmiştir. Bu görüşmeci bu tercihiyle ilgili nedenini şöyle ifade etmiştir: 40 yaşındaki ev hanımı A.N. interneti zorlukla kullanabilmektedir. “Bu araçları hayatımıza sokarken zorlandım. O yüzden çok kolay çıkarabilirim. Hayatımı kolaylaştırdığını düşünmüyorum. Kolaylığından yararlanmak için bu araçları kendi denetiminiz altında tutabilmelisiniz. Bunu yapamazsanız hayatınız kolaylaşmaz.” (Kadın, 47 yaş, Ev Hanımı)

9 yaşındaki kızı C.N. ise pek çok sanal gruba üye olmuş aktif biçimde İnternet kullanmaktadır. “İnternette okul arkadaşlarımla ödev yapıyorum, bebek oyunları oynuyoruz aynı zamanda da sohbet ediyoruz. Murat Boz ve Gülben Ergen’in facebook ve twitter’ den üyesiyim. Hayranı olduğum sanatçılarla ilgili haberleri buradan okuyorum, şarkılarını dinliyorum.”

Bir diğer görüşmecimiz S.B. ise konumuzla ilgili düşüncelerini şu sözleriyle açıklamaktadır: “ İnterneti evime borsayı takip edebilmek ve internette kadın arkadaş bulmak için kurdum. Hacı olduğum için borsayı takip ettiğimin duyulmasını istemediğimden ve arkadaşlık arayışında olduğumun duyulmasından çekindiğim için bu şekilde çözüm buldum. Bizim toplumumuzda borsa kumar olarak kabul ediliyor, hem hacı olmam hem de yaşımın ilerlemesi yapmak isteyip de yapamadığım birçok şeye engel oluyor. En azından İnternet üzerinden bu ihtiyaç ve isteklerimi karşılıyorum. Torunum bana İnternet konusunda yardımcı oluyor.” (Emekli, 60 yaş, dul)

Ala nur Özalp, ve diğer doktorların Japonya’da görülen tipik hikikomorilerle Türk hikikomoriler arasında tespit ettikleri en önemli fark ise bizimkilerin odasında mutlaka bir bilgisayarın oluşu. Ama en başta da belirttiğimiz gibi ailelerin

sorumluluğu kendi omuzlarından atmasının en kolay yolu bilgisayar olsa da tek neden bu değil. “Aslında Japonya’da ve dünyanın diğer yerlerinde görülen vakaların da çoğu öncelikle bilgisayar bağımlısı. Durum çok ileriki aşamalarda hikikomoriğe dönüşüyor. Zaten Japonya, bilgisayar kullanımının en yaygın olduğu ve teknolojinin yaşamı kökünden etkilediği bir ülke. Çocukların başka alt faktörlerin etkisiyle önce bilgisayara sarılması ve ardından tuvalete bile gidemeyecek hale gelip hikikomoriye dönüşmesi kaçınılmaz” diyor Alanur Özalp.

Balıklı Rum Hastanesi Anatolia Bağımlı Ergen ve Genç Klinikleri sorumlusu Psikiyatr Dr. Gürkan Odabaşoğlu da ülkemizde görülen vakaların çoğunlukla bilgisayar bağımlılığından mustarip olup, ileri aşamalarda hikikomori özellikleri gösterdiğini belirtiyor. Dr. Odabaşoğlu ayrıca durumun aileler tarafından da uzun süre teşvik edildiğini ve onaylandığını dile getiriyor: “Özellikle bilgisayar bilgisi zayıf olan aileler çocukları odasında bilgisayarın başında olunca ders çalıştığını zannediyorlar. Dışarı çıkmasın, sokakta olacağına evde otursun diye ses çıkarmıyorlar. Ne zaman ki okul devamsızlığı artıyor, derslerde başarı düşüyor, aileyle iletişim kesiliyor, aile ancak fark ediyor durumun vahametini.” Dr. Odabaşoğlu rahatsızlığın 15 yaş civarında, lise birinci sınıfa giden erkek çocuklarda daha yaygın olduğunu, genellikle tedavi gören 10 çocuktan 3’ünün kız olduğunu belirtiyor. Bugüne kadar kliniğe başvuranların sayısı 200’e ulaşmış. Bağımlıların çoğu ayakta tedavi görseler de hikikomori aşamasına gelip, tuvalet ve diğer ihtiyaçları için bile dışarı çıkmayı reddeden

çocuklar klinikte yatarak tedavi ediliyor. Dr. Odabaşoğlu’nun tedavisini üstlendiği en ağır iki vakadan biri 12 diğeri 17 yaşında. Çocukların her ikisi de yemek dâhil tüm ihtiyaçlarını odalarında gideriyor. “Tüm yaşamları bilgisayar olmuştu, başka her şeyi reddediyorlardı. Odalarından çıktıklarındaysa gittikleri tek yer internet kafeydi” diyor uzman. <http://www.ipe.com.tr/tr/makaleler/risk-grubu-15-yas-erkek-cocuk-ve-internet-bagimlilik>

Görüşmecilerimizden 19 yaşındaki Murat K. İleri derecede İnternet bağımlısıdır. Murat gündüzleri çoğunlukla uyumakta belirli bir saatten sonra uyanıp gecenin büyük kısmını odasında İnternet başında geçirmektedir. Ailesine zaman

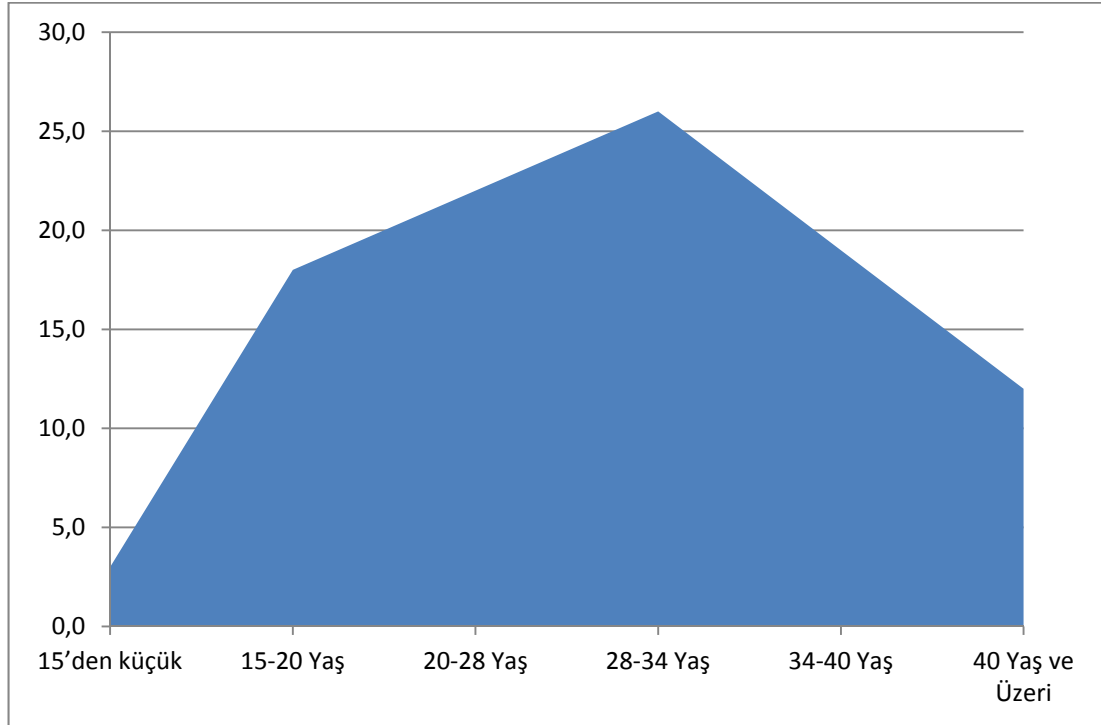
ayırmayan Murat çoğu zaman yemek için bile bilgisayarın başından ayrılmamaktadır. Murat bu durumla ilgili olarak” kendi başıma kalıp düşündüğümde gerçekten de hayatın büyük kısmına vakit ayırmadığımı bir anlamda her gün birbirini tekrarlayan bir kısır döngüyü yaşadığımı görüyorum. Fakat bu durumdan kendi başıma kolaylıkla vazgeçemiyorum.” (Erkek, Öğrenci)

17 yaşındaki Ebru Ç. İnternete çok vakit ayırmaktadır. Sanal cemaatlerde arkadaşlık ve sohbet etmek amacıyla katıldığını belirten Ebru, aynı zamanda da İnternet bağımlısıdır. Ebru’nun annesi bu durumu şu sözleriyle anlatmaktadır. “ Ebru okuldan gelir gelmez hemen internetin başına geçiyor. İnternet başında 3-4 saat oturduktan sonra yemek yer. Ders çalışması gereken saatlerde İnternet başında olmasından dolayı sürekli tartışıyoruz. Yatarken dahi cep telefonu elinde internete bağlanırken uyuyor. (Kadın, Ev hanımı, 46yaş)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi son dönemde ülkemizde Murat ve Ebru gibi pek çok örneğe rastlanmaktadır. Dünyada da örnekleri bulunan bu durum kalitesiz ve mutsuz yaşam, başarısızlıklar ve aile iletişimsizlikleri gibi pek çok sorunun kaynağı olmaktadır.

Kişilerin toplumsal konumlarını ve rollerini belirlemede yaş önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Yaş faktörü, kişilerin sergiledikleri tutum ve davranışların anlaşılması ve anlamlandırılmasında da oldukça önemlidir. Sanal cemaatlere katılımı yaş faktörünün önemli bir unsur olarak ele alınabileceği düşünülmektedir. Tablo 2’de araştırma kapsamındaki katılımcıların yaş durumuna göre dağılımları verilmektedir.

Grafik 2’de görüldüğü gibi katılımcıların en çok (%26) 28-34 yaş arasında olduğu görülmektedir. Bu oranı (%19) dilimle 20-28 yaş gurubunda yer alanlar izlemektedir. En az katılımcı sayısı (% 3) oranla 15 yaştan küçük olanlardır. 15-20 yaş ve 34-40 yaş aralığının yüzdelik dilimleri ve sayısal olarak ifadeleri birbirine yakın olarak görülmektedir.

Grafik 2: Katılımcıların Yaş Durumu

Özellikle son dönemde sanal cemaatlere katılım yaşının çok daha geriye doğru gittiği görülmektedir. Katılımcılardan 7 yaşındaki Ayşe K. Facebook üyesidir. Ayşe okuma yazma bilmemektedir. Ailesindeki büyükleri de taklit ederek facebook'a üye olmuştur. Okuma yazma bilmediği için mail adresini ve şifresini girerken bile zorlanmakta facebook'ta ise daha çok resimlere bakma, video izleme gibi etkinlikler yapmaktadır. Bu tip çoğalan örnekler sanal cemaatlere üyeliğin yaş durumlarını daha belirsiz ve çözümlenmesi güç hale getirmiştir.

1.3. Sanal Cemaatler ve Meslek

Internet, oluşturduğu sanal ve sınırsız yapı sayesinde farklı mesleklerden insanların bir araya geldiği emsalsiz bir dünya haline gelmiştir. Bu çeşitlilik sanal cemaatlerinde en belirgin özelliklerindendir. Mesleklere göre incelendiğinde yaptıkları işte bilgisayarı daha ağırlıkta kullanan insanların sanal cemaatlerde daha yoğun katılım gösterdikleri görülmektedir. Örneğin 27 yaşında halkla ilişkiler personeli olarak çalışan S.T. interneti çalışma süresince sıklıkla kullandıktan sonra günlük yaşamında da daha fazla kullanmaya başlamıştır. “İş gereği sürekli

internetteyim. Boş vakitlerimde facebook ve twitter’de önce arkadaşlarımla sohbet etmek amacıyla oluşturulan gruplara dâhil oldum. Daha sonra bu ben de alışkanlık ve bağımlılık yaptı. Artık cep telefonumdan bile bağlanıyorum. Hayatımın vazgeçilmezi oldu. Alış veriş mağazalarını Internet üzerinden dolaşıyorum. Alış veriş yapıyorum bunu aynı zamanda arkadaşlarımla paylaşıyorum. İçimdeki yalnızlığı ve boşluğu bu şekilde gideriyorum. En ilginç olanı da sanal cemaatler üzerinden tanıştığımız arkadaşlarla bu yaz ayında Bodrumda bir araya geldik ilk defa tanışmamıza rağmen çok güzel tatil yaptık.” (Kadın)

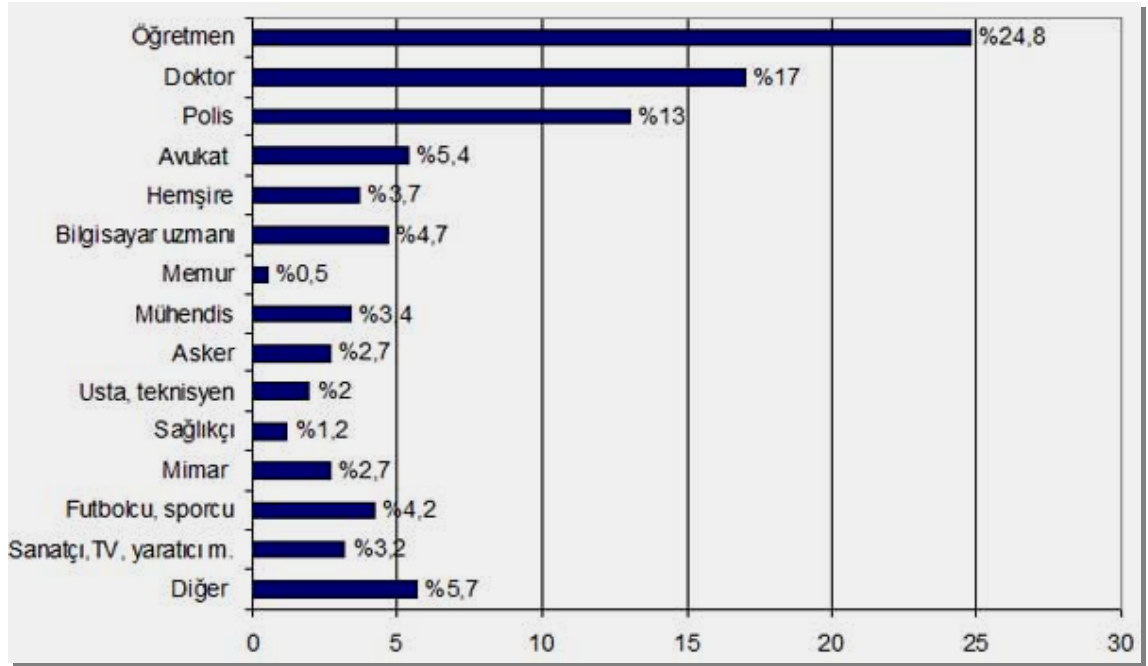
Mesleğin sanal cemaate farklı yansımaları söz konusudur. Örneğin Avukat K.T. sanal cemaatlerle ilgili olarak şöyle demiştir. “Üye olduğum Internet sitesi ve sosyal gruplarda da bir anlamda mesleğimi devam ettiriyorum. Hukukla ilgili pek çok soruyu ve sorunu artık buralarda da çözmeye çalışıyorum” derken (Erkek, 44 yaş) doktor olan H.Y. bazı hastalarının kendisine sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla ulaştığını belirtiyor. Ayrıca bu siteler sayesinde farklı mesleklerden arkadaşlarına çok daha pratik ulaştığını söylüyor. (Kadın, 37 yaş) Buna benzer bir durumu da 30 yaşındaki elektrik mühendisi N.F. şöyle anlatıyor : “ Geçtiğimiz hafta bir projeyle ilgili mimari bir detay aklıma takıldı. Ne yapacağımı düşünürken sosyal paylaşım sitesindeki mimar arkadaşım aklıma geldi ve hemen ona yazarak bu sorunu çözdüm. “ (Erkek, 42 yaş)

Yapılan mesleğin sanal cemaatler içinde kullanıcının yaptıklarına da yansıdığı görülmektedir. Katılımcılardan 32 yaşındaki Fatih T. Edebiyat öğretmenidir. Fatih öğretmen facebook sayfasında daha çok şiir, hikâye ve özlü sözler paylaştığı görülmektedir. Fatih öğretmen gerçek yaşamdaki mesleğini sanal cemaat içinde de yansıtmaktadır.

Kişilerin, araştırmaya konu olan yönlerinin belirlenmesinde mesleklerinin bilinmesi çoğu zaman en önemli gerekliliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira icra edilen meslek ile hayata bakış tarzı, tutum ve davranışlar arasında yakın bir ilişki bulunduğu bilinmektedir. Tablo 3’te de, sanal cemaatlere üye olanların farklı meslek gruplarına mensup olduğu görülmektedir. Bu durumun, onların Internet karşısındaki tutumlarını ve internetten etkilenme biçimlerini önemli ölçüde

etkileyebileceği bir gerçektir. Özellikle de, internete bakışları, interneti ne maksatla kullandıkları gibi durumların meslek değişkeninden etkilenmekte olduğu düşünülmektedir. Zira farklı meslek gruplarında yer alan bireylerin, mesleki kimlikleri de sanal cemaatlere katılımı etkilemektedir.

Grafik 3: Katılımcıların Meslek Durumu

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı gibi katılımcıların büyük çoğunluğunu (%24,8) oranla öğretmenler oluşturmaktadır. Özellikle mesai saatlerinin ve çalışma ortamlarının müsait olmasına bağlı olarak bu oran diğer meslek gruplarına göre biraz daha fazladır. Bu oranı (%17) oranla doktorlar, (%13) oranla polisler takip etmektedir. Diğer meslek grubunda yer alan katılımcıların sayısal olarak oranında bir azalma görülmektedir.

Bir mesleğe sahip olup sanal cemaatlere yer alanların dışında bir müddet sonra sanal cemaatleri ve bunun içindeki uygulamaları meslek haline getiren örneklere de rastlanmaktadır. 24 yaşındaki Buğra A. Başkent Üniversitesi'nde bilgisayar mühendisliği okumaktadır. Buğra 2007 yılında facebook'un kurulmasıyla bu siteyi keşfetmiş, bir süre sonra da oldukça aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Buğra bir süredir birçok kuruluşun sosyal medya danışmanlığı görevini üstlenmektedir.

1.4. Sanal Cemaatler ve Gelir Durumu

Sanal dünya farklı gelir durumundan insanların kolayca bir arada yer alabildiği nadir alanlardan birisidir. Aynı sosyal paylaşım sitesinde incelendiğinde asgari gelirliden yüksek gelirliye bir anlamda fakirden orta sınıfa ve zengine, hemen hemen her gelir seviyesinde insanlara rastlanmaktadır. Fakat gelir durumu sanal dünyayı kullanıma da yansımaktadır. Gelir seviyesinin farklılaşması insanların beğenilerini, paylaşımlarını ve yaklaşımlarını etkileyerek onları birbirinden değişik noktalara yönlentmektedir. Örneğin asgari ücretle çalışan 27 yaşındaki H.K. (Kadın, Evli) sık sık bir sosyal paylaşım sitesine giriş yapmaktadır. H.K. siteye girdiğinde sık sık farklı iş olanakları ile ilgili haberleri okumaktadır. Bunun yanında H.K. nin arkadaş çevresinin de yine kendisine eş değer gelir durumuna sahip insanlardan olduğu görülmektedir.

Bir diğer görüşmecimiz ise gelir dağılımının sanal cemaatlere üyelik konusunda etkili olmadığını çok farklı gelir düzeyine sahip kişilerin aynı gruplarda yer alabileceğini belirterek sözlerine şöyle devam etmektedir. “ üyesi olduğum gruplarda farklı gelir gruplarından insanlar var. Mühendis, avukat, doktor, sanatçı, öğretmen var. Kimse kimsenin gelir durumuna bakmadan çok samimi bir ortamda sıkı dostluklar geliştirdik ve gerçek hayatta da görüştüğüm dostlarım var. Sanal dünyanın belki de en cazip tarafı burasıdır. Çok farklı eğitim ve gelir durumundan insanlar burada buluşuyor.” (Öğretmen, erkek, 28 yaş)

Görüşmecilerimizden C.C.E. bu durum hakkındaki düşüncelerini şu sözleriyle açıklamaktadır: “Sosyal medyada geçirilen zaman ile gelir durumu arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Gelir durumu düşük olan kişilerin dış dünyadan beklentileri ve istekleri çok daha fazla olduğu için karşılayamadığı bu beklentilerini ve arzularını sosyal medyada karşılamak için daha çok zaman geçirmektedirler.” (Öğretmen, 32 yaş, Erkek)

Ayrıca gelir durumu ile sanal cemaatlere katılım yoğunluğu arasında da bir ilgi bulunduğundan görülmektedir. Daha orta sınıf diye değerlendirilebilecek 1000-2000

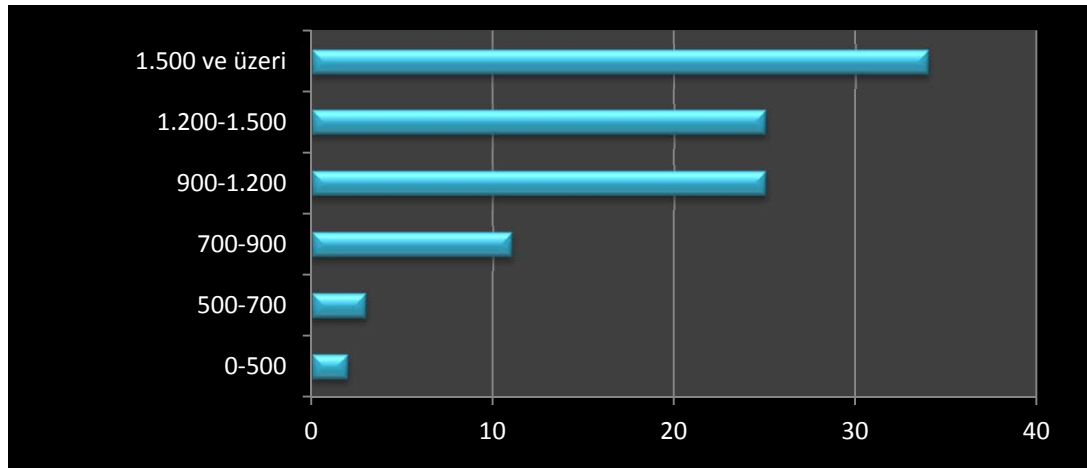
TL. Gelire sahip insanlarda sanal cemaatlere girme sıklığının çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

40 yaşında bir kurumda memur olarak çalışan P.S. iş saatlerinin dışında ya da tatil gününde genellikle evde Internet başında vakit geçirdiğini belirterek şunları ifade etmektedir: “Dışarıda vakit geçirdiğim zaman çok para harcıyorum. Arkadaşlarımla buluştuğum zamanlarda kahveye, sinemaya ya da alışveriş merkezlerine gidiyoruz. İster istemez bu durum para harcamayı gerektiriyor. Belki gelirim daha fazla olsaydı bunları daha sık yapabilirdim. Ama kazancım ancak yetiyor. Internet sayesinde en azından evde oyun oynayarak ya da müzik dinleyip, film izleyerek vakit geçiriyorum.” (Erkek)

Gelir durumu ve sanal cemaatlere katılım oranı arasındaki ilişkiyi bir başka görüşmecimizin düşünceleri daha açık ortaya koymaktadır. “Yüksek gelire sahip insanlar evlerine bilgisayar ve Internet alabilmekte, minibook ya da cep telefonlarından internete girebilmektedirler. Gelir seviyesi düştükçe bu araçlara sahip olma oranı azaldığından internete bağlanma, sanal cemaatlere katılım oranında düşüş olmaktadır. Ben asgari ücretle çalışan çalışan personelim. Aldığım maaşla ancak ihtiyaçlarımı karşılayabiliyorum.” (Erkek, İşçi, 32 yaş)

Her ne kadar çok farklı gelir durumuna sahip kişiler sanal cemaatlere üye olsa da araştırmaya konu olan kitlenin internetten faydalanma düzeylerinin ve internetin onların hayatları üzerindeki birtakım etkilerinin anlaşılması için, sahip bulundukları maddi imkân düzeyinin bilinmesinde fayda vardır. Grafik 4’de katılımcıların gelir durumları belirtilmiştir.

Grafik 4: Katılımcıların Gelir Durumu

Grafik 4’den de anlaşılacağı gibi sanal cemaatlere katılım sayısı ile gelir durumu arasında paralellik olduğu görülmektedir. 1.500 (TL) ve üzerinde gelire sahip olanların (%34)’lük oranla en yüksek katımcı sayısını ifade ettikleri görülmektedir. En az katılcı sayısı en az gelir seviyesine sahip olanlardır. Gelir seviyesi ve sanal cemaatlere katılım arasında doğru orantı olduğu görülmektedir.

1.5. Sanal Cemaatler ve Eğitim

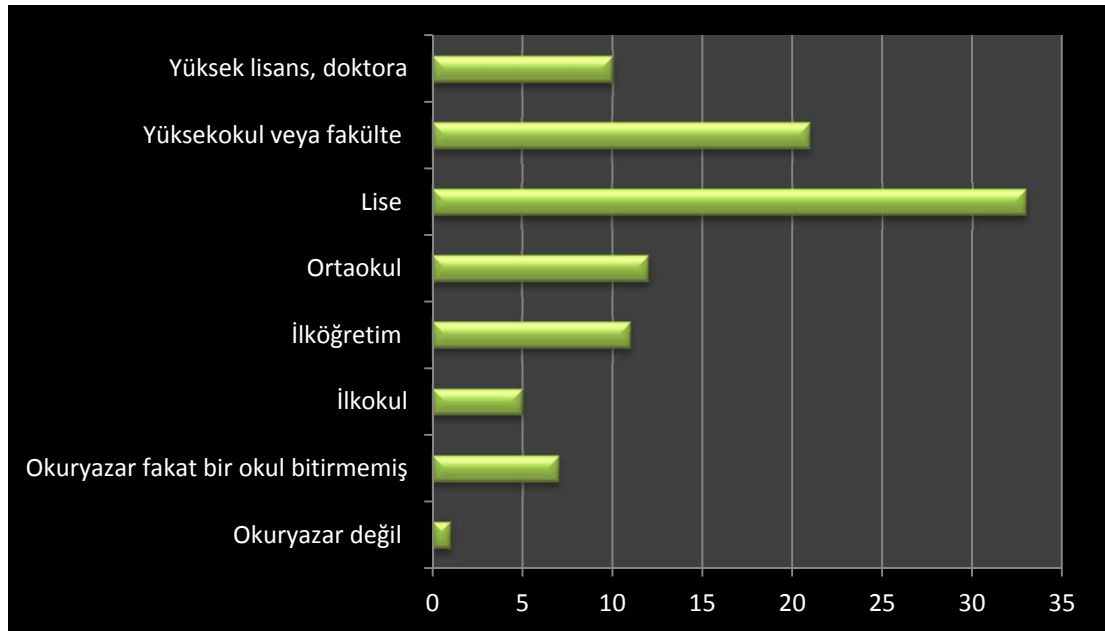
Sanal cemaat kavramı tek bir eğitimden insanların değil farklı eğitim düzeylerinden insanların oluşturduğu bir yapıdır. Bunun sonucu olarak örneklem grupları incelendiğinde doktoradan, yüksek lisansa, lisanstan lise veya ilköğretim mezununa kadar çok başka eğitim durumlarının varlığını gözlemliyoruz. Örneğin 52 yaşındaki (erkek) G.K. 3 yıldır sanal cemaatlere üyedir. G.K. herhangi bir okul mezunu olmayıp okuma ve yazmayı sonradan kurs tarzı yerlerden öğrenmiştir. G.K. bazen okuma güçlüğüne siteyi kullanırken ortaya çıktığını belirtmektedir: “ Üyesi olduğum gruplarda oyun oynuyoruz. Bu sayede zaman geçiriyorum. Oyun oynayarak tanıştığım daha sonraları telefonda ya da yüz yüze görüştüğüm arkadaşlarım var. Örneğin oyun oynarken tanıştığım İzmirli bir arkadaşım Ege Üniversitesi Hastanesi’ndeki bir yakınima yardımcı oldu. Aynı zamanda uzakta bulunan çocuklarım ve torunlarımla sohbet edebilme imkânı buluyorum.

25 Yaşındaki (Kadın) Y.Ş. ise 9 yıldır üniversitede matematik bölümünü bitirmeye çalışmaktadır. “Eğitim durumu yüksek olan kişiler üye olduğu gruplarda daha düzeyli ilişkiler kurmaktadır. Eğitim durumunun yüksek olmasıyla kişilerin meslekleri arasında yakın ilişki vardır. Mesela öğretmen olan kişiler genellikle atamalarla ilgili gruplarda, doktor olan kişiler tıpla ilgili alanlarda daha yoğun olarak yer almaktadırlar.”

Bir diğer görüşmecimiz ise düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “Eğitim durumu yüksek olan kişiler interneti daha rahat bir şekilde kullanabilmektedir. Eğitim durumu arttıkça internete katılım oranı artmaktadır. Facebook ve twitter’da yaklaşık 450’ ye yakın arkadaşım var. Bu arkadaşlarımdan 398 tanesi yüksek okul ya da üniversite mezunudur.” (Kadın, Öğretmen, 36 yaş)

Eğitim durumunu yanı sıra içinde bulunulan eğitim kurumu ve seviyesi de sanal cemaatler açısından önemlidir. Katılımcılardan Filiz A. Lise ikinci sınıf öğrencisidir. Filizin toplam facebook arkadaşlarının büyük kısmı kendi okulundan öğrencilerdir. Özellikle kendi sınıfından ve üst sınıfından öğrencilerle iletişim içindedir. Filiz bununla ilgili olarak” facebook profilimde daha çok okuldan arkadaşlarım yer almakta onlarla bazen okula dair bazen de okul dışı konularda konuşmaktayız.” (Kadın, 16yaş)

Grafik 5: Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim durumlarının sanal cemaatlere yansımaları da farklıdır. Herhangi bir üniversite mezunu ile lise mezunu bireylerin sanal cemaati kullanma burada yaptıkları ve hareketleri arasında da farklılıklar gözlenmektedir. Toplum ve bireylerin hızlı değişim çağına ayak uydurabilmeleri için bilginin son derece önemli olduğu bir ortamda, bu gerçeğin göz ardı edilmesi ve bilgiden uzak bir hayat sürdürülmesi imkânsız gibidir. Sosyal hayatta ve Internet aracılığıyla kurulan iletişim ortamında insanlarla sıkça temasta bulunan sanal cemaat üyelerinin teknik ve sosyal açıdan çeşitli bilgilerle donanmış olmaları gerekmektedir. Internet kullanımı, siber uzayın paylaşımı ve bu ortamda üyelerin çağdaş teknolojilerden verimli şekilde faydalanmalarında bilgi düzeyi çok önemli bir etkiye sahip olduğundan, öğrenim

düzeyi ile ilgili dağılımın verilmesi uygun görülmüştür. Araştırma kapsamındaki sanal cemaat üyelerinin öğrenim durumları Grafik 5’de görüldüğü gibidir.

Grafikten de anlaşılabacağı gibi çok farklı eğitim seviyesine sahip kişilerin sanal cemaatlere katıldığı anlaşılmaktadır. Lise mezunu olanların %33’lük oranla en çok katılım gerçekleştirdiği görülmektedir. İlköğretim ve ortaokul mezunlarının oranı ve sayısı birbirine yakın olarak görülmektedir. Yüksekokul mezunları %21’lik oranla 21 kişi olarak yaptığımız araştırmaya katılmışlardır. Yüksek lisans ve doktora olarak ifade edilen alandan da 10 kişi %10’luk oranla araştırmamıza dâhil olmuşlardır.

2. AMAÇ VE SEBEPLERİNE GÖRE SANAL CEMAATLERE ÜYELİK

2.1. Sanal Cemaatlere Üyeliğin Sebepleri

Bilgi toplumu kavramının çağımıza uyarlanması ardından Internet yeni model hayatın temel taşlarından biri haline gelmiştir. Bu durum sanal cemaatleri bir anlamda vazgeçilmez kılmış olsa da yine de neden sanal cemaatler sorusu pek çok farklı cevabı beraberinde getirmiştir. 20 yaşındaki üniversite öğrencisi N.Y. sanal cemaatlere üye olmasının sebebini şöyle ifade etmektedir. “ Okuldan bir arkadaşım bana ısrarla Facebook’a üye olmamı söyledi. Tüm arkadaşların hemen hemen orada olduğunu ve iyi vakit geçirdiklerini belirtti. Akşam eve gider gitmez bende Facebook’a üye oldum.” Bunun gibi örneklerin yanı sıra artık iş, eğitim, tanıtım, reklam gibi sebeplerde insanları sanal cemaatlere taşımaktadır. Tüm bunların ötesinde bireysel anlamda insanların günümüzde sosyalleşmesi sanal cemaatler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Sosyal bir varlık olan insanın en büyük sanal dünyaya giriş sebebi sosyalleşme ihtiyacıdır.

Bir diğer görüşmeci de sanal cemaatlere üyeliğin sebeplerini şöyle özetlemektedir: “Bu araçları hayatımdan çıkaramam. Çünkü çok alıştım. Zaman zaman kendimi zorluyorum ama çok alıştım. Bu araçlar bağımlılık yaratıyor Sadece iletişimi kurmak için değil, güvenlik olarak da kullanıyor. Internet de özellikle iş için çok gerekli.” (Kadın, 27 yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı)

Bir başka görüşmecimizin düşünceleri de şöyledir: “Bu araçlar aslında genel bir özgürlük alanı yaratır. Vakit tasarrufu için bu araçlar gereklidir. Özellikle Internet’in hayatımda olmasını isterim. Hayattaki çok basit soruların cevabını Internet üzerinden bulabiliyorsunuz. Bu anlamda hayatımda olmasını isterim. Televizyon izlemekten daha zevkli çünkü canının istediğine giriyorsun canının istemediğine son veriyorsun. Hayatımı kolaylaştırdığı için bilgi almamı sağladığı için sanal cemaatlere üyelik son derece faydalı .”(Erkek, 32 yaş, Akademisyen)

38 yaşında Avukat olan bir başka görüşmeci ise sanal cemaatlere üye olmasının sebeplerini şu sözleriyle açıklamaktadır: “Sanal cemaatlere üye olunca anında bir çok bilgi paylaşımı, aktarımı gerçekleşiyor. Ekonomiden, siyasete ya da mesleki hayatıma dair bütün bilgiler anında birçok kişi tarafından paylaşıyor. Hızlı, ve aynı anda bir çok kişiyle paylaşım yapılıyor. Ayrıca Internet zaman kaybını ve mekân sınırlarını da ortadan kaldırıyor. Büromdan çıkmadan fatura ödemelerimi Internet üzerinden yapıyorum. Kısacası hayatım kolaylaşıyor.” (Erkek)

Görüşmecilerimizden M.E. ise sanal cemaatleri reklam ve tanıtım için kullandığını belirterek bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır. “ Üye olduğum sitelerde inşaat şirketimle ilgili bilgiler veriyorum. Yaptığım dairelerin tanıtımlarını, fotoğraflarını gösteriyorum. Hatta Internet üzerinden bina, daire satışı yapıyorum. Bu sayede hem işlerim kolaylaşıyor hem de aynı anda bir çok kişiye ulaşıyorum.” (Erkek, mühendis, 52 yaş)

Görüşmecilerden Alp T. 25 yaşında üniversite öğrencisidir. Bölümün ilk yıllarında daha çok derslerine yoğunlaşan Alp bir süre sonra kendine arkadaş bulma arayışına girmiştir. Kız arkadaş bulma Alp’in tek meselesi haline gelmiştir. Bunda başarılı olamayan Alp, bir süre sonra başka bir arkadaşının tavsiyesiyle Facebook’a üye olmuştur. Alp, çok kullanmasını bilmeden facebook’ta ulaşabildiği arama çubuğunda bulabildiği hemen her kıza arkadaşlık isteği göndermiştir. Alp, tanımayarak eklediği bu kişilerle iletişim kurmaya çalışsa da bir süre bunda başarılı olamamıştır. Alp, zaman içinde facebook’a kendi üye oluş sebebi açısından daha etkili kullanmaya başlamıştır. Bu durumla ilgili olarak Alp: “gerçek hayatta kurmakta zorlandığım iletişimi burada çok daha rahat kurabiliyorum. Pek çok farklı

insana daha hızlı ulaşabiliyorum.” Şeklinde değerlendirme yapmaktadır.(Erkek, Öğrenci, 25 yaş) Genel Internet kullanıcıları değerlendirildiğinde Alp gibi sebeplerle bu tip sitelere üye olanların sayısı hiç de az değildir.

Görüşmecilerden 36 yaşındaki Necmi S. Eşinden yeni ayrılmıştır. Bir müddet kendine eş arayan Necmi, kendisine uygun bir eş bulamamıştır. Daha sonra bir gazetede “evliyim ama uygunum” adlı bir sitenin varlığını öğrenmiştir. Necmi bey önce bu sitede kendine bir kadın arkadaş arayacağını düşünmüş sonrasında bu sitede olmasa bile Internet üzerinden böyle bir ilişkiye girebileceğini anlamıştır. Daha sonra Necmi, Internet de çeşitli siteler aracılığıyla bazı kadınlarla ilişkiye girmiştir. Necmi bu ilişkilerle ilgili olarak; “ Internet benim gibi dul bir erkek için bulunmaz bir nimet. Buradan beğendiğim kadınları bulup çabucak iletişime geçip, bu yöndeki ihtiyacımı karşılayabiliyorum” diye sanal cemaatlere üye olma sebebini açıklamaktadır. (Erkek, Öğretmen)

Görüşmecilerimizden Cengizhan K. “kırmızıturk” adlı sanal cemaatin hem kurucusu hem de üyesidir. Cengizhan’ın sanal cemaatlerde dört bine yakın arkadaşı vardır. Bu forumda günlük haberler, spor sayfası ve magazin dünyasından haberler yer almaktadır. Cengizhan Türkiye’de Star TV, Show TV, Kanal D, Flash TV gibi kanallarda spikerlik ve sunuculuk yapan birçok kişiyle röportaj yapmakta, bu röportajları kendi kurduğu sitede yayınlamaktadır. Cengizhan “ benim medya dünyasına olan ilgim bu siteyi kurma amacımdır. Büyük bir kitleye sahip olan bu sanal cemaatin hem kurucusu hem de üyesi olmak bana mutluluk veriyor. Tatil ve izin günlerimde İstanbul ve Ankara’da spiker ve sunucularla röportaj yapıp bunları sitemde yayınlıyorum.” Diyerek sanal cemaatlere üye olma sebebini açıklamaktadır. (Erkek, Öğretmen, 24yaş)

Görüşmecilerimizden 40 yaşındaki Orhan Ö. Kendisine ikinci el araba alacaktır. Çevresindeki arkadaşlarına danıştıktan sonra çok ilgili olmamasına rağmen internette hem araba satan hem de arabalarla ilgili bilgiler içeren siteler olduğunu öğrenir. Akşam eve gider gitmez bilgisayarından Internet üzerinden bu siteleri araştırmaya başlar. Bir süre sonra araç alış verişini de tamamlamasına rağmen bu

sitelere girmeye devam eder. Otomobil dünyası Orhan Bey için bu sanal cemaatlere katılımın sebebidir. (Erkek, Memur)

2.2. Sanal Cemaatlere Üyeliğin Amaçları

Çok uluslu şirketler için iletişim ve bilgisayar teknolojileri, bilgi depolama, aktarma, hızlı karar alma ve varlığını sürdürebilme açısından hammadde, fabrika, emek faktörü kadar yaşamsal bir niteliğe bürünmüştür. İnternet teknolojisi akademik birimler için bilgi akışının serbestçe ve hızlı biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Sendikal güçler, dirençler ve alt kültürler interneti bir dayanışma aracı, küresel bütünleşme ve kimlik aracı olarak kullanmaktadır. Organize olma ve seferber etme konularında ekonomik ve hızlı yönüyle İnternet bu gruplar için yeni kamusalın yaratılmasına imkân vermekte, onların seslerini duyurmasına katkıda bulunmaktadır. Girişimciler açısından ise ticari metalar yaratmanın ekonomik ve yeni bir aracı işlevi görmektedirler. Suç örgütleri ve ayrıcalıklı güçler açısından İnternet yeni organizasyon ve iletişim biçimi yaratırken, onları küresel düzeyde, bir tehdit noktasına da taşımaktadır (Kır, 2008: 65).

Yukarıdaki açıklamayı destekleyen bir görüşmecimizin düşünceleri ise şöyledir: “ İnternet sayesinde anında ve hızlı bir şekilde bilgiye ulaşmak mümkündür. Bilgiye ulaşma, bilginin transferi bu teknolojik alet sayesinde çok kolay bir hale gelmiştir. İstediğim konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklara anında ulaşip bilgisayarıma kaydediyorum. İnternet olmadan önce, kütüphanelerde kitap aramak zaman zaman da aradığımı bulamamak gibi bir sıkıntı yaşıyordum. Zaman mekan engeli ve maliyet derdinden kurtaran çok değerli bir araç.” (Kadın, Akademisyen, 36 yaş)

30 Kasım 2011 tarihli posta gazetesinde suç örgütlerinin sanal cemaatleri kullanımıyla ilgili ilginç bir haber yer almıştır. Tanınmış bir doktorun adıyla açılan hesap ve bu hesaptan bir takım insanlardan bazı bilgi ve maddi taleplerin olduğu görülmüştür. Örgüt bu yolla başladığı sanal suçlara benzer isimdeki farklı kişilere ulaşarak devam etmiştir. Özellikle facebook gibi kişi bilgilerinin de açık halde bulunduğu sitelerle ilgili suç örgütlerinin de çeşitli kazanımlar elde ettiği

bilinmektedir. Yine bazı kötü amaçlı insanların sosyal paylaşım sitelerini fuhuş, uyuşturucu ticareti, insan ticareti gibi yasal olmayan işlerde kullandığı görülmüştür.

11 Temmuz 2012’de milliyet gazetesinde yer alan habere göre yabancı ülkelerdeki kadınları iş bulma bahanesiyle kandırıp fuhşa zorlayan çete polis operasyonu ile çöktürüldü. 41 kişi gözaltına alındı. 61 kadın kurtarıldı. Zanlıların kadınları facebook’tan beğenip kandırdıkları tespit edildi. İzmir merkezli olarak 3 ilde yapılan operasyonda şebekenin operasyon yapılacağını anladığı ve operasyon yapılacağını anladıktan sonra elemanlarını facebook’ta ki sitelerinde “bu gece yağmur yağabilir” şeklinde uyardıkları tespit edilmiştir.

Görüşmecilerden Fatma U. Öğretmenlik yapmaktadır. Eğitim Bir Sen adlı sendikaya üye olan Fatma Hanım sendikanın faaliyetlerini Internet üzerinden takip etmektedir. Yılda en az iki üç kez mitinglere de katıldığını belirten Fatma Hanım, Internet üzerinden sendika faaliyetlerini çok daha kolay takip edebildiğini söylemektedir. (Kadın, 32 yaş)

Sendikalar için de sanal cemaatler ve sosyal medya yeni bir alan haline gelmiştir. Hem çeşitli etkinliklerin duyurulması hem de daha çok insana kolayca ulaşılabilmesi için sosyal medya kullanılmaktadır. Örneğin 2012 Nisan ayında Sosyal paylaşım sitesi Facebook’ta kurulan “Emeklilikte Yaşa Takılanlar” grubunun üyeleri, “emeklilik haklarının verilmesi” talebiyle İzmir’de miting yaptı.

Regus’un, Orta/Doğu Avrupa ve Balkanlardan Sorumlu Başkan Yardımcısı Garry Gürtler, sosyal ağların, ticarette ana bir araç haline geldiğini belirtti. Gürtler, bu ağların müşteri ve tüketiciye ulaşmada hiçbir zaman belirgin bir rol oynayamayacağına inanan bir kesime rağmen, daha yüksek bir kesimin, var olan müşterilerini tutabilmek ve yeni müşterilere ulaşmak amacıyla pazarlama bütçelerinde bu ağlara önemli miktarlar ayırdıklarına dikkati çekti. Türkiye’nin Avrupa’daki 7. büyük Internet nüfusuna ve 2. en popüler on-line kısa mesaj aktivitesine sahip olması nedeniyle söz konusu alanda büyük bir oyuncu olmasının şaşırtıcı olmadığını ifade eden Gürtler, şunları kaydetti:

“Bu ağların en popüler kullanımı, müşteriler ile temasa geçmek olsa da firmalar, bu ağları yeni müşteriler kazanmak ve bu gruplarla enteraktif temasa geçmek için de başarı ile kullanmaktadırlar. Bu durum özellikle yeni müşterilerin bu ağlar üzerinden bulunduğu Hollanda (yüzde 48), Hindistan (yüzde 52), Meksika (yüzde 50), İspanya (yüzde 50) gibi ülkelerde gözlemlenmektedir. Bu araştırma, sosyal ağlara yatırım yapmayan firmaların çok büyük iş olanaklarını kaçırdıklarını ortaya koması açısından da önemli bir çalışma olmuştur.” (<http://www.e-sirket.com/ticarette-sosyal-ag-donemi-96-haber.htm>)

Yukarıdaki görüşü destekleyen bir katılımcımızın görüşleri ise şöyledir: “Sosyal ağları ya da interneti iş yerimle ilgili tanıtım, reklam amacıyla kullanmaktayım. Güzellik merkezinin tanıtımı, işleyişi, çalışanlarımız ve uygulanan seanslar gibi video ve resim sunumu yapılarak işyerimiz cazibeli bir hale getirilerek ilgi çekiyoruz. Ayrıca açılan randevu ve mesaj bölümünde müşterilerimiz kendilerine uygun randevu saatini alabilmektedir.” (Erkek, 34 yaş, İşletmeci)

Örneğin çok uluslu bir kozmetik firması olan “Avon” son dönemde facebook sayfasını da en az diğer unsurları kadar önemsemekte ve buradan çalışmalarını yürütmektedir.

Sanal cemaatlere üye olan katılımcılarımızdan bazıları üye olma amaçlarını şöyle açıklamaktadırlar: “Kültürümü yansıtan bilgiler elde ediyorum.” Komik video, fotoğraf ve fıkra vb. paylaşımların haricinde sanal cemaatler kişilerin kültür seviyesine göre bilimsel, sanatsal ve kültürel açıdan önem arz eden bilgilerin de paylaşıldığı bir platform olma özelliğindedir. Ama bu paylaşımların fazla olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. İnsanlar kültürel, sanatsal ya da bilimsel paylaşımlarda bulunmak yerine genelde fotoğraf komik eğlenceli video ve fotoğrafları paylaşmayı tercih etmektedirler.

Yukarıdaki açıklamayı destekleyen bir görüşmecimiz 25 yaşındaki S.D. Çerkez olduğunu belirtmiştir. Çerkezler için açılmış bir grupta ilk kez Çerkezlere dair detayları öğrenmiş ve bu alt kültürüne daha fazla bağlılık hissetmiştir. “Çerkezlilik konusunda fazla bir bilgim yoktu ama sosyal paylaşım sitelerinde kurulan gruplar sayesinde hem bu konudaki bilgilere ulaşabiliyorum hem de yapılan

organizasyonlar hakkında bilgi sahibi olabiliyorum. Daha önceleri az sayıda Çerkez arkadaşım varken şimdi yüzlerce arkadaşım var” (Kadın, Öğrenci, 25 yaş)

Bu doğrultuda bir başka görüşmecimiz ise; “sanal cemaatler ya da sosyal paylaşım siteleri kendi kültürümü daha iyi tanımak için kullandığım bir araçtır. Karadenizli olmam açısından Karadeniz ile ilgili açılan sitelere, oluşturulan gruplara üyeyim. Burada Karadeniz ile ilgili haberler, elde edilen yeni bilgiler, fotoğraflar anında paylaşılmakta ve belki de yüzlerce kişi aynı anda bu bilgilere sahip olabilmektedir.” (Kadın, Öğretmen, 34 yaş)

35 yaşında bir gece kulübü işletmecisi olan H.B. son dönemde müşterilerine sanal cemaat üzerinden ulaşmaktadır. Facebook üzerinde kurduğu bir grup sayesinde müşterileri kendisine ulaşmakta ve özel günler için buradan rezervasyonlar almaktadır. “müşterilerimize daha iyi hizmet sunabilmek için böyle bir uygulama yapıyoruz.

İş yerinde, ya da evinde oturduğu yerden, trafiğe takılmadan müşterilerimiz hangi yemeği yiyeceğini, hangi masada oturacağını seçebilmekte ve o gece işletmemizdeki bütün programı öğrenebilmektedir.” (Erkek, İşletmeci)

Sanal cemaatlerin oluşumu, o sanal cemaati oluşturan kişilerin amaçları, duygu ve düşünceleriyle yakından ilişkilidir. Görüşmecilerimizden Önder G.’nin düşünceleri bu durumu daha anlaşılır hale getirmektedir. “ NMTD TIM adlı Türk hacker sanal cemaatinin kurucusuyum. Milliyetçi bir yapı arz eden bu sanal cemaat ve üyeleri terör örgütüyle bağlantılı olan sitelere saldırı düzenlemek ve bu siteleri çökertmek amacıyla kurulmuştur. Terör örgütünü destekleyen Internet sitelerini ele geçirdik. Emin olun ki bizler sanal dünyada bize düşen görevleri yerine getirmekteyiz. Hakkâri’nin Çukurca ilçesinde şehit olan askerlerimize Allah’tan rahmet yakınlarına sabır diliyoruz diye sitemize ve çökerttiğimiz sitelere not bıraktık. Gece 23:00’ da başlayan saldırımız sabah 05:00’ da sona erdi. Bu geçen zaman içersinde otuza yakın siteyi çökerttik. Çökerttiğimiz başlıca siteler arasında (<http://www.roj.tv.tr> , <http://www.amedpanel.com/>) gibi siteler bulunmaktadır. Bu tip sitelere siber saldırılarımız devam edecektir.” (Erkek, Öğrenci, 29 yaş)

Sanal falcılar Internet üzerinden fallara bakmaktadır. Sanal psikologlar yardım isteyenlere sanal terapiler uygulamaktadır. Tıbbi sitelerle kullanıcılar hastalıklarını teşhis edebilmektedirler. Psikolog M.B. kendisini takip eden hastaların sorunlarını dinlemekte kendisine durumunu anlatanlara buradan yazdığı cevaplarla yönlendirme ve tedavide bulunmaktadır. M.B. sözlerine şöyle devam etmektedir: “Oluşturduğum sitede de tedavi uygulamaktayım. Bu siteye girebilmek için kullanıcılara şifre veriyorum. Bu site de rahatsızlıklarını, problemlerini dinliyorum. Eğer tedavi gerektirecek bir durum varsa açtığım hesap numarasına para yatırdıktan sonra karşılıklı konuşma yoluyla tedavi hizmeti sunuyorum.” (Kadın, Doktor, 39 yaş)

Cinsellik sanal olarak yaşanabilir, Internet üzerinden cinsel fanteziler gerçekleştirilebilir. Internet üzerinden tanıdığımız ya da tanımadığımız birisine vücudumuzun herhangi bir yerini göstermek, ya da karşımızdakini görebilmek mümkündür. 50 yaşındaki kurum müdürü olan Y.Ö. (Erkek –Boşanmış) Internet üzerinde dâhil olduğu sanal grupta cinsel fanteziler yaşamaktadır. Y.Ö. webcam aracılığı ile karşıdaki arkadaşına cinsel organını göstermiş böylelikle karşılıklı cinsel doyum yaşamışlardır. 35 yaşındaki C.E. (Kadın, Bekâr, Bankacı) ise hiç tanımadığı birine ilk konuşmadan sonra çırlıçıplak vücudunu göstermiştir. “Internet üzerinden fantezi yapmak değişik bir duygudur. Ayrıca kişi bilgisi olmadan ve sosyal baskıdan uzak olduğundan rahat bir şekilde bu duygularımı karşımdaki kişilerle tatmin ediyorum.”

Hatta sanal gerçeklik içinde zaman mekân kısıtlamalarından kurtularak, herhangi bir gerçek tehdit olmadan içinde bulunduğumuz durumun dışına çıkıp farklı koşullar denenebilir. Tanrılar gibi olmak, kendi irademizle biçimleri, kalıpları değiştirmek istiyoruz. Sanal gerçeklikte bunları yapmamız mümkündür (Robins, 1999: 39).

16 yaşındaki F.D. (Erkek, Öğrenci) bir süre Internet gruplarına girdikten ve kendi kimliğinin ötesinde bir rahatlığa kavuştuktan sonra hayali bir kimliğe bürünmüştür. Bu kimlikte her şeyi yok edebileceğini ve her şeyi bir anda değiştirebileceğini düşünmektedir: “ Üyesi olduğum oyun gruplarında istediğim

kadar güçlü bir kahraman oluyorum, en iyi savaşçı ya da ölümsüz bir kişi olabiliyorum. Bu sayede rahatlıyorum.”

Sanal cemaatler, gerçek dünyada yeri olmayan bir takım sıra dışı amaçlarla da kullanılabilir. Volkan T. Ayak fetişistidir. Çalıştığı yerdeki kadınların ayaklarını yakından inceleyen Volkan, bu şekilde tatmin olmaktadır. Volkan bir süre sonra kendi gibi olan insanların ne kadar çok olduğunu fark eder. İnternette fetişist insanların bulunduğu bir foruma üye olur. Forumda ünlü isimlerin çekilmiş ayak fotoğrafları bulunmaktadır. Ayrıca sitede bu anlamda aktif ve pasif farklı kişilikteki insanlar ilişki kurmaktadır. Volkan, gerçek dünyada gizli beslediği bu duyguları bu forumda açıkça dile getirmektedir. Amacı, gerçek dünyada bulamadığı tatmini bu sanal dünyada sağlamaktır. (Erkek, Doktor, 43 yaş)

27 yaşındaki Ömür B. Cd market çalıştırmaktadır. Yaklaşık beş yıldır bu işi yapan ömür internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, İnternet üzerinden de cd satışına başlamıştır. Özellikle legal olmayan oyun, film satışı yüksektir. Ömür, bu satışla ilgili bir forum sitesi açmış ayrıca you tube gibi video sitelerine eklediği filmlerden kısa kesitlerin altına eklediği reklamlar sayesinde müşteriler bulmuştur. Ömür B. “özellikle forum sitesinde daha çok porno film satışı yapıyorum. Bu filmler piyasada olmadığı için daha çok satılıyor.” (Erkek, Esnaf, 27 yaş)

3.SANAL CEMAAT AĞLARI VE BİREY

3.1. Sanal Cemaatler ve Mekân: Siber Mekânlar, Zamansız ve Mekansız Aidiyetler

Bütün toplumlarda insanlar simgesel bir çevre içinde vardır. Ve bu çevre aracılığıyla hareket ederler. Gerçeklik ile simgesel tutum birbirinden ayrı tutulamaz. Yeni iletişim teknolojisinin özgül yönü sanal gerçekliği kurgulamasıdır. İnternet yeni bir toplumsal mekân, sanal gerçeklik olarak mekân ve zamanın anlamını da köklü bir değişime uğratar. Yerler; kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlarından soyutlamakta, işlevsel ağlar ya da görüntü kolajları halinde yeniden bütünleştirilmekte, yerlere özgü uzamın yerine geçen akışkan uzamı devreye girmektedir. Zamanın çizgisel anlamı da ortadan kalkmıştır (Kır; 2008: 73). 19 yaşındaki F.T. (Erkek, Öğrenci) Muğla’da

yaşamaktadır. 17 yaşında A.G. (Kadın, öğrenci) ise Malatya'dadır bu iki isim çok uzakta mekânlarda bulunmalarına rağmen Internet aracılığı ile iletişim kurmaya başlamışlardır. “ Internet sayesinde mekân eski önemini yitirmiştir. Internet sayesinde kamerayla birbirimizi görüp görüntülü konuşuyoruz. Her ne kadar yan yana olmanın yerini tutmasa da yine de özlem hasret gidermeyi bir nebze de olsa sağlıyor. Birlikte bazı oyun sitelerine üyeyiz beraber aynı oyun gurubu içinde yer alıp oyun oynayabiliyoruz.”

Internet üzerindeki sanal mekânlar, içinde yaşadığımız fiziksel mekânlarla birçok yönden benzeşmektedir. En temelinde her fiziksel mekân hareket etme özgürlüğünü garanti eder. Sanal mekânlar ise, bu hareket etme özgürlüğünü maksimum noktaya taşımışlardır. Sanal mekânlarda tıpkı fiziksel mekânlar gibi, bir tarza, kimliğe, mimariye, çalışma gerçekliğine sahiptirler. Sanal mekânlarda birey tıpkı fiziksel mekânlarda olduğu gibi alışveriş yapabilir, eğlenebilir, kendini eğitebilir, arkadaşlık kurabilir, âşık olabilir, evlenip boşanabilir, dayanışma arayabilir, tartışabilir, egemenlik kazanıp kaybedebilir. Ya da tıpkı gerçekte olacağı gibi yaşayıp ölebilir ya da öldürülebilir (Timisi, 2003: 150).

Görüşmecilerimizden doktor ve kadın olan 35 yaşındaki N.G. sanal cemaatlere alış veriş yapmak amacıyla katıldığını ifade etmektedir: “ Alış veriş hastasıyım. Önceden aylık ya da haftalık dergilerin çıkmasını beklerdim. Bazen çıkan dergi tükenirdi alamazdım. Ama Internet üzerinde böyle bir sıkıntı yok, bekleme derdi yok. Anında çıkan dergilere ya da modayla ilgili bilgilere ulaşabiliyorum hem de para ödemedem masrafsız bir şekilde alış veriş sitelerini geziyorum.”(Kadın, Ev Hanımı)

19 yaşındaki Mehtap C. Bir üniversite hazırlık kursuna gitmektedir. Birkaç hafta bu kursa devam eden mehtap bu kursa alışamayıp kurstan ayrılmıştır. Mehtap, kurstan ayrıldıktan sonra eski bir öğretmeninin tavsiyesiyle Internet üzerinden ders anlatımlarının olduğu bir eğitim paketine üye olur. Mehtap yıl boyunca sınava bu şekilde hazırlanır. Mehtap için Internet, hazırlık kursunun mekânsal karşılığı olarak yerini almıştır. (Kadın, Öğrenci).

3.2. Sanal Cemaatler ve Değişen Sosyal İlişkiler: Bedensiz ve Mekânsız İlişkiler

Sanal cemaatlerde bireylerin değerleri, görünüşleri, statüleri, yerleşim alanları ile ölçümlenmemektedir. Bireyler arasında yeni bir ilişki biçimi, yeni tarz ve düzeyler kurabilmektedirler. İnternette ırk, dil, din renk, gibi özellikler önemini yitirmekte, insanların birbirleri arasındaki ilişki daha az önyargıyla oluşmaya başlamaktadır (Kır, 2008: 75).

Görüşmecilerimizden A.Y. bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmektedir: “İnternet birçok özgürlüğü de beraberinde getirmektedir. Gerçek hayatta insanlar ırkını, mezhebini, dilini gizleyebilirken sanal âlemde çok rahat bir şekilde kendilerini ifade edebilmektedirler. Gerçek hayatta alevi olduğunu gizleyen bir arkadaşım sanal gruplarda Alevilikle ilgili birçok siteye üye ve birçok arkadaşına sahiptir. Hatta bu grupların düzenlediği organizasyonlara da İnternet üzerinden haberleşerek katılmaktadır. İnternet üzerinde önemli olan üyesi olduğunuz sitelerde ya da gruplarda kişinin kendisini oraya ait olduğunu samimiyetini hissettirmesidir. Dil birliği, din birliği gibi özellikler bazı belli başlı siteler için geçerlidir.” (Kadın, Öğrenci, 33yaş)

Elektronik iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal ilişkileri de içeren yeni iletişim mekânları ortaya çıkmıştır. İletişim bu mekânlarda bir diğeriyle kurulduğu anda başlar. Sanal cemaatler de en mahrem ya da en özel ilişkiler paylaşılabilir (Timisi, 2005: 89).

N.G. bu konuyla ilgili olarak düşüncelerini açıklamaktadır:” İnternet üzerinden katılım sağladığımız sitelerde farklı bir kimlik ve kişiliğe bürünebiliriz. Bu sayede karşımızdaki kişi ya da kişiler gerçek hayatta kim olduğumuzu bilemezler. Bu sayede kendimizi rahat hissederek toplumsal açıdan konuşulması hoş karşılanmayan konular bile rahatlıkla İnternet sayesinde tartışılabilir. Ben evlenmeden önce anneme sormadığım ilk gece, çocuk doğumu, korunma gibi bilgileri internetten öğrendim. Eşim de aynı şekilde internetten aynı konular hakkında bilgi sahibi oldu.” (Kadın, Avukat, 28 yaş)

Gerek sanayi sonrası dönüşümler gerekse küreselleşme sürecinde birey öne çıkartılarak insanın kendini, ilgisini, düşüncesini ifade etmesini olanaklı kılacak güç,

imkân ve vasıtalar ortaya çıkarılmıştır. Özellikle televizyon, İnternet ve cep telefonları, bireyselleşmeyi artırıcı vasıtalarlardır. Bahsedilenler iletişimi artıran unsurlardır ancak bireysel tercihler belirleyici olduğundan toplumun geri kalanlarından bir uzaklaşma kopma söz konusudur (Şentürk, 2005: 140).

Bu konuyla ilgili olarak bir katılımcımızın görüşleri şu şekildedir: “Televizyon İnternet ve cep telefonu gibi araçlar insanı sosyal hayattan zaman zaman uzaklaştırmaktadır. Ben internete girdiğim zaman odamda en az 4-5 saat oyun oynamak ya da sohbet etmek amacıyla sosyal paylaşım sitelerine takılıyorum. Ev içinde ailem iş yerinde arkadaşlarım bu durumumdan çok rahatsız. Onlarla sohbet etmediğimden ya da vakit geçirmedüğimden şikâyet ediyorlar.” (Erkek, Öğrenci, 26 yaş)

Bir kurumda çalışan S. A. İnternetin kullanım alanını kişilerin belirlediğini ifade ettikten sonra şöyle devam etmiştir: “İnternet’te aradığımız hemen her şeyi bulabiliriz. Kullanım alanı kişilere bağlı olarak değişmektedir.” S. A. İnternette aynı duyguları paylaşan, aynı amaçlar için bir araya gelen insanlar arasında bir dayanışma ruhu olur bu durum kişinin toplumsal yönünü daha fazla öne çıkarır. İnternet kullanım süresinin uzaması ya da kontrolsüz kullanılması sonucunda kişide bağımlılık yaratabilir. Kişiyi yalnızlığa iten durum bu şekilde ortaya çıkmaktadır. ” S. A. Günde bir saatini İnternet başında geçirdiğini bu sırada gelen e postalarını baktığını, faturalarını takip ettiğini ifade etmiştir. Kendisinin bilinçli olarak oyun ya da sohbet kanallarına girmedğini ifade etmiştir. (Kadın, Memur, 32 yaş)

Her türlü kontrol, kısıtlama ve sınıra karşı duyarsız iletişim araçlarıyla erişim imkânı olan herkesin istediği anda sanal âleme dâhil olması bu kültürel krizi derinleştirmektedir. Toplumsal kargaşa ve yalnızlığı kaldıramayan insan, bu sorunlarını giderme yoluna yönelmektedir. Bunu mümkün kılacak imkân ve araçları elde ettiği ilk fırsatta yeni arkadaşlık, dayanışma sistemleri psikolojik danışma hizmetlerinden oluşan yeni cemaat şekillerini geliştirmektedir (Şentürk, 2005: 142).

Görüşmecilerimizden E.Ç. düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:“ Üniversite mezunuyum. Malatya’ da fazla arkadaşım yok. Birkaç tane arkadaşım var onlarla da fazla samimi değilim. Kiminle görüşsem ne iş yapacağımı soruyorlar. Ben de evden

dışarı çıkmıyorum. Ders çalışıyorum sıkılınca facebook'ta arkadaşlarımla zaman zaman hiç tanımadığım ama sanal dünyadaki arkadaşlarımla sosyalleşme imkânı buluyorum. Burada genellikle müzik dinlerken ya da oyun oynarken bir taraftan da arkadaşlarıma zaman ayırıyorum.” (Kadın, Öğrenci, 25 yaş)

Bu değişen sosyal ilişkiler durumunda gerçeklik algısı, güven ve yalnızlık birbiriyle ilgili kavramlar haline gelmektedir. Sanal cemaatlerde özellikle gerçeklik algısı ve güvenin daha rahat sağlandığı facebook gibi sosyal ağlarda insan yalnızlığını gidermeye çalışmaktadır. 28 yaşındaki D.G. bir bankada çalışmaktadır. Akşam 18.00’a kadar çalıştığını belirten ve o saatten sonra günün trafiğine göre ancak akşam 20.00’da evine ulaşabilen D.G. iş yaşamının yoğunluğu içerisinde kendisine ve gerçek sosyal çevresine çok az zaman ayırabilmektedir. Bu durum D.G’nin zaman içinde gerçek sosyal yaşam yerine sanal cemaatlere bağlı olmasını güçlendirmiştir. Önceleri güven ve gerçeklik algısı ile ilgili şüpheler taşıyan D.G. kısa süre sonra bundan da kurtularak gerçek yaşamında olmasa bile sanal dünyada yalnızlıktan kurtularak pek çok arkadaş edinmiş her akşam zamanının büyük kısmını bu sanal cemaatlerde geçirmeye başlamıştır.

3.3. Sanal Cemaatlerde Birey ve Kimlik: Dijital (Takılmış) Maskeler Ya Da Gerçek Kimlikler

Özne dilin sınırları içinde tezahür eder. Dilin sabitlemediği özne gerçek değildir ya da yoktur. Beden artık görünenin temsili değildir. Beden dilin kurduğu bedendir. Cinsiyet, ırk, renk, dilin sınırları içerisinde inşa edilir. Bir elektronik gezgin olarak, bira hayalet kozmonot olarak, ekranın öteki yüzünde parçalarına ayrılan ve ışık noktaları olarak, ekranın öteki yüzünde parçalarına ayrılan ve ışık noktaları olarak yeniden bir araya getirilen bizler, arzunun hafızası ve bilginin erotizmi amansızca birleştikçe kendi kendimizi yeniden hatırlamaya (bir araya getirmeye) çalışırız. Teknolojiyle kendini yapan, yeniden üreten özneler haline geliriz (Kır, 2008: 66).

Sanal alanda varlık, beden ve mekândan arınmış yalnızca kelimelere dönüşmüş bir biçimde vücut bulmaktadır (Timisi, 1999: 133).

Görüşmecilerimizden E.A. Internet üzerinde varlık algısının değiştiğini şöyle açıklamaktadır: “ Sosyal ağlarda kişiler sadece kelimelerle kendilerini ifade ederler ya da tanımlarlar. Burada kişiler bedenden arınmıştır, mekân üstü birliktelikler oluşmuştur. Benim kim olduğumu sanal dünyada sadece ben bilirim. Takma bir isim kullanabilirim farklı bir kişiliğe bürünebilirim. Bazen kadın kimliği isteyen sitelere kadın isimleri ya da bilgileri girerek katılıyorum. Ya da bir kadın fotoğrafı ekleyerek katıldığım gruplar var.” (Erkek, Öğrenci, 25 yaş)

Sanal cemaatler gerçek yaşamdan daha farklı bir birey algısı ortaya koymuştur. Bireyler artık davranışlarından önce kullandıkları kelime, cümle ve internet dilinin ürünü olan smilelerle kendilerini ortaya koymaktadır. Bu dünyadaki bireyler değerler açısından gerçek dünyadakine göre daha farklı bir yapıdadır. Sanal alanın anonim ortamı bireylere kimliklerini yeniden kurgulayabilecekleri, hayal edilene ya da var olan gerçekliğin uyarlanabileceği yeni kimlikler yaratabilme olanakları sunar. Yüz yüze iletişimde var olanın tersine sanal ortamda iletişim kimliklere tüm dışsal baskılardan kurtulma imkânı vermektedir. Bu ortamda kimlikler parçalanmıştır. Internet kimlik ayrımı yapmadan ya da kimliği belli olmadan anonim bir ortamda fikirlerin yayılmasına ve karşılıklı alışverişine imkân sağlamakta, tüm kullanıcılar eşit statülere sahip olmakta ve katılımı herkese açık hale getirmektedir (Kır, 2008: 66).

Sanal ortamda toplumsallaşma başlangıçtaki anonim kimlikler takma adlarla (nickname) girilen sohbet kanallarında çok katılımcılı oyunlarda yoğunlaşmaktaydı. Söz konusu sanal ortama giren bireylerde gerçek kimlikleriyle değil, o anki ruh hallerini yansıtan, siyasi duruşlarını gösteren takma adlarla ya da sevdikleri şarkıcıların, oyuncuların, sporcuların adlarıyla buralarda var olmayı tercih ediyorlardı. Sanallık yalnız ilişkinin boyutunu değil, bireylerin ağdaki kimliklerini de iniliyordu. Bu takma adlarla kimi ipuçları veriliyor olmakla birlikte, bireylerin çoğunlukla gerçek yaşamlarını işaret etmeksizin, onunla ilişkilendirilmeksizin, farklı bir mecrada farklı kimlikler edinmeleri şeklinde sürdürdükleri ikinci bir yaşam olarak gerçekleşiyordu. Gerçek yaşamından çok başka yorumlar, değerlendirmeler bulunmaktadır.

Türkiye’de cinsel yönelimleri nedeniyle insanların yaşadıkları baskı ve ayrımcılık bilinmektedir. Kişinin cinsel eğilimleri nedeniyle çoğunlukla aile içinde başlayan baskı ortamı ilerleyen yıllarda hayatın her alanını sarmasıyla içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Görüşmecimiz Leyla bir travestidir. Aslen Malatyalı olan Leyla bir süre erkek erkeğe cinsel ilişki yaşamıştır. “Aile ve çevre baskısından dolayı bu ilişkilerimi gizli yaşadım. İnternette (travestiyizbiz, travestiar.org) gibi sanal cemaatlere üyeyim. İnternet üzerinden iletişime geçtiğim kişilerle cinsellik yaşıyoruz. Annem ve babam hacı. Durumumu kabullenmeyeceklerini düşünerek üç yıl önce evden İzmir’e kaçtım. Onlara yurt dışındayım diye mektup gönderdim. Kaçtıktan bir buçuk yıl sonra gittiğim gece kulübünde ışıklar yandı. Polisler kulübü basmıştı. Dayımın oğlu bu diye beni polislere gösterdi ve beni karakola götürdüler. Babam beni ilk kez dekolte kıyafetlerle gördü. Beni görünce ağlamaya başladı. Ben de ağladım. Beni eve götürdü önce öldüreceğini düşündüm ama beni bağırlarına bastılar. İstanbul üniversitesi Turizm ve Otelcilik mezunuyum. Ama travesti olduktan sonra iş bulamadım. İnsanlar çok insafsız ve acımasız. Annemler daha sonra İzmir’e taşındılar. Annemleri ziyarete bazı geceler erkek kıyafeti giyerek gidiyorum sabah erkenden evden çıkıyorum. Daha sonraları Fuat diye birisine aşık oldum. Evlendik ve kocamı çok seviyorum. Evlendikten sonra bu işi bırakmıştım ama ekonomik kriz nedeniyle kocamın işleri bozulunca yeniden çalışmaya başladım. İzmir Alsancak’ta ünlü bir travestiyim. Aylık 15.000 TL.’ye yakın para kazanıyorum” (Kadın, 28 yaş)

33 yaşındaki görüşmecilerimizden Sevda T. Evli ve iki çocuk annesidir. Kocasıyla mutsuz bir evlilik yaşayan Sevda, kocasının ilgisizliğinden şikâyetçi olmaktadır. Sevda, “kocam sürekli olarak iş yerinde ya da evde, dışarı çıkıp gezmeyi sevmez. Artık aramızdaki sevgi aşk bitmiş rutin olarak sadece evdeki sorumluluklarımızı yerine getiriyoruz. Bu boşluğu facebook’ta üye olduğum gruplarda arkadaşlarımla oyun oynayarak doldurmaya çalışıyordum. Bir gün bir arkadaşım çok güzel olduğumu, ömrümü çürüttüğümü söyledi ve bana ilgisi olan Ali adında bir arkadaşını facebook üzerinden tanıştırdı. Arkadaş olarak başlayan sohbetimiz bir ay kadar sürdü. Daha sonra tanışmak için Ali’nin yanına Adana’ya gittim. İki gün Adana’da kaldım sonunda kocamı aldattım. Ali’den sonra tanıştığım

çok arkadaşım oldu ve facebook'ta farklı isimler ve hesaplarla iki tane üyeliğim var.”
(Kadın, Ev Hanımı, 33 yaş)

18 Yaşında üniversite öğrencisi F.S. çok sevdiği bir voleybolcunun adıyla sanal cemaatlere üye olmuştur. Aldığı bu nickname ile çeşitli gruplara da üye olan F.S. gerçek kimliğinin ötesinde oluşturduğu bu anonim kimlikle ve davranışlar benimseyerek farklı bir yaşam tarzını bu nickname adıyla yaşamaya başlamıştır. 30 yaşındaki K.N. 13 asker şehit verdiğimiz gün o anki ruh haliyle Şehit nickname olarak sosyal cemaat içinde çeşitli yorumlar yapmıştır. Bu yorumlarda oluşturulan bu anlık anonim nickname adının yorumlara yansıdığı görülmüştür. 24 yaşında alevi mezhebine mensup N.T. nickname olarak “Hüseyin” takma adını almış ve profil resmine “Hz. Ali'nin Kılıcı” nı koymuştur. Oluşturulan görüntü N.T. hakkında ipuçları içermektedir. 30 yaşındaki dersane sahibi T.U. toplum içindeki konumunun endişesiyle internette farklı nickname adları almaktadır. T.U. pornografik içerikli bir siteye üye olurken “Ulaşır31” nickname adını seçmiştir. Bundaki amaç toplumsal baskıdan ve gelebilecek tepkilerden bu şekilde bir sanal kimlikle kurtulabilmektir. İnternetin bu anonim ve sahte kimlik olgusundan farklı amaçlar ve olaylar da çıkmıştır. Geçtiğimiz mart ayında yaşanan bir olayda M.T. adlı şahıs facebook üzerinden oluşturduğu sahte bir kimlikle hava yollarında çalıştığını iddia edip pek çok kişiyi teknolojik birtakım ürünler satma vaadiyle dolandırmıştır. Şahıs oluşturduğu sahte kimlikle 21 kişiyi dolandırmıştır. (2 Mayıs <http://www.internethaber.com/facebook-dolandiricilik-sahtekarlik--406391h.htm#ixzz1tbd9Jtf5>)

Ege Üniversitesi tarafından 240 İnternet kullanıcısı üzerinde yapılan araştırmada erkeklerin sanal ortamda kendilerini kadın olarak tanıttığı ortaya çıktı. Daha çok İnternet cafeler baz alınarak yapılan araştırmada özellikle 'chat' yaparken erkeklerin fiziksel özelliklerini ve adını değiştirdiği, bunu da daha kolay arkadaş edinmek için tercih ettikleri öne sürüldü. Sanal ortamda kurulan dostluk ve arkadaşlıkların ise bilgisayar ekranlarıyla sınırlı kaldığı, gerçek ilişkilere dönüşmediği belirtildi. İnternet üzerinde yapılan araştırma, erkeklerin sanal ortamda yüksek oranda cinsiyet değiştirdiğini ortaya koydu. İnternet aracılığıyla kurulan sanal

iletişimlerde kullanıcıların cinsiyet, yaş, meslek, ad, gelir ve beğenmediği fiziksel özelliklerini değiştirerek, kendilerini yeni bir kimlikle tanımladıkları belirlendi.

Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu'ndan yapılan yazılı açıklamada, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Ebru Çetin Güler ve Nalân Yetim tarafından İzmir ve Mersin'deki 240 internet kullanıcısı üzerinde yapılan “Bilgi Teknolojilerinden Yeni Yararlanma Biçimleri Olarak İnternet Kafeler” konulu araştırmanın ilginç sonuçları ortaya çıkardığı belirtildi. Araştırmaya katılanların yüzde 35'inin yaşını, yüzde 32'sinin cinsiyetini, yüzde 38'inin mesleğini, yüzde 77'sinin adını ve yüzde 53'ünün beğenmediği fiziksel özellikleri değiştirerek, sanal ortamda iletişime geçtiği saptanan araştırmada şu görüşlere yer verildi: “Cinsiyet değiştirme boyutundaki ilginç bulgulardan biri, erkeklerde chat ile kurulan ilişkilerde beklenenin üstünde cinsiyet değiştirmeye rastlanmasıdır.

Erkeklerin, kadın adı kullanması, fiziksel özelliklerini kadın olarak betimlemesinin nedenleri araştırıldığında, chat ile iletişimde daha kolay arkadaş edinmeyi sağladığı ve eğlence olsun diye bu yola başvurulduğuna ilişkin yanıtlar alınmıştır.” Araştırmada, İnternet kullanıcılarının yüzde 44 oranında, “başka birisi olarak kendimi tanıtmak beni rahatlatıyor” ifadesini kullandığı da ortaya çıktı. İnternet kafe kullanıcılarının daha çok 16-20 yaş grubunda yoğunlaştığı belirlenen araştırmanın bazı sonuçları da şöyle: “İnternet kullanıcılarının yüzde 35'i kadın, yüzde 65'i ise erkektir. Yapılan gözlemler ve kafe sahipleri ile görüşmeler sonucu, erkek kullanıcıların daha sık İnternet kafeden yararlandıkları görülmüştür. Kullanıcıların büyük çoğunluğunu öğrenciler oluşturmakta, İnternet kafeyi kullanım amaçları araştırıldığında birinci sırada chat yardımıyla dostluk kurma, ikinci sırada bilgisayarda sörf yapma, üçüncü sırada ise chat yardımı ile flört ve e-mail ile haberleşme yer almaktadır. Chat ile dostluk ve flörtün yüz yüze ilişki biçimine dönüşme oranının çok az olduğunu da tespit ettik. İlişkiler sanal ortam ile sınırlı kalmaktadır.” (<http://www.mavimsn.com/Taktik/ipucu69/erkekler-internette-cinsiyet-degistiriyor>)

Görüşmecilerimizden K.T. sanal cemaatlerde bazı sitelere girerek farklı bir isim ya da kimlik kullandığını söylemektedir. K.T. meslek ve eğitim bilgileriyle

fotoğrafını değiştirmiştir. K.T. “ ben özellikle eğitim ve meslekle ilgili bilgilerimi değiştiriyorum. Kendimi daha cazip hale getirmeye çalışıyorum. Kadın ismiyle katıldığım gruplarda hem erkek hem de kadın arkadaş sayım artıyor. Erkek ismiyle girdiğim gruplara bu sayı daha da azalıyor. Yeni bir sanal cemaate üyelikte bana göre önce cinsiyet ve fotoğraf belirleyici oluyor. ” K.T. sanal cemaatlerde arkadaş bulup sohbet etmek amaçlı üyelikler yaptığını meslek ve cinsiyetin bu gruplarda sayıyı önemli ölçüde etkilediğini söylemektedir. (Erkek, Öğretmen, 27 yaş)

3.4. Sanal Cemaatler ve Mahremiyet: Sanal Teşhircilik

Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar, temel olarak iki kategoriye ayrılabilir: Birinci kategoride sahibi olunan eşyalar, kazanılan paraya ait bazı hususlar, ikinci kategoride ise iş dışındaki ilişkileri ve insanın iç dünyası olarak adlandırılacak duygusal ilişkileri kapsamaktadır. Görüşmecilerin yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte dijital ortama taşınan mahremiyet ihlallerine karşı kaygı durumları ise temelde üç kategoride toplanmaktadır: Bunlardan birincisi, görüşmecilerin bir kısmı tarafından paylaşılan net bir kaygı durumunun oluşmaması durumudur. Görüşmecilerin bu konudaki kararsızlığının nedeni ise kişisel alanlarına ait bilgilerin kim tarafından ve hangi amaca göre kullanılacağına göre değişmesidir. Görüşmeciler tarafından belirtilen ikinci görüş, kişisel bilgilerinin bu araçlarla başkalarının eline geçmesinden kaygılanırım üçüncüsü ise bu araçlarla başkalarının eline geçmesinden kaygılanmam şeklindeydi.

Buna ek olarak, yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte dijital ortama taşınan mahremiyet ihlallerine karşı görüşmecilerin gündelik yaşam pratikleri içindeki kaygı durumlarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin kaygı durumları ve nedenleri, bir anlamda Lyon’un bahsettiği tehdit algısının sınırını oluşturacaktır. Görüşmecilerin özel alanlarına ait kişisel bilgilerin neyi kapsadığına yönelik olarak verdikleri yanıtlar içinde, aile ve arkadaş ilişkileri ile kimlik bilgileri, ev adresi ve telefon bilgileri, e-mail ve banka şifreleri ilk sıralarda yer almaktadır.

Kişisel bilgilere karşı olası ihlaller karşısında kararsızlık yaşayanlar için kaygılanma, en çok bir ekonomik kayıpla kendini göstermektedir. Örneğin bir görüşmeci, “ekonomik kayıp olma ihtimalinde kaygılanıyorum. Ayrıca özel

yaşamımla ilgili bir kullanım olacağını düşünmüyorum. Beni özel yaşamımda çok rahatsız edecek şeyim yok” (Erkek, Muhasebeci, 44 yaş) şeklinde bunu ifade ederken diğer bir görüşmeci de bunu, “ekonomik bilgilerim konusunda kaygı taşıyorum. Sonuçta bunu kaybettiğimde kaybımı geriye getirecek bir imkânım yok” (Kadın, 43 yaş, Memur) şeklinde belirtmiştir.

Görüşmeciler, kaygılanma durumlarının, ekonomik kayıp yaşama olasılığının haricinde, bu teknolojileri kullanan kişilerin niyetlerine göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci, “teknolojiyi kullanan kişinin niyetine bağlı olarak kaygılanırım” (Erkek, 32 yaş, Öğretmen) diye görüş bildirirken, bir avukat görüşmeci de özellikle kriminal açıdan kaygılandığını ifade etmiştir: “Bazen ceza dosyalarında çok alakasız cümleler sizi suçlu konuma koyabilir.” (Kadın, 31 yaş, Avukat) Yine başka bir görüşmeci de, “elde edilen verilerin yanlış bir yerlerde kullanılma olasılığının kendisini kaygılandırabileceğini” ifade etmiştir. (Kadın, 29 yaş, Hizmetli)

Grafik 6: Görüşmecilerin Bilgi Mahremiyetine İlişkin Tutumları

Görüşmecilerin kişisel bilgilerinin yeni gözetim araçlarıyla birlikte başkalarının eline geçmesinden kaygılanma nedenleri arasında özellikle kurumlar tarafından dinlenilme olasılığını göstermektedirler. Örneğin bir görüşmeci, “kaygı taşıyorum çünkü bu ülkede hukuk ve denetim mekanizmaları oturmamış durumda. Kaygı nedeni aslında kurumlar tarafından dinlenmesinden kaynaklanıyor. O yüzden özel muhabbetlerimi yüz yüze yapmayı tercih ediyorum” diye görüşlerini ifade etmiştir. (Erkek, 48 yaş, Emekli) Yine bu görüşü destekleyen başka bir görüşmecinin ifadesi de dikkate değerdir: “Özellikle 11 Eylül 2001’ den sonra tabii ki kaygılanıyorum. Bu kaygı kişinin kendini kısıtlaması şeklinde gösteriyor. Örneğin Internet’te bir web sayfası karşınıza çıktığında sizden istenen bir bilgi karşısında tereddütle kalıyorsunuz. Acaba bu bilgiyi girsem mi girmesem mi diye. Çünkü mağdur olduğunuzda sizi yasal olarak koruyacak bir müessese yok.” (Kadın, 35 yaş, Polis) Başka bir görüşmeci de özellikle sahip olduğuna konuma dikkat çekerek endişesini açıklamıştır: “Politikayla uğraşıyorum. Türkiye bu anlamda, hatta hiç bir ülke bu anlamda insanlara alan açmıyor. En küçük bir şeyden insanlar hapse girebiliyor. Onun dışında bu herkesin hayatına doğrudan müdahale. İnsanları suçlu olarak kabul edip bu gözetim sistemiyle onları suçlu veya suçsuz olarak kategorize ederler. Hayata dair bütün iyimserliğiniz yok oluyor”. (Erkek, 29 yaş, Öğretmen)

Ayrıca, başka bir görüşmeci de, özellikle mahremiyete gönderme yaparak bunun korunması gerektiğiyle ilgili bir görüş bildirmiştir: “Her insanın kimseyle paylaşmak istemediği şeyler vardır. Bunların izlenme olasılığı rahatsız ediyor. Ayrıca yaptığınız şeylerin karşı tarafa gitmemesi gerekiyor. Bu tehlikeli olabilir”. (Erkek, 48 yaş, Astsubay)

Mahremiyetin sınırı ve yoğunluğu bireyden bireye değişiklik gösterdiği gibi bireylerin içinde bulundukları durumlara, zamanlara, ruh hallerine göre mevcut kişilik yapılarına ve algılayış biçimlerine dahası yapılara göre farklılaşmaktadır (Binark, 2009: 142). 15 yaşında ergenlik dönemine girmiş A.T. için mahremiyetin sınırları sürekli değişkenlik göstermektedir. Bazı zamanlar bu alanı neredeyse sınırsız hale getiren A.T. bazı anlarda ise hemen her şeyi mahremiyeti içine dâhil etmektedir. A.T.’ye göre; “özellikle normal zamanlarda kişilerin bilgilerine ulaşmak fotoğraflarına bakmak mahrem sayılırken, canım sıkın ya da morali bozukken

kişilerin bilgilerine ve fotoğraflarına bakıp bu durumdan kurtulmaya çalışıyorum. Zaman zaman rahatlamak ya da bu durumdan kurtulmak için erotik resimlere bile baktığımı oluyorum.” (Erkek, Öğrenci)

Bu durumun tersini düşünen bir başka görüşmecimize göre ise; “ mahrem olan konular her zaman ve her yerde aynıdır. Eğer günlük hayatta mahremiyet ihlali yapmayıp da sanal alemde bu ihlali gerçekleştiren kişilerde bir korku ya da endişe vardır. Bu endişenin sebebi ise aile baskısı, eş durumu ya da örf adetlerden dolayı kınama, ayıplanma olabilir.” (Erkek, Avukat, 42 yaş)

Hızla yaygınlaşan Internet kullanımıyla birlikte, toplumsal paylaşım ağlarına akın eden bireyler, bu ortamda gözetleniyor olduklarını bilmekte ve bunu bir sorun olarak görmemektedirler (Binark, 2009: 149). Nitekim katılımcılarımızdan halkla ilişkiler uzmanı H.K. facebook üzerinde bazı bilgilerinin görünmesini onaylamakta hatta bunu doğal karşılamaktadır. (Kadın, 29 yaş)

Bunun tam tersi yönünde düşünen bir başka görüşmecimiz; “sosyal paylaşım ağlarında gerçek bilgilerimin bilinmesi ya da gözetlemek beni rahatsız eder. Bilgilerim aynı anda milyonlarca kişi tarafından paylaşılabilir ya da milyonlarca kişi beni gözetleyebilir. İnternette denetim ve kontrol imkânı pek de mümkün değildir.” (Kadın, Öğrenci, 26 yaş)

Internet kullanımının artması ve kullanıcıların sanal ortamdaki yansımalarının zenginleşmesiyle birlikte güvenlik ve gizlilik her zaman tartışılmaya devam edilecek. Bu konuda ne kadar iyi çalışmalar yapılırsa yapılsın iş kullanıcı bilinçlenmesinde bitiyor. Sonuçta, hırsızlar veya kişisel bilgilerinizi ele geçirmek isteyen kişiler Internet dışında da bu bilgilere ulaşmak için yöntemler geliştirebilir.

Bankacı olan bir görüşmeci de özellikle kameraların zaten kişileri sürekli takip etme özelliğinin imkânsızlığına dikkat çekmiş ve bunu, “görüştüğüm yerde olursa rahatsız değilim. Özel alanımda olursa rahatsız olurum. Mesela bir alışveriş merkezindeki kamera beni etkilemiyor. Ama benim okuduğum ve izlediğim şeyleri gözlem altına alıyorsa rahatsız oluyorum. Ayrıca kameranın sürekli olarak kişiyi

takip etmesinin zor olduğunu biliyorum” şeklinde ifade etmiştir. (Kadın, 26 yaş, Bankacı)

Öncelikle kameralardan rahatsız olanların rahatsızlık duyma sebeplerine baktığımızda, görüşmeciler düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktadır. ”Özel hiçbir şeyin kalmaması” ve bu uygulamaların “kişi hak ve özgürlüklerine aykırı olması” şeklinde ifade etmektedirler. Bir görüşmeci bunu, “gözetlendiğimi hissediyorum. İznim olmadan görüntü alınması hoş değil. Ayrıca bu, kişi hak ve özgürlüklerine aykırıdır” (Erkek, 38 yaş, Avukat) şeklinde ifade ederken, diğer bir görüşmecinin belirttikleri de özellikle yeni gözetim sistemlerine getirilen, “herkesin potansiyel suçlu yerine konulması” eleştirisiyle örtüşmektedir: ”Çok kötü hissediyorum. Bir taraftan gözetim altına alınmak suçlu toplumu ve her suçun içselleştirilmesi var. Bir taraftan bir süre sonra hiç rahatsız olmamaya başlıyorum. Bu histen dolayı rahatsız oluyorum.” (Kadın, 28 yaş, Doktor) Görüşmeciler kameralardan rahatsızlık duymama nedenlerini ise, “güvenlik için gerekli”, “saklayacak bir şey yapmıyorum”, “kameraların caydırıcı özelliği var” şeklinde ifade etmişlerdir.

Kredi kartı kullanımı yoluyla toplanan verilerle, yaptıkları harcama miktarından, ne aldıklarına veya hangi saatte nerede bulunduklarına yönelik bir bilgi depolaması yapılması karşısında rahatsızlık duymayanlar bunu, “hizmetlerden yararlanmak” istediklerini, “zaten bilgiler toplandığı için yapılacak bir şey olmamasına” bağlamışlardır. Örneğin bir görüşmeci, “kredi kartını kullanmaktan çekinmiyorum. Sadece Internet ortamında vermem ama güvenlik amacıyla. Diğer kişisel bilgilerimin toplandığıyla ilgili bir şey düşünmüyorum”. (Erkek, 28 yaş, Öğretmen) Başka bir görüşmeci de “hizmetlerden yararlanmanın önemli olduğuna değinmiştir”. (Kadın, 42 yaş, Öğretmen) Başka bir görüşmeci de “hayatımıza girdi mecburen kullanıyoruz; teknolojinin önüne geçmek mümkün değil” (Erkek, 52 yaş, Memur) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Kredi kartı bilginizi yoldan geçen birine söylemediğiniz gibi internetten de haykırmazsınız. Aynı şekilde evde olmadığınız anı anlamak için de birilerinin foursquare hesabınızı takip etmesi gerekmiyor. Kapınızı çalar, açmazsanız evde

yoksunuzdur. “(<http://www.webrazzi.com/2010/02/22/internette-gizlilik-tehlikede-mi/>)

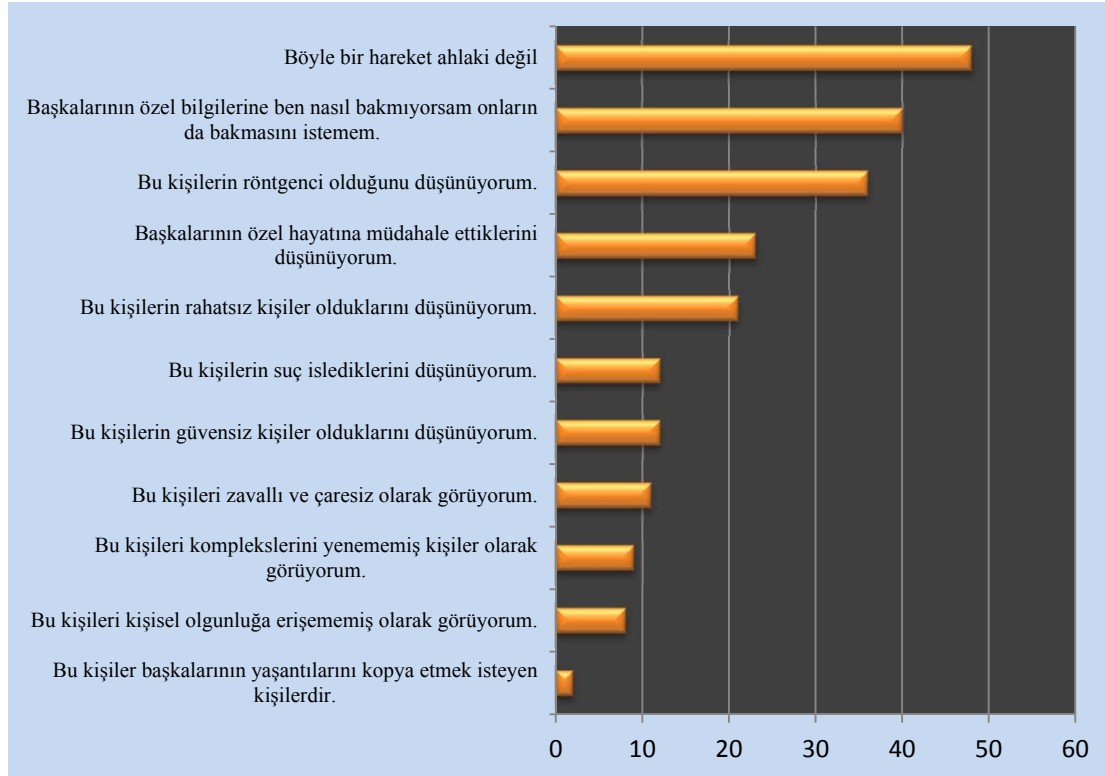
Sanal cemaatlerde profillerdeki mahremiyet algısı değerlendirildiğinde kullanıcılar için mahremiyet alanı kabul edilen başlıklar şunlardır: Kişisel bilgiler (medeni durum, iş, meslek, eğitim durumu) fotoğraflar, yazışmalar, ilişki durumu, siyasi görüş ve özel fotoğraflar.

19 yaşında öğrenci olan A.T. kendisi için mahrem alanı şöyle tarif eder: “Kişisel yazışmalarım dışındaki tüm bilgilerimi ben zaten kendi isteğimle paylaşıyorum. Bunlar benim için mahremiyet kaynağı” değil derken 37 yaşındaki K.L. özellikle profilinde yaşını gizlediğini belirtmektedir. Yine öğretmen olan C.E profilinde pek çok alanı gizli tutmaktadır.

34 yaşındaki görüşmecimiz Ö. T. Sanal cemaatlerde mahremiyet algısının kişilere göre değiştiğini ifa etmektedir. “Herkes Internet ortamında kendisiyle ilgili mahremiyetin öğrenileceğinin bilincinde olduğundan genellikle ya mahremiyetlerine, kişisel bilgilerini tam olarak gizlemezler ya da girilmesi gereken durumlarda da bilgilerini değiştirerek verirler. Evli olan Ö.T. çapkın olduğu için özellikle medeni durumu ve aile bilgilerini sanal cemaatlerde gizlemektedir. Eğitim durumu ve fotoğraflarını rahatlıkla paylaşmaktadır.” (Erkek, Memur, 34 yaş)

Bireylerin yeni enformasyon teknolojileriyle toplanan verilerin bir anlamda güçlü üreticisi olmasında kendilerinin de başkalarının gizli olanına karşı duydukları merak etkili olmaktadır. Bu görüşten yola çıkarak görüşmelere başlamadan önce bireylere, “başkalarının özel hayatlarına ait verileri merak eder misiniz ya da öğrenmek ister ve imkânınız olursa onların izni olmadan bunları görmek, duymak ya da okumak ister misiniz” gibi bir soruyu görüşmecilere doğrudan sormayacağımızı düşündük. Bu nedenle bu sorunun, görüşmecilere, başkalarının özeline onların izni olmadan bakanlar hakkında ne düşünüyorsunuz diye sorulması daha uygun bulunmuştur. Bu soruya görüşmecilerin verdikleri yanıtlara baktığımızda, “etik değil”, “yanlış bir şey” gibi bir dizi klişe cevapla karşılaşmıştır.

Grafik 7: Başkalarının Kişisel Verilerine Onların İzni Olmadan Bakanlar Hakkındaki Görüşler

Yukarıdaki grafikten anlaşılağı gibi görüşmecilerimiz aynı soru karşısında birden çok cevap vermişlerdir. Bu nedenle, görüşmecilerin bu konudaki görüşlerini sansürlemeden vermelerine olanak sağlamak için öncelikle, insanların doğasında başkalarının özelini merak etmenin doğal olup olmadığı sorulmuştur.

Görüşmeciler verdikleri cevaplarda, bir yandan başkalarının özeline onların izinleri olmadan bakanlara karşı olumsuz duygularını dile getirmişler diğer yandan da insanın doğasında başkalarının özeline merak duymanın doğal olduğunu dile getirmişlerdir. Örneğin bir görüşmeci “bu aslında insanın doğasında olan bir şeydir. Başkalarının özeline bakanların terbiyesiz olduğunu düşünüyorum. Ama bu insanın doğasında vardır. Ama insan bunu kontrol etmeyi öğrenmeli. Ben de başkalarının özel hayatını merak ediyorum ama dizginliyorum” demiştir. (Erkek, 23 yaş, Astsubay)

Başka bir görüşmeci de özellikle sıradan olmayanların hayatına merakın daha fazla olduğunu belirtmiştir: “Bu kötü bir şey ama insanların içinde olan bir şey. Özellikle baktığın kişi sıradan birisi değilse merak edersin. Bir de insanlar birbirlerine güven duymazlar. İnsanlar birbirlerini alt etmeye çalıştıkları için, birinin eksikliğini bulmak için onun gizli olan şeylerine bakarlar. İnsanlar başkalarının e-postalarından e-posta gönderebiliyorlar”. (Kadın, 26 yaş, Polis)

Başka bir görüşmeci de izleme ve röntgencilik arasında bağlantı kurmuştur. “Başkalarının özelini merak edenler insanda röntgenci hissi oluşturuyor. Hem ahlaki hem de değer açısından doğru değil. İnsanın doğasında bu özellik var. Ama bu herkeste aynı olacak diye bir şey olamaz”. (Kadın, 32, Öğretmen)

Başka bir görüşmeci de başkalarının özeline, onların izini olmadan bakmayı kişilerin özgürlük alanına müdahale olarak görmektedir: “Bu en ağır saldırı; şurası bir gerçek ki insan başkalarının hayatının gizemini öğrenme isteğini duyar. Ama bu kontrol altına alınmalıdır. Bana yapılmasın istemediğim şeyleri başkasına yapmam. Bu insanın canını çok yakar.” (Erkek, 37 yaş, Polis)

Görüşmecilerin başkalarının özel hayatına ait verilere izinsiz bakanlar hakkında “etik dışı”, “özel hayata saldırı” gibi kabul edilemeyen bir bakış açısına ait ifadeler ön plana çıkarken, konu kişilerin kendi çocukları olduğunda daha önce bir görüşmecinin de ifade ettiği gibi, “uzakta olanı koruma” duygusu ağırlık kazanmaktadır. Bunun haricinde yazılı ve görsel basında sürekli olarak “insanların korkularını besleyen olayların yer alması” görüşmecileri böyle bir önlem alma davranışına yönlendirmiştir.

Çocuklarını bakıcıya bırakan kişiler, evlerine yerleştirdikleri kamera ile bakıcının özel alanına müdahale etmediklerini düşünmektedirler. Bununla ilgili gerekçelerini, “bunu özel hayata müdahale olarak görmüyorum”, “evde çalışan kişi işini yaptığı için bu özel alana müdahale değildir”, ya da “ben de en özelimi bakan kişiye teslim ediyorum” şeklinde ifade etmektedirler: “Etrafımda gördüklerimden sonra koyarım. Benim çocuğumun özeli de benim hakkım”. (Kadın, 36 yaş, Polis)

Şiddet olayları ve istismar olabiliyor. İnsan evine bu amaçla kamera koyarken bakıcının kişisel haklarını düşünmez.” (Erkek, 44 yaş, Asker)

Yeni gözetim teknolojileriyle ilgili olarak en çok tartışılan konulardan birisi, bu teknolojilerin kişilerin özel alanlarının içinde hayat bulan mahremiyetlerini kaybetme tehlikesinin baş göstermesidir. Yeni gözetim teknolojileriyle ilgili olarak bireylerin rahatsızlıkları, mahremiyet ihlalleriyle baş göstermekte ve kamuoyunda da en çok bu konuyla ilgili olarak yer almaktadırlar. Bununla birlikte bu konudaki yasal düzenlemelerin yeterli olup olmadığı ya da böyle bir ihlalle karşılaşan bireylerin yasal haklarını kullanıp kullanmadıkları da ayrı bir konudur.

3.5. Sanal Cemaatler ve Sosyalleşme: Sanal Sosyallik Ya Da Asosyallik, Sosyalliğin Farklı Şekillerde Kurgulanması

Sanal dünya ile gerçek yaşamdaki iletişim/ilişkiler farklılık göstermektedir. Yüz yüze olan ilişkilerde jest ve mimiklerin devreye girmesi, karşıdaki kişinin duygularını, yalan söyleyip söylemediğini vb. daha rahat anlayabilmeleri ve yan yanayken çok farklı etkinlikler yapabilmeleridir. Bu kişiler gerçek yaşamdaki iletişimlerinin/ilişkilerinin daha etkili, daha sağlam ve daha samimi olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sanal cemaatlerdeki iletişimlerinin/ilişkilerinin sadece sohbet boyutunda kaldığını, herhangi bir davranış sergileyemediklerini, sanal cemaatlerde çok samimi olmadıklarını, sanal cemaatlerde daha rahat yalan söylenebileceğini, bazen de sohbet ederken geçiştirmeye çalışanlar olduğunu, ya da sohbetin (asılmak gibi) başka boyutlara çekilebildiğini belirten kişiler de olmuştur. Gerçek yaşamdaki iletişimlerinin/ilişkilerinin daha iyi olduğunu belirten kişiler arasında sanal cemaatlerdeki iletişim ile gerçek yaşamdaki iletişim arasında konuşulan konular bakımından benzerlikler olduğunu belirtenler de vardır. Görüşmeciler neden gerçek yaşamdaki iletişimlerinin/ilişkilerinin daha iyi olduğunu kendi cümleleriyle şu şekilde açıklamışlardır:

23 yaşında üniversite öğrencisi olan G.K.’ ya göre: “yüz yüze olunca tabi ki de daha farklı oluyor, duyguların falan daha çok belli oluyor. Sanal cemaatlerde biraz daha böyle geçiştirmeye çalışmalar, mesela başka bir şeyle ilgileniyorsam işim var müsait değilim falan... Bir başka görüşmecimiz ise; “fazla samimi olamıyorsun

öyle. Mesela, yan yana olsan gezersin, dolaşırsın, gidersin bir yere. Sanal cemaatlerde olmuyor öyle. Sanal cemaatlerde fark var, çünkü bu ortamda rahat konuşamıyorsun, mesela anlatamıyorsun her şeyi klavyede yazdığın için, yüz yüze daha rahat oluyor yani, sanal âlemde her şey kapasite [sitenin sana sunduğu olanaklar] kadar.” (Kadın, Öğrenci, 18 yaş)

Sosyal paylaşım ağları günlük hayatında çevresi geniş olan kişilerin ilişkilerini sürdürmek için kullandıkları bir platformu; yoksa çekingen bir mizaca sahip insanların sosyalleşmesinin yolunu açan bir ortam mı; ya da bütün gün bilgisayarın başından kalkmayan kişiler olduğundan a sosyal yapan bir ortam mıdır? Sosyal ağ siteleri, teknolojik alt yapının desteği ile bölgesel uzaklıkları ortadan kaldırarak sosyalleşmenin önünü açarken, diğer taraftan da yüz yüze iletişimin olmadığı bir ortam olması nedeniyle a sosyalleşmeye yol açmaktadır (Durmuş, Yurtkoru, Ulusu, Kılıç, 2010: 41).

35 yaşındaki T.K. bir kamu kurumunda mühendis olarak çalışmaktadır. T.K. çekingen bir kişi olduğunu ifade ederken Internet üzerinde kurduğu bir grup sayesinde sosyalleştiğini düşünmektedir. Grup elektrik teknolojileri ile ilgilidir. Grupta farklı şehirlerden mühendisler sıra dışı projeler ve somut çözüm önerileri paylaşmaktadır. 25 yaşında öğretmen olan F.N. ise internete ayırdığı süre arttıkça giderek a sosyal bir kişiliğe büründüğünü değerlendirmektedir. F.N. önceleri sadece maillerine bakmak için girdiği internette son zamanlarda daha çok sosyal medya sitelerini takip ettiğini bunu yapmaya başladıktan sonra daha önce yaptığı sinemaya gitme, kitap okuma gibi alışkanlıklarını azalttığını söylemektedir. Kasım ayı içinde Konya Selçuk Üniversitesi’nde gerçekleştirilen genç bakış programındaki bir münazarada internetin sosyalleşmeyi nasıl etkilediği evet ve hayırcı iki grup tarafından tartışılmıştır. İki farklı grubun düşünceleri değerlendirildiğinde evet diyenler interneti bir kandırmaca olarak nitelerken hayırcılar internetin özgürlük olduğunu savunarak sosyalleşmeyi olumsuz değil aksine olumlu etkilediği görüşünü savunmuşlardır. (2 Mayıs 2012 <http://gundem.milliyet.com.tr/internet-sosyallesmeyi-olduruyor-gundem/gundemyazardetay/04.11.2011/1459066/default.htm>)

İnterneti kandırmaca olan ve gerçek hayattaki arkadaşlıkları olumsuz yönde etkilediğini düşünen bir başka görüşmecimiz arkadaşları ile iletişime geçmek için sosyal ağları tercih etmediğini, "...samimi olduğum çok arkadaşım yok, onlarla da bu sosyal ağlardan görüşmüyorum zaten telefon kullanıyorum. Çünkü sosyal ağların bu samimiyeti kattığını düşünmüyorum, çünkü sosyal ağların gerçekten arkadaşlığı bozduğunu düşünüyorum." şeklinde ifade etmiştir. (Erkek, Öğrenci, 18 yaş)

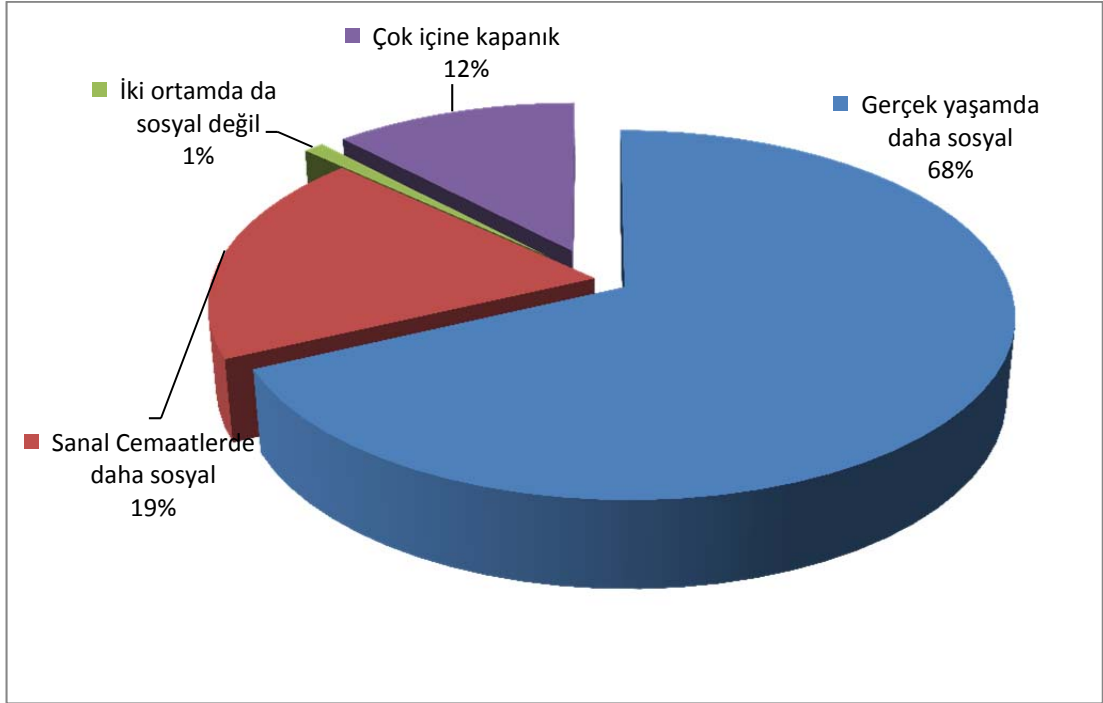
Facebook'un sosyalleşme açısından en önemli özellikleri grup kurma ve etkinlikler düzenlemek olarak düşünülebilir. Facebook'ta "grup oluşturdunuz mu?" sorusuna "evet" yanıtını verenler %20, 9 "hayır" yanıtını verenler %79, 1 dir. Facebook'a katılanların %47, 8 si oyun oynamaktadır. "Facebook'ta düzenlenen organizasyonlara katıldınız mı?" sorusuna "evet" yanıtını verenler %25, 7, "hayır" yanıtını verenler %74, 3'tür (Durmuş, Yurtkoru, Ulusu, Kılıç, 2010: 43).

Bir görüşmecimiz; "facebook'ta üye olduğum bir grup yok. Genellikle akrabalarım ve yakın arkadaşlarımla sohbet etmek, fotoğraf ve video paylaşmak amacıyla facebook'a üyeyim." Kadın, Öğrenci, 34 yaş)

Bir diğer görüşmecimiz ise yaşının küçük olması ve ilgisi doğrultusunda genellikle facebook'ta oyun oynamak amaçlı vakit geçirdiğini belirtmektedir. " sınıf arkadaşlarımla ya da mahallede interneti olan arkadaşlarımla da akşamları bir saat facebook üzerinden barbi, atlı karınca, çocukca, limon gibi alanlarda oyun oynamaktayız." (Kadın, 13 yaş, Öğrenci)

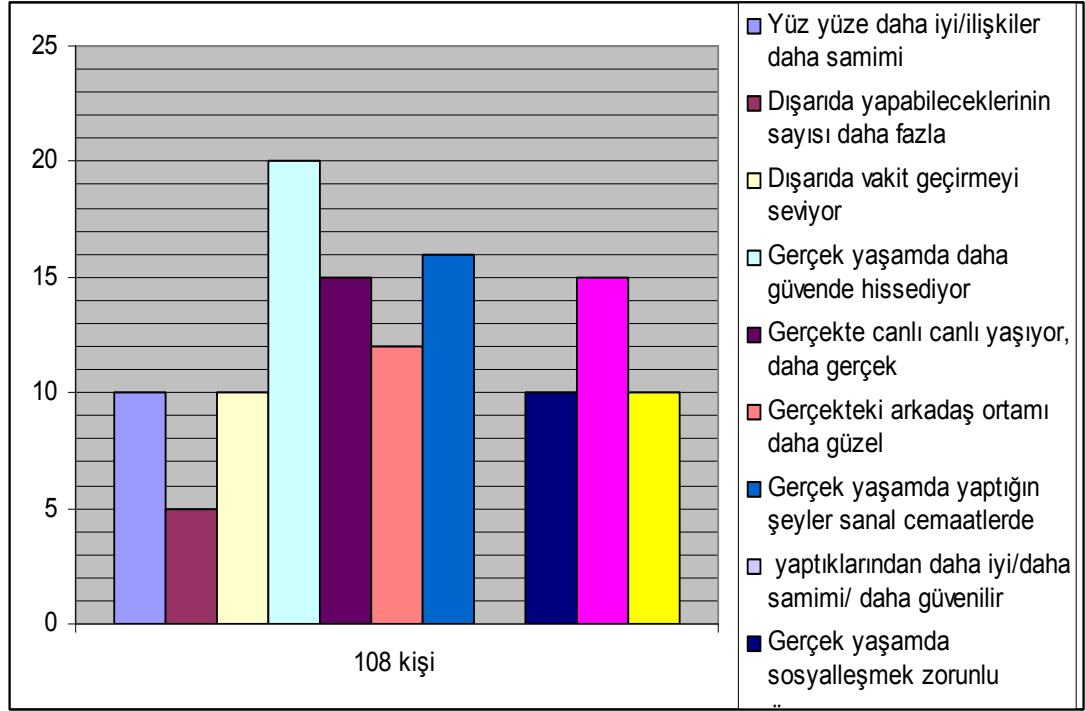
19 yaşında üniversite öğrencisi olan M.D. 2 yıldır facebook kullanmaktadır. M.D. özellikle bu yıl çok sayıda grup oluşturduğunu hatta bu gruplar sayesinde pek çok kişiyle tanışarak çeşitli organizasyonlara da katıldığını söylemektedir. Örneğin geçen ay M.D. Van depremi ile ilgili bir yardım kampanyası etkinliğine bu gruptaki organizasyon sayesinde katılmıştır.

Yapılan görüşmelerde katılımcılarımızdan bazıları gerçek yaşamda daha sosyal olduklarını(68 kişi), bazıları ise sanal cemaatlerde daha sosyal olduklarını(19 kişi) belirterek cevap vermişlerdir. Katılımcılarımızdan 12 kişi ise çok içine kapanık olduğu için her iki ortamda da sosyal olduğunu düşünmediğini belirtmiştir.

Grafik 8: Görüşmecilerin Sosyal Olma Durumları

Gerçek yaşamda daha sosyal olduklarını düşünen 108 katılımcı yaptıkları açıklamalarda ağırlıklı olarak yüz yüze ilişkilerin/iletişimin daha iyi ve daha samimi olduğunu ve dışarıda yapabileceklerinin sayısının daha fazla olduğunu vurgulamışlardır. Gerçek yaşamda yaptıkları şeyleri canlı canlı yaşadıklarını, daha gerçek olduğunu, gerçek yaşamdaki arkadaş ortamının daha güzel olduğunu, dışarıda vakit geçirmeyi sevdiğini, gerçek yaşamda kendini daha güvende hissettiğini, gerçek yaşamda sosyalleşmenin bir anlamda zorunlu olduğunu, sanal cemaatlerde yapılan şeylerin gerçek yaşamda daha iyisini, daha güvenilirini, daha samimisini yapabileceklerini belirten katılımcılar vardır. Sanal cemaatlerde sadece muhabbet edildiğini, önemli şeylerin sanal ortamda konuşulamayacağını, sanal ortamda hiçbir şeyden emin olamayacağımızı ve sanal ortamı zaman kaybı olarak gördüğünü ama kopamadığı, Internet kullanmanın bir nevi sigara tiryakiliği haline geldiğini söyleyen katılımcılar da vardır. Katılımcılarımızın hangi ortamda daha sosyal hissettiklerinin nedenleri Grafik 9’da yer almaktadır.

Grafik 9: Katılımcılarımızın hangi ortamda daha sosyal hissettiklerinin nedenleri

3.6. Sanal Cemaatlerde Gözetim ve Güvenlik

Görüşmecilere günlük yaşam içinde en fazla kullandıkları kredi kartı, iş yerlerindeki telefon, cep telefonu ve Internet teknolojisiyle birlikte, en fazla gözetime maruz kaldıkları kameralar aracılığıyla kişisel bilgilerinin kayıt altına alınma olasılıkları karşısında ne hissettikleri sorulmuştur. Bu sorunun sorulmasındaki amaç, gözetim ve güvenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Görüşmecilerin verdikleri yanıtlar, her bir araç için ayrı ayrı verilecektir. Bu araçların kullanım amaçlarının algılanma durumları farklılık göstermekle birlikte algı seviyesindeki bu farklılıklar, bireylerin rahatsızlık düzeylerinde de farklılık yaratacaktır.

Görüşmecilerin bir çoğu bu teknolojilerden vazgeçememe nedeni olarak en fazla üzerinde durulan görüş ise, bunların “hayatı kolaylaştırıcı” etkisidir. Bunlar bir anlamda Lyon’un belirttiği görüşü desteklemektedir. Lyon, bu teknolojilerin getirdiği yeniliklerin modern toplumlar için hayatın kalitesine olumlu katkılar olarak

görüldüğünü belirtir (Lyon, 2010: 177). Bu olumlu katkılar görüşmeciler tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Bu teknolojileri hayatımdan çıkarmak istemem çünkü hayatımı kolaylaştırıyor. Örneğin yerinizden kalkmadan çok kolay bir şekilde bir otobüs ya da uçak bileti alabiliyorsunuz. Ya da bankalarda sıraya girmeden ödemelerinizi yapabiliyorsunuz. Özellikle şehir yaşamında zaman kazandırıyor. Bu teknolojilerin kolaylığı, riskinden daha fazladır.” (Kadın, Avukat, 32 yaş)

“Bu teknolojiler hayatımı ve iletişimi kolaylaştırıyor. Teknolojinin sonu yok. İnsanlık artık teknolojinin mantığına göre yaşıyor. Teknoloji bizi yönlendiriyor.” (Erkek, Öğretmen, 35 yaş)

“Zaman açısından bu araçlara muhtacım. Faturalarımı Internet üzerinden yatırıyorum. Ayrıca bu sistem bana yatırdığım her şeyin takibini ve emin olmamı sağlıyor. Hayatımı kolaylaştırıyor.” (Kadın, 48 yaş, Emekli)

Kameralar sadece şehir gözetiminde kullanılmamaktadır. Kameralar bireylerin iş yaşamlarından evlerinin içine kadar girebilmektedir. Gözetleme kameraları artık sadece sokaklarda veya alışveriş merkezlerinde bulunmamaktadır.

İş yerlerinde kamera bulunan görüşmecilerin tamamı, bu kameraların güvenlik amacıyla kurulduğunu ve bu anlamda da yararı olduğunu düşünmektedirler. Örneğin bir görüşmeci, “kamera sayesinde iş yerindeki hırsızlık olaylarının azaldığını” ifade etmiştir. (Kadın, 35 yaş, Güvenlik Görevlisi)

Bankada çalışan bir görüşmeci de bu kameraların, iş yerinde olan bir hırsızlığa karşı çalışanların kendini koruma aracı olabileceğine değinmiştir: “Özellikle iş yerindeki kameralar gerekli. Diğer yerlerdeki kameralar gereksiz. Bankacı olduğum için dışardan gelen ve kötü davranışlara karşı koruyor. Ayrıca bankada çalışan kişiler de birtakım suçlamalarla karşı karşıya kalırsa kamera görüntülerinden faydalanıyoruz. Bu anlamda bir yararı var.” (Kadın, Vezne Görevlisi, 38 yaş)

Araştırma görevlisi olan bir görüşmeci de özellikle kameraların zaten kişileri sürekli takip etme özelliğinin imkânsızlığına dikkat çekmiş ve bunu, “görünür yerde olursa rahatsız değilim. Özel alanımda olursa rahatsız olurum. Mesela bir alışveriş merkezindeki kamera beni etkilemiyor. Ama benim okuduğum ve izlediğim şeyleri gözlem altına alıyorsa rahatsız oluyorum. Ayrıca kameranın sürekli olarak kişiyi takip etmesinin zor olduğunu biliyorum” şeklinde ifade etmiştir. (Erkek, Öğretmen, 43 yaş)

Öncelikle kameralardan rahatsız olanların rahatsızlık duyma sebeplerine baktığımızda, iki görüş öne çıkmaktadır. Görüşmeciler bu kanaatlerini, “Özel hiçbir şeyin kalmaması” ve bu uygulamaların “kişi hak ve özgürlüklerine aykırı olması” şeklinde ifade etmektedirler. Bir görüşmeci bunu, “gözetlendiğimi hissediyorum. İznim olmadan görüntü alınması hoş değil. Ayrıca bu, kişi hak ve özgürlüklerine aykırıdır” (Erkek, Doktor, 48 yaş) şeklinde ifade ederken, diğer bir görüşmecinin belirttikleri de özellikle yeni gözetim sistemlerine getirilen, “herkesin potansiyel suçlu yerine konulması” eleştirisiyle özetlemektedir: ”Çok kötü hissediyorum. (Kadın, 34 yaş, Doktor)

Kameralarla ilgili olarak aslında iki tür düşüncenin öne çıktığı görülmektedir. Bu gözetimin ikili yönlü bir tasviridir. Bir yanda güvenlik için bu araçları kabullenmek, bir yandan da özel alana ait kaygı taşımak. Ama görünen o ki, güvenlik kaygısı, özel alanın kamusal alana açılma durumuyla bağlantılı olarak yaşanan kaygıdan daha ağır basmıştır. Bu ikiliği bir görüşmeci şu şekilde dile getirmiştir:

“İnsanın özel bilgilerinin depolanması genel olarak insana rahatsızlık verir. Ancak kameralara karşı iki tür düşüncem var. Birincisi kameraların insanın özel hayatına tecavüz ettiğini düşünüyorum. Ama diğer yanda güvenlik ihtiyacının çok yüksek olmasından dolayı toplumun güvenliğini ve düzeninin sağlanması için gerekli olduğunu düşünüyorum.” (Erkek, 40 yaş, Akademisyen)

İnternet’le birlikte gözetimin görüş ve kapasitesi artmıştır. İnternet’in sağladığı veri eşleştirme olanağı sayesinde artık potansiyel suçluların tespitinden, kişilerin kimlik verilerinden iş ve sosyal ilişkilerine kadar bir veri anında birleştirilebilmektedir. Bunun yanında İnternet, çalışanların performanslarını

değerlendirme aracı olarak da bir denetim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir anlamda işyerinde eski denetlemelerin yerini, bu ağlarla sağlanan gözetim almış gibi gözükmektedir. Bu gözetim sekliyle veriler devamlı, ucuz, ani ve her şeyden önemlisi kolay şeklide toplanabilmektedir.

Internet kullanımının gözetim altına alınması konusunda kendini göstermektedir. Örneğin bir görüşmeci, “işyerindeki bazı yazışmaların is yerini tasarrufunda” (Erkek, Öğretmen, Bankacı) olduğunu ifade ederken başka bir görüşmeci de bunu, “özellikle iş yerinde depolanan bilgiler kurum için gerekli olabilir. E-postalara gelen e-maillerin depolanması beni rahatsız etmez” (Kadın, Doktor, 43 yaş) şeklinde ifade etmiştir.

Görüşmeciler bir yandan iş yerinde telefonda dinleneceklerini tahmin ediyor diğer yandan da bunu kabullenip daha dikkatli olma konusunda yöntemler geliştirdiklerini ifade ediyorlar. Bir avukat görüşmeci bunu şu şekilde dile getirmiştir: “En dar anlamında aslında telefon dinlemelerinden takip iş yerinden başlıyor. Bu konuda tele kulak meselelerini biliyoruz. Yasa dışı dinleme olaylarını biliyoruz. Dolayısıyla yasaya uygun davranması gerekenler bunu yapmıyor. Bu alan çok özel, o yüzden daha çok kaygılanıyorum. Internet’e ve diğerlerine göre telefon daha özel çünkü iki kişi arasında iletişim gerçekleşiyor.” (Erkek, 31 yaş, Avukat)

“İş yerindeki telefonlar santrale bağlı olduğu için dinlenme riskini yaşıyorum ve özel konuşma yapmıyorum Bunu evden yapıyorum. Bunun yanında konuşsam ne olur gibi bir duygu da yaşıyorum. Özellikle şehirde yaptığım her şeyin takip edildiği duygusu var.” (Kadın, 33 yaş, Güzellik Uzmanı)

SONUÇ

Bilindiği gibi cemaat terimi, cemaatin üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye, genellikle de ortak bir kimlik duygusuna dayanan özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü için kullanılmaktadır. Cemaat, hayatla ve çıkarlarla ilgili olan ve pek belirlenmemiş bir alandaki kapsamlı dayanışma ilişkilerini anlatmak üzere kullanılan bir kavramdır. Cemaat üzerine tartışmalar aslında sosyoloji disiplininin temelini oluşturan fikirler arasında yer almakta hatta bu fikirlerin en temel olanı ve kapsamlısı olarak görülmektedir. Cemaat duygusunun kaybedilmesi cemaat teorisinin kurucusu sayılan Tönnies'in çalışmalarının da merkezinde bulunuyordu.

Bu çerçevede sanal cemaat kavramı da cemaat kavramının taşıdığı sorunlardan bağımsız değildir. Nitekim sanal cemaate yapılan vurgulamalarda altı çizilen hususların çoğu cemaat kavramından esinlenilerek elde edilmektedir. Birlikteliklerin özüne yönelik bir yoğunlaşma aslında varoluşu anlamlandıran bir yapının bilfiil mevcut olduğunu göstermektedir. Modern dünyada toplumsal sistemler niteliğinde kollektiviteler meydana getiren, tipik etkileşimlerle ilişkilendirilmiş fiziksel mekânların cemaati andıran özelliklerinden hareket edildiğinde, İnternet evrenindeki örgütsel yapılanmalar da sanal cemaat olarak tasvir edilmektedir.

Doğal bir birlik olarak düşünülen cemaat, insanları birleştiren unsurların onları bölen unsurlardan daha güçlü ve daha önemli olduğu bir gruptur. Öte yandan üyeler arasındaki farklılıklar da, benzerliklerle kıyaslandığında önemsiz ya da talidirler. Yüz yüze ilişkilerdeki gibi sıkı bir ağla örülmemiş olduğundan, büyük ölçekli bir cemaatin birliği ancak inançlara ve duygulara yapılan sürekli çağrılarla ayakta tutulmaktadır. Sanal cemaat kavramı insan ve teknolojinin şaşırtıcı bir biçimde bir araya gelmesinden doğmuştur. Aynı anda her yerde bulunan bilgisayar networklerinin, fiziki mekândan bağımsız, milyonlarca insanın "siber uzay"da bir araya getirmesiyle oluşmuştur.

Internet sınırsız, korunaklı, özgürlükçü, hiyerarşinin olmadığı ve yenilikçi olarak nitelenen yapısıyla kullanıcılar için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Dünya’da son zamanlarda hızla yükselişe geçen sosyal paylaşım ağlarında insanların kendilerini ifade edebilmeleri, eğlenerek streslerini atabilmeleri, ortak amaçlar ya da görüşler doğrultusunda birleşebilmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu birleşimler sonucunda sanal cemaatler ortaya çıkmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri insanlara, düşüncelerini ve eserlerini paylaşacakları olanaklar yaratan, paylaşım ve tartışmanın esas olduğu bir medya sunmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortam, kullanıcı tabanlı olmasının yanında kitleleri ve insanları bir araya getirmesi ve aralarındaki etkileşimi arttırması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar insanların, bu sanal gerçeklik içinde her geçen gün daha fazla vakit harcadıklarını, bu sanal gerçeklik içinde gerçek yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını ve yine bu sanal gerçeklik içinde yeni bir dünya kurarak yaşadıklarını göstermektedir. Kimi zaman sanal dünyayla, gerçek dünya arasındaki sınırın belirsizleştiği de gözlenmektedir. Öyle ki bu dünyada arkadaş bulma, bu dünyadaki insanlarla sosyal ve siyasi düşünce alışverişinde bulunma; hatta bu dünyadan birileriyle tanışıp evlenme gibi ciddi kararlar alınabilmektedir. Özellikle gençler arasında kullanım değeri bakımından hızlı bir yükseliş gösteren sanal cemaatler, diğer yandan da günümüzün geleneksel medyasına rakip olmakta; hatta kimi zaman tehdit eder duruma gelmektedir. Bilginin hem hızlı bir şekilde yayılmasını sağlaması, hem de bilgiye müdahale etmeye olanak tanıyan bir mecra olması bakımından Internet, önemi yanında kullanımı her geçen gün artmaya devam eden bir mecra özelliği taşımaktadır. Ayrıca teknolojik devrimin başlangıcında Internet, enteraktif etkileşimde evrensel bir araç haline gelmektedir. Bilginin üretimi kapasitesi ve ekonomik rekabeti belirlemesi, yenedünyanın küresel olması ve bu küresel ortamın temelde bağlantılı olması bu gücü doğrulamaktadır.

Internet, günümüzde bilgi teknolojilerinin devam eden evriminde en son aşamadır. İnsanlar Internet ağını kendi bilgi araştırmaları için kullanmalarının yanında, arkadaşlarına geçici mesaj göndermek, Internet dünyasında sörf yapmak, vb. gibi farklı amaçlar için de kullanabilmektedirler. Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinin herkes için ulaşılabilir olması nedeniyle Internet teknolojik bir

demokrasi sunmaktadır. Ayrıca süreklilik arz eden bir ilerleme ve bilgi saydamlığı, internetin kullanıcıları için küresel bir anlam ifade etmektedir.

Öte yandan sanal cemaatler, birbiriyle ilgili olan ve farklı grupları içinde barındırabilen web ortamında bir grubu ifade etmektedir. Sanal cemaatler, facebook gibi sosyal siteleri, fotoğraf paylaşım sitelerini, video paylaşım sitelerini, iş sektörü için hazırlanmış profesyonel siteleri, blogları, wikileri vb. içermektedir. Sanal cemaatler, günlük hayatın niteliğini artırmakla beraber, kişilerin özel hayatlarını deşifre etmesi nedeniyle eleştiri konusu olmaktadır. Ancak bu durum sanal cemaatlere olan ilgiyi azaltmamaktadır. Çünkü bu dijital araçlar günlük hayatın rutini haline gelmektedir.

Bilgi toplumu bireyi gerçek kamusal alandan kopararak sanal bir kamusal alana çekmektedir. Kamusal alan aslında siyasi ve hukuki bir kavramdır. Ancak sanal ortamda bu niteliğine ne kadar sahip olduğu da tartışmalıdır. Görüldüğü gibi bireylerin bir salon ya da bir kahvehane içerisinde toplanmasıyla ortaya çıkan kamusal alan artık dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla zaman ve mekân hatta dil ve ideoloji sınırları ortadan kalkmıştır. Siyasi, kültürel, ekonomik ya da toplumsal olaylar hakkında konuşabilmek için insanların bir araya gelmesini sağlayan ağlar ve bu ağların ucundaki elektronik aygıtlar yeterli olmaktadır. Bu büyük değişim devlet ve sermayeden bağımsız bir şekilde yaratılan tartışma ortamını, yani kamusal alanı ortadan kaldırmamıştır. İnternet çağında gizlilik, en önemli sorunların başında gelmektedir. Kamusal ve özel alan ayrımı çok daha güçleşmiş ve özel alanın sürekli daralması tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Çalışma kapsamında günümüz gözetim sistemlerinin ikili yapısının öne çıktığı görülmüştür. Bu bağlamda gözetimin hem pozitif ve üretici yanlarına atıfta bulunulmakta, hem de özel alanın yok olmasını sağlayan özelliğine de dikkat çekilmektedir. Bunun sonucunda da gözetim bir yanda korku ve şüpheyi beslerken, bir yandan da kişilerin arzuladığı bir olay haline gelmiştir. Araştırma sırasında, bu varsayımın güçlü olarak desteklendiği sonucuna varılmıştır. Çünkü kişiler için gündelik yaşam pratikleri içinde yeni enformasyon teknolojileri olarak adlandırılan ve aynı zamanda yeni gözetim teknolojilerini de oluşturan bu araçların kısa dönemli vaatleri derinden hissedilen ihtiyaçları karşılamaktadır.

Günümüz gözetim teknolojilerinin kişilerde rahatsızlık uyandırması ve bir anlamda tartışılır duruma gelmesi mahremiyet sorunuyla kendini göstermektedir. Bununla birlikte özellikle yeni enformasyon teknolojileriyle birlikte oluşan yeni yaşam alışkanlıkları, özel alanın kamusal alana açılmasına ve özel alanın içinin boşalmasına neden olmaktadır. Mahremiyet kavramı kişiler için bir yandan farklı anlamlara transfer ederken, bir yandan da gözetimin ahlaki boyutunu oluşturmaktadır. Bu ahlaki boyutu ile ilgili olarak kişiler kendi mahremiyetlerinin kaybı ile ilgili endişe taşıırken, aynı kaygı durumunu başkalarının mahremiyetleri için taşımamaktadırlar. Örneğin kişiler anne- baba rolündeyseler kendilerinden uzakta olanı koruma düşüncesi içinde bu gözetim araçlarını onaylayabilmektedirler. Ayrıca gözetim araçları bir yandan da, görüşmecilerin pek çoğunun da ifade ettiği gibi, izlemeyle elde edilen hazzın aracı haline dönüşmektedir. Gözetim böylece sadece sosyal denetim, polislik ve Pazar sistemini devam ettirme görevini yerine getirmek için kullanılmaktan öte, kişiler için başkalarının gizli olanına karşı duydukları merakı giderme aracına da dönüşmektedir. Gözetim ve mahremiyet arasındaki bu ilişki bir anlamda kişisel alanın korunmasına yönelik çalışmaları da etkilemiştir. Bu bağlamda gözetimin özellikle tartışılan bu boyutu ile ilgili olarak yasal düzenlemeler bugün bütün ülkelerde yapılmaya başlanırken, bir yandan da kişiler yasal yollara başvurmayı çok akıllarından geçirmedikleri için, kişisel alanları ile ilgili ihlaller karşısında çoğu kez kendi kendilerine bırakılmıştır.

Diğer taraftan, sanal cemaatler, gerçek yaşamdaki ve toplumsal ilişkilerdeki kimi tehlikeli ya da istenmeyen durumlardan korunma imkânı verirler. Böylelikle, alternatif ilişki ve toplumsallaşma imkânları sunarlar. Şüphesiz, bu yeni ve alternatif ortamı benimseyenler içine kapanma ve dışarıdaki gerçek yaşamı yok sayma tehlikesi de söz konusudur. Yine de, sanal cemaatleri çekici kılan unsurlardan birisi, modern toplumsal hayatın getirdiği tüm “maske”leri, başka maskeler takma pahasına, bir tarafa bırakmayı kolaylaştırmasıdır. Anonim bir karaktere sahip olan sanal cemaatlerde insanlar bir takma ad (nickname) arkasına gizlenebilirler. Farklı kıyafetleri dener gibi, gerçek yaşamda denenmesi neredeyse imkânsız olan farklı kimlikler içinde kendilerini konumlandırabilir. Örneğin, yaygın olarak gözlendiği üzere, karşısındakini yanıltarak olduğunun aksi cinsiyete sahipmiş gibi

davranabilirler. Bu aşamada, siber alanın her üyesi için yoğun hayal kırıklığı yaşama tehlikesi söz konusudur. Toplumsal kontrol mekanizmalarının işlemediği bu ortamlarda “üst ben”den gelen toplumsal baskıları bir tarafa bırakarak, “ben”lerini serbest bırakmanın verdiği hazzı ve keyfi yaşayabilirler. Bir patron, bir ev kadını, bir müdür ya da bir işçi olmanın getirdiği kısıtlamalardan siber alanda kolaylıkla sıyrılabilirler. Gerçek yaşamlarında/ilişkilerinde çekingen ve içe dönük olanların, sanal cemaatler içinde daha rahat hareket ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca, “takma ad” arkasında inşa edilen yeni kimlikle, insanlar birer fantezi olarak içlerinde yaşattıkları birçok duyguyu kolayca ifade edebilmekte ve bir tür rahatlamayı yaşamaktadır.

Sanal cemaatlere daha olumsuz yaklaşımlara göre ise sanal cemaatler, “sahte cemaatler” dir. Mekânsal yakınlığın olmadığı, samimiyetten uzak olan ve yeterince güven telkin edemeyen sanal cemaat ilişkilerinin yaygınlaşması, insanların gerçek yaşamdaki “gerçek” ilişkilerini zedelemekte ve yoksullaştırmaktadır. İnternet, güçlü toplumsal bağlar yaratma ve sürdürme konusunda fiziksel yakınlığın ve yüz yüze ilişkinin önemini azaltmaktadır. Ayrıca, sanal cemaatler, insanların son derece değerli olan zamanını, ailelerinden ve diğer yakın çevrelerinden çalmaktadır. Bu konuda yapılan kapsamlı bir araştırma, İnternet kullanımı arttıkça sosyal ilişkilerde azalma olduğunu, kullanıcının ailesine ve yakın çevresine daha az zaman harcadığını göstermiştir. Belirsiz ve değişken ilişkilerin belirleyici olduğu bu siber alemde samimilik ve güvenilirlik son derece az olduğundan yabancılaşmayı artırıcı bir boyutu söz konusudur. Araştırmaya göre, sanal cemaatler ile aldatma arasında da ilişki bulunuyor. İnternet aracılığıyla herkes kendisine yakın birisini bulabiliyor. Özellikle aldatmanın sıradanlaşması, olaya teşviki hızlandırabiliyor. Kişi, adrenalinin içinde kaybolup, mantıklı düşünceden uzaklaşabiliyor. Ahlaki öğretilerin yerle bir olduğu bu platform içten içe ilişkileri ve aileleri parçalıyor. Çok mazbut bir eş, eşiyile tartışıp dertleşecek kimseyi bulamadığı bir anda uzanan bir arkadaşlık teklifini bir anlık boşlukla kabul edip bir girdabın içinde kendini bulabiliyor.

Yaptığımız araştırmada kadın katılımcıların daha fazla olduğu gözlenmektedir. Özellikle kadınların iş, eğitim ve çalışma durumları katılımın yüksek olmasında etkili olmuştur. Ayrıca kadınlar özellikle cemaat olgusuna kendini

daha kolay adapte edebilen bir yapıya sahiptir. Bu cemaatler sanal da olsa kadınların katılım eğilimi ağırlık göstermektedir.

Hemen hemen her yaş grubundan kişiler sanal cemaat üyesidir. Genellikle gençler teknolojiyi daha yakından takip eden kesim olduğu için özellikle genç kesimin sanal cemaatlere daha yoğun katılım gösterdiği bilinmektedir. Araştırma sonuçlarına baktığımızda bu durum daha somut hale gelmektedir. Araştırmamızda gençlerin özellikle daha yoğun katılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Mesleklerde sanal cemaatlere katılımı etkilemektedir. Farklı meslek gruplarından kişilerin sanal cemaatlere üye olduğu görülmektedir. Yaptığı meslekle bilgisayar arasında herhangi bir nedenle ilgi bulunan insanlar sanal cemaatlere daha yoğun katılım göstermektedir.

Gelir durumuyla sanal cemaatlere üyelik arasında da ilişki bulunmaktadır. Çok farklı gelire sahip insanların buluşma noktası olarak sanal cemaatler bu farklılığı ortadan kaldırmıştır. Sanal cemaatlerde en fazla vakit geçirenler orta düzeyde gelire sahip olanlarla düşük gelire sahip olanlardır.

Araştırmamızda da görüldüğü gibi çok farklı eğitim düzeyinden insanlar sanal cemaatleri oluşturmaktadır. Bu kişilerin eğitim durumuna bağlı olarak sanal cemaatleri kullanım amaçları ve şekilleri değişmektedir. Sanal cemaatler farklı eğitim düzeyindeki insanların bir araya gelmesinin günümüz dünyasındaki en canlı örneğidir. Eğitim durumları sanal cemaatleri kullanımı noktasında farklılıklar göstermektedir.

Sanal cemaatlere farklı amaç ve sebeplerden dolayı katılım sağlanmaktadır. Araştırmamızın sonuçları da bu şekildedir. Bilgi arama, video paylaşımı, iş hayatı, arkadaş sohbet amaçlı ya da cinsel tatmin gibi birçok neden sanal cemaatleri cazip hale getirmektedir.

Sanal cemaatlerde zaman ve mekân eski önemini yitirmiştir. Zamanın ötesinde ve mekân üstü birliktelikler olarak da tanımlayabileceğimiz sanal cemaatler, teknolojik gelişmeler sayesinde birçok değişikliğe yol açmıştır. Sanal cemaatlerde mekân ve zaman algısı farklılaşmıştır. İnternetin sanal gerçekliğinde zaman ve mekânın

geçişken, sonsuz ve kurgulanabilir olması, bireye açılmış yeni bir dünyadır. Sanal mekân, bireye sunduğu imkânlarla bir cazibe merkezi konumundadır. Sanal mekânlar, günümüz toplumsal gerçekliğinin zor ve tehlikeli koşullarına alternatif olarak düşünülmektedirler. Yaptığımız örneklem çalışmasında da bu durum görülmektedir.

Sanal cemaatler yeni bir sosyal ilişki tarzının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni tarz sosyal ilişki de, kişiler arasındaki statü, rol ve değer algısı önemini yitirmiştir. İletişim insanların birbirleriyle olan çok yönlü bir ileti ağıdır. Günümüzde iletişim açısından sanal cemaatler yok sayılamayacak kadar büyük bir yere sahiptir. Sanal cemaatler bu yönüyle yeni bir sosyal iletişim ağı konumundadır. Bu iletişim ağı, son derece hareketlidir. Ve her geçen gün daha da büyüyerek kapsamlı bir hale gelmektedir. Bu hareketlilik aynı zamanda bu iletişim ağını düz ve sabit bir tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bugün oluşturacağımız bir tanım bile çok yakın bir zamanda değişikliğe muhtaç olabilir. Araştırmamızın sonuçlarından yeni bir sosyal ilişkinin ortaya çıktığına dair bulgulara ulaşılmıştır.

Sanal cemaatler, normal cemaatten farklıdır. Doğal haliyle bulunan bir şey olarak kabul edilmek yerine, kurulan/inşa edilen bir olgu haline gelmektedir. Sanal cemaatlerin oluşumu gerçeklerinden farklı olarak oluşumu açısından da sanallık taşımaktadır. Bu tip cemaatler, kurgu biçiminde ortaya çıkarak buna göre yapılmaktadır. Gerçek cemaat yapısında sadakat ve sadece o cemaate bağlılık asıl kuraldır. Sanal cemaatlerde ise bireyler, pek çok farklı, hatta birbiriyle çelişen sanal cemaatler içinde yer alabilmektedir. Genellikle sanal cemaatlerin kurulan inşa edilen bir yapısının olduğu araştırmamızın genel kabulleri arasındadır.

Bireyler hayatlarında en fazla boşluk hissettikleri alanlarda sanal birliktelikler oluşturmaktadır. Bir cemaate katılmanın alt dinamiklerinden biri de belirli bir gruba ait olma ya da yalnızlık hissinden kurtulabilme ihtiyacıdır. İnsanlar en çok kendini zorda hissettikleri anda bu tür cemaatlere katılım gösterdiği görülmektedir. Görüşmecilerimizden bazıları bu görüşü desteklerken bazıları da bu görüşün tam tersi ifadelerde bulunmuşlardır. Sadece insanların yalnızlık duygusundan kurtulmak amaçlı sanal cemaatlere üye olmadığı da tespitlerimiz arasında yer almaktadır.

Sanal cemaatlere yoğun katılım sayesinde insanların gerçek hayattan ve ilişkilerden uzaklaştığı görülmektedir. Sanal dünyanın uçsuz bucaksız içeriği adeta insanları kendisine bağlayarak gerçeklik algısının arka plana itilmesine neden olmaktadır. Bu durum görüşmecilerle görüşüldüğünde de iki şekilde somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı görüşmecilerimiz sanal cemaatlerin insanı gerçek hayattan ve ilişkilerden uzaklaştırdığını düşünürken, bazı görüşmecilerimiz ise, bu durumun tersini düşünmektedir.

Sanal cemaatlerde, insanların yüzlerine takabilecekleri sayısız maskeler ve “yeni kimlikler” kullanıcılara cazip gelmektedir. Sanal mekandaki bireylerin, hayal kırıklığı, aşağılanma, ya da zarara maruz kalacak sabit bir kimlikleri yoktur. İcat edilmiş, ifade edilmiş kimlikler arasında bireyler istediği kimlikleri seçebilme hakkına sahiptir. Sanal mekânın kimlikleri maskeleymesi, kimlikleri de sonsuzlaştırmakta ve asıl özneyi parçalı hale getirmektedir. Sanal cemaatler cinsiyet değiştirmeye olanak sağlamakta ve insanlar bedenden bağımsızlaşmaktadırlar. Sanal cemaatlere katılan insanlar bedenlerini geride bırakmaktadırlar. Sadece kullandıkları takma ya da gerçek kimlikleriyle, ifade biçimleriyle kendilerini ifade etmektedirler. Sanal cemaatlerde fiziki beden algısı değişmiştir. Katılımcılar kendilerini kelimelerle ifade ettiği için karşımızdakinin cinsiyeti, kimliği, rengi, dili, dini sadece kelimelerle bize sunduğu şekildedir. Sanal cemaatlerde istediğimiz kimlik ve kişiliğe bürünebiliriz. Örnekleme grubumuzda, sanal cemaatlere katılan kişilerin gerçek kimlikleriyle üyelikleri olduğu gibi zaman zaman gerçek kimliklerinin dışında da sanal cemaatlere üyeliklerinin olduğu tespit edilmiştir.

Bireyler yüzyüze ilişkiler içerisinde kendi kimliklerini çok da fazla gizleme imkânına sahip değillerdir. Ancak sanal âlemin görünmez yüzlerinin kelimelerle görünür hale geldiği ortamda kişi ile zıt özellikler taşıyan kimlikler, kelimelere takılan maskelerin ardına gizlenebilmektedir. Böylece ikiyüzlülükten de öte çokyüzlü bir ilişki kurulabilmektedir.

Bir başka açıdan ise gerçek hayatta kurulan ilişkilerde grup baskısı veya etkisiyle bireyler oldukları gibi görünmekten yani gerçek kimliklerini izhar etmekten imtina edebilmektedirler. Grup baskısının ortadan kalktığı sanal cemaatlerde ise kişi, gerçek kimliğini bütün açıklığı ile ifade edebilme imkânına kavuşabilmektedir.

Birilerine şirin görünmek, yaranmak, üzmemek ve benzeri birçok sebeple kendisini olduğu şekliyle ortaya koyamayan birey, sanal cemaatlerde, gerçek yüzü ile ilişki kurabilmektedir. Nihayetinde “olduğu gibi görünme ya da görüldüğü gibi olma” bakımından, her ne kadar sanarak kurulan ilişkiler söz konusu ise de, sanal âlemin daha çok imkân sağladığını söylemek mümkündür.

Sanal cemaatler insanlara yeni aidiyet alanları yaratmaktadır. Sanal cemaatlere katılan bireyler ortak duygular, amaçlar ya da düşünceler etrafında birleştiğinden her sanal cemaat yeni aidiyet alanı yaratmaktadır. Sanal cemaatlerde çok farklı gelir ya da eğitim düzeyine sahip kişileri sanal ortamda görmek mümkündür. Sanal cemaatlere üye olan kişilerin özelliklerine baktığımızda bu durum doğrulanmaktadır. Sanal dünyada kişilerin zengin ya da fakir olmasının ya da eğitim seviyesinin fazla bir öneme sahip olmadığı görülmektedir. Çünkü buradaki buluşmalar ortak duygu, inanç ve düşüncelere bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Mahremiyet algısı kişilerin içinde bulundukları duruma ve zamana göre değişmektedir. İnternet kullanımının artması ve hızla yaygınlaşmasıyla mahremiyet, gizlilik ve güvenlik gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Araştırma sonuçlarımızda kişilerin mahremiyet algısının çok farklı olduğu görülmüştür. Bazı görüşmecilerimiz sanal cemaatlerde mahremiyetin ortadan kalktığını ve gözetime açık hale geldiklerini bildikleri halde bundan rahatsızlık duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bazı görüşmecilerimiz ise mahremiyetin ortadan kalktığını ve özel alanın yok olduğunu belirterek bundan dolayı yaşadıkları rahatsızlıkları ifade etmişlerdir.

Sanal cemaatlerin kişileri sosyal ya da asosyal hale getirdiği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Araştırmamızda bu görüşlerin her ikisinin de farklı açılardan desteklendiği görülmüştür. Günlük hayatta geniş çevreye sahip olan insanların bazı durumlarda sanal cemaatleri bu çevrelerini daha da genişletmek amacıyla kullandıkları görülmüştür. Bazen ise çok çekingen sosyal çevresi kısıtlı insanların sanal cemaatlerde çok popüler olduğu hatta çok sosyal olduğu gibi örneklere de rastlanmıştır. Sanal cemaatlerde özellikle bölgesel ve fiziksel engeller ortadan kalktığı için hızlı sosyalleşme yaşanırken, bir taraftan da yüz yüze samimi ilişkiler ortadan kalktığı için asosyalleşme görülebilmektedir.

Sanal cemaatlerde güven seviyesi düşüktür. Sanal cemaatlerdeki ilişkiler gerçek ilişkilerden farklıdır. Sanal cemaatlerde insanların görünür olması ortadan kalkmakta, ayrıca fiziki karşılaşmaların yerini sanal buluşmalar almaktadır. Sanal cemaatlerde toplumsal kontrol, ahlak ve sorumluluk duygusu son derece zayıftır. Sanal cemaatler sahte-ikiyüzlü ilişkilerin ortamıdır. Sanal cemaatlerde zaman zaman sanallığın getirdiği tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. İnsanların birbirlerine duydukları güven sınırlı kalabilmektedir. Bu yönüyle buradaki ilişkilerin sahte olması ihtimali gerçek dünyadaki ilişkilere göre daha fazladır. Araştırmamızda bu konu hakkında iki görüş bulunmaktadır. Sanal cemaatlerde güven seviyesinin düşük olmasından dolayı burada dikkatli olan, bilgilerini gizleyebilen kişiler olduğu gibi hiç çekinmeden sanki gerçek hayattaymışçasına davranışlarda bulunan kişilere de rastlamaktayız.

Gerçek dünyadaki fiziki mekânların yerini sanal cemaatlerde bilgisayar ağları ve sanallık alır. Sanal cemaatlerde iletişim farklı araçlarla kurulmaktadır. Sanal cemaatlere katılım sadece bilgisayarlarla yapılmamaktadır. Günümüzde internete bağlanma özelliği olan her türlü araçla(Cep bilgisayar, tablet, akıllı cep telefonları, İ Phone, İ Pad gibi) sanal cemaatlere katılım sağlanmaktadır. Araştırmamızın sonuçları bu görüşü desteklemektedir.

Sanal cemaatler gerçek dünyanın alternatifi olarak görülmekle birlikte sanal cemaatlerin aldatmaca, kurmaca olduğu yönündeki düşünceler de mevcuttur. Bu haliyle sanal cemaatlerde yeni mekânlarda yeni sosyal ilişki tarzları geliştirilse de insanlar gerçek yaşamdan hiçbir şekilde soyutlanamaz. Zaten sanal cemaatler gerçek yaşamın içinden doğup gelişen bir özelliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Asu: “İnternet ve Demokrasi”, Diyalog, Sayı: 1 (1996/1), s. 159-170.

AKSU, Bora: “Kamusal Alan/Özel Alan: Mahremiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi” Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 75, 85-86, 1997.

ANDERSON, Benedict: Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

ARSLANOGLU, Rana: Kent, Kimlik, Küreselleşme, Asa Kitapevi, Bursa, 1998.

AVCI, N. C.Taşçı, D.Derman, N.Erdoğan ve Ü.Köymen: Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerine Etkileri, MEB Araştırma Raporu, MEB Yayınları, Ankara, 1992.

BAŞARAN, Funda: “İnternetin Ekonomi Politigi”, İnternet, Toplum, Kültür, (Der. Mutlu Binark, Barış Kılıçbay), Ankara, Epos Yayınları, 2005.

BAŞ, Türker, U. AKTUNAN: Nitel Araştırma Yöntemleri (NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

BAUDRILLARD, Jean: Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, (Çev. Oğuz Adanır), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.

BAUDRILLARD, Jean: Simülarklar ve Sümülasyon, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

BAUMAN, Zygmunt: Sosyolojik Düşünmek, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı, İstanbul, 1998.

BAUMAN, Zygmunt: Bireyselleşmiş Toplum, (Çev. Yavuz Aloğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

BECENİ, Yasin ve UÇKAN, Özgür: “Bilişim – İletişim Teknolojileri ve Ceza Hukuku”, Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Raporu, Ankara: T.C. Başbakanlık, 2002.

BELL, Daniel: “The World and the United States in 2013”, Daedalus, 116, 1987.

BELL, Daniel: “The Social Framework of the Information Society”, In Forester, 1980.

BELL, Daniel: The Coming of Post-Industrial Society: A venture in Social Forecasting, Basic Boks, New York, 1973.

BELL, Daniel: “İletişim Teknolojisi: Gidişat Daha İyiye mi Yoksa Daha Kötüye mi?”, (Çev. K. Ahmet Sevimli), (Der. Uğur Dolgun), Sosyo-Ekonomik Perspektif, Asa Yayıncılık, Bursa, 2001.

BİLGİN, Nuri: Kolektif Kimlik, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

BİNARK, Mutlu: “Kimlik (lenme) Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları” İnternet Toplum Kültür, (der.Mutlu Binark Barış Kılıçbay), Epos Yayınları, Ankara, 2005.

BLANCHOT, Maurice: İtiraf Edilemeyen Cemaat, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı, İstanbul, 1997.

BOZ, Fuat: İnternet ve Demokrasi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.

BOZKURT, Veysel: “Yıkıcı Gemeinschaft’tan “Öteki” siz Post Modern Kabilelere Sanal Cemaatler”, Birikim, Kasım 1999, İstanbul.

BOZKURT, Veysel: “Enformasyon Toplumu ve Eğitim”, Bilgi Ve Toplum Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Sayı: 3, s: 15-23, 2001.

BOZKURT, Veysel: Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

CASTELLS, Manuel, “Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Kimliğin Gücü”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Nisan 2008.

CASTELLS, Manuel; Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

CASTELLS, Manuel; The Informational City, Basil Blackwell, Oxford, 1989.

CASTELLS, Manuel: The Rise of the Network Society the Information Age: Economy, Society and Culture, Blackwell Publishers, Cabridge, 1996.

CHAMBERS, Iain: Göç Kültür Kimlik, (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, 2005.

ÇELİK, Murat: Bilgi ve Hikmet, Enformasyon Toplumunun Belleği, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004.

DEDE, Melih Bayram; İnternet, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

DEDEOĞLU, Gözde: Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar, Alfa Yayınları, 2006.

DEPERLİOĞLU, Ömer ve KÖSE, Uğur: Web 2.0 teknolojilerinin eğitim üzerindeki etkileri ve örnek bir öğrenme yaşantısı, Akademik Bilişim Konferansı, Muğla Üniversitesi, 2010.

DERMAN, İhsan, “.Net Kimlikleri”, Yeni Türkiye, Sayı: 19 (Ocak-Şubat 1998), s 1429-1439.

DOGAN, İsmail: Sosyoloji, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1998.

DOLGUN, Uğur: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna 21. Yüzyılda Gözetim ve İktidar İlişkileri, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005.

DOLGUN, Uğur: Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.

DPT. (2001).Bilişim Teknolojileri ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
DPT: 2560-ÖĞK: 576.

DRUCKER, Peter F.: Yeni Gerçekler: Devlet ve Politika Alanında Ekonomi Bilimi ve İş Dünyasında, Toplumda ve Dünya Görüşünde, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1993.

DRUCKER, Peter: Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

DURA, Cihan: Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

DURGUT, Hüseyin: “Küreselleşen Dünyada Türkçe’nin Durumu”, Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

DURMUŞ, Beril-YURTKORU, E.Serra- ULUSU, Yeşim- KILIÇ, Bülent: Facebook’tayız Sosyal Paylaşım Ağlarının Bireylere ve İşletmelere Yönelik İncelenmesi, Beta Yayınları, 2010.

ERDOĞAN, G. T.: “Kamusal Alanın Dönüşümündeki Yeni Boyut: Sanal Kamusal Alanlar ve Elektronik Demokrasi Potansiyeli” . Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji. Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu. 23-24 Mart. Ankara. s. 180-181, 2001.

EREL, R. (2000). “İnternet Zararlı Alışkanlıklar Yaratıyor mu?” . www.turkinternet.com.

ERGUR, Ali: “Nergis Harikalar Diyarında: Sanal Gerçekliğin İdeolojik Bağlamı”, Toplum ve Bilim, Sayı. 79 (Kış 1998), s. 138-159.

ERKAN, Hüsnü: Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997.

ERKAN, Hüsnü: Ekonomi Sosyolojisi, Barış Yayınları, İzmir, 2000.

ERSANEL, Nedret: Siber İstihbarat, Küresel ve Nano Casusluğun Anatomisi, Hayy Kitap, İstanbul, 2005.

FRIEDMAN, M. Lawrence: Yatay Toplum, (Çev. Ahmet Fethi), Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

FUKUYAMA, Francis: Tarihin Sonu ve Son İnsan, (Çev. Z. Dicleli), Gün Yayıncılık, İstanbul, 1993.

GELLNER, Ernest: Uluslar ve Ulusçuluk, (Çev. Büşra Ersanlı Beher, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

GIDDENS, Anthony: Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

GIDDENS, Anthony: “Elimizden Kaçıp Giden Dünya”, Alfa, İstanbul, 2000.

GIDDENS, Anthony: Modernliğin Sonuçları, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı yayınları, İstanbul, 2004.

GIDDENS, Anthony: Sosyoloji, (Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.

GIDDENS, Anthony: Ulus Devlet ve Şiddet, (Çev. Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, Ankara, 2008.

GOFFMAN, Erving: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, (Çev. Barış Cezar), Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

GÖLE, Nilüfer: Modern Mahrem, 7. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

GÖRGÜN, Aylin: “Bilimsel ve Teknik Enformasyonun Türkiye’nin Sosyal Yapısına Etkisi”, Doktora Tezi, Ankara, Eylül 1990.

GRİFFİTHS, M.: “İnternet Bağımlılığı: Gerçek mi? Kurgu mu?”, (Çev. Kazım Alat), Türk Psikoloji Bülteni, Sayı: 13 (Haziran 1999), s. 46–52.

GÜRCAN, Halil İbrahim: “İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum”, Yeni Türkiye, Sayı: 20 (Mart-Nisan 1998), s. 1445-1447.

HABERMAS, Jürgen; Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, 2002.

HALL, Stuart: “Yeni Zamanların Anlamı”, Yeni Zamanlar -1990’larda Politikanın Değişen Çehresi-, Der. Stuart Hall, Martin Jacques, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul 1995, s. 105-124

HALL, Stuart: “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi, (Der. Anthony D. King), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

HALL, Stuart: “Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler”, Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi, (Der. Anthony D. King), (Çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

HALDUN, İbni: Mukaddime, (Çev. Turan Dursun), 1. Cilt, Onur Yayınları, Ankara, 1977.

HAMELINK, Cees, J.; “Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürecektir Mi?”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi (iç.), Derleyen ve Çeviren: Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1991.

HARVEY, David: Sosyal Adalet ve Şehir, (Çev. M. Morali), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

HEADRICK, Daniel R.: Enformasyon Çağı, Akıl ve Devrim Çağında Bilgi Teknolojileri, 1700- 1850, (Çev. Zülal Kılınç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2002.

HEBDIGE, Dick: “Kitlelerin Ardından”, (Çev. Abdullah Yılmaz), (Der. S.Hall-M. Jacques), Yeni Zamanlar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

HORKHEİMER, Max, ADORNO W. Theodor: Aydınlanmanın Diyalektiği, (Çev. Oğuz Özgül), İstanbul, Kabalcı Yayın evi, 1996.

İNAM, Ahmet: “Sanal Gerçeğin Gerçekliği mi, Gerçek Gerçekliğin Sanallığı mı?”, Bilgi ve Toplum, Sayı: 2 (1999), s. 17–22.

KARA, Zülküf: Ölüm Fenomeni zerine Bir Beden Sosyolojisi Araştırması -Kayseri rneği Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

KOZANOğLU, Can: Internet, Dolunay, Cemaat, 2.b., İletişim, İstanbul, 1997.

KILIçBAY, Barış: "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bir Bakış", Internet, Toplum, Kültür, (Der. Mutlu Binark, Barış Kılıçbay), Ankara, Epos Yayınları, 2005.

KIR, Gülten: Internet ve Gençlik, şenocak Yayınları, İzmir, 2008.

KIZILÇELİK, Sezgin: "İnternetin Toplumbilimsel Yönüne Dair", Bilim ve topya, Sayı: 51, Eylül, 1998, İstanbul.

KUMAR, Krishan; Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma, ağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, (ev. Mehmet Küçük), Dost Kitapevi, Ankara, 2010.

KUTLU, Erol: Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri, A.. Yayınları, Eskişehir, 2000.

LİSKA, Allan; GRUNE, İlini: "Bir Post-Modern Kültür Olarak Internet 2.6 Versiyonu", (ev. Doğan Bık), Bilgi ve Toplum, Sayı: 2 (1999), s. 23-38.

LUNDBY, Knut; RONNING, Helge: "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanışı", ev. Nilgün Gürkan, Medya, Kültür, Siyaset, Der. Süleyman İrvan, Ark, Ankara 1997, s. 13-28.

Lyon, David: Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum, (ev. Gözde Soykan), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

MARCHALL, Gordon: Sosyoloji Sözlüğü, (ev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat, Ankara 1999.

MATTELART, Armand: Bilgi Toplumunun Tarihi, ev: Halime Yücel Altınel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

MCLUHAN, Marshall-POVERS, Bruce R.: Global Köy, 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler, (Çev. B.Ö. Düzgören), Scala Yayınları, İstanbul, 2001.

ORAL, Behçet: “İnternet ve Eğitim”, İnternet ve Toplum (Ed: A.Tarcan), Ankara: Anı yayınları, 2005, s: 90–116.

OSKAY, Ünsal: XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri - Kuramsal Bir Yaklaşım-, Der, İstanbul, 1993.

ÖZBEK, Meral: “Kamusal Alan Kavramsallaştırması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal Özel Alan Söylemleri” Kamusal Alan, (Ed.) Meral Özbek, İstanbul, Hil Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖZDEMİR, Nihan Gümrükçü: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

ÖZKIŞLALI, Gizem: Küreselleşme, İnternet ve Terörizmin Değişen Yüzü; Siber Terörizm, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

RHEINGOLD, Howard: The Virtual Community: Finding Connection in a Computerised World, Londra, Secker&Warburg, 1994.

RİTZER, George: Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı, İstanbul 2000.

RITZER, George: Toplumun McDonaldlaştırılması- Çağdaş Toplumun Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir inceleme, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

ROBINS, Kevin: Kent Tutsakları: Post modern Kent da Ne Ola Ki, Yitik Ülke Masalları: Kimlik ve Yer Sorunsalı, (Der. T. Yöney), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.

ROBINS, Kevin: İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası. (Çev. Nurçay Türkoğlu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

SANDERS, Barry: Öküzün A'sı, -Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi-, (Çev. Şehnaz Tahir), Ayrıntı, İstanbul, 1999.

SAYAR, Kemal: "Psikolojik Mekân Olarak Siber Alan", Karizma Dergisi, S: 13 (Ocak-şubat-Mart), 2003, s: 73-83.

SENNETT, Richard: Kamusal İnsanın Çöküşü, (Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

SEVİNÇ, Seyhan: "Allah Rızası İçin Chat", Sabah, 25 Temmuz 2000, s. 26.

SHIRKY, Clay: Herkes Örgüt Internet Gruplarının Gücü, (Çev. Pınar Şiraz), Optimist Yayınları, İstanbul, 2010.

STEGEER, B. Manfred: Küreselleşme, (Çev. Abdullah Ersoy), Dost Yayınları, Ankara, 2006.

SUBAŞI, Necdet: "Sanal Cemaat Örüntüleri" . Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji. Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu. 23-24 Mart. Ankara, 2001.

SUBAŞI, Necdet: "Internet ve Sanal Cemaat Tartışmalar", Internet, Toplum, Kültür, (Der: Mutlu Binark – Barış Kılıçbay), Epos Yayınları, Ankara, 2005.

SÜMER, N.: "Internet Kullanımının Toplumsal Katılım ve İlişkiler Üzerindeki Etkileri ve Internet Bağımlılığı" . Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji. Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu. 23-24 Mart. Ankara, 2001.

ŞAHİN, Haluk; Yeni İletişim Ortamları, Demokrasi ve Basım Özgürlüğü, Basın Konseyi, İstanbul, 1991.

ŞENER, Gülüm: Küresel Kapitalizmin Yeni kamusal Alanı Olarak Internet: Yeni Toplumsal Hareketlerin İnterneti Kullanımı, İstanbul, 2006. (Basılmamış Doktora Tezi)

ŞENTÜRK, Ünal: "Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler", Sosyal Yapı, (Ed. Yaşar Kaya), Turan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

TANILIR, Niyazi: İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

TAPSCOTT, Don: Dijital Ekonomi: Ağ Üzerindeki Akıl Çağında Umut ve Tehlike, (Çev: Ece Koç, Editör: Ahmet Buğdaycı, Koç Sistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri, İstanbul, 1998.

TAŞDELEN, H.Musa: Siyaset Sosyolojisi. İstanbul, Sistem Yay, 1999.

THOMLINSON, John: Küreselleşme ve Kültür, (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

THOMPSON, John B., Medya ve Modernite, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.

TİMİSİ, Nilüfer: Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi: İnternet Ortamında

Kamusal Katılım, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

TİMİSİ, Nilüfer: Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

TİMİSİ, Nilüfer: “Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi, İnternet Toplum Kültür, (Der. Mutlu Binark, Barış Kılıçbay), Ankara, Epos Yayınları, 2005.

TOFFLER, Alvin: Üçüncü Dalga, Çev. Ali Seden, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

TOPRAK, Ali, YILDIRIM, Ayşenur, AYGÜL, Eser, BİNARK, Mutlu, BÖREKÇİ, Senem ve ÇOMU, Tuğrul: Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “görülüyorum öyleyse varım!”, Kalderon Yayınları, İstanbul, 2009.

TURKLE, S.: Life on The Screen: Identity in the Age of İnternet, Simon and Schuster, 1995.

TÜTÜNCÜ, Fatma:”Güzel Ahlaklı Biriyle Hayırlı Bir İzdivaç İçin: İslami Evlilik Siteleri, Dönüşen Mahremiyetler ve Kadın Öznelliği”, Yeni Medya Çalışmaları,(Der.Mutlu Binark), Epos Yayınları, Ankara, 2007.

UĞUR, Aydın; Bilici, Mücahit, “Bilgi Toplumu, İnternet ve Demokrasi -Dijital Âlemin Genleşen Kamusal Alanı-”, Yeni Türkiye, Sayı: 19 (Ocak-Şubat 1998), s. 488-496

UĞUR, Aydın; BİLİCİ, Mücahit: Dijital Âlemin Genleşen Kamusal Alanı, Yeni Türkiye 21.Yüzyıl Özel Sayısı, Yıl: 4, Sayı: 19, 1.Cilt, Sayfa 448-496, Ocak-Şubat 1998.

ULAGAY, Osman: Aklınla Uçur Beni, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.

ULUÇ, Güliz: Küreselleşen Medya İktidar ve Mücadele Alanı Olanaklar- Sorunlar- Tartışmalar, Anahtar Kitapları, İstanbul, 2003.

URRY, John: Mekânları Tüketmek. (Çev. Rahmi G. Ögdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999

VIRILIO, Paul: Enformasyon Bombası, (Çev. Kaya Şahin), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

WILLIAMS, Raymond: Anahtar Sözcükler, (Çev. Savaş Kılıç), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

YELKEN, Ramazan: Cemaatin Dönüşümü Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

YILDIRIM, Ali, H. ŞİMŞEK: Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

YILMAZ, Elif: “Bir İnternet Sitesinde Rastladım Size”, Sanat ve Sosyoloji, (Ed. Öz aslan-Dikmen Aylin), Bağlam yayınları, İstanbul, 2005.

YÜKSEL, Mehmet: “Modernleşme ve Mahremiyet”, Kültür ve İletişim Dergisi, 6(1), 2003.

EK: Mülakat Soruları

GÖRÜŞME FORMU

1.Cinsiyetiniz:

Kadın , Erkek

2. Yaşınız:

3.Eğitim Durumunuz:

Orta öğretim-1 Lise-2 Üniversite-3 Yüksek Lisans -4 Doktora

4. Uzmanlık Alanınız (İşiniz):

5. Bilgisayarı daha çok nerede kullanıyorsunuz? Niçin?

1 Evde daha fazla kullanıyorum.

2 İş yerinde daha fazla kullanıyorum.

3 Ev ve işyerinde aynı miktarda kullanıyorum.

6. İnternet’i daha çok aşağıdaki hangi amaçlar için kullanmayı tercih ediyorsunuz? (Birden fazla sık işaretleyebilirsiniz)

1. Enformasyon / bilgi kaynağı

2. Haberleşme / iletişim aracı

3. Eğlence aracı

4. Haber edinme (medya) aracı

5. Araştırma

6. Yeni insanlarla tanışma

7. On-line alış –veriş aracı

8. Bankacılık işlemleri(Fatura 2eme, EFT v.b.)

9. Diğer.

7-Çevrim içi toplum, çevrim dışı toplumun bir alternatifi olabilir mi? neden? (Sanal cemaatler, içinde bulunduğumuz dünyaya alternatif bir dünya olabilir mi?)

8.Size sırasıyla sıralayacağımız enformasyon teknolojileri aracılığıyla bilgilerinizin kayıt altına alınma olasılığı karşısında ne hissediyorsunuz? Neden?

Kameralar.

İnternet.

Cep telefonu / iş yerindeki telefon.

Kredi Kartı.

9. Kişisel ya da özel alan kavramından ne anlıyorsunuz? Siz özel alanınızı nasıl tanımlarsınız?

10. Kişisel alanlarına ait bilgilerin başkalarının eline geçmesi ve kullanılması gibi olasılıklar karşısında ne hissederseniz? Neden?

11.Gerçek kimliğinizi gizleyerek katıldığınız internet grupları var mı? Gerçek kimliğinizi niye gizliyorsunuz?

Birçok defa

İki defa

Hiç

12.Hiç farklı bir cinsiyet göstererek internet iletişimine katıldınız mı? Neden?

13.En çok hangi gruplarda yer alıyorsunuz?

14.Grup içi konuşmalarda muhataplarınızın beyanlarına inanıyor musunuz? İnanıp inanmadığınızın sebebi ne?

Tamamen

Kısmen

Hiç

15. Sanal ortamdayken kendinizi hangi alanlarda daha özgür hissediyorsunuz? Neden?

Yasa

Gelenek

Ahlak

Sosyal baskı

16. Hangi tür grupları öncelikli olarak tercih ediyorsunuz?

Sadece kendi görüşümden

Kendi görüşüme yakın farklı gruplardan

Zıt görüşlerden

17. Günde kaç saat internet başında geçiriyorsunuz?

18. Gerçek hayatta yapamayıp da internet ortamında yapabildiğiniz şey var mı?

19. Beden dili, jest, mimikler, tonlama olmaksızın karşınızdakini anlamak için ne gibi ipuçlarından yararlanırsınız?

20. En genel olarak sanal ortamları nasıl tanımlarsınız? Sizce neden insanlar bu sitelere üye olup iletişim kuruyorlar?

21. Sohbet ile yeni arkadaşlıklar kurduğunuz, tanıştığınız kişiler oldu mu? Ne tür bir arkadaşlık kurdunuz?

22. Sanal cemaatler insanlardaki yalnızlık duygusunu hafifletmekte midir?

23. Sanal Cemaatlerde toplumsal ve siyasal örgütlenmeler var mıdır? Varsa bunların amacı nedir?

24.Sanal Cemaatlerde kimleri arkadaş olarak seçiyorsunuz? Neden?

Gerçek hayattaki arkadaşlarım

Tanışmak istediğim kişiler

Tanıdıklarım

25.Sanal cemaatlerde gözetleniyor olmanız sizi rahatsız eder mi? Rahatsız olup olmamanızı nasıl açıklarsınız?

Evet

Hayır

Umurumda Değil

26.Sanal Cemaatlerde destek verdiğiniz kampanya türleri?

Milliyetçilik

Din

Yardım-Bağış

İrkçılık ve Milliyetçilik Karşısı

Siyaset

Çocuk

Kültür-Sanat

Kadın hakları

Çevre-Barış

Cinsel içerikli

27.Sanal Cemaatlerde destek verdiğiniz kampanya türleri gerçek yaşama geçiyor mu?

Evet

Hayır

28.Sanal Cemaatlerde tanışıp arkadaş olduğunuz kişilerle gerçek hayatta iletişim kuruyor musunuz?

Evet

Hayır

29.Yanıtınız evet ise nasıl bir arkadaşlık geliştirdiniz?

30.Başkalarının Kişisel Bilgilerine Onların İzni olmadan bakılması Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

Böyle bir hareket ahlaki değil

Böyle kişiler röntgencidir

Böyle kişilerde psikolojik problemler vardır

Böyle kişilere güvenilmez

Böyle kişiler suç işler

Başkalarının özel hayatına müdahale vardır

31. Hayatınızda en çok hangi alanlarda-konularda boşluk hissediyorsunuz?

Arkadaşlık kurma

İletişim Sıkıntısı

Din Siyaset Cinsellik

32. İnternet gruplarını gerçek hayattaki ilişkilerinizle karşılaştırdığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz?

Gerçek yüz yüze ilişkilerin yerini tutuyor mu?

Gerçek ilişkilere yönelik ihtiyacınızı azaltıyor mu?

Sizce olumlu yanları nelerdir?

Olumsuz yanları nelerdir.

Sizi internet gruplarında rahatsız eden şeyler var mı?

33. Hangi dine ya da mezhebe bağlısınız?

Aleviler için; bir dedeye bağlımısınız muharrem orucu tutarmısınız?

Sünniler için; abdest namaz oruç

34. Anne baba sağ mı? Mesleği ne?

35. Kaç kardeşler?

36. Gözetlendiğiniz hissi ile yapmak istediğiniz ama yapamadığınız şeyler var mı?

37. Aynı mekândayken internet aracılığıyla birlikte olduğunuz durumlar var mı?

38. Mekân uzaklığı nedeniyle internet ortamında görüştüğünüz kimse var mı?

39. İnternette kaç tane arkadaşın var? Bunlardan sürekli görüştüğün kaç kişi? Hiç görüşmediğin kaç kişi?